

SADIK KURBANOV

ZAMANA
SIGMAYAN
LİDER

HAYDAR ALİYEV'in
YÖNETİM ve DEVAMLILIK
FELSEFESİ

Bakü - 2023

Reyciler:	Akademik Arif HAŞİMOV Prof. Mehiş AHMEDOV
Danışman:	Felsefe Doktoru Tahir BUDAGOV
İlmi Redaktör:	Prof. Adalet MURADOV
Redaktör:	Prof. Cafer CAFEROV
Türkçe neşrini hazırlayan:	Dr. Abbas KURBANOV
Türkçeye Çeviri:	Adem ÖZDEMİR - Salih Zeki MERİÇ
Türkçe Metin Tashihi:	Sedat DEMİR

Sadık KURBANOV

ZAMANA SIĞMAYAN LİDER

HAYDAR ALİYEVİN YÖNETİM VE DEVAMLILIK FELSEFESİ

Bakü, 2023, 436 sayfa.

Bu eser, "Ulu Önder Haydar Aliyev" in siyaset felsefesi ve real politiğinin ana ilkeleri ve tezlerinin analizi, Aliyev araştırmalarının siyasi-felsefi temelinin oluşturulması konusunu ele almaktadır. Kitapta Haydar Aliyev' in hayatı, çizdiği siyasi portre, Sovyet ve bağımsızlık dönemlerindeki siyasi faaliyetleri, devlet yöneticiliği, iktisadi ve medeni kuruculuk yönü ve milli ideolojinin şekillendirilmesi alanlarındaki çalışmaları, ayrıca iç ve dış siyaseti incelenmektedir. Kitapta Haydar Aliyev siyasetinin felsefi mahiyeti, Azerbaycancılık ideolojisinin oluşturulması, bu ideolojinin dünyada yaşayan tüm Azerbaycanlıların mefkûresi haline dönüştürülmesi, hukuk devletinin ve sivil toplumun inşası, iç ve dış siyasetin birliği ve milli menfaatlere hizmet etmesi, hem ülkede hem dünyada barış ve huzurun tesisi gibi meseleler, felsefi ilkeler ve bilimsel-teorik tezler ilk kez bir araya toplanıp sistematik hale getirilmiştir. Kitap, Aliyev araştırmalarının siyasi ve felsefi yönünü, ayrıca siyaset felsefesinin bununla ilgili meselelerini derinlemesine ortaya koymasını bakımından önem taşımaktadır.

Bu monografi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Bilim Kurulu'nun **14 Şubat 2022** tarih ve **182** sayılı kararı uyarınca yayımlanmıştır.

ISBN 978-9952-555-05-9

© Sadık Kurbanov, 2023

İÇİNDEKİLER

Giriş

I. Bölüm

Haydar Aliyev'in hukuki reformlar stratejisi-ekonomik gelişmenin önemli bir koşulu-	11
Haydar Aliyev siyasi felsefesinin tarihsel kökleri	00
Haydar Aliyev'in devlet olma düşüncelerinin ana esasları	31
Haydar Aliyev siyasetinin sosyo-ekonomik esasları	01

II. Bölüm

Haydar Aliyev ve milli ideolojinin oluşum süreci	01
Haydar Aliyev ve milli medeniyette tarihi devamlılık	01
Vatandaşların hak ve özgürlüklerinin sağlanması konusunda Haydar Aliyev teorilerinin pratik önemi	01
Sonuç	01

III. Bölüm

"Ben ona kendim gibi inanıyorum." (Güçlü millet, güçlü devlet, güçlü lider)	01
Petrol dışı sektörün gelişmesi: başarılı siyasetin neticeleri	01
Güçlü Lider İlham Aliyev.....	01
Pratik yönetim modelinin şekillendirilmesi	01
İlham Aliyev'in çok yönlü gelişim anlayışının istikametleri	01
Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in pragmatik siyasetinin sonuçları	01
Yeni imkânlar	01

IV. Bölüm

Haydar Aliyev mirasının liyakatli varisi Mehriban Aliyeva gerçeği	01
Hayırsever bir niyet: halka adanmış bir ömür	01

Halkın milli iftiharı	01
Hocalı'ya adalet! Adaletin zaferi	01
Cumhurbaşkanı birinci yardımcısı	01
Azerbaycan'ın yeniden canlanması adına	01
Şefkat ve merhametin sembolü	01
İnsani değerlere sadakat	01
Kader günlerinde halkının yanında	01
Medeniyetimizin hamisi	01
Özet	01
Kaynakça	01

GİRİŞ

İnsanlık tarihi, milletlerinin kaderi üzerinde silinmez izler bırakmış güçlü şahsiyetlerin mücadelelerle dolu hayat hikâyesidir. Her bir millet, tarihi şahsiyetleri ile gurur duyar ve onların bıraktığı mirasa saygı gösterir. Ülkemizin bağımsızlığı ve kalkınması adına büyük ve yeri doldurulamaz işler yapmış, bu vesileyle dünya ve bölge süreçlerine etki etmiş, modern Azerbaycan devletinin mimarı ve kurucusu Haydar Aliyev, her zaman iftihar edeceğimiz ve gururla hatırlayacağımız bir deha kişiliktir. Bu nadir deha, XX. yüzyılın sonunda yeniden kazandığımız bağımsızlığımızın ebedi ve kalıcı bir niteliğe kavuşturulması başarısına nail olmuş, eşsiz hizmetleri sayesinde halkın devlet olma şuurunda “Milli Lider” statüsü kazanmıştır. Ulu Önder Haydar Aliyev, dünya siyasetini etkileme gücüne sahip bir şahsiyet olarak Azerbaycan halkı ve devleti için çok büyük ve olağanüstü işler gerçekleştirmiştir. Haydar Aliyev sadece Azerbaycan halkı ve devletinin sorunlarını çözen tarihi bir şahsiyet değil, aynı zamanda tarih yazan bir şahsiyettir.

Çalışmalarına başladığı andan itibaren hep liderlik yapmış olan Haydar Aliyev, büyük bir siyasetçi; güçlü bir devlet başkanı; edebiyatımızın, tarihimizin ve kültürümüzün derin uzmanı; kısacası evrensel bir kişilik; ansiklopedik zekâ sahibi bir düşünür ve büyük bir şahsiyet olarak tarihe geçmiştir. Azerbaycan, dünya ülkeleri arasında hak ettiği yeri onun devlet yönetimi sayesinde almıştır. Bu sebeple, Haydar Aliyev'in kişiliği ve siyasi faaliyetleri her zaman yüksek seviyede merak konusu olmuştur. Onun muazzam faaliyetlerinin farklı yönleri,

yıllar geçtikçe araştırmacıların dikkatini kendisine daha fazla çekmektedir.

Türk dünyasının gururu ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov, güçlü şahsiyet Haydar Aliyev hakkında derin anlamlar taşıyan ve Ulu Önder'in siyasi mirasının araştırmacıları için geniş malzeme sağlayan şu düşüncelere sahiptir: "Haydar Aliyev gerçekten tarihi, hatta efsanevi bir şahsiyettir. Bu, Sovyet döneminde de böyleydi, bugünün Bağımsız Devletler Topluluğu coğrafyasında ve çok daha çetin hale gelen günümüz dünya koşullarında da böyledir. Haydar Aliyev her zaman halkının hizmetinde olmuştur. Haydar Aliyev, modern çağın en acil sorunlarına hazır olduğunu göstermiş, böylelikle yaşlılarının ve hatta daha genç siyaset adamlarının başaramadığı bir şeyi başarmıştır. Haydar Aliyev'in zengin siyasi deneyiminin ve insan odaklı dünya görüşünün genişliği neticesinde, günümüz Azerbaycan'ında istikrar, hoşgörü, uygarlık ve aydınlanma hüküm sürmektedir. Tüm bunlar ise, Azerbaycan devletinin çağdaş gelişimi ve ilerleyişini sağlayacak temel unsurlardır. Haydar Ali Rıza oğlu, XX. yüzyılın en büyük liderlerindedir. O, çağdaş ve demokratik Avrasya'nın yeni tarihinin günümüzdeki kurucularından biridir."

Bu anlamda Haydar Aliyev siyasetinin felsefi içeriğini ortaya koymak çok önemli ve gereklidir. Öyle ki, Haydar Aliyev'in siyasi strateji ve metodoloji sorunlarına, devlet olma fikri ve milli ideolojiye ilişkin görüşleri, felsefi-teorik mirası, Azerbaycan'ın toplumsal, felsefi ve siyasi düşüncesinin gelişimine etki eden, özel bir aşama oluşturan, yol gösterici ve çok değerli bir düşünce âlemdir. Sayın Cumhurbaşkanımız İlham Aliyev'in, büyük bir saygı ve dikkatle dile getirdiği şu kıymetli sözleri, her zaman yüksek değerini koruyacaktır: "Haydar Aliyev'in düşünceleri bugün de yaşamaktadır."

Onun siyaseti devam ettirilmekte, felsefi fikirleri çağdaş Azerbaycan'ımızın güçlendirilmesi programının ana esaslarını oluşturmaktadır.”

Çağdaş dünyanın siyaset âleminde tanınmış sima, Milli Lider ve Ulu Önder zirvesinin fatihi Haydar Aliyev, siyaseti ve devlet adamlığı ile insanlığın dikkatini çekerek dâhiliğini ispat etmiştir.

Haydar Aliyev, büyük bir şahsiyet olarak Azerbaycan'ın siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve manevi kalkınması için anlamlı bir hayat yaşamış, bunun yanı sıra devlet işlerimizi dâhice yürütmede paha biçilmez bir bilgelik sergilemiştir.

Dâhilik, yüksek düşünme yetisine sahip olmanın yanı sıra, akıl ve güç sahiplerinin yaşamlarında kazandıkları en mükemmel davranış alışkanlığıdır. Aynı zamanda dâhilik, insan düşüncelerinin sınırlarına hâkim olma yeteneği, milli ve manevi değerlere sahip olup kavradığı en derin bilgileri düşünce ve anlayış süzgecinden geçirerek hayata uygulama becerisidir.

Deha Haydar Aliyev siyasetinin felsefesi, çok derinlerde yer alan bütün ve kâmil felsefi sistemin bir tezahürüdür. Haydar Aliyev'in felsefi sistemi sosyal, fikri, milli ve felsefi bir dünya görüşü olarak “Azerbaycan gerçekliğini, onun toplumsal, siyasi, kültürel ve manevi yaşamının tüm alanlarını yansıtan mükemmel bir bilimsel-teorik sistemdir.”

Aliyev araştırmaları uzmanlarının temel amacı, büyük fenomen Haydar Aliyev'in dile getirdiği fikirleri ve gerçekleştirdiği faaliyetleri teorik düşünce düzeyinde analiz ederek bu kavramsal sistemin temellerini ortaya çıkarmaktır. Onu öğrenmek, yorumlamak ve genç nesillere aktarmak lazımdır. Haydar Aliyev'in siyasi başarıları ve inşa faaliyetleri zemininde onun siyasi eğitim çalışmalarını ön plana çıkarma zarureti ortaya çıkmaktadır.”

Haydar Aliyev'in uzak görüşlülüğü ile yoğun zihni ve fiziki emeği neticesinde Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik ve siyasi görünümü önemli ölçüde değişmeye başlamıştır.

İrade Hüseynova, Haydar Aliyev'in Sovyet ve bağımsızlık dönemlerinde devlet başkanlığı yapmış biri olarak Azerbaycan tarihinde özel bir yere sahip olduğunu belirtmiştir: "Bu dönemi farklı kılan önemli hususlardan biri de Azerbaycan'da Haydar Aliyev gibi dünyaca ünlü bir devlet başkanı ve siyaset adamının yetişmiş olmasıdır. Haydar Aliyev'in kişiliği ve çalışmaları, XX. yüzyılın ikinci yarısında eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Azerbaycan'ın sosyo-politik ortamında şekillenmiştir. Haydar Aliyev, dünyada profesyonel bir siyasetçi ve devlet adamı olarak tanınmıştır. O, hayatı oldukça zengin, anlamlı ve yetenekli bir siyasi lider, güçlü bir tarihsel figür olarak yüksek insani ve ahlaki nitelikleri bünyesinde barındıran model bir okuldur.

Haydar Aliyev'i bir lider olarak diğerlerinden ayıran önemli özellik, onun Azerbaycan'ı iki siyasi sistemde de yönetmiş olması ve her dönemin sosyo-politik gereksinimlerine uygun olarak tüm çalışmalarını Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yükselişine ve halkın kültürel gelişimine adanmış olmasıdır.

Haydar Aliyev'in tüm siyasi çalışmaları ve devlet adamlığı faaliyetleri, aynı zamanda çağdaş Azerbaycan'ın, Azerbaycan halkının ve milli devletin gelişim ve güçlenme tarihidir. Onun hayatı ve faaliyetlerinin kronolojisi, büyük bir tarihi devrin parlak sayfasını oluşturmaktadır.

Haydar Aliyev'in Azerbaycan'a liderlik ettiği dönemler, ülkemizin ekonomik, sosyo-politik, kültürel ve manevi gelişmesinde yükseliş ve ilerleme eğilimleriyle ayırt edilir. O, Azerbaycan tarihinde eski SSCB gibi bir süper devletin siyasi liderlik zirvesine yükselen, çalışmalarıyla dünyanın tanınmış

devlet ve siyaset adamları arasında görkemli, etkili ve dünyaca ünlü bir lider olduğunu gösteren tek liderdir.”

Azerbaycan, birinci cumhuriyet olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (veya Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti) Bolşevikler tarafından sona erdirildikten sonraki dönemde müttefik cumhuriyetlerden bir haline geldi. “Aslında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti olmasaydı, Bolşevik işgalinden sonra kurulan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de olmayacak, Azerbaycan Rusya’nın bir eyaleti olarak kalacaktı. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olmasaydı, belki de SSCB çöktüğünde bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmayacaktı. Yani, Sovyet dönemi tarihimize Azerbaycan Halk Cumhuriyeti tarihinin devamında ilk, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne ise ikinci cumhuriyet olarak bakmak daha doğru olur. Azerbaycan, Sovyetler Birliği döneminde bağımsız bir devlet olmasa da, devlet olmanın bazı niteliklerini korumuştur.” Mimarı Haydar Aliyev olan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti ise üçüncü cumhuriyettir.

“Haydar Aliyev, 1960’lı ve 80’li yıllarda ikinci cumhuriyet olan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne liderlik ederken, halkın sorunlarını ustaca çözmekte, dikkatli ve hedef odaklı, gelecekteki bağımsızlığın ekonomik ve kültürel temellerini atmakta idealizme kapılmadan zamanın şartları altında halkı için çalışmaktaydı.”

Araştırmacılar, Haydar Aliyev’in iktidar dönemlerini araştırmanın genel metodolojik sorunlarından bahsederken, halk ve resmi devlet tarihinin birlikte incelenmesi ve “Azerbaycan tarihi” kavramının, haklı olarak hem siyasi, hem coğrafi hem de yaşadıkları topraklarda devletini kurmuş halkın tarihi anlamını kazandığını, halkımızın zengin devlet geleneklerini ve kadim tarihini özünde barındırdığını belirtmektedirler.

Azerbaycan'ın devlet gelenekleri, Azerbaycan topraklarında var olmuş eski devletlerin, Orta Çağ'ın büyük imparatorluklarının, bağımsız devlet yapıları olan hanlıkların, cumhuriyetlerin, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ve günümüzün bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin milli devletin ayrı ayrı bağımsız tezahürleri olduğunu kanıtlamaktadır. Bu devletler, aynı zamanda büyük bir tarihi sürecin ayrı bölümlerini oluşturmaktadırlar.

Azerbaycan coğrafyası var olduğu sürece Haydar Aliyev'in açtığı sayfa tarihimize birlikte yaşayacaktır. Bu, Haydar Aliyev'in XX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'ın milli, manevi, kültürel, siyasi ve ekonomik hayatında bir dönüm noktası ve özel gelişim umutları meydana getirdiği tarihtir. Vatanımız olan Azerbaycan için bir insan, bir vatandaş olarak borcunu layıkıyla ve onurlu şekilde ödediği tarihtir. Bu tarih, derin ve geniş bir bilimsel-teorik temelde incelenmesi gereken önemli bir dönemdir. Bu tarihi dönem, XX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'ın milli maneviyat ve düşünce tarihinde Haydar Aliyev devri genel adı altında kapsamlı bir şekilde incelenmeyi hak etmektedir.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını başarıyla devam ettiren deha Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinde Azerbaycan tarihinin ihyası, yeniden canlandırılması ve bütünlüğünün sağlanması anlayışı merkezi bir yer işgal etmektedir. "Haydar Aliyev, bağımsız Azerbaycan devletinin güçlendirilmesi, bağımsızlığının kalıcılığının temini, devlet tarihimizin çağdaş döneminin devamlılığının sağlanması gibi şerefli bir görevi yerine getirmekle yetinmeyip aynı zamanda tarihi bilincimizin inşası, devlet geleneklerinin kadim köklerinin ortaya çıkarılması ve modern tarihimizle birleştirilmesi alanında da hedef odaklı

çalışmaları yürütmüştür." Bu özel ilgi, büyük ölçüde günümüzün millî devlet kurulması çalışmalarında yurttaşlık duygusunun, millete, devlete ve vatana duyulan sevginin güçlendirilmesinde tarihe dayanma ve geleceğe giden yolu daha güçlü ve derin temeller üzerine kurma arzusunun bir tezahürüdür."

Azerbaycan halkı dünya tarihine Cavanşir, Babek, Şemseddin Eldeniz, Muhammed Cihan Pehlivan, Kızıllarlan, Uzun Hasan, Şah İsmail Hatayi ve Nadir Şah gibi güçlü ve parlak işler yapmış şahsiyetler kazandırmıştır. Haydar Aliyev, bu seçkin şahsiyetlerin kahramanlıklarını "bir vatanseverlik mektebi, vatanın birlik ve bütünlüğünün timsali" görerek onların hayatını ve çalışmalarını halkımızın vatan sevgisi ve devlet duygusunu daha da güçlendirdiğini, onu hayatın en önemli ve en umut veren amaca dönüştürdüğünü belirtmiştir.

XX. yüzyıl Azerbaycan tarihinde Haydar Aliyev gibi ender ve dâhi bir şahsiyet yetişmiştir. Haydar Aliyev'in kişiliği, dünyanın Atatürk, Washington, Nehru, Charles De Gaulle gibi diğer tarihi simaları arasında hak ettiği şanlı yerini almıştır.

Haydar Aliyev, dâhiyane düşüncesiyle XX. yüzyıl Azerbaycan tarihini dört devre ayırmıştır: Birinci devre, yüzyılın başından Ekim Devrimi'ne kadar olan dönemi kapsar. İkinci devre, 1918 ile 1920 yılları arasındaki Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemini, ayrıca resmen egemenlik kazanan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin varlığını sürdürdüğü 1920-1922 yıllarını içine alır. Üçüncü devre, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin federal devlet içinde var olduğu dönemdir (1922-1991 yılları arası). Dördüncü devre ise 1991'den sonrasıdır. Bu devre, üçüncü cumhuriyet olan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin oluşum ve gelişim aşamasıdır. Üçüncü ve dördüncü devreler, doğrudan Haydar Aliyev ile ilişkilidir. Azerbaycan'ın bağımsız devlet

kuruluşunun başlangıcı, Haydar Aliyev'in iktidara geldiği 1969 yılı olarak kabul edilir.

Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinde siyasete kapsamlı yaklaşım, milli devlet ve milli ideoloji konsepti, siyaset ve ekonominin birliği, kültürel miras, milli-manevi ve demokratik değerler, kısacası bu dehanın Azerbaycan'ın diriliş teorisi ve pratiğine katkılarının incelenmesi son derece zaruri, siyasi-felsefi ve manevi açıdan da önemli bir noktadır.

"Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinin mihenk taşını, milli çıkar, ulusal kalkınma, siyasi yenilenme, devlet kurumlarının faaliyetlerinin artırılması, halkın sivil faaliyetlerinin daha aktif hale getirilmesi, iktidarın demokratikleştirilmesi, devlet ve toplumun ortak vazifeleri hakkında manevi bir fikir birliğinin sağlanması" oluşturur.

M. Mammedov'un tabiriyle ifade edersek, galibiyete odaklanmış azimli bir siyaset sergileyen Haydar Aliyev, ülkemizin siyasi, ekonomik, kültürel ve manevi bağımsızlığını kazanmasına, ulusal çıkarlarının güçlü şekilde korunmasına öncülük etmiş, bu istikamette yılmazlık ve ebediliği temin etmiştir.

Azerbaycan, Haydar Aliyev'in ülke çıkarları doğrultusunda geliştirdiği bağımsız bir siyasi rotaya sahiptir. Azerbaycan, tüm devletlerle ilişkilerinin her alanında öncelikle kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket eder. Ancak bu, diğer devletlerin çıkarlarına dokunmamalıdır.

"Haydar Aliyev, siyaseti ekonomiden, kültürden, milli ve manevi değerlerden soyutlamaz. Haydar Aliyev'in kendisinin bir birey olarak her yönden yetişmiş olması, tüm alanlarda yüksek entelektüel seviyeye sahip oluşu, siyasetin tüm seyrini kapsamlı şekilde yürütmesini mümkün kılmıştır."

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in siyasi-felsefi mirasının Azerbaycan toplumu için taşıdığı büyük önem, bu mirasın incelenmesi ve yorumlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

“Ülkenin cumhurbaşkanının olağanüstü kişiliği, onun Azerbaycan'ı uluslararası ortamda tanıtmak, Azerbaycan devletini güçlendirmek ve devletler arası ilişkiler yelpazesinin tamamında niteliksel açıdan yeni bir atmosfer oluşturmak adına uyguladığı esnek ve pragmatik politika, uzun zamandır tüm dünyada siyasetçilerin, sosyal bilimcilerin, filozofların, tarihçilerin ve sosyologların dikkatini çekmektedir.

Cumhurbaşkanının konuşmaları, irade gücüne dayanan ve azim gerektiren politik aydınlanmanın örnekleridir. Konuşmaları kararlılıkla, temellendirilmiş ulvi fikirlerle ve asil çağrılarla doludur. Azerbaycan devletinin tek ve gerçekten başarılı olmuş modeli durumundaki demokratik devletin kurucusunun devlet bilincini ifade eden tüm konuşmaları bu niteliklerle ayırt edilir. O, çalışmalarıyla devlet iradesince kutlanmaya nail olmaktadır. Ülke halkı, onun beyan ettiği bağımsızlık, dünyevi devlet, cumhuriyetçilik, milliyet, maneviyat, demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin onunla verimli olacağına kanaat getirmiştir.”

Haydar Aliyev'in siyaset felsefesini, onun biyografisi, tarihi, siyaseti ve toplumun karşılıklı ilişkilerinin bütünlüğü içinde incelemek gerekir. Büyük liderin politikasının felsefi mahiyeti ancak bu şekilde ortaya çıkarılabilir ve siyasi-felsefi mirası gelecek nesiller tarafından net olarak anlaşılabilir.

Haydar Aliyev, milli ideolojinin kurucusu olarak Azerbaycancılık fikrini Azerbaycan devletinin stratejik çizgisi olarak ortaya koymuştur. Haydar Aliyev'in ileri sürdüğü Azerbaycancılık fikri, mükemmel bir felsefi kavramsal sistemin ifadesidir.

Azerbaycan devletinin ve devlet ideolojisinin kurucusu Haydar Aliyev, Azerbaycancılığı toplumsal hayatın her alanında yol gösterici bir ideoloji haline getirmeyi başardı. Bu dehanın siyaseti ve devlet yöneticiliği sayesinde Azerbaycancılık, Azerbaycan devletinin milli ve siyasi mefkûresi haline geldi.

S. Halilov, Haydar Aliyev'in bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nde toplumdaki inşa süreçlerinin bir parçası olarak milli ideolojinin ve sosyo-politik düşüncenin gelişmesinde önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir: "Bağımsız Azerbaycan devletinin kuruluş süreci, onun ideolojik ve politik temellerinin hazırlanması ile eşzamanlı yürütülmüştür. Burada Azerbaycan'ın milli Lideri Haydar Aliyev'in olağanüstü rolünden bahsetmeden geçemeyiz. Onun sosyo-politik faaliyetinin felsefi özünü ortaya çıkarmak için özel çalışmalar yapılacaktır. Ancak onun doğrudan ortaya koyduğu fikirler, çağdaş felsefi düşüncenin düzeyini de belirlemektedir. Bu açıdan bakıldığında Haydar Aliyev'in aforizmalarının derlenip yayımlanması çağdaş felsefi düşünce açısından önemli bir hadise olarak değerlendirilebilir. Haydar Aliyev'in milli ideolojimizin şekillendirilmesi ve Azerbaycancılık fikrinin ideolojik ve siyasi temellerinin geliştirilmesi alanındaki hizmetleri de özel ilgiye layıktır."

Haydar Aliyev'in olağanüstü kişiliği, toplumsal ve siyasi yaşamdaki eşsiz fiili siyaseti ve teşkilatçılığı, bilgeliği ve filozofluğu ile birleşerek "tarihte ilk kez pratik siyaseti ve teşkilatçılığı sistematik bir ekol düzeyine yükseltmiştir."

Haydar Aliyev'in siyaset ekolünü bir "siyasi eğitim müessesesi" olarak değerlendirerek, insanın ve toplumun gelişmesinde ana etken olduğunu belirtenler de vardır: "Haydar Aliyev'in kişiliği ve meydana getirdiği siyaset ekolü, pratik-siyasi yönetim alanında çalışan herkes için bir yüksek sosyal eğitim ve siyasi tekâmül mektebi örneği teşkil edebilir."

Mimarı Haydar Aliyev olan Azerbaycan Anayasası'nı "insan hakları manifestosu" ve "güçlü devletin temel yasası" olarak adlandıranlar yanılmamaktadırlar.

Anayasanın kabulü, hukuk devleti ve sivil toplum inşası sürecinde ileriye doğru atılmış önemli bir adımdır.

Anayasa'da insan hak ve özgürlüklerine ayrılmış maddeler, Anayasa'nın toplam hacminin üçte birinden fazlasını oluşturmaktadır.

Anayasanın kabul edilmesinden sonra ülkemizde demokratik değerler yerleşmeye başlamıştır.

Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın kültürel mirasında tarihi mirasa ve milli manevi değerlere çok kıymet vermektedir.

Haydar Aliyev, Dünya Azerbaycanlılarının ilk Kurultayı'nda yaptığı konuşmada şöyle demişti: "Biz Azerbaycanlıları birleştiren şey, milli kimliğimiz, tarihi köklerimiz, milli-manevi değerlerimiz, milli kültürümüz yani edebiyatımız, sanatımız, müziğimiz, şiirlerimiz, şarkılarımız ve halkımıza ait gelenek-göreneklerimizdir." Haydar Aliyev, milletimizin her bir evladının kendi tarihi geçmişini ve varisi olduğu kültürel mirası daha derinden öğrenmesi, bundan büyük gurur duyması ve bununla övünmesi gerektiğini her zaman dile getirmiştir.

Haydar Aliyev, bağımsızlığın en ileri hedefi olarak milli, kültürel ve manevi değerlerin ihyası, insanımızın özünü idrak etmesi ve öz benliğine sahip çıkması için fedakârlık ve yurttaşlık bilinciyle çalışmıştır. O, yalnız siyasi ve iktisadi değil, aynı zamanda kültürel ve manevi bağımsızlık için de azimle mücadele etmiştir.

Haydar Aliyev siyasetinin liyakatli takipçisi, büyük bir siyasi dehanın okulundan geçmiş, çok yönlü faaliyetleriyle halkın ilgi ve sevgisini kazanarak cumhurbaşkanı seçilmiş olan ilham Aliyev, çağdaş koşullarda Azerbaycan'ın kapsamlı

ilerleyişi ve demokratik imajının yükselişi için çabalayan büyük bir siyasetçidir.

Bu nedenle Haydar Aliyev'in siyasi-felsefi mirası, Azerbaycan'ın çağdaş, sosyo-politik, kültürel ve manevi yaşamının incelenmesi açısından büyük öneme sahiptir.

Haydar Aliyev'in siyasetini, bu dehanın hikmetli düşünce tarzı ve tavrını karakterize eden önemli özelliklerinden biri, onun bilimsel ve felsefi düşünce düzeyine tam manasıyla yükselmiş olmasıdır: "Herhangi bir olayla ilgili olarak, tek olandan özel olana, özelden genele geçmek, teorik önermeler, ilmi-felsefi düşünceler seviyesine yükselmek ve felsefi düşüncenin zirvesinden yeniden çözümlenmeler yaparak olaya bakmaktır."

Haydar Aliyev'in fikri-nazari ve pratik mirasını incelemek, modern Azerbaycan sosyal biliminin, özellikle siyaset bilimi ve felsefe bilimlerinin önemli görevlerinden biridir. Bu bilimlerin temel amacı, Haydar Aliyev'in siyasi ve pratik faaliyetlerinin ana felsefi ilkelerini belirlemek ve onun felsefi mahiyetini ortaya çıkarmaktır.

Haydar Aliyev'in çok yönlü siyasi-felsefi mirası ve reel politiğinin (*güç hesapları ve ulusal çıkarlara dayalı politikasının*) incelenip araştırılması, Aliyev Araştırmaları ilminin teşekkülü; bu yeni inceleme ve araştırma rotasının temelini teşkil eden siyasi-felsefi fikirlere, ilkelere, ilmi ve teorik tezlere dayanan yekpare bir siyasi ve felsefi sistem meydana getirilmesi; ayrıca çağdaş Azerbaycan'ın sosyo-politik, ekonomik, kültürel ve manevi sorunlarının Haydar Aliyev'in siyasi ve felsefi görüşleri ışığında incelenmesi oldukça önemli ve gereklidir.

Bu kitap, Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinin ve reel politiğinin ana ilke ve tezlerini tahlil etmek zemininde Aliyev araştırmalarının siyasi ve felsefi temelini oluşturma girişimidir. Bu nedenle araştırmanın temelini Azerbaycan, Batı

ülkeleri, Rusya ve eski Sovyet coğrafyasının diğer ülkelerinde Haydar Aliyev mirasını inceleyen sosyo-politik felsefe, felsefe tarihi, ekonomi, kültür bilimleri, siyaset teorisi ve sosyoloji uzmanlarının eserleri oluşturmaktadır.

Haydar Aliyev'in teorik mirası ve reel politiğinin muhtelif yönleri, hayatı, çizdiği siyasi portre, kişiliği, aile hayatı, ömründen farklı kesitler, Sovyet ve bağımsızlık dönemlerindeki siyasi faaliyetleri, devlet yöneticiliği, iktisadi ve medeni kuruculuk yönü ve milli ideolojinin şekillendirilmesi alanlarındaki muazzam çalışmaları, ayrıca iç ve dış siyaseti gibi konular incelenmektedir. Farklı yazarlar, tarihçiler, edebiyatçılar, bilim adamları, siyaset bilimi uzmanları, ekonomistler, sosyologlar, filozoflar, kamu ve devlet çalışanları olan S. Halilov, M. Elesgerov, M. Kasımlı, Y. Mahmudov, A. Meherremov, İ. Huseynova, M. Alizade, N. Hudiye, R. Mustafayev, İrfan Ülkü, F. Abdullazade, A. Ahundov, V. Abdullayev, Ş. Kurbanov, N. Caferov, M. Memmedov, Z. Memmedov, K. Heyderov, A. Kuliye, K. Ahmedov, B. Ekberov, Ş. Esgerov, M. Merdanov, A. Abbasbeyli, E. Hankişiyev, S. İbrahimov, B. Esgerov ve diğerleri tarafından incelenmiştir.

Bu çalışmalarda Haydar Aliyev fenomeninin siyasi ve pratik faaliyetlerinin farklı yönleri, siyasi, ideolojik, subjektif, tarihi, ekonomik, kültürel vb. açılardan incelenmiştir.

Bu kitapta Haydar Aliyev siyasetinin felsefi mahiyeti; siyasete kapsamlı yaklaşımı; siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve manevi yönleri bütünleştirmesi; tarihin farklı noktalarındaki farklı yapı ve rejimlerde devlet kurma çalışmaları ve devlet olma fikirlerini bir arada ele alması; siyasetle sosyo-ekonomik esasların bütünleştirilmesi; devlet olma fikrinin ve milli ideolojinin, yani Azerbaycancılık ideolojisinin şekillendirilmesi; bu ideolojinin dünyada yaşayan tüm Azerbaycanlıların

mefkûresi haline dönüştürülmesi; uygarlığımızın tarihi veraseti; günümüz neslinin milli ve evrensel, aynı zamanda Batı ve Doğu değerlerinin sentezi ile buluşması; teorik mirasının pratik önemi; hukuk devleti ve sivil toplumun inşasında vatandaşların demokratik değerlere, Azerbaycan'ın ise dünya ekonomisine ve kültürüne entegrasyonu; iç ve dış siyasetin birliği ve milli menfaatlere hizmet etmesi; ülkede ve dünyada barış ve huzurun tesisi gibi meseleler, felsefi ilkeler, bilimsel ve teorik tezler ilk kez bir araya toplanıp sistematik hale getirilmiştir. Haydar Aliyevcilik nazariyesi ilminin oluşumuna ve gelişmesine etki eden önemli unsurlar ve siyasî-felsefî tezler ortaya konulup yorumlanmıştır.

Kitabın bilimsel açıdan önemi, amaçlanan hedefle belirlenir. Analiz sırasında elde edilen sonuçlar, Azerbaycan'da devlet olma; sosyo-ekonomik, kültürel ve ahlaki demokrasi; hukuk devleti ve sivil toplum süreçlerini daha derinden anlamaya imkân verebilir.

Kitap, Aliyev araştırmalarının siyasi ve felsefi yönünü, ayrıca siyaset felsefesinin onunla ilgili konularını derinlemesine ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

I. BÖLÜM

HAYDAR ALİYEV'İN HUKUKİ REFORMLAR STRATEJİSİ - EKONOMİK GELİŞMENİN ÖNEMLİ BİR KOŞULU -

Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinin özü ve ilkeleri, siyasete kapsamlı yaklaşımın bariz birer örneği kabul edilmektedir. Bu yüzden bu deha, dünya siyaset âleminde "siyasetin piri" olarak adlandırılmaktadır.

Siyaset son derece inceliklerle dolu bir bilim olduğundan, siyasetçilerin de yüksek entelektüel birikime ve siyasi zekâya sahip olmaları, toplumdaki olayların gelişim ve değişim seyrini ustalıkla kavramaları gerekir. Toplumu ve insanları akıllıca ve doğru şekilde yönetmek, gerçek bir sanat, aynı zamanda siyasi bir maharettir. Devleti bilgelikle idare edenlerin siyasi geleneği, mensubu olduğu milletin milli serveti olarak değerlendirilmelidir.

Bu anlamda Haydar Aliyev siyaseti, halkımızın çok değerli bir manevi zenginliği olarak kabul edilmiştir. Nasiruddin Tûsî'nin "Ahlâk-ı Nâsırî" adlı kitabında siyasetle ilgili yazdıkları, çok değerli ve günceldir. Ona göre sosyal çalışmalar düzenlemek, keyfiliğin ve kargaşanın önlenmesi için bir takım tedbirlerin alınması ihtiyacını doğurur ki, bunların hepsine "siyaset" denir.

Şark siyasetinin hikmetinin Ulu Önder tarafından tam olarak idrak edildiğini not etsek daha doğru olur. Yani Doğu'da siyasetin kusursuz şekilde yürütüldüğü Çin, Turan, İran, özellikle de Uzak Doğu, Orta Doğu ve Yakın Doğu daha kadim bir tarihe sahiptir. Bu doğrultuda Haydar Aliyev, siyasi tarihe veya tarihî siyasete derinlemesine vâkıf olmak için, anlayış ilkesini ön planda tutarak siyasi sorumluluğun en zor, en ağır, zihinsel ve fiziki güç gereğinin yerine getirilmesini lüzumlu saymıştır.

"Herkesi layık olduğu yere yerleştirmek, herkesin payına düşeni verip başkalarının hakkına el uzatmasına engel olmak

ve sosyal hizmetler sürecinde ona verilen işi yapmaya mecbur etmek için tedbirler almak ihtiyacına “siyaset” denilmiştir.”

Nasiruddin Tûsî’, insanları kâmil hale getiren, adil, hikmetli ve dürüst siyaseti “ilahi siyaset” olarak kabul edip Aristoteles’in eserlerine dayanarak dört çeşit siyasetten bahseder: ülke siyaseti, zafer siyaseti, şeref siyaseti ve toplum siyaseti.

Ona göre, ülke siyaseti, halkın faziletinin artmasını sağlamalıdır. Zafer siyaseti düzenbaz insanlara karşı alınan tedbirlerdir. Şeref siyasetinin bir sonucu olarak, insanların meslek ve sanatları gelişmelidir. Kamu siyaseti, halkı yönetmek için adil vicdan temelinde formüle edilmiş çeşitli kural ve düzenlemeleri ifade eder ki, bununla toplum idare edilir.

Ülke siyaseti, geri kalan tüm siyasetleri halk arasında yayar ve her sınıfı kendisine uygun politikalarla yönetir. Böylece içlerindeki potansiyelin işe dönüşümünü kontrol eder. Yani bu, siyasetlerin siyasetidir.

Nasiruddin Tûsî’, siyasetin çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu, ülke ve toplum siyasetinin yakın bir etkileşim içerisinde bulunduğunu ve siyasetçinin en özel istidat ve yeteneklere sahip olması gerektiğini ileri sürmüştür. “Siyaset bazen karara bağlanan işler (sözleşmeler, anlaşmalar), bazen kötü kararlar, bazen de ülke ve şehir yönetimi gibi konularla ilgilidir.”

Nasiruddin Tûsî’, siyasetin hayata geçirilmesini “kavrama, fazilet ve marifet konusunda özel yeteneği olan” ulvi bir ilhama sahip kişilerle ilişkilendirerek, koşulların neyi gerektirdiğini yalnızca onların belirleyip “kavga ve anlaşmazlıkları” önleyebileceklerini söylemiştir. O, bu tür insanlara kadim âlimlerin ifadesiyle “kanun sahibi” denildiğini ifade etmektedir.

Eflatun (Platon), “Siyaset” adlı kitabının beşinci makalesinde bu tür kimselere işaret ederek şöyle demiştir: “Bunlar güçlü, büyük ve olağanüstü kimselerdir.”

Aristoteles ise “Onlar geleceği bilirler, mucize sahibidirler.” demektedir.

Eski zamanlarda akli muhakeme sahibi insanlara “hâkim-i mutlak” denirdi. Platon onları dünyanın bilge adamları diye adlandırmıştır. Aristoteles ise o ve onun gibiler için, halka mal olmuş kişi, toplumun malı, yani toplumun kendisinin hizmetine muhtaç olduğu kimse tanımını yapmıştır.

Devlet başkanı asayiş korumaya çalışmalı, halkı nizam-intizama davet etmeli, bunun için de kendisine zamanın gerekleri ve devrin hükümlerine göre yasalarda gerekli değişiklikleri yapma yetkisi verilmelidir.

Haydar Aliyev, siyasete kapsamlı yaklaşımın; iç ve dış politikayı bir arada ele almanın; siyasi, ekonomik, manevi ve kültürel yönleri bir bütünlük içinde sunmanın canlı bir örneğiydi. Haydar Aliyev, 1994 yılının sonlarında televizyonda yaptığı konuşmada, iç ve dış politikayı bir arada ve bütünlük içinde yürütmenin zaruretine, ayrıca hatasız, doğru ve tutarlı bir şekilde götürmenin gerekliliğine işaret etmiştir: “Öyle ki, sanki siyasetimizi ince bir ip üzerinde yürütüyormuşuz da her an küçük bir hata neticesinde her şey alt üst olabilirmiş gibi bir durumdayız. Bu sebeple, adımlarımızı bu ince ipin üzerine öyle bir yerleştirmeliyiz ki, ne iç ne de dış etkiler bizi tökezletmesin ve planladığımız işi üst düzeyde nihayete erdirebilelim.”

Haydar Aliyev, siyasette risk unsuruna müsaade etmeyen dâhi siyasetçilerden biriydi. Dünya siyasetine büyük katkıları olan George Washington, Franklin Roosevelt, Winston Churchill, Charles de Gaulle, Konrad Adenauer, Atatürk vb. büyük siyasetçilerle kıyaslanan Haydar Aliyev'in siyaset ekolü dünyayı hayran bırakmış ve Haydar Aliyev'i çağımızın demokrasi, siyaset ve diplomasi tarihinde seçkin bir siyasi

lidere dönüştürmüştür. “Onun olağanüstü kişiliği, bir politikacı ve devlet adamı olarak büyük yeteneği hepimizi derinden etkilemektedir.”

Elbette Turan komutanlarının yürüttüğü ve onları ilerilere taşıyan politikalarından bahsetmek de yerinde olur. Çünkü Haydar Aliyev’in düşüncesi Eski Doğu’ya açılan kapı sayılan Nahçıvan’da oluşmaya başlamıştır. O dönemlerde ismi anılan Avrupalı siyasetçiler de milli bilinçlerinin değerini artırmaya başlamışlardı. Haydar Aliyev milli bilincinin değeri ve etki alanı da, İkinci Dünya Savaşı sırasında yürütülen siyasi gerilimlerle dolu konuşmalardan neticeler çıkarmak suretiyle artmıştır. O dönemlerde onun için en güçlü siyaset okulu, muhtemelen Mustafa Kemal Paşa’nın da siyasi baskı ve etkilere dayanması olmuştur.

Haydar Aliyev fenomenine olan ilgi, yıllar geçtikçe azalmamakta, aksine daha da artmaktadır. Gerek ülkemizde gerekse yurt dışında yayınlanan birçok makalede ve araştırmacıların eserlerinde Haydar Aliyev siyasetinin ve maharetli yönetim becerilerinin yeni yönlerini görmekteyiz.

Haydar Aliyev, birçok kişi tarafından bir hâkimiyet ustası ve siyaset devi olarak adlandırılır. Haydar Aliyev, XX. yüzyılın son derece girift ve birbirine zıt tarihsel koşullarında çalışmış bir dâhi şahsiyettir. Azerbaycan tarihinin yarım asırdan daha uzun bir dönemi, Haydar Aliyev’in kişiliği, mücadele tarzı ve muazzam kuruculuk çalışmaları ile yakından ilişkilidir. Haydar Aliyev yeni Azerbaycan’ın kurucusudur. O, halkının bağrından kopup gelmiş büyük bir Azerbaycanlı, ülkesinin ve vatanının eşsiz bir hayranıdır. Haydar Aliyev, halkının dâhi bir evladı olmasının yanı sıra dünyanın en güçlü tarihi şahsiyetleri mertebesine yükselmiş ender bir şahsiyet ve dünya tarihinde yer etmiş Azerbaycanlı bir dâhidir.

Doğal kişisel niteliklerin, Haydar Aliyev'in alışılmadık bir kişilik ve emsalsiz bir dünya siyasetçisi olarak yetişmesinde özel bir rol oynadığına işaret edilmektedir. Bu nitelikler şunlardır:

- Son derece güçlü fiziki dayanıklılık;
- Sıra dışı hafıza;
- Yüksek zihinsel ve fiziksel strese dayanma yeteneği;
- Son derece hırslı olma;
- Her işe büyük bir şevk ve inançla yaklaşım tarzı;
- Yüksek analitik bilgi ve analiz etme yeteneği;
- Günlük yaşam olaylarından tutun büyük devlet meselelerine kadar her şeye bilimsel ve diyalektik analiz tarzında bakma özelliği;
- Doğası gereği sade ve nezaketli oluşu;
- Muhataplarıyla iletişim kurarken düzeyi ne olursa olsun herkesle diyalog kurabilme kabiliyeti ve yüksek özyönetim kültürü;
- İç metanet, korkusuzluk, yüksek düşünce, kararlılık, güçlü inanç ve basiretin bir kişide toplanması;
- Güçlü sınırlara, sabra ve kendine hâkim olma yetisine sahip olması, en gergin ve olağanüstü durumlarda rahatça davranabilmesi ve doğru kararlar alabilmesi.

Haydar Aliyev, kapsamlı bir siyaset anlayışına sahip olmakla, siyasette sözle işin, siyasetle ahlakın alicenap davranış kültürünü bir araya getirerek Azerbaycan'ı dünyanın medeni ve müreffeh ülkelerinden biri haline getirmeye çalışmıştır.

Haydar Aliyev, kapsamlı siyaset anlayışıyla ülkesinin devlet gemisini iki asrın yol ayrımında küresel çalkantılar çağının fırtınalarından güvenli ve başarılı bir şekilde çıkararak ülkenin milli değerlerini ve halkın manevi sağlığını korumayı başarmıştır. Siyasetin ön saflarında geçirdiği otuz dört yıl boyunca, tüm dünyada XX. ve XXI. yüzyılın önde gelen

politikacılarından biri ve modern çağın siyasi lideri olarak tanınmıştır. Büyük siyasi şahsiyetler, ona dâhi bir politikacı olarak çok değer vermişlerdir.

Haydar Aliyev'i bir siyasetçi ve siyasi lider olarak kabul etmişlerdir: "kesin, net, tutarlı bir siyaseti ve duruşu olan lider" (İslam Kerimov), "dünya çapında dâhi bir siyasetçi" (E. Şevardnadze), "siyasi açıdan güçlü, mantıklı, zeki, istediğini beklemeden söyleyen biri, tek kelimeyle tartışmasız lider" (Z. Brzezinski), "bin yılda bir yetişen dahi" (Bülent Ecevit), "Azerbaycan halkının büyük evladı, uluslararası çapta bilge bir siyasetçi" (İgor İvanov), "dünya siyasetinde çok büyük rol oynamış son derece ünlü bir şahsiyet" (Keizo Obuchi), "tarihi ve efsanevi şahsiyet" (Cengiz Aytmatov), "Azerbaycan milletinin atası, dünya siyasetinin halifesi" (Boris Oleynik), "güçlü kişilik ve çok akıllı politikacı" (Jan Perren), "siyaset satrancının ustası" (G. Singh), "inkâr edilemez bir nüfuza sahip bilge politikacı" (II. Alexis), "dünya siyaset arenasında büyük nüfuz kazanmış şahsiyet" (L. R. Johnston).

Haydar Aliyev'in siyaseti, onun yüksek hitabet yeteneği ve dâhiyane anlayışıyla birleşince daha güçlü ve daha fethedici bir hal alırdı. Onun bu alanda özgün ve şahsına münhasır yöntemleri vardı:

- Dinleyiciye veya muhatabına, tartışılan konunun önemini bu konudaki kararlılığını özel bir maharetle iletebilmesi;
- Konuşmasının dil bilgisi açısından akıcı, eksiksiz ve orijinal olmasıyla birlikte, alıntıların ve delillerin özel bir vurgu ile yerli yerinde ifade edilmesi;
- Dinleyenlerin düzeyine, muhatabın kişiliğine, yorumlanan konunun içeriğine ve önem derecesine göre konuşmanın tonu, hızı, duygusu vb. form öğelerini doğru seçerek gerekli etkiyi elde etmesi vb.

Haydar Aliyev, hususi bir ileri görüşlülük sayesinde dâhilik zirvesine ulaşma emeliyle yaşayanların inanç bütünlüğü ile hayat sürdüklerini çok iyi keşfetmiştir.

İnsan, kişilik imajını doğrulamak arzusunda olduğu zaman kavrama yeteneğini güçlendirir, kayıtsızlığı ve bencilliği hafızasından tamamen siler.

Özgün bir yaşam sürme inancıyla hayata başlayan Haydar Aliyev, atalarının adap-erkânını, yaşamlarını, hikmetli davranışlarını, sohbetlerini ve nasihatlerini dikkatinden kaçırmamıştır.

Bu akli izahın tek amacı, milli gururu, milli inançların saflığını ve ulusal değerleri gösterip hedefe yönelmektir. En ağır ve en kutsal bilinç yükünü varlığında yaşatan ve taşıyan Haydar Aliyev, akli ve zihnî gücün helal mayasını büyük ve kadim memleketimiz olan Nahçıvan'ın içtimai muhitinin bilgeliğinden almıştır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Haydar Aliyev, milli bilgeliğini doğup büyüdüğü ve ilköğrenimini aldığı Nahçıvan'da kavramakla kalmamış, bu düşünce dünyasını yakından tanıyarak Doğu bilgelerinin meydana getirdikleri yüksek birikimi de edinmiştir.

Her bir asrın ve dönemin tarihi koşullarına ve gereksinimlerine göre zorunlu stratejik hamleler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ise zihinsel güç ve özel düşünme tarzı vazgeçilmez rol oynamaktadır. Haydar Aliyev, bir iktidar sahibi olarak, Türk dünyası liderlerinin stratejik görüş ve eylemlerini özümsemek için özel çaba sarf etmiştir.

Haydar Aliyev, ülkeleri fetheden cihangirlik ve fatihlik stratejisine değil, kalpleri ve gönülleri fethetme stratejisine sahip olduğu için, en zor ve tehlikeli anlarda bile idrakine, gücüne, bilgi ve becerilerine güvenerek zorluklara ustaca göğüs

germiş, devletin bağrında gizlenmiş sırları tüm incelikleri ile öğrenmeye zekâ, idrak ve akıl sarf etmiştir.

Ünlü Alman filozofu Hegel de düşünceleri-hedefleri büyük ve herkes için zaruri olan insanları dünya çapında tarihi şahsiyet olarak adlandırmıştır. Azerbaycanlı filozof S. Halilov, “oluşan durumu bütüncül şekilde ele almayı”, yani siyasete kapsamlı yaklaşımı Haydar Aliyev’in dehasının karakteristik bir özelliği olarak görmektedir: “Hadiselerin birini diğeri pahasına halletmek değil, hepsini bir arada veya dönüşümlü olarak çözenin yollarını bulmak gerekir. Haydar Aliyev’in olağanüstü hafızası ve canlı tarih rolünü oynaması işte burada devreye girmektedir.”

Yani, önemli bir sorunu çözmek için bütüncül siyasi düşüncüyü öne alan bu dâhi siyasetçinin karşılaştığı zihinsel gerilimi tasavvur etmek hiç de zor değildir. Ülkede ortaya çıkan ve oluşturulan sorunların büyüklüğü ve çokluğuna rağmen, en zor sorunların çözüm yollarını özel bir sabır ve itidal ile belirlemiştir. Bir hata yapmak da bazı sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktaydı. Dolayısıyla güçlü deha, zekâsının gücünü ve düşünce tarzını birlikte kullanmayı hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Özetle, siyasette kapsamlı ve girift düşünce tarzı, siyasetçinin manevi keyfiyetinin yüksek seviyesini ve özel edep-erkân değerini belirleyen fiziksel bir nitelik olarak değerlendirilebilir.

Haydar Aliyev’in siyasete kapsamlı yaklaşımı, Azerbaycan’ın ekonomik, siyasi, sosyal yükselişinin ve dünyayla bütünleşmesinin stratejik ve metodolojik bir prensibi olarak değerlendirilmektedir.

Siyasal bilgiler doktoru Rövşan Mustafayev’e göre, Haydar Aliyev’in ileri görüşlü siyaseti sonucunda Azerbaycan 1997-2003 yılları arasında daha iyi bir gelişme göstermiştir: “Öncelikle

ülkede hayatın tüm alanları entelektüel hale getirilmiş, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel kalkınmanın sağlam temelleri atılmıştır. Teknolojik gelişme politikası bu görevler temelinde yürütülmüştür. Bunu XXI. yüzyılın gerçekleri gerektirmekteydi ve bu faktörler kapsamlı bir şekilde dikkate alındı. Ülkenin potansiyel gücünün asıl servetinin insan zekâsı olduğu fikri öne çıkmış ve insan faktörü ilerlemenin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Doğal kaynaklar ve coğrafi konum ise, bu ilkelerin gerçekleştirilmesinde yardımcı unsur görevi görmüştür. Azerbaycan'ın kalkınmasının ana istikameti işte bu prensip üzerine inşa edildi.”

Haydar Aliyev'in siyasete kapsamlı yaklaşımının bir sonucu olarak, Azerbaycan'ın kalkınma sürecinde Avrasya modeli meydana getirildi. Bu sürecin benzersiz başarıları şunlardır:

- Azerbaycan'ın siyasi yaşamının tüm alanlarının entelektüel hale getirilmesi hedefine doğru bir yol tutturuldu;
- Devletin çıkarları net bir biçimde belirlendi;
- Devletin geleceğinin garantisi olan orta (ekonomik) sınıfın oluşması için gerekli koşullar oluşturuldu;
- Teknolojik altyapının geliştirilmesi, devlet politikasının öncelikli hedefi olarak belirlendi;
- Ulusal değerler, milletler arası ve sınıflar arası çelişkilerin üzerinde bir yere konumlandırıldı;
- Başarıya ulaşmak için dünya tecrübesini benimsemeye yönelik bir rota oluşturuldu. Azerbaycan kalkınma yolunda hızla ilerlemeye başladı.

Haydar Aliyev, siyaset dünyasında ilkeli oluşu, vatandaşlık bilinci, olayları objektif değerlendirmesi, milli bağlılığı, azimliliği, cesareti, diğergâmlığı, ileri görüşlülüğü, bilgeliği, doğruluğu, haksızlığa tahammül etmeyişi, dâhiyane faaliyetleri vb. nitelikleri ile diğerlerinden ayırt edilmektedir.

Müminlerin emiri Hazret-i Ali İbn Ebu Talib (r.a), buyurdular ki: “Akıllı, her şeyi layık olduğu yere koyandır.”

İslam dininin teşekkülünün ilk zamanlarında Arap siyasetçiler islamı her şartta ne pahasına olursa olsun tebliğ etmek için çok kafa yormuşlardır. İslam’ın günümüzdeki genişliğe ulaşmasının temelleri de o tarihlerde atılmıştır. İslam dünyası çok ince düşünülmüş bir siyaset sayesinde oluşturulmuştur. İslam’ın Orta Asya’da Turan’ın (Orta Asya’nın) kudretli komutanı Emir Timur döneminde özel bir güç kazanmış olması hiç de tesadüf değildir. O, bir ay boyunca hücum namazı kılarmış ve kimse ona mani olmamış. Yani, Emir Timur saldırı planlarını bir ay boyunca tasarlar ve ardından nihai bir karara varmış.

İslam’ın yayılmasında payı olan Hazret-i Ali’nin (r.a) Orta Çağ’da tanımladığı ve buyurduğu değerler, siyaset dünyasının şahu Haydar Aliyev şahsında bir araya toplanmıştır: “Akıldan daha faydalı bir nimet, tedbir gibi akıl, güzel ahlâk gibi yakın dost, edep gibi miras, yetenek gibi önder, salih amel gibi alışveriş, sevap gibi iş, haramdan kendini korumak gibi zahitlik, düşünmek gibi bilgi, farzları yerine getirmek gibi ibadet, utanma ve sabır gibi iman, ilim gibi asalet, konuşmak gibi yardımcı yoktur.”

Haydar Aliyev gibi siyaset dehaları Allah indinde büyük kıymete sahiptirler. Allah’ın bahsettiği bilgi ile güçlenen bu büyük zatlar, zor ve çetin işleri kolaylıkla hallederler. Ruhen yücelmeler de kendilerini sıradan bir insan gibi görürler. Bu büyük şahsiyetler, Allah’ın yeryüzünde yarattığı kudretli kimselerdir.”

Büyük filozof Nasiruddin Tûsî, siyasetin çeşitlerinden bahsederken, “imamet” denen faziletli siyaseti çok takdir etmiştir: “Bu siyasetin gayesi, insanları kemale erdirmek, neticesi ise saadete kavuşturmaktır. İnsanların iyiliği barış,

huzur, karşılıklı yardımlaşma, dostluk, adalet, sadakat, iffet, samimiyet gibi hususiyetlerde yatmaktadır.

Hikmet, yiğitlik, iffet, adalet gibi yüksek ahlaki vasıflara sahip olan Haydar Aliyev, yürüttüğü iç ve dış siyasetiyle dünya çapında ün kazanmıştır.

Haydar Aliyev siyasette çağın ruhunu yakalama ve şartlara göre hareket etme becerisine sahipti. Onda olayların seyrini takip etme, öngörme ve doğru zamanda karar verme yeteneği mevcuttu.

Siyaseti uygulamalı bir bilim olarak temellendiren ve öğretileriyle çağının çok ilerisinde olan İtalyan filozof Machiavelli, siyasetin en büyük amacı ve temel sorununun, zamanın karakterine ve karar verilen andaki spesifik koşullara uygun düşen hareket tarzının bulunmasından ibaret olduğunu ifade etmiştir. Machiavelli ayrıca buradan hareketle, siyasetin sadece genel buyrukların benimsenmesiyle bitmediğini de belirtmiştir. Burada basit şeylerden söz etmek mümkün değildir. Zira her şey şartlara bağlı olarak değişmektedir.”

Haydar Aliyev'in bütüncül siyaset yaklaşımında:

- Devlet, ulusal, toplumsal ve bireysel çıkarlar birliği meydana getirir;
- Siyaset ve ahlak, ekonomi ve mülkiyet, siyasi ve ahlaki kültür, siyasi ve ahlaki ilişkiler tabii şekilde bir araya gelmiştir;
- Demokrasi, hümanizm, hoşgörü ve sosyal adalet ilkeleri iç içe geçmiştir;
- Siyasi ve etnik diyalog kültürü, siyasi, iktisadi ve sosyal hayatın ve görüşlerin çoğulculuğu aktif bir bilincin oluşması içindir;
- Ciddi, sağlam yapıları ve kurumsallaşmış devlet gücüne yönelik, siyasi ve hukuki kurumların devlet üzerindeki kontrolünün sağlanması gibi karakteristik özellikler oluşturur.

Bu politikanın nihai hedefi:

- Mevcut somut içtimai yapı içinde ideal bir hukuk toplumu ve sivil toplum meydana getirmek;
- Azerbaycan'ın iç ve dış nüfuzunu artırmak, siyasi gerçekliğini oluşturmak;
- Hedeflenen bu amaçlara ulaşmak için yol ve araçları, çaba ve girişimleri devletin, halkın ve tüm dünyanın çıkarları doğrultusunda birleştirmektir.

Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinde, siyaset ahlakının yüce gerekleri, devletin ve halkın çıkarlarına tabidir. Machiavelli, kendi devrinde bile devletin çıkarlarını vatanın bekası olarak anlamış, iş vatanın bekasına gelince her şeyi unutup onun varlığı ve bağımsızlığını korumak gerektiğini yazmıştır.

Haydar Aliyev'in dâhiyane zekâsı, kapsamlı siyaset yürütmesi ve bilge siyaset felsefesi düşüncelere hâkim olmuştur. Azerbaycanlı araştırmacı Nizami Caferov, "Türk Dünyası: Kaos ve Kosmos" (Evren) adlı eserinde dünyaca ünlü bir siyasetçi olarak Haydar Aliyev'in siyasi faaliyetleri, siyaset felsefesi ve şahsiyet dünyasının bir bütünlük içinde olduğuna işaret etmiştir: "Haydar Aliyev, gerçekten her dönemi ve aşaması bir okul mahiyetinde olan olağanüstü bir hayat yaşamıştır. O, belirgin hatlarıyla seçilen kendi muhteşem portresini sadece mensubu olduğu Azerbaycan halkı ve Türk halklarının değil, tüm dünya halklarının tasavvurunda oluşturmuştur."

Haydar Aliyev'in kişiliği, siyasi icraatları ve tarihi siyaset ekolü, Azerbaycan'ın toplumsal ve milli bilincinde yeri doldurulamaz bir rol oynamıştır. O, sivil aktivizme, kararlılığa, ilkeli duruşa, çok yönlü eğitime, derin bilgiye ve geniş siyasi - kültürel dünya görüşüne sahip bir lider olarak dünyanın tüm karmaşık süreçlerinden başarıyla sıyrılmış, dâhiyane kararlarıyla insanlar nezdinde büyük saygınlık kazanmıştır.

Bilgeler, bilgeliğin sorumluluğunu anladıkları ve bu sorumluluğu derinlemesine kavradıkları için bilge oldular. Çağımızın en büyük şahsiyetinin oluşturduğu “Haydar Aliyev sorumluluğu” kategorisi, kendinde pek çok noktayı birleştirmektedir.

Devleti idare eden Haydar Aliyev’in devlet mesuliyeti, millet nezdinde kendi izahını bulmuştur. Siyasi sorumluluğun ancak güçlü bir akıldan, derin bir kavrayıştan ve kapsamlı bir zekâdan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu kişisel etmenler olmasa, siyasetin inceliklerini öğrenmek imkânsız olurdu. Yani siyaset, insan düşüncelerini zerre zerre kavramak, aklın gücünü hissetmek ve düşünce gücünü idrak etmekle ölçülür. Devleti koruma ve güçlendirme stratejisinin özü de çok güçlü bir siyasi sorumluluk gerektirir.

Tarihte sayfa açmış bir şahsiyet olan Haydar Aliyev, devlet olmanın taktiklerini tam bir siyasi sorumlulukla uygulayan generallerimizden biri olarak gururumuzu gözünün nuru gibi korumuş, siyasi bilgeliği ve sorumluluğu derinden kavramış, özel düşüncelere sahip bir liderimizdir.

Siyasi sorumluluk milli aklın, milli bilincin ve milli benlik gücünün tasdiklenmesi sonucu değer kazanır. Burada dünyanın büyük zekâları karşısında milli zekâ ile duruş sergilemek gerekmektedir. Bu da siyasi sorumluluk gerektirir. Çünkü büyük siyaset aklı, düşünceyi millî zeminde hayata geçirir.

Siyaset, derin incelikleriyle devlet olmayı anlamaya da hizmet eder. Devlet olmanın sırlarını tüm incelikleriyle kavramak ise, hikmetli düşünme, sağduyulu davranma ve karşınızdaki kişinin zekâsının nelere kadir olduğunu anlama sorumluluğundan geçer.

Siyaset, aynı zamanda satranç oyuna benzer; hamleleri önden tahmin etmek ve mat olmaktan kurtulmak kadar düşüncenin beyindeki aksidir de.

Burada zekâyı belirleyen faktörler de özel bir rol oynar. Çünkü zekâ, içine düşülen karmaşık ve zor bir durumdan bir anda çıkabilme yeteneğidir.

Bu siyasi çeviklik, erken ve orta çağlarda Türk imparatorluklarının komutanlarında tüm etkinliğiyle var olmuştur. Bu sebeple çoğu dönemlerde Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan imparatorlukların var oluşunun nedeni de budur. Diğer yandan imparatorlukların idare yöntemlerine temel oluşturmuştur. Bahsettiğimiz siyasi çeviklik, aynı zamanda Ulu Önder'imizin siyasete kazandırdığı kapsamlı kurtuluş düşüncesinin bileşenlerinden biridir.

Dünyanın güçlü siyasi oyuncularını ve devlet başkanlarının hangi siyasi lideri kabul ettiklerini, ona olan yaklaşımları yanında bu kişiye verdikleri değerle de anlamak gerekir. Meseleye bu açıdan yaklaşmak da siyasi bir sorumluluktur.

Haydar Aliyev, dünya siyasetçileri önünde otoritesini, siyasi mesuliyeti ve şaşırtıcı derecede pratik çalışmalarıyla teyit etmiştir.

Haydar Aliyev'in inanç yönünden saf, karakter olarak bütün bir şahsiyet olarak şekillenmesi ve yetişmesinde tarihi şahsiyetlerin fikri gücünün paha biçilmez bir rolü olmuştur. Bu durum, aynı zamanda onun idrak kabiliyetinin bir sonucudur.

Haydar Aliyev, yürüttüğü kapsamlı siyaseti, dikkati ve becerikliliği ile Azerbaycan'ın parlak geleceğinin bir an önce oluşturulması için çalışmaktaydı. Haydar Aliyev, siyasetiyle Azerbaycan'ın hayati sorunlarını vatana bağlılık duygusu, kararlılık ve yetkinlikle çözmekteydi. "Bunun dışında, tarihin gidişatını ve hayatın dinamizmini dikkate alarak herkesi aktif olmaya, hızlı hareket etmeye ve zamana ayak uydurma alışkanlığı kazanmaya teşvik ederdi. Bu durumda o, Azerbaycan'ı aydınlık yarınlara taşıyan bir kurtarıcıya

benzemektedir. Halk da kurtarıcısının metin duruşuna, saf ve duru oluşuna, kararlılığına, iyi niyetine, her zaman vicdanının sesini dinleme ve hak-adalet için mücadele etme kararlılığında oluşuna, ayrıca onun özgürlüğe, mutluluğa ve bağımsızlığa susadığına inanarak kendisini desteklemeye çalışmaktaydı.”

Haydar Aliyev'in bütüncül siyasetinin neticesinde:

- Ülkemizde inşa ve gelişim devri;
- Toplumun tüm alanlarında ulusal düzeyde köklü değişim süreçleri;
- Siyasi sahada demokratik devlet yapılarının oluşturulması;
- İktisadi alanda piyasa ekonomisi kurulumu;
- Manevi alanda ise milli geleneklere dönüş yönünde uygulamalı çalışmalar yapılmıştır.

Haydar Aliyev tutarlı iç ve dış politikası, doğal yeteneği, olağanüstü organizasyon ve yönetim kabiliyeti ile aziz Azerbaycan'ımızın iç potansiyelini ortaya çıkarmıştır. Halkımızın becerikli, kabiliyetli, iş bitirici ve yüksek düşünce sahibi bir millet olduğunu görmeyenlere göstermiş, kabul etmeyenlere ettirmiştir.

Haydar Aliyev, kapsamlı siyaset yaklaşımı, güçlü hafızası, mantıklı muhakemesi ve düşündürücü fikirleri sayesinde dünyada devam eden süreçleri ve siyaseti öngörme kabiliyet ve gücüne sahipti. Ömrünün sonuna kadar ağır zihinsel stresle çalışan Haydar Aliyev, ideal bir kişilik, seçkin bir siyasetçi ve bir bütün olarak gelecek nesiller için örnek olmuş ve siyaset ekolü haline gelmiştir.

Bir siyaset okulu rolü icra eden Haydar Aliyev'in kişisel nitelikleri, siyaseti ve toplumdaki konumu bir bütünlük oluşturur, ayrıca Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinin mahiyetinin bazı yönlerini ortaya çıkarmamıza imkân verir:

• Haydar Aliyev'in düzenli reel-politik başarılarının başlıca sebepleri sahip olduğu fiziksel, biyolojik ve genetik yapının niteliklerinin, onun yaşam içindeki toplumsal konumuyla uygunluk göstermesidir. Ayrıca, bu başlangıç öğeleri, yaşam tecrübesindeki artışa bağlı olarak gelişip iyileştikçe, neticenin olumlu olma ihtimali de artmıştır.

A. Hankişiyev, Haydar Aliyev siyasi ekolünün karakteristik özelliklerini şu şekilde tanımlamıştır:

1. Politikanın illüzyon ve maceracılıktan soyutlanması, risk olasılığının en aza indirilmesi, nesnel gerçekliğin doğru değerlendirilmesi, siyasetin özne, nesne ve post-objektif faktörlerinin karşılıklı ilişkilerinin derinlemesine incelenmesi, herhangi bir siyasi meselenin hayata geçirilmesine az da olsa olumsuz tesir gösterebilecek tesadüfi faktörlerin ek önlemler ile etkisiz hale getirilmesi, Haydar Aliyev'in siyaset ekolünün en değerli ve karakteristik özelliğidir.

2. Türü siyasi sorunlar ve meseleler yumağında ana sorunun doğru tespiti, ana soruna bağlı ikincil veya diğer ek sorunların etkili bir şekilde çözülmesinde önemli rol oynar. Bu nedenle, başı çeken siyasi sorunun zamanında çözümü, Haydar Aliyev siyaset ekolünde dikkat edilecek en önemli husus olarak kabul edilir.

3. Hiçbir meseleye dogmatik yaklaşım gösterilmemesi ve icraat politikasının daima diyalektik gelişme mecrasına yönlendirilmesi yoluyla dinamikliğinin sağlanması.

4. Siyasetin hak ve adalete dayandırılması yoluyla aşırılıktan arındırılması;

5. İç ve dış politikanın koordinasyonu sonucunda dengeli bir politika mekanizmasının elde edilmesinin, siyasi ve ekonomik istikrarın temel ölçütü olarak daima göz önünde tutulması;

6. Siyasi sorunların zamanı etkin kullanarak çözümünde, siyasi faaliyetin nesnel gerçekliğin gereklerine uygun şekilde düzenlenmesi, iç ve dış sahadaki durumun çok yönlü bir şekilde analiz edilmesi ve kontrol altında tutulması, bu ve benzeri siyasi adımların atılmasında önleme veya bekleme taktiğinin uygulanmasının yol gösterici bir faktör olarak kabul edilmesi;

7. Kısa ve uzun vadeli siyasetin birbiriyle ilişkili şekilde uygulanması, Haydar Aliyev'in strateji ve taktik konularında emsalsiz bir incelik ve kesinlikle tatbik ettiği fiili siyaset mekanizmasının temeliydi.

8. Haydar Aliyev'in siyaseti, gerçek fiili demokrasi ve kolektif yönetim ilkeleri üzerine kurulmuştu.

Haydar Aliyev'in hedef gözeterek yürüttüğü kapsamlı iç ve dış siyaset neticesinde elde edilen başarılar şunlardır:

- Entelektüel seviyesi ve idari tecrübesi olan dâhi bir lider, bağımsızlığımızı koruyup kollamak üzere iktidara geldi. Tarihten gelen geleneklerimizi dikkate alan yeni ve kendine has bir devlet teorisi ve yapısı meydana getirildi. Ülke içi ve dışındaki tüm sosyo-politik eğilimlerin koordinasyonu ve tanziminde mesafe alındı.

- Ülkede hukuk devleti yapılanmasının temelleri atıldı, güvenlik ve kolluk teşkilatları demokratik topluma uygun şekilde yapılandırıldı.

- İktidarda olanlar, Haydar Aliyev'in siyaset felsefesi ve yöneticilik tecrübesinden istifade ederek, halkın birliği, ülkenin bağımsızlığı ve mutluluğu için bu büyük şahsiyetin düşüncelerini hayata geçirmeye başladılar.

- Hal-i hazırda ekonomi alanında demokratik reformlar yapılmakta, küçük işletmeler ve çiftlikler giderek daha fazla gelişmektedir. Cumhuriyetimizde vatanseverlik ve Azerbaycancılık ön plana çıkarılmak suretiyle millî ve etnik

çatışmaya izin verilmemektedir. Ülkede siyasi iktidar tesis edilmiştir. Ülkemizde, Haydar Aliyev'in yürüttüğü tutarlı siyasetin uzantısı olarak sivil dayanışmanın tesisi, maaş ve ödeneklerin tanzimi, ekonomik reformların doğru bir biçimde yürütülmesi ve halka sosyal güvence sağlanması çalışmaları devam etmektedir.

- Azerbaycan, karmaşık uluslararası ilişkiler sisteminde tutarlı ve amaçlı bir politika sonucunda kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarını koruyup gözetmektedir.

- Topraklarını şerefle koruyacak bir ordunun inşası çalışmalarında köklü bir dönüşüm yaşanmıştır; Azerbaycan bugün güçlü bir ordusu olan bağımsız bir devlettir.

- Azerbaycan'ın jeopolitik çıkarları göz önüne alınarak devletin stratejik petrol politikası netleştirilmiştir.

- Ülkede siyasi istikrar sağlanmış, bu istikrar zemininde Azerbaycan'a yeterli miktarda yabancı yatırım çekilmiştir.

- İmzalanan uluslararası petrol anlaşmalarının hayata geçirilmesi, Azerbaycan'a ekonomik etkinliğin yanı sıra Kafkasya bölgesinde süper güce dönüşme fırsatı da vermiştir.

- Ülkede baş gösteren yüksek enflasyonun önüne geçilmiştir. Ulusal para birimi olan manatın kuru sabitlenmiş, halkın sosyal güvenceye kavuşturulması yönünde dikkate değer adımlar atılmaya başlanmıştır.

- Ekonomik reformlara start verilmiş, özelleştirme adımları hayata geçirilmeye, halkın iâşe, enerji ve ulaşım sorunları çözülmeye başlanmıştır.

- Bağımsız devletimizin dünyanın demokratik prensiplerini karşılayacak ilk anayasası kabul edilmiştir.

- Serbest, demokratik ve çok partili sisteme uygun bir seçim kanunu kabul edilmiş, milletvekilliği seçimleri de bu kanuna göre yapılmıştır.

• Karabağ sorunuyla ilgili gerçekler tüm dünya kamuoyuna anlatılmış, sorunun çözümü yönünde oldukça önemli adımlar atılmıştır.

• Ülkenin sosyo-politik yaşamının farklı sahalarında önemli ve kararlı adımlar atılmıştır. Bilim, eğitim, sağlık ve diğer alanlarda gerçekleştirilen reformlar yavaş yavaş meyvelerini vermeye başlamıştır.

Yani, Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinin bileşenlerine ekonomi politikası, hukuk reformu, askeri teşkilatçılık, siyasi ve kültürel politika, dil politikası, ulusal politika, diaspora politikası, Türk dünyası birliği stratejisi, diplomasi, uluslararası işbirliği, Dağlık- Karabağ sorununa dair siyasi tutum, sosyal politika, tarım politikası ve çevre politikası gibi alanlar dahildir.

Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinde iç politika konseptinin yanı sıra dış politika konsepti de ana yönlendirici unsur olarak iç politikayı tamamlamaktaydı. Haydar Aliyev, iç ve dış politika konseptinin mahiyetini şöyle ifade etmiştir: "Azerbaycan'ın içteki durumunu istikrara kavuşturacak, doğru, iyi düşünülmüş bir dış ve iç politika belirledik. Bu politikaların hayata geçirilmesini sağlıyoruz. Azerbaycan'ın dış politikası, barışçıl bir politikadır. Tüm dünya ülkeleri ile karşılıklı yarara dayalı ilişkiler sürdürme, barış ve huzuru koruma, komşularla dostluk ve barış içinde yaşama, diğer tüm ülkelerle de dostane ilişkiler kurma ve tüm sahalarda geniş işbirliği politikasıdır. Bu siyasetimizi tutarlı bir şekilde yürütüyoruz ve yürütmeye de devam edeceğiz."

Bir dizi çalışma, Azerbaycan da dâhil olmak üzere Sovyet sonrası dönemde bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin ulusal dış politikalarının ana istikametlerini belirlemekle önemli kavramsal vazifelerle karşı karşıya olduklarını göstermiştir:

Birincisi, ülkenin yeni durumu ve pozisyonlarını dünya topluluğu çerçevesinde doğru bir şekilde değerlendirmeye ihtiyaç vardı.

İkincisi, sadece güçlü devletlerin değil, kıtanın diğer devletlerinin de jeopolitik çıkarlarının kesiştiği noktada yer alan Azerbaycan, Doğu ve Batı'nın çıkarları, ama her şeyden önce ülkenin milli çıkarlarını dikkate alan dengeli bir dış siyaset yürütmeli idi.

Dış politika yeni bir sosyo-tarihsel nitelik kazanmalıydı, devletin ve her bir vatandaşın çıkarlarını da gözetken düzgün bir dış siyaset yürütmek gerekmekte idi.

Üçüncüsü, ulusal dış politika, genel devlet politikasının daima, milli güvenliğin sağlamasının da önemli bir aracı olmalıdır. Bu dönemde Azerbaycan, Doğu ve Batı'nın tüm ülkeleriyle karşılıklı yarar sağlayan işbirliğine hazır olduğunu göstermek zorundaydı.

Dış politika alanında asıl mesele Azerbaycan gerçeklerini dünyaya ulaştırmak, Azerbaycan'ı büyük ülkelerin ekonomik çıkarlar sahasına dâhil etmektir.

Haydar Aliyev'in iç ve dış siyasetinin birliği, özü ve rotasının şunlardan oluştuğu kaydedilmektedir:

- Devletin ulusal çıkarlarının, amaçlarının ve önceliklerinin korunması;
- Ülkenin ekonomik, siyasi, askeri-politik egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve sınırlarının dokunulmazlığının korunması;
- Tüm vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunması;
- Dünya topluluğu ülkeleri ile işbirliği sahaları ve dış politika stratejisinin temelini oluşturulması.

Nevruz Memmedov, Azerbaycan'ın bağımsızlığının yeniden sağlanmasından sonra önemli konulardan birinin milli

menfaatlere dayalı bir dış politikanın ve uygulama seyrinin belirlenmesi olduğunu belirtmektedir. “Ülkemiz, dış politika rotasını belirlerken, her şeyden önce, bir yandan kendi ulusal çıkarlarını koruma ve bölgede lider bir devlete dönüşme, diğer yandan hem dünyanın ana aktörleri hem de bölge ile ilgilenen diğer komşu ülkelerle eşit haklara sahip işbirliğine dayalı ilişkiler sürdürme çalışmalarını esas aldı. Bu rota, 1993 yılında Azerbaycan’a yönelik saldırı, çeşitli taraflardan gelen sürekli baskı ve ülke içinde devam eden belirsizlik koşullarında belirlenmişti. Bu kadar karmaşık ve çelişkili bir durumda, ülkenin kültürel açıdan kapsayıcı bir egemenlik stratejisi belirleyecek stratejik zihniyete sahip bilge bir siyasetçiye ihtiyacı vardı. Ülkenin iç ve dış politikasının hassas uyumunu sağlayan Milli Lider Haydar Aliyev, Azerbaycan için tam da böylesine bilge bir siyasetçi haline geldi.”

Haydar Aliyev yaptığı konuşmalarda, siyasi düşünce ve icraatlarında dış ve iç siyasetin birliğine ve bunların milli siyaseti oluşturan bileşenler olduğuna işaret etmekteydi: “Devletimizin önünde duran ana görevlerden biri, Azerbaycan’ın çıkarlarını küresel ölçekte koruyabilen, akıllı, itibarlı bir dış politikanın yürütülmesidir. Önümüzde büyük görevler durmaktadır. Dış siyasetimiz her şeyden önce Azerbaycan’ın devlet bağımsızlığını sağlamaya yönelik olmalıdır. Görev, dünyanın tüm ülkeleri ile eşit haklara sahip, karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler oluşturup geliştirmekten, ayrıca bu ilişkileri Azerbaycan Cumhuriyeti’nin uluslararası konumunu güçlendirmede, ülke ekonomisini, bilimini ve kültürünü geliştirmede etkin bir şekilde kullanmaktan oluşmaktadır.”

Ziyafet Askerov, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığının ilk günlerinden itibaren birçok uluslararası ve bölgesel teşkilata katıldığını, bu teşkilatlarla ve aynı zamanda

dünyanın bir dizi ülkesiyle diplomatik ilişki ve münasebetler kurmaya başladığını belirtiyor. “1993 yılında Azerbaycan halkının Milli Lideri Haydar Aliyev’in halkın ısrarı ile yeniden iktidara gelmesi neticesinde, ülkenin hayatının diğer alanlarında olduğu gibi dış politika alanında da önemli değişiklikler baş göstermiştir. O dönemde, bağımsızlığını yeni kazanmış genç devletin ulusal çıkarlarına uygun ve bilimsel açıdan temellendirilmiş bir dış politika rotasının oluşturulmasına ve pratik biçimde hayata geçirilmesine çok büyük ihtiyaç vardı. Çok çetin ve karmaşık bir dönem ve ortamda bulunan Azerbaycan devletinin dış politika rotasını ancak devlet adamlığı konusunda büyük tecrübeye sahip, dünyada yaşanan siyasi olay ve süreçlere derinden aşina olan Haydar Aliyev oluşturabilirdi.”

S. Gafarova, Haydar Aliyev’in dış politika rotasının Azerbaycan’ın kalkınmasında yeni bir aşamanın temellerini attığını belirtiyor: “1993 yılında Milli Lider Haydar Aliyev’in yeniden iktidara gelmesinden sonra tüm alanlarda olduğu gibi dış politikadaki kriz de durmuş ve Azerbaycan için kelimenin tam anlamıyla yeni bir aşama başlamıştır. Milli Lider Haydar Aliyev, ülkenin çok güçlü bir potansiyele sahip olduğunu gayet iyi bilmekteydi. Sadece bu potansiyeli yönlendirip devletin gelişme istikametlerini belirlemek ve bunları uygulamak gerekiyordu. Bunun için cesaret, ardından siyasi beceri ve diplomatik yeterlilik gerekiyordu ki bu, Haydar Aliyev gibi zengin devlet adamlığı deneyimine ve siyasi beceriye sahip bir lider için hiç de zor olmadı. Haydar Aliyev, Azerbaycan’a “poligon” olarak bakanları yanılttı. Ülke içindeki iç savaşı durdurdu, uluslararası güçlerin baskısını engelledi ve hiç kimseye bağlı olmayan, sözün tam anlamıyla bağımsız bir dış politika rotasının temelini attı. Güçlü uluslararası kuruluşlarla üst düzey ilişkiler kurmak ve bu

ilişkilerden devletimizin çıkarları doğrultusunda yararlanmak Azerbaycan'ın dış politikasındaki önemli istikametlerden biridir. Bu kuruluşlardan biri de Avrupa Konseyi'dir. Bu teşkilat ve yapılarıyla üst düzey ilişkiler kurulması esası, Azerbaycan halkının Milli Lideri Haydar Aliyev'in belirlediği dış politika rotasının önemli cihetlerinden birini oluşturur."

N. Novruzov, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politika yönelimlerinin oluşumu hakkında konuşurken Haydar Aliyev'in fiili olarak dış politikanın genel hatlarını ve başlıca metodlarını oluşturduğunu belirtiyor. Haydar Aliyev, iç sorunları çözmek için kullandığı siyasi ve diplomatik beceriye dayalı yöntemleri dış siyaset çalışmalarına yansıttı. Şu anda herkesin bahsettiği "denge bulmuş dış politika rotası"nın embriyoları o dönemde şekillendi. "Haydar Aliyev, bu karmaşık durumda dış politikanın önünde duran ödevleri ve önceliklerini açıkça tanımladı. Ulu Önder, 10 Ekim 1993'te cumhurbaşkanı seçilmesi ile ilgili olarak düzenlenen yemin töreninde bu ödevlerden kısaca bahsetmiştir. Ulu Önder bu konuşmasında şunları beyan etmişti: "Devletimizin karşı karşıya olduğu temel ödevlerden biri, Azerbaycan'ın çıkarlarını küresel ölçekte koruyabilecek akıllı, yetkin bir dış politikanın yürütülmesidir. Önümüzde büyük görevler durmaktadır. Dış politikamız her şeyden önce Azerbaycan'ın devlet bağımsızlığını sağlamaya yönelik olmalıdır." Milli Lider, bunun için eşit haklara sahip ilişkiler tesis etme hedefini önemli bir görev olarak belirledi. Bu tezin jeopolitik anlamı derindir. Devletin bağımsızlığının sağlanması merkeze yerleştirilir. Bu, Azerbaycan'ın bundan sonra bağımsızlığını kararlılıkla koruyacağı anlamına gelmektedir. Azerbaycan'ın dış politikası, nihai hedef olarak güçlü devlet ve güçlü toplum modellerinin uyumunu temin etmekten ibarettir. Bu yolda tüm yabancı ortaklarla dengelyi korumak

her zaman mümkün olmayabilir. Çağdaş tarihi merhalede, ana koşul bu değildir. Çünkü jeopolitik ve jeoekonomik süreçler o kadar hızlı değişiyor ki, statik bir durum oluşturmaya gerek kalmıyor. Bu mantıkla denge modeli de güncellenmelidir. Burada esas koşul, her zaman işbirliğine açık olmak ve ilişkiler sistemini medeni kurallar dâhilinde oluşturmaktan ibarettir. Bu anlamda denge, dinamik, çevik ve dengeli ilişkiler sisteminin kurulması anlamına gelir. Güçlü devlet ile güçlü toplumun birbirini tamamlaması tam da bu dinamizmde kendini bulur. Çok ilginç, aktüel ve önemli bir görüştür. Dış politikayı devlet kuruculuğu ve toplum gelişimi felsefesiyle mükemmel bir şekilde ilişkilendirmenin bir örneğidir. Eğer önüne bu hedef konulmuşsa, mutlaka Azerbaycan'ın diplomatik çalışma sahasını ve diplomasi yöntemlerini geliştirmek, ayrıca onu iç kalkınmanın temposuna uyarlamak gerekiyordu. Bunun için ilk önce dış politikanın hedeflerini daha somut bir düzeyde netleştirmek gerekiyordu.

Haydar Aliyev, siyasetin en önemli parçası olan ve "siyasetin çalışma mekanizması" olarak kabul edilen siyasi diplomasinin kurucusu kabul edilmektedir.

Siyasetin işleyiş mekanizmasını kendine has dehası ile düzenleyen Haydar Aliyev, milli diplomasimizin körü körüneliğini Doğu ve Batı siyasi diplomasisinin düşündürücü etkisiyle değiştirmek konusunda da özel bir maharet gösterdi. Yüzyıllar boyunca şekillenen milli diplomasimizin (Sara Hatun) gücünü teyit ettiğinden de bahsedebiliriz. Öyle ki, bunu dikkate alarak, Ulu Önder'i diplomasimizin yenilenen gücü olarak gördüler. Elbette böyle de olmalıydı. Tüm ulusların toprakları, devleti ve devlet yapıları vardır. Ancak milli düşünce, bu faktörlerin tarihsel köklerine derinden aşına olarak milli diplomasi okulu seviyesinde şekillendirilmede kilit bir rol

oyunar. Haydar Aliyev de bu konuda tarihimize olan borcunu layıkıyla yerine getirmeyi başarmıştır.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in siyasi diplomasi alanındaki icraatlarını dünya diplomasisi ile karşılaştırmalı olarak analiz eden araştırmacılar, bir dizi orijinal ve ilerici yönlerine dikkat çekmişlerdir.

Haydar Aliyev'in siyaset diplomasisi:

- Yapıcı diplomasıdır. Diplomatik söylemleri mantığa, nesnel gerçekliğe ve hakikate dayanır, ayrıca tüm konulara siyasi determinizm açısından yaklaşır;

- Yüksek entelektüel düzeyi ve çevikliği ile ayırt edilir. Uzun yıllara dayanan siyasi tecrübeye ve yüksek analitik analiz kabiliyetine sahip olan Haydar Aliyev, bilginin tarafsızlığına ve diplomatik kanalların temizliğine özel önem verirdi;

- Dünya ülkelerinin, devlet gruplarının veya ekonomik ve siyasi çevrelerin çıkarları incelenip göz önünde tutularak yapıcı siyasi ve iktisadi tedbirler hazırlanır ve hayata geçirilirdi;

- Haydar Aliyev, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin özel jeopolitik konumdaki yerine uygun bir siyasi diplomasi mekanizması geliştirir ve hayata geçirilmesi konusuna özel ihtimam gösterirdi. Burada da tek tek devletlerle veya devlet grupları ile iletişim, o ülkelerin jeopolitik konumu, ulusal özellikleri, dünya siyasetindeki yeri vb. dikkate alınarak düzenlenir ve geliştirilirdi. O dönemde diplomatik ilişkiler ve siyasi münasebetler farklı yaklaşım ilkesine dayanılarak gerçekleştiriliyordu. Bu açıdan bakıldığında, başlıca siyasi diplomasi yönelimleri olarak şu ülkelerden söz edilebilir:

1. Batı Avrupa ülkeleri
2. Doğu Avrupa ülkeleri
3. Rusya
4. Amerika

5. Türk dünyası ülkeleri

6. İslam ülkeleri

Azerbaycan'ın Haydar Aliyev tarafından meydana getirilen ve geliştirilen profesyonel diplomasisi, sistemli ve ilerici bir siyasi diplomasi olmasının yanında onun tarafından oluşturulan birleşik siyaset ekolünün ayrılmaz bir parçasıdır.

Azerbaycan, Haydar Aliyev'in yürüttüğü kapsamlı siyaset rotası sayesinde modernleşme döneminin ve küreselleşmenin tüm zorluklarını aşarak dünya toplumuyla siyasi, iktisadi, kültürel ve manevi cihetten bütünleşme çizgisinde yerini almıştır.

Haydar Aliyev'in siyaseti, küreselleşme çağında Azerbaycan'ın kalkınmasında siyasi ve manevi değerlerin birliğine nail olmanın, siyasetteyse millilik ile evrenselliğin birlikteliğinin timsalidir. Haydar Aliyev, "Biz dünyadaki hiçbir ülkeye benzemek istemiyoruz. Bizim kendi milli ve manevi değerlerimiz var. Bunları korumalı, kaybetmemeli, onlardan etkin şekilde istifade etmeliyiz. Onları yaymamız ve geliştirmemiz gerekmektedir. Evrensel değerler ile milli-manevi değerlerin birliği ve sentezi halkımızın bugünü ve geleceğidir." derdi.

Haydar Aliyev'in kapsamlı siyaseti, tek bir dünya ekonomisi, ayrıca tek bir siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi sistemin meydana getirilmesini, milli bilincin kozmopolit bir hale sokulmasını ve ulusal devlet kurumlarına uluslararası hüviyet kazandırılmasını gerekli kılan çağdaş küreselleşme koşullarında sadece kendini koruma değil, aynı zamanda dünya ile bütünleşme vasıtasıdır.

Çünkü "uluslararası hüviyet kazanmanın son raddeye ulaştığı, dünyanın sadece düşünsel anlamda değil, gerçekte (E. Koçetov) birleştiği küreselleşen çağdaş dünyanın bir

parçası olarak Azerbaycan, milli varlığını, milli zihniyetini, ananelerini, adetlerini, milli-tarihsel mirasını korumakla beraber, Batı'nın kazanımlarından da istifade etmektedir. Böyle bir durumda Haydar Aliyev'in kapsamlı siyaseti, küreselleşen dünyada Azerbaycan'ı ekonomik, siyasi, kültürel ve ahlaki bölünmelerden, milli varlığını yitirip küresel dünyada erimekten kurtaran dâhiyane fikir ve faaliyetlerin birliği olarak kendini göstermektedir.

Haydar Aliyev'in siyaseti neticesinde Azerbaycan, küreselleşmenin siyasi, ekonomik, ahlaki, mali, bilimsel ve teknik potansiyelini başarıyla kullanmanın yanı sıra, hem dünya ülkeleri ile karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler kurma, hem ulusal çıkarlara verilen fırsatı kullanma, hem de devletin güvenliğini ve halkın refahını koruma yolunu izlemiştir.

Burada iç tahribat ve dış saldırganlığın sinsi niyetlerini anlamaya öncelik veren Haydar Aliyev, kendi zengin çalışma tecrübesinden yararlanmayı ön planda tutma becerisini göstermiştir. Tahribat ve saldırganlığın ülkeyi hangi tehlikelerle yüz yüze bıraktığının farkında olan büyük deha sahibi, atılan her bir adımın sesinden onu atanın niyetini de ilgi odağında tutuyordu. Süreçleri özel bir dikkatle takip eden, hareketleri gözlemleyen ve zengin bir devlet adamlığı deneyimiyle "mücehhez" Haydar Aliyev, tehlikelerin ortadan kaldırılmasında siyasi becerilerini ustaca kullandı.

Milletin genetik ve kültürel alakalarının ananelere dayalı homojenliği ve siyasi davranışları ifade eden ulusal çıkarlar ve milli güvenlik çıkarları, küreselleşme koşullarında ana faktörlerdendir. Uluslararası hüviyet kazanan dünyada devletlerin siyasi ve hukuki sistemleri birbirine yaklaşmakta, karşılıklı ilişkiler derinleşmektedir. Devletler kendi ulusal güvenliklerini işbirliği neticesinde sağlayabilirler.

Haydar Aliyev'in kapsamlı siyaseti neticesinde Azerbaycan, siyasi, ekonomik, ekolojik ve hümaniter alanlarda milli güvenliğini ve ulusal çıkarlarını korumaktadır.

Araştırmacılar, dikkatlerini küreselleşme koşullarında karşılıklı bağımlılığın milli, uluslararası veya evrensel yönlerinin birliğine odaklanmaktadır.

Milli bakış açısı, karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde bulunan devletlerin ulusal çıkarlarının ve iç ihtiyaçlarının karşılanmasını göz önünde bulundurur. Uluslararası ya da evrensel bakış açısı ise, devletin kendi ulusal menfaatleri ile ilgili ortak çıkarların, yani barış, güvenlik ve çevrenin korunması konularının temin olunmasını içerir.

Cumhurbaşkanı, işte bu şartlar altında içeride devlet inşası ve ulusal bağımsızlığın korunması siyasetini dış siyasi ilişkilerin geliştirilmesi siyasetiyle uzlaştırdı: "Bizim dış politikada, gerek sosyo-politik gerekse sosyo-ekonomik alanlarda yaptığımız çalışmalarımız, milli ideolojiye dayanmaktadır."

Haydar Aliyev'in siyaseti, dünyada devam eden küreselleşmeyi, demokrasiyi ve insanların düşüncelerinde olup bitenleri dikkate alarak Azerbaycanlıların etnik bir cemiyetten siyasi bir ulusa geçiş karakteristiğini ön plana çıkarmaktaydı.

Günümüzün siyaset bilimcileri, siyasi ulusu milli inkişafın en yüksek zirvesi olarak görürler.

Bilindiği gibi milletin varlığı, onun milli bilinç düzeyi ile alakalıdır. İki düzeyde milli bilinçten bahsedilir. Milli bilincin başlangıç düzeyi, etnik bilinç aşamasıdır ki, buraya milli dil ve kültür, maddi geçim unsurları, milli psikoloji duyguları, milli benlik şuuru, milli karakter, ulusal zihniyet vs. dâhildir.

Milli bilincin yüksek düzeyine, yani siyasi (teorik) milli bilinç düzeyine milli mefkûre, ulusal ideoloji, siyasi lider arayışları, siyasi kültür, milli öz bilinç, tek vatan toprağı ve

siyasi-coğrafi birlik, tek tip milli semboller, ulusal devlet fikri, yerli siyasi kurumlar yani siyasi partiler, toplum, tek vatan kavramı vs. dâhildir.

Azerbaycan halkının hayatında baş gösteren siyasi olaylar, yani Azerbaycan'ın bağımsızlığının yeniden sağlanması; bağımsız devletin, milli mefkûrenin, bağımsızlık ve özgürlük fikirlerinin gerçekleştirilmesi; milli Azerbaycancılık ideolojisi; tek lider arayışı; Haydar Aliyev'in bir Milli Lider olarak kabulü; siyasi kültürün yükselişi; Haydar Aliyev tarafından tek milli devlet sembollerinin kabulü; siyasi partilerin, fikir özgürlüğünün, çoğulculuğun, söz ve vicdan hürriyetinin hayata geçmesi, artık bu milletin bir "siyasi ulus" olarak şekillendiğini göstermektedir. Haydar Aliyev siyasetinin Azerbaycanlıların siyasi bir ulus olarak gelişmesinde önemli rolü olmuştur.

Bazı yazarlar, yanılıya düşerek, etnik ulustan siyasi ulusa doğru gelişme yolunda olduğumuzu ve bizde "milli oluşum" sürecinin henüz tamamlanmadığını iddia etmektedirler. A. Tağıyev şöyle yazıyor, ki doğrudur: "Bu tür iddialar aslında Ermeni propaganda değirmenine su taşımaktadır. Tüm dünyaya Azerbaycanlıların bir ulus değil, yalnızca kolektif bir topluluk olduklarına dair yanlış ve asılsız iddialar yayıyorlar."

A. Tağıyev, Azerbaycanlıların siyasi bir ulus olarak şekillenişini temellendirerek şu sonuca varmıştır:

1. Siyasi ulus, milletin siyasi bilinç ve siyasi ideoloji kazanmış aşaması olup kendi gelişiminde belirli bir milli devlet aygıtı ve diğer siyasi kurumları oluşturmuştur.

2. Siyasal ulusun doğuşu ve şekillenışı etnik ulus aşamasından geçtiği için bu unsurlar onda uzun süre yaşarlar. Bugün Azerbaycan halkının yaşamında meydana gelen sosyo-politik değişimler bunu kanıtlamaktadır.

3. Azerbaycanlılar XX. yüzyılın başından itibaren siyasi bir millet olarak teşekkül etmiş ve bunun için gerekli olan sosyopolitik, iktisadi ve manevi etkenler geliştirmişlerdir.

4. Bugün ülke yaşamında cereyan eden siyasi süreçler, hem iç hem de dış faktörlerin etkisi altında ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bunlara, gelecekte milletin daha da olgunlaşması ve bütünleşmesi eşlik edecektir (Bu süreçte Haydar Aliyev'in siyaset olgusu belirleyici bir faktördür.)

5. Milletin siyasi açıdan olgunlaşmış şekillenmesi, onun vatanseverlik düzeyi ile ölçülür. (Azerbaycan halkının vatanseverlik eğitiminde bir lider olarak Haydar Aliyev'in kişiliğinin ve siyasetinin rolü çok büyüktür.)

6. Tüm dünyada yaşayan Azerbaycanlıların dayanışma hareketi ve her yıl 31 Aralık'ta dayanışma gününün kutlanması, Azerbaycanlıların yakın gelecekte dünya uluslarının birliğinde yerini bütünleşmiş olarak alabileceğine dair güven oluşturmaktadır. Bu karmaşık ve zorlu süreçte, yurtdışında yaşayan diasporanın giderek genişleyen hareketi, XXI. yüzyılı "Azerbaycanlıların birliği yüzyılı" olarak adlandırmayı mümkün kılmaktadır. (Haydar Aliyev'in siyaseti de bu süreçte önemli rol oynamaktadır.)

Haydar Aliyev siyaseti, günümüz küreselleşme çağında milli güvenliğin saygın bir garantörüdür. Haydar Aliyev'in siyaseti sayesinde Azerbaycan, uluslararası ilişkilerin bağımsız bir öznesi olarak siyasi, ekonomik, enformasyonel, askeri, kültürel, gelişimsel ve ideolojik güvenliğini sağlamak suretiyle kendi toprak bütünlüğü, egemenliği ve iktidarı hesabına yaşamaktadır, ayrıca kendini savunmaya hazırdır.

Çağdaş Azerbaycan, milli güvenliği; devlet güvenliğini; devletin bağımsızlığı ve egemenliğini; halk ile iktidarın, halk

ile Haydar Aliyev'in ve halk ile İlham Aliyev'in birliğini hayata geçirmekte, bunun yanında işgalden kurtarılmış topraklarımızda yeniden imar ve restorasyon çalışmaları yürütmektedir.

Haydar Aliyev siyaseti, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliğine yönelik küresel ve yerel tehdit odaklarına karşı amansız bir kalkandır. Bu tehlikeler aşağıda sıralanmıştır:

- Ermeni ayrılıkçılar tarafından ülkenin toprak bütünlüğünün ihlali ve işgal hareketleri;
- Yasa dışı yollarla iktidara gelmek isteyenlerin faaliyetleri;
- Azerbaycan halkının birliğini bozmaya yönelik girişimler;
- Toplumda olumsuz sosyo-ekonomik süreçlerin güç kazanması (halkın maddi ve manevi durumunun bozulması, bilim ve eğitim alanında meydana gelebilecek kriz durumu);
- Sosyal grupları harekete geçirebilecek hadiselerin meydana gelmesi ve bunların artması;
- Farklı bölgelerde ayrılıkçı eğilimlerin baş göstermesi;
- Azerbaycan'daki siyasi istikrarı bozmayı uğraşan dış ve iç güçlerin faaliyetleri.

Tüm bunlar ve bunlara karşı verilen mücadele hakkındaki malumat, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in konuşmaları, yazıları, makaleleri ve mektuplarının yanı sıra son yıllarda yayımlanan eserlerinde geniş bir şekilde yankı bulmuştur.

XX. yüzyılın sonlarında "Avrupa'nın önünde gerçek barış ve istikrar yolu" nun açıldığını beyan eden ve küreselleşme çağının barış kültürüne katkıda bulunan dâhi Haydar Aliyev, dünya siyasetinde ortaya çıkan süreçleri net bir şekilde anlayıp doğru değerlendirmiş, akli ve mantıksal düşünme süzgecinden geçirerek dünya siyasetine etki eden bir siyaset icra etmiştir. "Haydar Aliyev'in siyaseti barış siyasetidir. Ancak barış

politikası, mücadeleden vazgeçmek olarak düşünülmemelidir. Burada siyasi kavramların ve ideolojilerin mücadelesi devam etmektedir.”

Siyasal kavramların ve ideolojilerin mücadelesi ulusal çıkarlar üzerinden cereyan etmektedir. Onun için bu mücadelelerde milli ve akli silahlar olan düşünce, zekâ ve idrak biçimleri çarpıştırılır. Haydar Aliyev’in milli ideolojimizi tarihi gücüyle ortaya çıkarmayı başaran bir önder olduğunu kesin şekilde not edebiliriz. Bu mücadelelerde düşüncesinde yaşattığı milli ideolojimizin sırlarını yerli yerinde kullanmak konusunda da emsalsiz ve yeri doldurulmaz bir yeteneğe sahipti. İdeolojik mücadeleler fikir zenginliğine bağlıdır, yani ideolojik mücadele arenasında boy gösterenlerin “silahı” milli fikir zenginliğidir. Bu milli fikir zenginliği aynı zamanda Ulu Önder’in bir özelliği ve kişisel zekâsının göstergesi idi.

Haydar Aliyev siyaseti bağımsız, barışçıl ve ulusal çıkarlara uygun bir siyasettir. Bağımsız siyaseti Azerbaycan’ın bağımsızlığının ana simgesi ve esas göstergesi olarak kabul eden Haydar Aliyev, I. Dünya Azerbaycanlılar Kurultayı’nda konuşurken “Hem dış ilişkilerde hem de Azerbaycan içinde birçok zorluklarla karşılaşmamıza rağmen bağımsızlığımızı koruyor ve dünyada bağımsız bir siyaset yürütüyoruz.” demiştir.

Azerbaycan barışçıl bir devlettir. Dünyanın bütün ülkeleri ile gerekli düzeyde ekonomik, siyasi, sosyal, bilimsel ve insani ilişkiler kurduk, kuruyoruz, bu ilişkileri geliştiriyoruz ve geliştirmeye de devam edeceğiz. Ancak Azerbaycan bağımsız politikasından asla geri adım atmayacaktır.”

Haydar Aliyev’in kapsamlı siyasetinin esas mahiyeti, ekonomik, siyasi, kültürel ve ahlaki çıkarların uzlaştırılmasıdır. Haydar Aliyev’in bu büyük siyasetteki en önemli başarılarından

biri de kuşkusuz bölgedeki ekonomik çıkarların yoğunluğunu artırmak suretiyle büyük güçleri körü körüne Ermeni taraftarı olmaktan uzaklaştırıp ekonomik çıkarlar düzeyine davet etmek olmuştur.

Haydar Aliyev'in uluslararası siyaset düzeyinde attığı tüm adımlar, sadece Dağlık Karabağ sorununun adil bir şekilde çözülmesini değil, aynı zamanda genel olarak Azerbaycan'ın bağımsızlığını güçlendirmeyi ve gelecekte de devamlılığını sağlamayı amaçlamaktaydı.

Haydar Aliyev'in siyasi dehasının büyüklüğü, onun hem Azerbaycan'daki siyasi eliti şekillendiren kişi olmasında hem de ayrı ele alındığında fenomenal bir siyasi lider olarak dikkat çekmesinde yatmaktadır.

"Fikrimizce Haydar Aliyev'in şahsiyeti, hem Azerbaycan siyasetinin siyasi elitinin kurucusu, öğretmeni ve her zaman referans alınacak rehberi olarak hem de fenomenal bir şahsiyet olarak bir bütün halinde incelenmelidir. Bu, büyük bir siyasi miras olarak çağdaş, modern ve sivil devletin temellerinin teorik istikametleri bakımından özel bir öneme sahiptir."

Haydar Aliyev, siyasi iktidar elitinin şekillendiricisidir.

Modern Azerbaycan toplumunda siyasi elit, siyasetin ana unsuru olarak kabul edilir.

Haydar Aliyev, derin zekâsı, bilgisi ve keskin düşüncesiyle aldığı kararlarda sorumluluk ve yaşam deneyimini kendisinde birleştirebilen, medeni bir devlet kurucusu kimliğiyle tanınan bir siyasetçi idi.

Haydar Aliyev, dünya siyasi arenasında olağanüstü yeteneğe ve siyaset tefekkürüne sahip bir politik liderdi. Teşkilatçı yöneticilik, çatışmaların tüm tezahürlerini en aza indirebilme yeteneği, iletişim yeteneği, yaratıcılık kabiliyeti gibi siyasi liderliğe mahsus özelliklerin tümü onun kişiliğinde

birleşmişti. Haydar Aliyev, hem yaşamda hem de siyasette dürüst, ahlaken saf, özenli, siyasi irade sahibi ve cesur bir insandı.

Haydar Aliyev, karizmatik bir lider olmasının yanı sıra Azerbaycan'ın Milli Lider'i idi. Karizmatik liderler, halk tarafından tartışmasız şekilde kabul edilen ve toplumda büyük nüfuza sahip olan şahsiyetlerdir. Bir anlamda halk, karizmatik liderleri kişisel nitelikleri nedeni ile siyaset olimpiyatlarındaki mevcudiyetlerinden bağımsız olarak her zaman bağrına basar.

Haydar Aliyev'in siyaset ekolü, kendisinden sonra gelen siyasetçiler için bir terbiye mektebi, reel hayatı yansıtan, yüksek ahlaki ve insani niteliklere sahip bir eğitim merkezidir. Bu ekolün sosyo-politik açıdan gerektirdikleri şunlardır:

1. Yönetim, planlı bir şekilde yapılmalı, ayrıca reel imkân ve araçlar üzerine inşa edilmelidir. İdareci işini iyi bilmeli, genel ekonomik ve siyasi hayat hakkında bilgi sahibi olmalıdır;

2. Kadroların doğru seçilip görevlendirilmesine ve her çalışanın hak ettiği yere yerleştirilmesine özel önem verilmelidir. Kadro konusu, devlet politikasının en önemli konusudur. Çünkü kadro, devletin görünen yüzüdür ve her zaman halkın önündedir;

3. Her bir şahıs, çalıştığı işyerinde inşa edici ve üretici olmalıdır. Bu gereklilik, her şeyden önce kendi alanında ekonomik politikayı belirleyen yöneticiler için geçerlidir. Öte yandan, devletimizin mevcut şartlarında ekonomi, siyaset ve devlet kuruculuğu alanlarındaki çalışmalar ve buradaki zorluklar, bu meseleyi çağın bir gereği olarak ortaya koymaktadır;

4. Yönetici kişi, iş bitiriciliği, becerileri, kültürel düzeyi ve yüksek ahlaki nitelikleri ile çevresindekiler ve astları için örnek bir şahsiyet olmalıdır;

5. Sağlam inancı ve ilkelerine yüksek derecede bağlılığı ile ayırt edilmelidir;

6. Sosyal adalet ilkesi derinlemesine incelenmeli ve bu ilke icraatlar esnasında gözetilmelidir.

Böylece, bilge liderimizin güçlü sezgileri ve uzun yıllara dayanan yaşam tecrübesi, onun sözü boş laftan, icraatı coşkudan, sadakati dalkavukluktan ve demokrasiyi demagojiden ayırmasına imkân vermektedir.

Haydar Aliyev siyaset ekolünün doğrulanmış ve ileride yapılacak araştırmalarda ortaya çıkarılabilecek yönlerinin tamamı, doğrudan cumhurbaşkanının liderliğinde geliştirilmiş çağdaş Azerbaycan devletinin genel siyaset konsepti haline dönüştürülmüştür.

Bu konsept, Azerbaycan'ın ekonomik ve siyasi sahadaki idarecilik, dış ilişkiler, devlet inşası, ulusal çıkarlar, sosyo-ekonomik reformlar ve askeri-politik doktrinlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu siyaset ekolünün incelenmesi ve yabancı dillere çevrilip yayılması siyaseten büyük öneme sahiptir.

Bu siyasi önem ve mahiyeti dışında, milli düşüncemiz esas alınarak oluşturulan siyaset ekolümüzün güç ve kabiliyetleri, insanlık tarihinde var olmuş siyasi ekoller arasındaki yerini almasına da zemin hazırlayacaktı. Müzakereler sırasında yürütülen siyasi diyalogların belirli bir zaman esasına dayalı olarak gerçekleştiği bizim için bilinen bir durumdur. Ama milli siyaset ekolünün gücünü tüm incelikleriyle muhtelif dillerde basıp yaymakla ona binlerce yıl sürecek bir ömür bahşedilmiş olmaktadır. Bahsi geçen çeviri meselesine bu prizmadan bakmak da önemlidir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, ölümsüz lider Haydar Aliyev'in fikirlerinin her zaman canlı bir şekilde

yaşadığına şöyle dikkat çekmektedir: “Haydar Aliyev bugün aramızda değil ama fiziki yokluğu bizi yıldırmmamalıdır. Onun fikirleri, siyaseti, felsefesi, Azerbaycancılık mefkûresi, ideolojisi ve kurduğu modern Azerbaycan yaşamakta ve onun yoluyla gelişmektedir. Ana vatanımızı onun açtığı yolda daha ileriye götürmek hepimizin borcudur.

Onun siyasetini yaşatmak, Azerbaycan’ı güçlendirmek ve onun istekleri doğrultusunda onun açtığı yolda geleceğe taşımak hepimizin görevidir.”

Haydar Aliyev’in siyasetinin liyakatli takipçisi İlham Aliyev, çağdaş küreselleşme koşullarında demokratik değerleri benimseyerek devlet bağımsızlığını koruma politikasını başarıyla devam ettirmektedir.

“Azerbaycan’ın bugünkü başarılarının “Ulu Önder Haydar Aliyev’in başlattığı büyük çalışmaların devamı olduğu bir gerçektir. Vaktiyle devlete önderlik ettiği dönemden itibaren ileri görüşlü bir devlet adamı olduğunu ispat eden, yaptığı her bir çalışma ve attığı her bir adımla bugünkü başarılarımızın temelini oluşturan Haydar Aliyev’in siyasi çizgisi, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından inançla hayata geçirilmeye devam etmektedir. Haydar Aliyev’in fikirlerine sadık olan, bu fikirleri kendisine rehber edinen, şu anda Azerbaycan’ı dünya çapında liyakatle temsil eden ve adı dünyanın önde gelen siyasetçileri ile birlikte anılan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, ülkeye önderlik etmeye başladığı ilk günden itibaren Haydar Aliyev’in fikirlerinin ve siyasi çizgisinin bir alternatifi olmadığını ve onun belirlediği stratejiyi hayata geçirmek suretiyle Azerbaycan’ın hızlı bir şekilde gelişmesini sağlayacağını ifade etmiştir.”

Haydar Aliyev’in kapsamlı siyaseti, modern çağda ekonomik, siyasi, kültürel ve manevi alanlarda, yurt içinde ve

uluslararası camiada Azerbaycan'ın kalkınma yoluna ışık tutan bir fikir ve düşünce feneri, aynı zamanda bir pusuladır.

“Tarihi gelişimin objektif özeti, XX. yüzyılın sonunda vatanımızdayeni bir Azerbaycan'ın teşekkül ettiğini göstermiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti artık dünya toplumunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Azerbaycan demokratik, hukuki, modern bir devletin sağlam temelleri üzerinde gelişmektedir. Gerçek bir sivil toplum inşa edilmektedir. İktisadi açıdan, gittikçe gelişen ve güçlenen bir cumhuriyet haline gelmektedir. Azerbaycan, dünyadaki gelişimin yeni merhalesinin başlıca temayülleri olan kültürel entegrasyon ve küreselleşmeye de katkı sunmaktadır. Bütün bunlar, Azerbaycan'ın gelecekteki yani XXI. yüzyıldaki gelişiminin ana temayüllerini belirlemektedir. Gururla belirtmek gerekir ki, Milli Önder'imiz Haydar Aliyev, XX. yüzyılda elde edilen başarılar temelinde XXI. yüzyılın gelişim temayüllerini de öngörülü bir şekilde göstermiştir.”

Haydar Aliyev Siyasi Felsefesinin Tarihsel Kökleri

Derin bir zekâyâ, büyük bir tefekkür ufkuna ve özel bir idrake dayanan, ayrıca bu tarihi faktörlerden beslenen siyasi felsefe, büyüklüğünden kaynaklanan gücünü siyasi müzakereler sürecinde ispatlamaktadır. Siyasal boyutunun ve değerinin, siyasette gözlemlenen hikmetle belirlendiği de söylenebilir. Hikmetin teyidi ise güzel, akıcı ve ölçülü konuşma ile belirlenir. Burada müzakere edep-adabının ve müzakereden alınan zevkin milli, manevi ve ahlaki değerlere dayanması temel şart olarak alınır. Aynı zamanda ilim ve sanat erbabından duyduklarını toplayıp ezberleyen, sohbet, muhabbet, tartışma ve münakaşa esnasında başkalarından duyduklarını söyleyerek dinleyenleri hayran bırakan kimseler de vardır. Ancak bu kimseler hakikat, adalet, irfan ve cömertlik yolunun yolcusu olduklarında şaşkınlık içinde kalırlar. Çünkü duydukları, ezberledikleri ve konuştukları gerçekten kendilerinin ürünü değildir. Böylelerinin ne kendileri ne de başkaları söyledikleri söz ve hikmeti sindiremezler. Siyaset felsefesinin tarihi köklerini tüm incelikleriyle kavrayıp kendi anlayışında bir siyaset ekolü oluşturan, her hassas konuya yaklaşımda siyasi sorumluluğu tam olarak kavrayan ve onu dikkatinden kaçırmayan Ali Rıza oğlu Haydar Aliyev'i örnek gösterebiliriz.

Öncelikle bir konuya dikkat çekelim ve hatırlatalım ki, sorumluluk ailede başlar; babanın evin reisi, annenin evin hanımı ve çocukların da evlat olarak sorumluluklarının neler olduklarını idrak etme mesuliyetleri vardır.

Bahsettiğimiz bu basit sorumluluk, toplumun tüm katmanlarında ve konumlarında yer alan kişilerin sorumluluğuna kadar geniş bir sahayı kapsar.

Devleti yöneten liderin mesuliyeti ise halkın ve devletin önünde kendi izahını bulur. Burada siyasi sorumluluğun ancak güçlü bir akıldan, derin bir anlayıştan ve kapsamlı bir zekâdan güç aldığını belirtmenin önemli olduğunu söylemek de gerekir. Bu kişisel faktörler olmadan siyasetin inceliklerini öğrenmenin mümkün olmadığını söylemeye gerek yok. Yani siyaset, insani fikirleri zerre zerre kavramak, zekâların kudretini hissetmek ve düşünce gücünü anlamakla ölçülen bir sistemdir. Devleti koruyup kollama ve güçlendirme stratejisinin kendisi de çok güçlü bir siyasi sorumluluk gerektirir. Haydar Aliyev'in tarihi bir şahsiyet ve devlet adamlığı taktiklerini tam bir siyasi sorumlulukla yürüten komutanlarımızdan biri olarak, gururumuzu gözünün nuru gibi koruyan, siyasi bilgeliği ve milli-manevi değerlerimizi devletimizden aldığı güçle insanlığa sunan, ayrıca siyasi sorumluluğu derinden idrak ederek yanlışlara yol vermeyen bir siyasi lider olduğu tartışılmaz gerçektir. Bu yüzden gönüllerde "Dede Haydar Sarayı" inşa ederek Ulu Önder zirvesini fethetmiştir.

Haydar Aliyev'in güçlü bir akla ve derin bir zekâyaya sahip olduğu yadsınamaz. O, bu kişilik özelliklerine sahip oluncaya kadar ömrünü doğru inanç, doğru söz ve düzgün işlerle sürdürmüştür. Bu vasıtalarda ustalaşmasında ise hayattaki sosyo-politik süreçleri olduğu gibi anlayıp kavraması, paha biçilmez bir rol oynamıştır.

Hiç kimsenin şüphe etmediği şu gerçek, hususi olarak belirtilmeye değerdir; Haydar Aliyev siyasetçi veya devlet adamı olarak değil, sıradan bir Azerbaycan ailesinde doğmuştur. Yaşı

ilerleyip reşit olunca, mahiyetini idrak etmeden hiçbir şey için “anladım” dememiştir. Düşünüp kavramadan “öğrendim” demeyi aklının ucuna bile getirmemiştir. Gerçek hadiseleri anlamak için gereğinden fazla düşünmüştür. Haydar Aliyev, hafızalara sağlam bir şekilde kazınması gereken olayların sonuçlarını karşılaştırarak zihnine yerleştirme istidadına; derin akıl, üst düzey hayal gücü ve sağlam tefekkür araçları ile mefhumları zihnine yerleştirip belleğinde sağlam bir şekilde tutma becerisine de sahipti. Dikkatini sadece kendisi için gerekli olan konulara değil, hava ve su gibi gerekli olan meselelere de yönelterek onlara hâkim olmaya çalışmış, ülkede ve çevresinde ortaya çıkan tehlikelere devlet ve milli menfaatler bağlamında bakmış ve bu konuda doğru tavırlar sergilemiştir.

Haydar Aliyev’in, zekâsının gücüyle tehlikeyi bertaraf etmesi, vatanın bütünlüğüne hizmet eden bir yurttaşlık borcu idi. Bu, Haydar Aliyev’in siyasi inanç bütünlüğünü belirleyen unsurlardan biridir.

Ülkemizin çelişkili ve karmaşık olaylar girdabına düştüğü, toprak bütünlüğünün bozulduğu ve böylece bağımsızlığımızın büyük tehlike altına girdiği, ülkemizi bölmeye çalışan güçlerin ciddi şekilde aktif hale geldikleri, Azerbaycan’ın uluslararası dünyada yalnız kaldığı bu en zor dönemde kendisine düşen vatandaşlık mesuliyetinin farkına varan Haydar Aliyev, halkın sesine kulak verip onun istek ve iradesine tabi olarak Azerbaycan’a liderlik etmeye razı olmuştur.

Haydar Aliyev bu rızayı sadece halkımızın rica ve talebi üzerine değil, vicdanının da talebi üzerine gösterdi. Ana vatana olan bağlılığı, evladı olduğu halkına olan derin sevgisi ve halkın kendisine duyduğu büyük güven, Haydar Aliyev’i Azerbaycan’ın bağımsızlığını ve hürriyetini korumak için bu

adımı atmaya, bu büyük ve mukaddes görevi üstlenmeye sevk etti.

Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinin esasını oluşturan bu kişilik hususiyetleri, onun asil, hazırcevap ve inancı bütün bir siyaset adamı olarak yetişmesinin temelini teşkil etmiştir.

Haydar Aliyev, erken ve Orta Çağ Türk dünyasında yaşamış komutanlarımızın siyasi görüşlerinden özel bir maharetle yararlanmıştı. VI. yüzyılda Göktürk hakanı olan Kara İssık Kağan'ın oğlu Şetu'nun Çin hükümdarının mektubuna verdiği cevaba dikkat edelim: Size her yıl vergi göndereceğim, bütün zamanımı size harcayacağım, sözünüzü dinleyeceğim. Ama elbisemizin paçalarını ve omuzlarımızın hizasında dalgalanan saçlarımızı kesmek, dilimizi değiştirmek ve de kanunlarınızı benimsemek söz konusu olduğunda örf ve adetlerimizin çok uzak geçmişten gelmekte olduğunu söylemek isterim. Ben kendim de bunlardan hiçbirini değiştirmeye cüret etmedim. Çünkü Türk milleti bir bütün olarak tek yürektir!

Göktürkhakanı Şetu'nun Çin hükümdarına tepkisinin siyasi mahiyetini anlamak o kadar da zor değildir. Çünkü Göktürkler ikiye bölünmüşlerdi. Çin hükümdarı da onların zayıfladıklarını düşünüp bu fırsattan istifade etmek ister; hususi bir cesareti ve zekâsı olan Şetu Kağan'ı hile yoluyla ele geçirmeyi planlar. Şetu, Çin hükümdarına, ben tek başıma senin kölen olabilirim. Ama iki kısma bölünen Türk'ün gücü birdir; bir yüreği, bir inancı, bir fikri ve bir mesleği vardır. Bunun bir devamı olarak Haydar Aliyev'in Türk devletleri birliği meydana getirme şeklindeki siyasi ideasının kaynağı, VI. yüzyıl tarihimize dayanır. Bu kudretli deha sahibinin "Bana hakaret eden affederim ama halkıma, milletime hakaret eden affetmem!" şeklindeki sözü de o dönemin fikir tarihinin bir aks-i sedasıdır. Bu, Haydar

Aliyev'in Türk dünyasına karşı evlatlık, ana vatana karşı ise vatandaşlık borcunu ödeme arzusu ile karakter bulur.

Türk dünyası, Milli tarihimizin her dönemindeki kudretli komutanlarımızın siyasi görüşlerindeki bütünlük sayesinde şanlı ve şerefli bir tarih yaşamıştır. Sonraki dönemlerde Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun'un ilk kadın diplomatımız olarak yakın ve uzak ülkelerin liderleriyle siyasi müzakereler sürecinde yaptığı siyasi hamlelerle karşısındakileri etkilediğini de biliyoruz. Annemiz Sara Hatun'un bu siyasi hamlelerle karşısındakileri mat edişini, onun bir evladı olan akli kudret sahibi Haydar Aliyev, XX. yüzyılın ikinci yarısı ve XXI. yüzyılın ilk 3 yılında tekrar ve teyit etme becerisini gösterebilmiştir. Buna benzer örneklerin sayısını istediğimiz kadar artırabiliriz. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, Haydar Aliyev Safevilerin tek bir devlet yaratma ve onu yaşatma politikasının özüne en ince ayrıntılarına kadar hâkimdi. Son dönemlerde bu siyasi felsefemizin tam anlamıyla uygulanması neticesinde Haydar Aliyev, bağımsızlığına kavuşmuş ülkemizi parçalanma tehlikesinden kurtarıp birleştirmeyi başarmıştır.

Dünyanın güçlü siyasi oyuncularını ve devlet başkanlarının hangi siyasi lideri kabul ettiklerini, ona olan yaklaşımları yanında bu kişiye verdikleri değerle de anlamak lazımdır. Meseleye bu açıdan yaklaşmak da siyasi bir sorumluluktur.

Haydar Aliyev'in siyasi mesuliyeti, onun inanç bütünlüğü, derin zekâsı ve özel düşünme gücüne bağlıdır. Ayrıca onun çalışma yıllarında herhangi bir siyasi hata yapmadığı da bizce bilinmektedir. Bu, onun hayatında mağlup edilemeyen bir kimse olması ile de doğrulanmaktadır.

1990'lı yıllarda bağımsız Azerbaycan'ın maruz bırakıldığı musibetler hepimize malumdur. Ülkemiz, çok ağır bir

vaziyetle karşı karşıya kalmıştı. Çünkü o dönemin beceriksiz devlet başkanları deneyimsiz oldukları için dış müdahale ve iç sabotajın birlikteliğinin mahiyetini anlayamamışlardı. 1993 yılında aydınlarımızın “Kurtuluş, bilge şahsiyet Haydar Aliyev’in zekâsındadır.” şeklindeki kati kararına halkımız da iştirak etmiş ve halkın ısrarı üzerine Haydar Aliyev iktidara gelmiştir. Bu dönüş, kurtarıcılık misyonunu da somut hale getirmiştir.

Dikkatimizi mukayesemize toplayalım. VI. yüzyılda Göktürk hakanı Şetu'nun, XV. yüzyılda Safevilerin ve XX. yüzyılın son 10 yılında ise Haydar Aliyev'in inançları ve siyasi bütünlükleri asırların buluşmasında birbirlerine meydan okumuştur.

Haydar Aliyev ikinci kez iktidara geldiğinde kendi anlayışının gücüne inanmıştı. Bu güvenin özünde inanç ve hikmet saflığı vardır. Haydar Aliyev, bu faktörlerin ve diğerlerinin birleşimi sayesinde siyasi görüşlerini zenginleştirmiştir. İnanç, aynı zamanda iç huzuru; güvence; teselli ve yüzün kendinden emin hoş bir gülümsemesidir.

Başka bir tarihi gerçeği örnek verelim. Türk kağanı Kül Tigin, 16 yaşına bastığında yiğit bir delikanlı olur. Babası İlteriş Kağan'ın kurduğu muhteşem Türk devletinin parçalanmakta olduğuna kendi gözleriyle şahit olur. Bu durumu gören Kül Tigin, Türk devletinin bütünlüğünü yeniden tesis etme düşüncesine ağırlık verir. Bileğinin gücü ile siyasi aktivizmini birleştirerek saldırı planları hazırlar. Geniş topraklara sahip olan İlteriş Kağan'ın devletini düşmanlardan temizler, devletin topraklarını ve eski gücünü yeniden sağlar. Bu başarısı ile annesi Umay'ın yüreğine sevinç duyguları bahşeder.

Aynı siyasi aktifliği güçlü Türk hükümdarı Emir Timur'da

da gözlemliyoruz. Emir Timur, taarruz planları üzerinde bir ay boyunca çalışır, bir ay ibadet eder ve pîrim dediği Ebubekir Taybadî'nin izin verdiği haberini alınca Allah'a güvenerek harekâta başlamış. Emir Timur'un askeri zaferleri de hepimiz tarafımızdan bilinmektedir.

Ulu Önderimiz sadece fikirlerin savaşına katılmıştır. Öyle ki, o, entelektüellerin mücadele meydanında siyasi istidadı, derin bilgeliği ve zekâ gücünün verdiği emniyet duygusuna güvenerek karşındakileri hayran bırakmayı başarmıştır.

Burada şu düşünceden bahsetmek de yerinde olur: Tüm siyasi görüş ve inançları ile önderlik edenler, devlet topraklarını da, halkı da bütün görmek için yaşarlar.

Milli tarihimizin sayfalarını dikkatle inceledikçe bu niteliklerin şahidi oluyoruz. Kahramanlık destanımız olan "Köroğlu" da düşüncemizin yükseliş döneminin bir ürünüdür. Bu destan, hem felsefi-estetik hem de özel ahlaki değerler temelinde bir destan olarak oluşmuştur. Halk, felsefi ve siyasi düşünceleriyle Köroğlu'nu adaletin ve hakikatin koruyucusu olarak milli kahramanlık zirvesine oturtmuştur. Halkın yarattığı bu kahraman, sadece zalimlerin düşmanıdır. Milli bütünlüğü yaşatmak için gittiği seferlerde dolaştığı topraklar geniştir, ama dil, düşünce ve inanç birdir. Gerçek şu ki Köroğlu, Kazan Han'ın inançlarının takipçisidir. Kazan Han da, bilge Dede Korkut'un hikmetli öğüt ve nasihatlerini dinlemektedir. Oğuz ülkesine yan gözle bakanlarla savaşmaktan çekinmemiştir. Onun da isteği, toprak ve devlet bütünlüğü bozulmamış bir Oğuz devleti yaşatmak olmuştur.

Milli tarihimizi ele alan salnamelerde bu tür örnekler yeterince mevcuttur. Komutanlarımızın siyasi görüşlerini bu salnamelerden ustalıkla idrak eden Haydar Aliyev, millî

tarihimizde komutanlık yapmış şahsiyetlerimizin siyasi faaliyetleri sayesinde siyasi düşüncelerini zenginleştirmiş ve kendisini siyasi açıdan yetkin bir şahsiyet zirvesine yükseltmeyi başarmıştır.

O, en çok da Yaradan'ın kendisine güvenmiştir. Bu duygu, onun yüce sırra ve hikmet sahibine imanla başlayan siyaset felsefesinin kemale ermesiyle tamamlanmıştır.

Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinin tarihsel kökleri, Türk dünyasından kaynaklanan bir "sır hazinesi" dir. Bu "hazine", kırk düşünce ve değerler sistemine sahip milli ve evrensel değerler bütünüdür. Haydar Aliyev yaşadığı dönemde milli ve beşeri zeminde siyasi bir zirve meydana getirmiştir. Bu zirvenin fatihi olmak ve zirveyi kavramak, onun kırk anahtarına sahip olmak ve siyaset dünyasının tüm sırlarına hâkimiyet ile kimlik bulur.

Haydar Aliyev'in Devlet Olma Düşüncelerinin Ana Esasları

Bağımsız, güçlü, özgür ve demokratik bir ulusal devlet fikri, tarihsel olarak Azerbaycan halkının milli bilincine işlemiştir. Dolayısıyla kadim bir devlet geleneğine sahip olan bu milletin tarihinde bağımsız devletler kurulmuştur.

Devlet olmayı sağlayan, devletin varlığını, topraklarını ve sınırlarını belirleyen ve tarihimiz için en değerli kaynak sayılan şey, yerleşim yerlerinin adlarının yayılma alanlarıdır. Yerleşim yerlerinin yayılma alanlarını gösteren yer-yurt adlarımız, aynı zamanda dilimizin konuşulduğu coğrafi bölgenin tarihini ortaya koymakta ve devlet tarihimizin belirlenmesinde karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olmaktadır.

Yani bugün "Azerbaycan" denen diyarı devasa bir ağaca benzetecek olursak, onun kadim köklerinin Sümer, Manna, Alban, Hun, Hazar, Oğuz-Selçuklu gibi Türkçe konuşan milletlerin devlet temellerinden oluştuğunu açıkça söyleyebiliriz.

Siyasi hâkimiyetin ana unsuru olan baskı, hukuku, birliği ve egemenliği hayata geçiren; iç ve dış işlevleri yerine getiren; toprak ve devlet bütünlüğünü, ayrıca "ülke çapında tam hâkimiyeti" sağlayan; toplumun gelişiminin ana esaslarını belirleyen; birey, toplum ve devletin çıkarlarının uzlaştırılmasını sağlayan bir devlet kurulması, Azerbaycan halkının tarihinde önemli bir rol oynamıştır.

En eski uygarlık merkezi olan Azerbaycan'da milattan önceki ilk bin yıl içerisinde Manna Krallığı tarafından kurulan devlet, Azerbaycan devletçiliğinin ilk örneği kabul edilir. Azerbaycan'da antik çağda Atropatena ve Albanya, daha

sonraları Şirvanşahlar, İldenizliler (Eldenizler), Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safeviler gibi bağımsız ve güçlü devletler ortaya çıkmıştır. İran ve Rusya gibi güçlü imparatorlukların işgal politikaları sonucunda Azerbaycan zaman zaman devlet bağımsızlığını kaybetmiştir.

Dünya devletlerinin devlet geleneklerini hem tarih hem de günümüz açısından kavradığı için parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan aziz vatanımızı kendi canı gibi korumayı başaran Ulu Önderimiz Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın devlet tarihine büyük önem vermekteydi: "Milletimizin büyük ve şanlı bir tarihi vardır. Tarihimizle övünebiliriz. Halkımızın büyük bir devlet tarihi vardır. Azerbaycan topraklarında kadim dönemlerden beri büyük devletler var olmuşlardır. Orta Çağ, Azerbaycan devlet tarihimize güzel örnekler vermiştir: Şirvanşahlar Devleti, Atabeyler Devleti, Akkoyunlular Devleti, Karakoyunlular Devleti, Safeviler Devleti. Bunların hepsi Azerbaycan halkının devlet tarihidir. Bunun yanı sıra Azerbaycan'da var olmuş hanlıklar da devlet karakteri taşımıştır. Nihayet XX. yüzyılın başında, 1918 yılında ilk Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. 1920'den 1991'e kadar olan dönem, Azerbaycan'ın hayatında özel bir dönemdir. Bu dönemde Azerbaycan bağımsız bir devlet değildir, ama Azerbaycan halkı büyük bir gelişme sürecinden geçmiştir.

Yani, çok eski zamanlardan bu güne kadar Azerbaycan topraklarında bağımsız devletler olmuştur. Bununla gurur duyuyor ve övünüyoruz.

Şu andaki bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti, bilinen Azerbaycan'ın sınırları içerisindedir. Geçmiş yüzyıllar ve dönemlerde Azerbaycan devletleri daha geniş topraklara yayılmış durumdaydılar."

XIX. yüzyılda Rusya İmparatorluğu'nun bir parçası olan Azerbaycan'da bulunan eğitimci aydınlar, farklı devlet fikirleri ortaya atmışlardır.

Zerdabi, bağımsız ve ulusal bir devlet meydana getirilmesi fikrini savunurken, M. F. Ahundzade Azerbaycan'ın halk demokrasisi ilkelerine dayalı özgür bir siyasi hayatı olması gerektiği düşüncesini savunmaktaydı. Turancılık, Türkçülük ve İslamcılık ideolojilerinin kurucuları olan A. Hüseyinzade, A. Ağayev ve C. Efgani, ulusal devleti Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm'in bir parçası olarak görmekteydiler.

XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da faaliyet gösteren sosyo-politik düşünce akımları şu şekilde gruplandırılır:

1) Aydın demokratlar (C. Memmedguluzade, M. A. Sabir, Ö. Faik, A. Hagverdiyev, A. Nazmi, A. Gamküsar);

2) İslamcılar, ülkenin ilerlemesinin ancak din yardımıyla mümkün olduğuna inanıyorlardı;

3) Türkçüler, tüm Türk halklarının birliği fikrini savunuyorlardı;

4) Batıcılar, Avrupa devlet yapısını ve demokrasisini benimsemeyi tek çıkış yolu olarak görüyorlardı;

5) İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılığı birleştirerek çağdaşlaşmayı ve demokratik yolla gelişmeyi savunanlar;

6) Marksizm-Leninizm'i savunanlar. Kendini Marksist sayanlar sayıca çok az olmalarına rağmen aralarında bir birlik sağlayamamışlardı. İsyankâr tutumlarıyla ayırt edilen ve V. İ. Lenin'in etrafında toplanan Bolşevikler özel bir yer işgal ediyorlardı.

Aydın demokratlar, cumhuriyetçilik propagandası yapıyorlar ve cumhuriyette yedi tür özgürlüğün sağlanması gerektiğine işaret ediyorlardı. Bunlar, inanç, toplantı

düzenleme, toplanma, basın, konuşma, siyasi parti kurma ve işbirliği özgürlükleriydi.

Azerbaycan'ın aydın demokratlarının liderleri bu aşamada İslam maneviyatı, Türk dili ve modernleşme (Avrupalılaştırma) ile yaşam tarzının modernleştirilmesi fikrine dayanan Azerbaycan ulusu ve devleti konseptini ileri sürdüler.

Bu dönemde “radikal ilericiler, radikal gericiiler ve yeni Pan-İslamcılar” arasında bir fikir mücadelesi yaşanıyordu. Radikal ilericiler, sadece Avrupa demokrasisi ve yaşam tarzını kabul ediyorlardı. Radikal gericiiler, yeniliği ve çağdaşlığı kesin şekilde reddediyorlardı. Yeni Pan-İslamcılar, İslamcılık, millilik ve çağdaşlığın birliği fikrinden yana idiler.

A. Ağaoğlu gibi bazı Türkçüler, milli ve dini özellikleri dikkate alarak liberal ilkeleri, cumhuriyetçiliği ve batı tarzı demokrasiyi savunuyorlardı.

Azerbaycan'daki ulusal kurtuluş hareketi aşağıdaki fikirleri baz almaktaydı:

- Çarlık Rusya'sının emperyalist ideolojisine karşı çıkmak;
- Millet in siyasi ve etnik birliğini sağlamak.

XX. yüzyılın başlarında ulusal düzeydeki fikir alışverişlerinde bağımsız Azerbaycan devleti fikri, ağırlık kazandı.

Yine aynı dönemde Azerbaycan'da ulusal bir devlet kurma düşüncesi iyiden iyiye gün yüzüne çıktı. Müsavatçılar (*eşitlikçiler*) ve Bolşevikler (*Lenin tarafından geliştirilen komünist hareketin yanlıları*) bu konuda birbirlerine zıt görüşlere sahiptiler. “Müsavat” Partisi, Bolşevik örgütten daha çevik ve aktif hareket etmeyi başardı, ayrıca daha fazla siyasi inisiyatif gösterdi. Bu parti, her şeyden önce ulusal bir Azerbaycan devleti kurma fikrini ortaya koyarak sosyal tabanını Azerbaycanlı işçi ve

köylüler arasında genişletti. Ayrıca ulusal aydınların büyük kısmını da kendi tarafına çekmeyi başardı.

Azerbaycan'da yeni hükümet için yaşanan mücadele, Ekim devriminden sonra iki istikamette ilerliyordu. Bolşevikler, Sovyet hâkimiyetini ilan etmek ve Azerbaycan'ı Sovyet Rusya'sının ayrılmaz bir parçası yapmak istiyorlardı. Bu görüşü savunanların başında Bakü Sovyeti ve Bakü Halk Komiserleri Konseyi bulunuyordu. Azerbaycan'ın özerkliğini Türk burjuvazisinin özerkliği olarak görüyorlardı. Rus Bolşevik veya Menşevik (*Rus sosyalizmi içerisinde Bolşeviklik karşıtı olarak gelişen akım yanlısı*) birliklerinin "Himmet Partisi" (*sosyal demokrat Müslümanların partisi*) üyeleri de onlarla aynı pozisyonda konumlanmışlardı. Azerbaycan ulusal devleti fikri onlardan biri için, devrimci Rus demokrasisine, diğeri için ise devrimci Rus proletaryasına (*toplumdaki işçi sınıfı veya alt sınıf*) ihanet olarak kabul ediliyordu. "İttifak"çıların Azerbaycan mefkûresi İslam birliği açısından zararlı görülüyordu. "İttifak" mensupları da "Müsavat"a karşı ölüm-kalım mücadelesi veriyorlardı.

Azerbaycan'ın toplumsal arenasında profesyonel siyasetçiler olarak boy gösteren yeni nesil ideologların ortaya çıkmasıyla birlikte ulusal devlet fikrinin içeriğinde ciddi değişiklikler meydana geldi. Mehmed Emin Resulzade başta olmak üzere, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti liderlerinin Türkçülük, İslamcılık ve modernizm temelinde oluşturdukları milli düşünce, "Özgür, bağımsız, demokratik Azerbaycan için" sloganıyla güçlendirildi.

Tarihsel bakımdan bakıldığında, Müsavat'ın ulusal devlet inşasındaki rolünü üç aşamaya ayırılır:

1. Öncelikle kuruluş döneminde ulusal devlet inşasının İslami hürriyetin ayrılmaz bir parçası ilan edilmesi.

2. Federalizm merhalesi, yani Azerbaycan'ın Rusya Federasyonu içinde "kendi kaderini tayin etme" aşaması.

3. Tam bağımsızlık, yani Rusya'dan tamamen ayrılma aşaması.

İlk milli cumhuriyetimiz olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, halkın tarihi hafızasını canlandırıp geri döndürmüş, sosyo-politik; ekonomik; kültürel ve manevi hayatın her alanında kelimenin tam anlamıyla bir devrim gerçekleştirmiştir.

Devlet olarak yabancı ülkelerle de ilişkiler kuruldu. Bu güzel günleri yaşayan ilk demokratik Azerbaycan cumhuriyeti, bağımsız bir devlet olarak yaşayabileceğini de kanıtlamış oldu. Aslına bakılırsa Tiflis'te okunan "İstiklal Beyannamesi" ile gözler Kafkasya'nın edebi, siyasi, sanatsal ve hukuki merkezi olan Azerbaycan'ın Seym'inin (*yüksek yasama organı*) zaferine çevrildi. Karmaşık bir bölge olarak kabul edilen sanayi şehri Bakü, elverişsiz bir yerd. Ancak Bakü'yü "tersaneler şehri" olmaktan kurtarmak için Seym, Bakü'yü başkent olarak seçmişti. Ama bu yönde yürütülen iç politika da başarısızlıkla sonuçlanmış, Bolşeviklerin Bakü'ye saldırısı ve işgali hiçbir engelle karşılaşmadan gerçekleşmişti. Ancak büyük bir gururla belirtmek gerektiğini düşünüyoruz ki, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması, ulusal devlet fikrinin hayata geçirilmesi dışında Azerbaycan halkının kendi kaderini belirleme yeteneğine sahip olduğunu da kanıtlamıştır.

- Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Türk dünyası ve İslam âleminin ilk demokratik cumhuriyetiydi. Demokratik yönetim biçimini, yani çoğunluğun hâkimiyeti yanında azınlığın haklarının da kanunla korunmasını sağlamıştı;

- Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin devlet yapısı demokratik ilkeler ve hukuki esaslara dayandırılmış, ayrıca hukuk devletinin temel kurumları oluşmuştu;

- Trans Kafkasya'nın Doğu ve Güney Azerbaycan toprakları ilan edilmiş ve bu toprakların bütünlüğü için amansız bir mücadele verilmişti;

- Azerbaycan'ı ekonomik ve askeri açıdan güçlü bir devlet haline getirmek için büyük çalışmalar planlanmış ve bu yolda bir takım ciddi adımlar atılmıştır;

- Azerbaycan toplumunun tüm alanlarının millileştirilmesine başlanmıştır.

1918'de kazanılan devlet bağımsızlığımızın ömrü daha 2 yıl bile olmadığı düşünülürken, asrın sonunda kazandığımız bağımsızlığın saygın yaşı gurur vericidir. Haydar Aliyev'in son yıllardaki çalışmalarına dayanarak devlet çizgisi hakkında genel bir değerlendirme yapmamız gerekirse, öncelikle bugün hala var olan büyük ve değerli devlet bağımsızlığını dikkate almalıyız.

1918-1920 yıllarında ulusal devlet fikri, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti biçiminde gerçekliğe dönüştü.

Azerbaycan sosyal demokratları ve Bolşevikleri, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin ulusal devlet fikrinin karşısına "Özgür, bağımsız Sovyet Azerbaycan'ı" fikrini çıkardılar. Bu fikir ulusal bir düşünceye dönüşmedi. 1920'de Sovyet hâkimiyetinin sağlanmasından sonra ulusal düşüncenin doğal akışı durdu.

Halk, yalnızca devlet bağımsızlığından yoksun bırakılmakla kalmadı, aynı zamanda felsefi düşünmeye, etnolojik öz-farkındalığa ve milli uyanışa izin vermeyen Sovyet sosyo-politik yapısının ideolojik diktesine maruz kaldı. Fakat XX. yüzyılın sonlarında etno-politik şartlar radikal şekilde değişti.

Sovyet döneminde, idari-komuta sistemi koşullarında olumlu değişiklikler de yaşandı:

- Ulusal devletin siyasi kültür gelenekleri oluştu.

Azerbaycan'da Avrupa modelinde bir ulusal devletin oluşumu XX. yüzyılda gerçekleşti. S. Halilov, dünyada ulusal devletlerin oluşumunun üç aşamasına işaret etmektedir: Birinci aşama, Avrupa'da kapitalizmin oluşumuyla bağlantılı olarak ortaya çıkan ulusal devletlerdir. İkinci aşama, II. Dünya Savaşı'ndan sonra özgürleşmiş kolonilerde ortaya çıkan ulus-devletlerdir.

Haydar Aliyev'in zekâsı tarihte derin bir iz bırakmış, onurlu bir sayfa açmış ve devlet fikirlerini tam bir siyasi sorumlulukla hayata geçiren insanüstü bir şahsiyet olarak siyasi bilgelikle mimarı olduğu gelişen devletimizi üçüncü aşamada Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldıktan sonra eski imparatorluk topraklarında ortaya çıkan devletler arasında çağdaş Azerbaycan Cumhuriyeti'ni kurmuş, geliştirmiş ve dünya devletleri arasında itibara kavuşturmuştur. Haydar Aliyev, köklü devlet anlayışının vücut bulmuş şekli olan devletimizin bağımsızlık düşüncelerini asırlarca canlı tutmuş, bu güne kadar gelmiş milli-manevi değerlerimizi insanlığa sunmuş, siyasi sorumluluğunu derinden anlayarak devlet kurulumu ve idaresinde herhangi bir hataya meydan vermemiş dâhi bir devlet başkanı idi. Haydar Aliyev, aynı zamanda devletin sırlarını tüm incelikleriyle kavramayı başarmış, bilge düşünceye ve basiretli davranışa sahip, inancı saf, karakteri sağlam, güçlü ve kudretli bir devlet başkanıydı.

Devlet idareciliği yapan Haydar Aliyev'in mesuliyeti, millet nezdinde akli izahını bulmuştur. Siyasi sorumluluğun ancak kuşatıcı bir zekâdan, derin bir akıl ve bilinçten güç aldığını belirtebiliriz.

Devleti koruma ve devam ettirme stratejisinin kendisi de çok büyük bir siyasi sorumluluk gerektirir.

Tarihte sayfa açmış bir şahsiyet olan Haydar Aliyev, devlet taktiklerini tam bir siyasi sorumlulukla hayata geçiren komutanlarımızdan biri olarak gururumuzu gözünün nuruyla koruyan, siyasi bilgeliği ve milli-manevi değerlerimizi devletimizin verdiği güçle insanlığa sunan, ayrıca siyasi sorumluluğu derinden idrak ederek yanlışlara yol vermeyen bir siyasi liderimizdir.

Kadim devlet geleneklerine sahip olan Azerbaycan'ın bağımsızlığının yeniden tesis edilmesi, Azerbaycan tarihinin en şanlı sayfalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Haydar Aliyev, bağımsızlığı Azerbaycanlılar için “en büyük ve en önemli” olay, ayrıca “tarihi” bir başarı olarak değerlendirmiş ve şöyle demişti: “Bağımsızlığı elde etmek çok zordur, ama onu sürdürmek, kalıcı ve ebedi kılmak ondan da zor bir iştir.

Azerbaycan tarihinde üç cumhuriyetin kurulduğu malumdur: Birincisi Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (veya Azerbaycan Halk Cumhuriyeti) (1918-1920), ikincisi Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (1920-1991) ve üçüncüsü 1991 yılında kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'dir.

Y. Mahmudov şöyle yazmaktadır: “XX. yüzyıl tarihinin Haydar Aliyev dönemi için bu yüzyılda meydana gelmiş iki büyük tarihi olay esas alınır: Yüzyılın başlarında kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve yüzyılın sonunda ebedi yaşayacak şekilde kurulmuş bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti.

Denebilir ki, XX. yüzyıl tarihi dört devre ayrılmıştır: Birinci devir, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu için tarihi zeminin oluşması dönemidir. Bu dönem basitçe arefe olarak adlandırılabilir. Bu dönem 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sona erer.

İkinci devir Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemidir (1918-1920). Üçüncü devir ise 1920 yılı Nisan ayındaki işgal ile başlayan Sovyet dönemidir. Bu dönem, 18 Ekim 1991'de "Bağımsızlık Hakkında Anayasa Akti"nin kabul edilmesiyle sona erer.

Dördüncü devir, Ekim 1991'de başlayan bağımsızlık dönemidir, daha doğrusu bağımsızlığımızın yeniden kazanılması dönemidir."

Kayıp devlet geleneği, üçüncü Cumhuriyet'te yeniden elde edildi. Dâhi önderimiz Haydar Aliyev, bu devletin güçlenmesi ve devamlılık kazanmasına paha biçilmez katkılarda bulunmuştur: XX. yüzyılın sonunda kayıp devlet geleneklerimizin geri kazanılması fırsatı bizim nesle nasip olduğu için gurur duyuyoruz. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet geleneklerinin güçlendirilmesi, bağımsızlığımızın daha da sağlamlaştırılması, bu bağımsızlığın ebedi kılınması her birimizin tüm gücünü kullanmasını gerekli kılmaktadır. İnanıyorum ki, tarihin birçok imtihanından alınmış akıyla çıkmış halkımız bu yüce hedef uğruna tüm imkânlarını hakkıyla kullanacak, bağımsız Azerbaycan devletinin bugünü ve yarınının garantörü olacaktır. Gururla söylenebilir ki, Azerbaycan'ın XX. yüzyılda meydana getirdiği güçlü ekonomik potansiyel ve devasa uzmanlar ordusu, halkımızın en büyük hayallerinin hayata geçirilmesi için sağlam bir temel ve elverişli bir zemin rolü oynamaktadır.

Artık ülkemizde ulusal devlet konseptini benimsemiş, temel işlevleri: yönetim, toplumun sosyo-politik yapısının korunup devam ettirilmesi ve ekonomik istikrarın sağlanmasından oluşan, demokratik seçimlerin yapılmasını ve medeni yasaların kabulünü gerçekleştirmiş bağımsız bir Azerbaycan devleti şekillenmiş, milli menfaatlerin hayata geçirilmesinde, devlet-

toplum ve devlet-vatandaş münasebetlerinde, ayrıca uluslararası ilişkilerde yeni evrensel nitelikler meydana getirilmiştir.

Haydar Aliyev'in kurduğu yeni, milli Azerbaycan devleti, evrensel ve milli değerlerin sıkı sentezinden, bunların somut tarihsel koşullara ve zaman dilimine uyarlanmasıyla oluşup şekillenmiştir.

Haydar Aliyev'in teorik mirasının vücut bulmuş hali olan bağımsız Azerbaycan, büyük tarihi şahsiyetinin ve bilge devlet adamının tutarlı, ilkeli ve hedef odaklı siyasi azmi sayesinde başarılı kalkınma yolunda ilerlemektedir. XX. yüzyılda Azerbaycan halkının tarihindeki en büyük ve tarihi hadise, devletin bağımsızlığının yeniden tesis edilmesidir. "Tarihsel olarak, her bir ulusun tarihi, belli bir manada ona yöneticilik yapmış büyük siyasi liderlerin ve parlak şahsiyetlerin çok yönlü faaliyetlerinde vücut bulmuştur. XX. yüzyılda Azerbaycan halkının yetiştirdiği ender bir şahsiyet ve dünyanın önde gelen devlet adamlarından biri olan Ulu Önder Haydar Aliyev, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra politik realiteden çıkıp sadece fikir olarak halkımızın bağımsızlık duygularında bir kıvılcım gibi parlayan milli devlet düşüncesini geçen yüzyılın 70'li yıllarının başından başlayarak yüzyılın sonlarına doğru bağımsız Azerbaycan devleti şeklinde anıtsal bir gerçeğe dönüştürmüştür. Kurduğu Azerbaycan devletinin sarsılmazlığını; demokratik yükselişini; bağımsızlığının ebediliğini, daimiliğini ve bekasını sağlamıştır. Adını Azerbaycan devletinin modern tarihine ebedi şekilde kazımış bu ender tarihi şahsiyet ve fenomenal siyasi kişiliğin ülkemize liderlik ettiği yıllar; diriliş, ulusal kalkınma, milli uyanış ve nihayet bağımsız devlet inşası dönemi olarak kabul edilmektedir. Haydar Aliyev'in siyasî çalışmaları ve devlet faaliyetlerinin en büyük neticesi, onun kuruluşuna doğrudan

önderlik ettiği ve halkımıza bahşettiği mükemmel milli devlet, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'dir.”

1969 senesinden itibaren sosyalist, komünist Sovyet devleti koşulları altında Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ın siyasi lideri olarak ortaya çıkması, cumhuriyetin her alanında başarılı ve önemli sonuçlara yol açacak icraatların başlangıcı oldu. Bundan sonra Azerbaycan devletinin gelişiminin her aşamasında Haydar Aliyev'in kişiliği ve fikirlerinin izleri görünür oldu.

Haydar Aliyev, milli bilinçte oluşturulan yenilenmede milli bütünlüğün ve milli öz farkındalığın temellerini atmıştır.

1970 yılından başlayarak Azerbaycan'da milli bilincin oluşturulması ve gelişmesi sahasında yaşanan siyasi gelişmeler, Azerbaycan'ın bugünkü bağımsızlığı için önemli adımlar olarak değerlendirilmelidir. O dönemde bugünkü bağımsız devletimiz için çok elzem olan milli inançlara sahip kadroların yetiştirilmesinde ve bir takım süreçlerin planlanmasında Haydar Aliyev'in paha biçilmez hizmetleri olmuştur. Zannımca o dönem hakkında daha ciddi araştırmaların yapılmasına, milletin tarihi ile ilgili 70'li yıllarda hayata geçirilmeye başlanan çalışmalar hakkında halka daha objektif bilgiler ulaştırılmasına ihtiyaç vardır.

Yakub Mahmudov, Kuzey Azerbaycan'daki devletimizin, komünist rejim (28 Nisan 1920 - 18 Ekim 1991) dönemini aşağıdaki bölümlere ayırmıştır:

1. Ağır imtihanlar dönemi (1920-1969)
2. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'daki liderliğinin birinci dönemi: Bağımsızlığa doğru büyük ilerleyiş ve milli uyanışın başlangıcı.
3. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'daki liderliğinin ikinci dönemi: Kurtuluş mücadelesinin galibi, Azerbaycan devletinin kurtarıcısı.

Haydar Aliyev'in ilk ve ikinci kez iktidara geldiği dönemlerde Azerbaycan'ın devlet olma yolunda kat ettiği mesafe şu aşamalara bölünür:

İlerleme (1969-1982), durgunluk (1983-1988), ihanet ve ahlaki yozlaşma (1989-1992), devletsiz kalma ve dağılma (1992-1993), kriz ve iç savaş (14-15 Haziran 1993), kurtuluş anı (15 Haziran 1993), istikrar (1993-1996), yeniden diriliş için güç toplama (1996'dan sonra), modern gelişme aşaması.

Yakub Mahmudov, "Dünya Tarihi'nin Azerbaycanlı dâhisi Haydar Aliyev" adlı makalesinde Haydar Aliyev'in devlet kurma çalışmalarını 6 döneme ayırmaktadır:

Birinci dönem, XX. yüzyılın 40'lı yıllarından 1969'da Azerbaycan'ın başına geçişine kadarki yılları içine alır.

İkinci dönem, Haydar Aliyev'in Azerbaycan'a liderlik yaptığı ilk yıllardır. 1969-1982 yılları arasını kapsayan bu dönem, bağımsızlığa doğru büyük bir dönüşün ve milli uyanışın başladığı dönemdir.

Üçüncü dönem Haydar Aliyev'in devlet adamlığı çalışmalarının (1982-1987) Moskova yıllarıdır.

Dördüncü dönem 1987-1990 yılları arasını kapsamaktadır. Haydar Aliyev o yıllarda kendi halkı için yaşamış, koskoca Sovyet devletinin dağılmakta olduğu koşullarda vatanı için çıkış yolları aramış, zengin devlet tecrübesi ve bilgece nasihatleriyle bütün gücünü Azerbaycan'ı içine düştüğü ağır kriz ve buhrandan çıkartmak için sarf etmiştir.

Beşinci dönem 1990-1993 yıllarını içine almaktadır. Haydar Aliyev, Azerbaycan'ı Güney Kafkasya siyasi haritasından silinme tehlikesinden kurtardı. Azerbaycan'ın kurtuluşu için mücadeleye başladı ve Nahçıvan'da milli bağımsızlığımızın ilk adımlarını attı.

Altıncı dönem, Haziran 1993'ten Aralık 2003'e kadar olan dönemi içine alır. Bu dönem Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ın ikinci kez liderliğini yaptığı yıllardır. Bu dönem, mahiyet olarak Azerbaycan'ın bağımsızlığının korunup sağlanması uğrunda mücadele, ayrıca yeni ve bağımsız bir Azerbaycan'ın kurulması dönemi idi.

Aliyev araştırmacısı İrade Hüseynova, Haydar Aliyev'in Haziran 1993'te iktidara gelişini, bağımsız Azerbaycan devletinin şanlı tarihini ve Kasım 1993'ten bugüne kadarki dönemi bağımsız Azerbaycan'ımızın ikinci dönemi değil, "Altın Çağ" olarak adlandırmayı önermektedir: "Milli ordumuzun kurulması, Azerbaycan'ın düzenli silahlı kuvvetlerinin meydana getirilmesi, topraklarımızın müdafaa edilmesi ile ilgili acil önlemlerin hayata geçirilmesi, ateşkes, siyasi ve diplomatik araçların harekete geçirilmesi vs. bu döneme denk gelmektedir."

İrade Hüseynova, XX. yüzyılı, Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel gelişim tarihinin en üst aşaması olarak kabul ederek bu dönemde Azerbaycan'ın üç sosyo-politik devlet sisteminden geçtiğini söyler: Mutlakiyetçi çarlık sistemi (1901-1917), bağımsız Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920), komünist Sovyet rejimi (1920-1991) ve son olarak XX. yüzyılın sonlarında (Ekim 1991) yeniden demokratik sistem. Bunun yanında Azerbaycan'ın ilk dönemde çarlık hükümeti tarafından yönetildiğini, ikinci dönemde bağımsız ve ulusal bir devlet oluşturulduğunu, üçüncü dönemde ise Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulduğunu, sonrasında ise hür, demokratik, milli Azerbaycan devletinin bağımsızlığının yeniden tesis edildiğini kaydetmektedir.

İrade Hüseynova, Haydar Aliyev'in Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve bağımsızlığı yeniden sağlanmış

Azerbaycan'da devlet başkanı olarak çalışmalarına büyük önem vererek "Bu dönemde Azerbaycan tarihinde özel bir rol oynamış dünyaca ünlü bir lider olduğunu icraatları ile göstermiştir." der.

İrade Hüseynova, "Bağımsız Azerbaycan Devletinin Kurucusu" (*Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu*) adlı temel monografisinde Haydar Aliyev'in siyasi faaliyetleri ve devlet adamlığı çalışmalarını aşağıdaki dönemlere ayırmıştır:

1. 1970'ler-1980'ler, Azerbaycan'ın hızla gelişmesi ve gelecekteki bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sağlam temellerinin atılması dönemi.

2. Haydar Aliyev, süper devlet olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin siyaset olimpiyatlarının zirvesinde.

3. Haydar Aliyev'in siyasi faaliyetleri ve devlet adamlığının Nahçıvan dönemi.

4. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da iktidara yeniden dönüşü (Haziran 1993).

İ. Hüseynova, bu dönemi kendi içinde farklı alanlara ayırmıştır:

1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde demokratik, modern ve hukuka dayalı bir devlet inşası;

2. Petrol stratejisinin hayata geçirilmesi ve Azerbaycan'ın dünya topluluğu ülkeleri ile entegrasyonunun derinleştirilmesi;

3. Bağımsız Azerbaycan'da sosyo-ekonomik siyasetin ve ekonomik reformların hayata geçirilmesi;

4. Haydar Aliyev'in dış politikasının ana esasları ve Azerbaycan'ın mücadelesi;

5. Milli ve manevi değerlerin koruyucusu Haydar Aliyev ve kültürel inşa faaliyetleri.

Svetlana Bayramova, Haydar Aliyev'in faaliyetlerini üç döneme ayırmıştır:

I. dönem - 1940-1987 yılları arası

II. dönemi - 1987-1990 yılları arası

III. dönem - 1990'lardan sonraki dönem.

S. Bayramova, birinci dönemi Haydar Aliyev'in bir şahsiyet ve devlet başkanı olarak şekillenmeye başladığı dönem, ikinci dönemi Sovyet yönetiminin takibi ve baskısı altında yaşamak zorunda kaldığı dönem, üçüncü dönemi ise devlet adamlığı ve siyasi faaliyetlerinin en aktif olduğu, yeni keyfiyetlere sahip dönem olarak nitelendirmiştir.

Fazail Ağamalı, Haydar Aliyev'in Azerbaycan devletindeki müstesna rolünü üç ana tarihsel aşamaya ayırmıştır:

1. 70'li yıllardaki illegal hazırlık aşaması.

2. 90'ların ilk yarısından sonraki aktif mücadele aşaması.

3. Devlet inşasının tamamlanması ve güçlendirilmesi aşaması.

Z. Karalov, Haydar Aliyev'in 4 farklı sosyo-politik geçiş döneminin ürünü olan ideolojik, siyasi, felsefi, ekonomik ve sosyal ilişkiler ortamında gözlerini dünyaya açtığını, yaşadığını ve faaliyet gösterdiğini belirtiyor:

Birinci dönem: Çarlık Rusya'sı imparatorluğunun yıkılması ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulması;

İkinci dönem: Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin varlığının sona ermesi, Sovyet imparatorluğunun kurulması ve gelişimi;

Üçüncü dönem: sosyalist kampın ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması, Azerbaycan'ın egemenliğini kazanması, yeni bir sosyo-politik yapı arayışı;

Dördüncü dönem: Sosyalizmden piyasa ekonomisine ve açık toplum (kapitalizm) sistemine geçiş.

A. Veliyev, Haydar Aliyev döneminin bağımsız Azerbaycan için son derece gerekli oluşunu aşağıdaki ifadelerle dile getirmektedir:

İlk olarak, Haydar Aliyev'in 3 Ekim 1993'te salt çoğunluğun iradesiyle cumhurbaşkanı seçilmesi, tarihimizde bir dönüm noktası oldu ve Azerbaycan'ın hayatında yeni bir merhale başladı.

İkincisi, 1994 yılının sonlarına doğru hayat normal seyrine dönmeye başladı. Haydar Aliyev dâhiyane bir hamle yaparak iç durumu istikrara kavuşturdu ve hukukun üstünlüğünü tesis etti.

Üçüncüsü, 20 Eylül 1994'te "Yüzyılın Sözleşmesi" imzalandı. Azerbaycan kapılarını Batı'ya açtı, ülkeye sermaye ve yeni teknolojiler akını başladı, Azerbaycan büyük bölgesel projelerin sahibi olarak bölgenin liderine dönüştü. Azerbaycan'ın bu büyük jeopolitik başarılarının temeli, Haydar Aliyev'in siyasi becerisi, öngörüsü, yılmaz iradesi ve doğru kadro politikasına dayanıyordu. Haydar Aliyev'in büyük siyasi, jeostratejik ve uluslararası öneme sahip doktrini ve stratejisi, sadece Kafkasya'nın değil, genel olarak tüm Avrasya'nın çehresini değiştirdi.

Dördüncüsü, Azerbaycan'da hukuka dayalı, modern, sivil ve demokratik bir devlet ve sivil toplumun inşası başladı. Sansür ve ölüm cezası kaldırıldı. Haydar Aliyev, ülkedeki ifade, basın ve faaliyet özgürlüğü ile insan haklarının baş garantörü oldu. Kısacası Haydar Aliyev dönemi, tarihimize sivil toplumun hızla kurulduğu bir dönem olarak dahil oldu.

Beşincisi, 1995'ten sonra ülkede kapsamlı sosyo-ekonomik, hukuki ve siyasi reformlar hayata geçirildi.

Altıncısı, milli ve manevi değerlerimizin devlet tarafından himaye edilişi oldukça iyi bir seviyeye geldi ve dilimizin statüsü güçlendi.

Yedincisi, Azerbaycan'ın uluslararası itibarı, Haydar Aliyev döneminde önemli ölçüde arttı.

Haydar Aliyev, Azerbaycan'a sadece egemen devlet, sağlamaştırılmış bağımsızlık, ilerleme ve özgürlük değil, aynı zamanda geleceğe inanç ve ilerideki kalkınma için hazır bir program (milli varlık ve milli kalkınma programı) emanet etti. Haydar Aliyev bir devlet adamıydı. Onun Azerbaycan devleti için en büyük hizmetlerinden biri de kendisinden sonra mükemmel bir siyasi yönetim ve devlet ekolü meydana getirip Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in şahsında güçlü bir lider yetiştirmiş olmasıdır.

Z. Askerov, modern Azerbaycan devletinin inşa sürecini üç döneme ayırıyor:

- 1) Birinci dönem (1991-1993 yılları arası);
- 2) İkinci dönem (Haziran 1993-1995 arası);
- 3) Üçüncü dönem (1995'ten günümüze kadar).

Z. Askerov, birinci dönemi siyasi romantizm dönemi olarak nitelendirirken, ikinci dönemi Milli Önder Haydar Aliyev'in devlet başkanı olarak faaliyet gösterdiği dönem ve devletimizin gelişmesinde bir dönüm noktası olarak görür. Bu dönemde asıl gayretin aşağıdaki sorunların çözümüne yöneldiğini kaydeder:

- 1) Azerbaycan'ın devlet bağımsızlığını korumak;
- 2) İç savaş tehlikesinin bulunduğu bir zamanda devlet sisteminde sıkıyönetimin normal işleyişini sağlamak;
- 3) Halkı ve devleti mevcut iç ve dış tehlikelerden korumak;
- 4) Ülkenin ekonomik, siyasi ve diğer alanlarında şekillenmekte olan yeni toplumsal münasebetlerin taleplerine cevap veren normatif bir yasal çerçeve oluşturmak.

Haydar Aliyev bu görevleri şerefle yerine getirdi.

Azerbaycan'da devlet inşası sürecinin üçüncü döneminin ilk milli anayasamızın kabul edildiği 1995 yılından bu güne kadar devam ettiğine işaret eden Z. Askerov, bu dönemi Azerbaycan'da hukukun üstünlüğünün, demokrasinin ve

ekonominin inkişaf ettirilmesi, ayrıca Azerbaycan'daki sosyopolitik durumun istikrarının güçlendirilmesi dönemi (Haydar Aliyev) olduğunu belirtip toplumsal hayatın tüm alanlarını içine alan yüzlerce kanun ve yasal çerçevenin oluşturulduğunu kaydeder.

Felsefe bilimleri doktoru Kemal Allahverenov, bağımsız Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarının oluşum dönemini Haydar Aliyev'in adıyla bağdaştırır.

Ulusal çıkarların oluşum aşaması Haydar Aliyev'e kadarki dönemi (1988-1994 yıllarını) içine alır. İkinci Haydar Aliyev dönemi ise 1994-2003 yılları arasını kapsamaktadır.

Ulusal çıkarların tekâmülü süreci, önemli devlet unsurları olan ulusal ideoloji ve ulusal güvenliğin oluşum süreciyle paralel yürümüştür.

Çağdaş Azerbaycan tarihinde bağımsızlık fikirlerinin gelişmesini teşvik eden olaylar, Haydar Aliyev'in siyasi rotasının ana çizgisini oluşturan devletin güçlendirilmesiyle sonuçlanmıştır. "Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında yönetimde olan iktidarların gerçeği dikkate alan uygun bir dış politika rotası izleyemedikleri tarihi bir gerçektir. 1991 ve 1992 yıllarında Azerbaycan'ın o zamanki yönetimi, sadece öncelikli görevleri belirleyip hayata geçirmek noktasında yetersiz kalmadı, dahası hem içeride hem de dışarıda çok zararlı bir politika yürüterek ülkeyi zor duruma soktu. Çeşitli sorumsuz beyanlarla Azerbaycan'ı hem içeride, hem kendi vatandaşları arasında, hem bölgede hem de dış dünyada büyük sorunlarla karşı karşıya bıraktı. Dış politika alanında yaşanan sorunları, içte başını alıp giden keyfilik, siyasi kriz ve iç çatışmanın izlemesi, Ermeni işgalcilerin Azerbaycan topraklarının birbiri ardına işgal etmesi ve mevcut iktidarın bunu önlemek için ciddi bir adım atamaması gibi sorunlar, devletimize trajik anlar

yaşattı. Azerbaycan'ın dış politikasının ve uluslararası ilişkiler sisteminde temsiline stratejisi ve güncel hedefleri, ayrıca uluslararası dünya ile ilişkilerin ana hatları ve öncelikleri tam olarak Ulu Önder Haydar Aliyev'in liderliğinde belirlendi. Halkın ısrarlı ricaları üzerine dâhi şahsiyet Haydar Aliyev'in yeniden iktidara dönüşünden sonra Azerbaycan'ın uluslararası ilişkiler sistemine katılması ve kendine mahsus konumlar kazanması için gerekli tedbirler alındı. Ülkenin dış dünya için oluşturduğu çıkar alanı, jeopolitik ve jeoekonomik önemi doğru değerlendirildi, uluslararası dünyanın Güney Kafkasya, Hazar bölgesi ve Azerbaycan'da temsil olunan, örtüşen ve kesişen ilgi alanları belirlendi. Böylece tüm öncelikler dikkate alınarak, kurucusu Milli Lider Haydar Aliyev olan dengeli dış politika stratejisi hayata geçirilmeye başlandı."

"27 Mayıs 2014 tarihinde, 28 Mayıs Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle düzenlenen resmî kabulde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in büyük bir inanç ve kararlılıkla söylediği şu sözler, dâhi şahsiyet Haydar Aliyev'in Azerbaycan devleti ve halkına yaptığı hizmetlere ve kurtuluş mefkûresinin ülkemize kazandırdığı başarılarla bir kez daha ışık tuttu: "1993-2003 yılları arası, tarihte istikrar ve kalkınma yılları olarak anılacaktır. Azerbaycan'ın bağımsız bir ülke olarak varlığını sürdürmesini sağlayan bir dönem şeklinde tarihe geçecektir. Biz bugün çalışmalarımızı o yıllarda belirlenen strateji çerçevesinde yürütüyor ve Azerbaycan'ı kalkındırıyoruz."

Bu yıllarda Azerbaycan'da devlet yapısının güçlendirilmesi yönünde önemli adımlar atıldı ve çağdaş Azerbaycan devleti meydana getirildi. "1993 ile 1995 yılları arası, çağdaş Azerbaycan tarihine devletin bağımsızlığının korunup sürdürülmesi uğrunda verilen mücadele dönemi olarak kaydedilmiştir. Sosyo-politik istikrarın ve hukukun

üstünlüğünün tesis edilmesi bu dönemin en önemli kazanımı oldu. Bu, Milli Lider'imize devlet inşasında, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta büyük işlere girişmek, büyük çaplı ve tutarlı reformlar yapmak için elverişli bir fırsat yarattı. Ülkemizde çağdaş devlet inşa etme çalışmalarının hayata geçirilmesinin, insani ve demokratik değerlere dayalı devlet kurumları ve toplum modelinin meydana getirilmesinin yasal temelleri oluştuktan sonra Azerbaycan'ın bağımsızlığı pekiştirilmiş, ebedi ve yıkılmaz bir hususiyet kazanmıştır."

Hukuk devletinin ve sivil toplum dayanışmasının hayata geçirilmesini zaruri kılmış, ayrı ayrı grup ve sınıfların çıkarları düzeyine kolayca yükselerek, toplumsal ve siyasi süreçlerin düzenlenmesinde ve önemli görevlerin halledilmesinde benzersiz bir rol oynamıştır. "Ulusal devlet, devletin öyle bir tarihi türüdür ki, belirli bir dönem milli-manevi çehrenin şekillenmesi ve ulusal yaşamın çok yönlü bileşenlerinin gelişmesi için o önemli bir şarttır. Çünkü milletin yerine getirmek zorunda olduğu tarihi görevleri, belirli bir dönemde devletin ancak bu türü ile gerçekleştirmek mümkün olur."

Bütün bunları zamanında fark eden Haydar Aliyev dehası, Azerbaycan devletini milletin hukukî statüye sahip bir yüce teşkilatı haline getirmeyi başarmıştır.

Bir ülkeye, ulusa ve güce sahip olma zorunluluğundan ileri gelen ulus-devlet, Avusturyalı hukukçu Hans Kelsen'e göre, yetkin hukuki normlara dayalı bir sistemidir. L. S. Sanisteban, çağdaş ulusal devletin dünyadaki en yaygın sistem olduğuna işaret etmektedir.

Bize öyle geliyor ki, varsayılan bu dönemler, Haydar Aliyev'in ideolojisini oluşturan unsurların pratik çalışma biçimlerinin uygulandığı ve gerçeğe dönüştüğünü doğrulayan değerlendirmelerdir. Ancak bize göre Haydar Aliyev, yaşından

kaynaklanan teorik ve pratik bilgilerini uygulamada düşünme kabiliyetine güvenmekteydi. Moskova'da Kremlin'e çıktığında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbürosu üyeliğine seçildiğinde ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bakanlar Konseyi başkanının birinci yardımcılığına atandığında henüz 60 yaşında bile değildi ama siyasi gücü sallantıda idi. Düşünce gücü ve siyasi akide bütünlüğü olmasaydı, bir Türk ve Müslüman olarak Politbüro'da ne işi vardı? Haydar Aliyev, devlet adamlığı tecrübesi, siyasi gücü, kavrama kabiliyeti ve eğilmez bir bütün olan şahsiyeti sayesinde Kremlin'in fatihi olmayı başarmıştı.

“Eski imparatorluk bünyesinde yaşanan küresel süreçleri daha derinlemesine gözlemlene imkânına sahip olan Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın bir gün bağımsızlığını kazanacağını önceden görmüş ve bu süreci hızlandıran önemli adımlar atmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, Haydar Aliyev'i bir lider olarak diğerlerinden ayıran önemli bir özellik, onun devlet yapısı ve siyasi işleyişi birbirinden farklı iki ayrı sosyo-politik sistemin kesişme noktasından geçmiş ve bunların imkânlarını ustaca kullanarak her bir dönemin sosyo-politik gereklerine uygun şekilde bütün varlığını Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yükselişine, halkının manevi ve kültürel gelişimine adanmış ve ülkemizin kapsamlı ilerlemesini sağlamış olmasıdır.”

70'li yıllardan başlayarak Haydar Aliyev'in icraatlarını Azerbaycan halkının günden güne gelişimi için özverili çalışmaları olarak değerlendirmek lazımdır.

Haydar Aliyev'in Azerbaycan devletine liderlik ettiği dönemler arasında sıkı bir mantıksal alaka ve diyalektik birliğin olduğu ortaya çıktı. Daha 1969 yılında Haydar Aliyev'in eşsiz liderlik nitelikleri, organizasyon becerileri ve entelektüel istidadı ortaya çıkmıştı.

“Azerbaycan’ın siyasi hayatı ve toplumumuz, XX. yüzyılın 70’li yıllarından itibaren Haydar Aliyev’in muazzam gayretleri sayesinde yeni ivme ve gelişim parametreleri kazanarak aslında yeni aşamasına girdi. O zamandan başlayan büyük tarihi aşamada, Haydar Aliyev’in fikirleri hayatımızın başlıca gerçekliği, inkişafımızın temel taşı olmaya devam etmektedir. Haydar Aliyev’in siyasi varisi İlham Aliyev’in ülkede 2003 ve 2008 yıllarında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki kesin zaferi ve halkın mevcut politikaya olan kararlı desteği, tarihimizin Haydar Aliyev devrinin devam ettiğini ve bundan sonra da uzun süre devam etmesini sağlayacak kaynaklara sahip olduğunu göstermektedir. Azerbaycan tarihindeki Haydar Aliyev’in devrine ilişkin kanaatin oluşması, sadece onun uzun bir süre Azerbaycan’a liderlik etmiş olmasına değil, belki de daha çok bu liderliğin zengin bir muhtevaya sahip olmasına dayanmaktadır. Tam bir kararlılık ve cesaretle söylenebilir ki, Haydar Aliyev’in Azerbaycan’a liderlik ettiği dönem, Haydar Aliyev tarihinin en özel ve en yoğun gelişme merhalesini teşkil eder. Bu anlamda, o dönemi tarihimizin sadece hızlı ve çok yönlü yükseliş yılları değil, belki de uyanış yılları olarak adlandırmak daha doğru bir değerlendirme olur. Azerbaycan, söz konusu zaman diliminde, sahip olduğu büyük entelektüel ve insani potansiyelini, doğal kaynaklarını, kısacası ulusal gücünü yoğunlaştırıp onu ülkenin ilerlemesinde güçlü bir faktör haline getirme imkânını kazanmış ve böylece tarihinin niteliksel açıdan yeni bir dönemine adım atmıştır. Bu, hiç şüphesiz, kadim ve zengin tarihimize çağdaş Azerbaycan toplumunun meydana getirilmesi aşaması olarak girmiştir.”

Haydar Aliyev’in devlet ideaları, devlet yöneticiliği ve çalışmaları, Azerbaycan’ın siyasi, ekonomik, kültürel ve manevi

inkışaf stratejisini belirleyen hem teorik hem de uygulamalı bir okuldur.

Azerbaycan halkının hafızasında kutsal sayılan zirveye giden yol, Haydar Aliyev'in yoludur. Bu yol, Azerbaycan'ın milli kurtuluş hareketi ve milli maneviyat tarihinde özel bir sayfa açan dâhilik mektebidir.

Haydar Aliyev siyasi mesuliyet taşıdığı görevlerinde, yöneticilikte, daha doğrusu devlet yöneticiliğinde hiçbir yanlış kanaate varmamıştır. Bunlar, Haydar Aliyev'in siyasi mesuliyetini teyit eden ve kişiliğini ifade eden karakteristik özelliklerdir. O dönemlerde Haydar Aliyev, dünya siyasetçileri önündeki otoritesinin doğrulamasını, siyasi mesuliyeti ve hayret verici derecedeki icraatlarıyla gerçekleştirmiştir.

Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ın Sovyet dönemindeki siyasi, teorik ve fiili çalışmalarının ana istikameti, Azerbaycan'ın gelecekte yoluna tam bağımsız bir devlet olarak devam etmesi için ekonomik, bilimsel-teknik ve kültürel potansiyel meydana getirmek olmuştur. Haydar Aliyev, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği imparatorluğunda yüksek bir konuma sahipken de komünist rejimi korumak gibi bir gaye taşımıyordu. Onun asıl büyük gayesi, ana vatanı Azerbaycan'a hizmet etmek ve hatta Azerbaycan'ın bağımsızlığı uğruna imkânsız mümkün kılmaktı.

Daha o zamanlar, bağımsız Azerbaycan ve onun geleceği hakkında düşüncelere sahip olan Haydar Aliyev'in Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği imparatorluğunun dümenini bu amaçla kullanma planının olup olmadığını bilemeyiz. Bu konuda gerçeği sadece kendisi söyleyebilir.

O dönemde Haydar Aliyev'in attığı adımlar o kadar isabetli idi ki, ileriye gören bakışlarıyla Azerbaycan'ın yakın bir gelecekte bağımsız olacağını biliyor gibiydi ve sanki hayata geçirdiği tüm inşa çalışmaları planlı şekilde bağımsız

Azerbaycan için yapılmaktaydı. Herhalde 70'li yıllarda biriken ekonomik-kültürel ve manevi potansiyel, Azerbaycan'ın çağdaş dönemde bağımsız bir devlet olarak kendini doğrulamasında önemli rol oynamaktaydı.

Haydar Aliyev, Sovyet Azerbaycan'ında ekonomiyi, tarımı ve kültürü canlandırıp geliştirerek ulusal devlet fikirlerini reel siyasi gerçekliğe yaklaştırdı. Haydar Aliyev'in idari çalışmalarının asıl istikameti, Azerbaycan'a Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dışında ün kazandırmak, onu uluslararası dünyaya tanıtmak, itibarını artırmak, yönetmek, kolluk ve güvenlik organlarında millî çıkarlara hizmet eden kadroları millileştirmek ve millî aydınlar ordusu yetiştirmek idi.

70'li ve 80'li yıllar Azerbaycan tarihinde "uyanış dönemi" olarak kabul edilmektedir.

Şöyle ki, Haydar Aliyev, daha Sovyet döneminde Devlet Güvenlik Komitesi Başkanı, sonraları Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri olarak görev yaparken, siyasi iktidar ve halk sorununun had safhada olması; milli-manevi değerlere, zeki, millî aydınlar ve kadrolara karşı üvey evlat muamelesi yapılması; Azerbaycan dışında yaşayan soydaşlarımızın varlığı; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki ve dünyadaki Türk toplumunun tecrit edilmesi; Güney Azerbaycan ve Türkiye ile ilişkilerin kesilmesi gibi şartlar altında yaşamaktaydı. Haydar Aliyev'in millet sevgisi ve bağımsız devlet fikirlerinin şekillenmesinde hem doğduğu ailenin hem de Azerbaycan halkının millî manevi değerlerine sıkı sıkıya bağlı olması, ayrıca Azerbaycan ve dünya tarihini, Türk ve Müslüman dünyasını bilmesi gibi nedenler önemli bir rol oynamıştı.

Tüm araştırmacılar gibi Profesör Musa Kasımlı da Haydar Aliyev'in, iktidarda olduğu yıllar ve komünist yönetim

döneminde Azerbaycan halkını düşündüren milli, kültürel ve manevi alanlarda bağımsız bir devletin temellerini teşkil eden tüm gerekleri yerine getirerek milliyetçi bir ulusal lidere dönüştüğüne işaret eder: “Haydar Aliyev, Azerbaycan halkının zengin tarihinin bir parçasını oluşturan Sovyet döneminde dünyaya gelmiş, büyümüş ve çalışmış biri; Sovyet toplumunun yetiştirdiği büyük siyaset ve devlet adamı; aynı zamanda da cumhuriyetin komünist lideriydi. Karakterine göre pragmatik, derin bilgili, mantıklı, mücadeleci, cesaretli, ısrarla savunduğu ilkeleri uğruna mutlaka mücadele yürüten bir savaşçı, enternasyonalizmi hayata geçiren bir parti lideri olmanın yanı sıra milli ruhlu-milliyetçi bir Azerbaycanlı siyasetçi, tarih yazmış büyük bir devlet adamı ve milli bir liderdir.”

Haydar Aliyev, ilk siyasi iktidarı döneminde siyasi liderlik bünyesinde dayanışma, Azerbaycanlılar arasında milli birlik ve halk ile hükümet arasında vahdet meydana getirdi.

ABD’li tarihçiler Collins ve Sviatochovski, Haydar Aliyev’in iktidarı yıllarında Azerbaycanlılardan oluşan siyasi eliti birleştirdiğini kaydetmektedirler.

Azerbaycanlılar, Haydar Aliyev döneminde siyasi ve ekonomik hayatta hâkim bir konuma geldiler. Milli ve askeri kadrolar yetiştirildi; tarihi-kültürel ve milli-manevi değerler korunup inkişaf ettirildi; bilim, edebiyat, milli sanat, edebî miras, ana dil ve demografik gelişime özen gösterildi. Azerbaycan’ın hem uluslararası, hem de soydaşları ve Türk dünyası ile irtibatları kuruldu, itibarı arttı, Güney Azerbaycan meselesi gündeme geldi.

Haydar Aliyev, Sovyet dönemindeki Azerbaycan devletinin durumu hakkında çok güzel bir tarifte bulunmuştur: “Şüphesiz ki bu dönemde Azerbaycan halkı, komünist rejimin yönetimi altında, yani sosyalist ittifakı oluşturan devletlerin

içinde bulunduğundan bağımsızlığını kaybetse de, devlet olma özelliğini tam olarak yitirmemiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti devletinin birçok öz niteliği kalmış ve yaşamaya devam etmiştir. Esas olan şudur ki, yetmiş yıl boyunca Azerbaycan halkı büyük bir tarihi yol kat etmiş; ekonomisi büyük bir hızla gelişmiş; halkımızın eğitim ve kültür düzeyi yükselmiş; Azerbaycan'ın bilimi, kültürü ve hayatının tüm sahaları gelişmiş; ülkede büyük iktisadi, sosyal, kültürel ve entelektüel potansiyel oluşmuştur."

Haydar Aliyev, Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri seçilmeden önceki dönemde, çalıştığı teşkilatın isteği doğrultusunda ülkemizde yaşanan tüm süreçlerden haberdardı. Zaten bu durumu açıklamaya gerek de yoktur. Hiçbir süreç, şuurunun ve zekâsının gücü ile ağır sorumluluk gerektiren bir teşkilat içinde görev yapan Ulu Önder'in dikkatinden kaçamazdı. Bu nedenle adı Sovyetler Birliği'nde şüphe ve şaşkınlık uyandıran ülke ve onun vatandaşı olan Ali Rıza oğlu Haydar Aliyev, 1980'li yıllara kadar dünya çapında tanınır hale geldi. Şunu da belirtelim ki, Meksika ziyareti sırasında 100 basamaklı zirveyi bir nefeste inip çıkan Azerbaycanlı komünist Ali Rıza oğlu Haydar Aliyev idi. Bu gerçek de, zirvelerin fatihi olmanın en açık örneği olarak kaydedilebilir.

Azerbaycan halkı o dönemde mevcut koşullara uyum sağlasa da onun gönlünde aynı zamanda tam bağımsızlık ve tam hürriyet duyguları yaşamıştır. Halkımız, siyasi rejime ve kimin esareti altında yaşadığına bakmayarak her zaman hürriyet ve istiklale can atmıştır."

Haydar Aliyev'in iktidarının ilk döneminde Azerbaycan devlet tarihinde bağımsızlığa doğru büyük bir dönüş ve milli uyanış dönemi başladı. Azerbaycan'ın günümüzdeki bağımsızlığının gelecekte ortaya koyacağı güç ve kabiliyetleri, yetenekli siyaset adamı Haydar Aliyev hazırlamıştır.

Azerbaycan'ın bugün sahip olduğu zengin bilimsel ve kültürel potansiyelin temelinde Haydar Aliyev'in onlarca yıldır yürüttüğü milli inşa çalışmaları yatmaktadır.

Haydar Aliyev'in şahsiyet bütünlüğü ile devleti yönettiği dönemlerde ülkemizde yaşanan ağırlı ve sancılı anlar da az değildir. Haydar Aliyev, bilge ve kararlı bir siyasetçi olarak devlet yönetiminin karmaşık, son derece zor ve çetin anlarında zorlukların üstesinden gelmiş; en gergin zamanlarda bile metanetini, yüceliğini, azametini ve vakarını koruyup sürdürmeyi başarmıştır.

Haydar Aliyev, devlet başkanı kararlılığı ve metaneti sayesinde kendisine dünya siyasetçileri arasında bir yer edinmeyi başarmıştır.

Denilebilir ki, 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da siyasi, ekonomik ve manevi bağımsızlığın sağlanması yönünde neredeyse hiçbir şey yapılmıyordu. Aksine ülkemiz ekonomik, siyasi, ahlaki ve sosyal bir kriz girdabına sürüklenmiş, topraklarımızın %20'si ermeniler tarafından işgal edilmiş, bir milyondan fazla vatandaşımız kendi topraklarında mülteci ve yerinden edilmiş kişiler konumuna düşmüştü.

İktidarı ele geçirme uğrunda ardı arkası kesilmeyen amansız siyasi mücadeleler ve çekişmeler; ülkenin maddi ve manevi varlıklarının talan edilmesi; tecrübesiz, bilgisiz, beceriksiz ve hazırlıksız insanların iktidara gelmeleri neticesinde ülkemizdeki durum, devletin siyasi ve ekonomik bağımsızlığını, hatta varlığını yitirme tehlikesi noktasına kadar geldi. Azerbaycan, bu büyük felaketle karşı karşıya kaldı.

Ülkemizi bölmeye çalışan güçlerin ciddi şekilde aktif hale geldikleri, toprak bütünlüğünün bozulduğu, bağımsızlığımızın büyük tehlike altına girdiği ve Azerbaycan'ın uluslararası dünyada yalnız kaldığı bir dönemde kendisine düşen yurttaşlık

mesuliyetinin farkına varan Haydar Aliyev, halkın sesine kulak verip onun istek ve iradesine teslim olarak Azerbaycan'a liderlik etmeye razı olmuştur.

Haydar Aliyev'in tehlikeleri zekâsının gücüyle savuşturması, vatanın bütünlüğüne hizmet eden bir yurttaşlık borcuydu. Bunu, Haydar Aliyev'in siyasi inanç bütünlüğü ve vatana karşı siyasi sorumluluğu olarak görmek de mümkündür. Vatanın zor günlerinde siyasi sorumluluğunun farkına varan Haydar Aliyev, liyakatli bir insan olarak vatandaşlık borcunu ödemek için ateşin içine atılmaktan da çekinmiyordu. Vatana olan bağlılığı, evladı olduğu halkına derin sevgisi ve halkın kendisine olan büyük güveni, Haydar Aliyev'i Azerbaycan'ın istiklalini ve hürriyetini korumak için mukaddes görevi üstüne almaya mecbur etmiştir.

1993 yılına kadar Azerbaycan'da yaşanan siyasi süreçleri özel bir zekâ ve bilgelikle kavrayan Haydar Aliyev, çok tehlikeli bir dönem olan ülkenin bölünme sürecinde Azerbaycan'ın yardımına koştu. Haydar Aliyev, 1993 yılına kadar Azerbaycan'daki süregelen siyasi oyunları tarihi geçmişin tecrübesi temelinde mukayeseli olarak takip ediyordu. Azerbaycan'ın bağımsızlığını istemeyenler, tarihten bu yana sürdürdükleri hileler ve siyasi oyunları son aşamaya, yani ülkeyi iç savaş sayesinde parçalama aşamasına getirmişlerdi. Ama Haydar Aliyev, bu çok tehlikeli düşüncelerin facia ile sonuçlanabileceği bir dönemde Azerbaycan'ın imdadına yetişti.

Haydar Aliyev'in 1993 yılında iktidara gelmesi, Azerbaycan'ı dağılma tehlikesinden kurtardı.

Haydar Aliyev'in akıllı dış politikası ve yoğun çalışmaları sonucunda 17 Ocak 2001 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin temsilciler düzeydeki oturumunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Avrupa Konseyi'ne tam üyeliğine dair karar

kabul edilmiştir. Profesör Sahibe Gafarova, bu gelişmenin Azerbaycan'ın uluslararası itibarı açısından büyük önem taşıdığını bildirmektedir: “Bu, bağımsız Azerbaycan devletinin dış politika alanında elde ettiği en büyük başarılarından biri olmakla beraber, ülkemizin gelecekteki gelişim temayülleri ve Avrupa entegrasyon politikasının önemli çizgilerini yansıtan çok mühim bir olaydı. Artık Azerbaycan kendisini resmen Avrupa ailesinin bir üyesi olarak tanıtmaya başladı. Aynı yıl 25 Ocak'ta Strasbourg'da Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Avrupa Konseyi'ne tam üye olarak kabulüne dair resmi bir tören düzenlenmiştir. Törene Milli Liderimiz Haydar Aliyev başkanlığındaki kalabalık bir delege heyeti iştirak etmiştir. O törende uzunca bir konuşma yapan Ulu Önder Haydar Aliyev, bu tarihi hadiseyi şu şekilde değerlendirmiştir: “Tarihi yolların kesişim noktasında bulunan ülkemizin Avrupa Konseyi'ne kabulü hem Azerbaycan hem de Avrupa Konseyi için çok önemli bir olaydır. Biz, Avrupa değerleri hazinesine katkıda bulunmaya hazırız. Bu katkılar, hem Avrupa'da demokratik istikrarın güçlendirilmesine hem de Avrupalıların Doğu halklarının tarihi kaderini daha iyi ve derinden anlamalarına yardımcı olacaktır.”

“Tarihi tecrübe göstermektedir ki, her bir halkın elverişli bir durumda kendi millî-etnik köklerine dönüşü, asırlarca devam ettirdiği milli-manevi değerler ve düşünce sistemine dayanarak kimliklerini koruma imkânı elde etmesi, esasen lider olgusunun olağanüstü misyonundan kaynaklanmaktadır. XX. yüzyılda Azerbaycan halkının yetiştirdiği ender bir şahsiyet olan Haydar Aliyev, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra politik realiteden çıkıp sadece fikir olarak halkımızın bağımsızlık duygularında bir kıvılcım gibi parıldayan milli devlet düşüncesini geçen yüzyılın 70'li yıllarının başından başlayarak yüzyılın sonlarına doğru bağımsız Azerbaycan

devleti şeklinde azametli bir gerçeğe dönüştürmüştür. Büyük fedakârlıklara katlanarak kurduğu devletin sarsılmazlığını; demokratik yükselişini; bağımsızlığının ebediliğini, istikrarını ve bekasını sağlamıştır. Eğer Ulu Önder Haydar Aliyev'in devletimize ilk kez liderlik ettiği dönemde Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınması için hayata geçirilen önlemler ve milli bilincin uyanması yönünde açıktan ve gizliden yürütülen çalışmalar olmasaydı, bugün Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olarak varlığından bahsetmek zor olurdu."

Güçlü dehaya ve sağlam bir inanca sahip siyasetçi olarak yetişen Haydar Aliyev, devlet stratejisinin sırlarını ve inceliklerini derinden bilmekteydi. Ülkemizin düşmanlarının kötü emellerinin tarihi köklerinden akıllıca haberdar olduğu için, 1993 yılından itibaren çok ciddi trajedilere yol açabilecek felaketler bağımsız ülkemizi sardığı anda, aklının gücü ve kudretini ustaca kullanarak devletimizi bölünme, parçalanma ve dağılma korkusundan kurtarmak için tüm zihni gücünü yeniden kullanmaya başladı.

Araştırmacılar, Haydar Aliyev'in devlet adamlığı faaliyetlerinin ana hedeflerini aşağıdaki şekilde belirlemişlerdir:

- Bağımsız Azerbaycan devletinin güçlendirilmesi;
- Bağımsızlığın bekasının sağlanması;
- Azerbaycan devlet tarihinin çağdaş döneminin devamlılığının sağlanması;
- Azerbaycan halkının tarihi bilincinin yeniden canlandırılması;
- Devlet geleneklerinin kadim köklerinin gün yüzüne çıkarılarak çağdaş tarihimize taşınması;
- Çağdaş ulus devlet inşa etme çalışmalarında, ayrıca yurttaşlık duygusunun ve millete, devlete, vatana sevgi hislerinin güçlendirilmesinde tarihe dayanılması. Geleceğe giden yolun daha sağlam ve daha derin temeller üzerine inşa edilmesi;

- Devlet inşasında dengeli politika ve dengeli kalkınma konseptinin kalıcı şekilde hayata geçirilmesi;
- Devlet güvenlik sisteminin oluşturulması;
- Devlet bağımsızlığının korunmasının siyasi, ekonomik, kültürel ve manevi sahalardaki faaliyetlerin temel amacı olarak görülmesi;
- Devlet inşasında kişisel çıkarlar ile devlet çıkarlarının örtüştürülmesi;
- Devlet çıkarlarının ulusal çıkarlar ve kişisel çıkarlarla örtüşmesi; "Halk devlet için değil, devlet halk içindir." ilkesinin baz alınması;
- Devlet geleneğinin, devlet ideolojisinin, devlet psikolojisinin, devlet bilincinin ve devlet düşüncesinin oluşturulması;
- Siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlığa ve milli çıkarlara hizmet etmesi, ayrıca kültürel ve manevi bağımsızlıkla ilişkilendirilmesi;
- İstikrarlı ve güçlü bir devletin, hukukun üstünlüğünün, asayişin ve barışın yeniden tesis edilmesi;
- İç ve dış politikanın uyumlu hale getirilerek Azerbaycan'ın bağımsızlığının sağlamlaştırılması ve bekasına hizmet eder hale getirilmesi;
- Yönetimde demokratik yöntemlere, şeffaflığa ve kadroların yeni girişimlerde bulunabilmesine geniş imkân tanınması;
- Ulusal devlet inşa etme sürecinde piyasa ekonomisinin tesis edilmesi, ekonomik krizin ortadan kaldırılması ve ilerlemenin sağlanması;
- Demokratik hukuk devleti inşası yönünde tutarlı ve amaçlı radikal önlemlerin hayata geçirilmesi; ülkemizde demokrasinin, insan hak ve hürriyetlerinin temel prensiplerinin yer etmesine zemin oluşturulması;

- Çok partili sisteme dayalı demokratik parlamento seçimlerinin gerçekleştirilmesi, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması ve belediye seçimlerinin yapılması;
- Sivil toplumun oluşturulması; demokratikleşmenin toplumsal hayatın tüm sahalarına yayılması; düşünce çoğulculuğunun, ifade ve basın özgürlüğünün sağlanması, siyasi partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyet göstermesi için uygun koşulların oluşturulması; ülkemizde demokratik ortamın kesin şekilde yerleşmesi;
- Toplumsal adalet ilkesinin bağımsız Azerbaycan devletinin sosyal temeli olarak yerleşmesi; piyasa ekonomisinin gereklerine uygun olarak halkın sosyal güvenlik mekanizmasının oluşturulması; sosyal ahengin, sosyal dayanışmanın ve milli birliğin maddi-manevi temellerinin oluşturulup geliştirilmesi;
- Referandum yoluyla kabul edilen anayasaya uygun olarak Azerbaycan'ın demokratik, dünyevi, hukuka dayalı, hümanist ve üniter devlet yapısının hayata geçirilmesi;
- Demokratik reformlar yelpazesinin genişletilmesi; yargı sisteminin yeniden yapılandırılması; kamu yönetiminin hızlı çalışan bir yapıya kavuşturulması; sosyo-politik ortamın iyileştirilmesi; devletin, iktidarın ve kolluk kuvvetlerinin faaliyetlerinin güçlendirilmesi; olumsuz durumlarla, yetkinin kötüye kullanılmasıyla, rüşvet ve yolsuzluk amaçlı yersiz denetimlerle mücadelenin artırılması;
- Kamu yönetiminin etkinliğinin incelenmesi, uluslararası standartları karşılayan bir yönetim sisteminin ve hukuki altyapının oluşturulması;
- Yönetim sahasındaki uzmanların yetiştirilmesi işinin çağdaş gereksinimlere uygun şekilde yapılandırılması, profesyonellik düzeylerinin artırılması, kamu yönetimi alanında bilimsel araştırmaların düzenlenmesinin sağlanması ve bu

sahanın analitik bilgi temin edebilme imkân ve kabiliyetlerinin güçlendirilmesi;

- Kamu yönetimi sisteminde memurluk ve kadro politikası müessesesinin oluşturulması vb.

Haydar Aliyev, devlete dair fikir ve projelerini bir devlet başkanı, bir Milli Lider olarak kişisel keyfiyetleri ile oluşturur ve bu fikirlerini kurucusu olduğu çağdaş devlet olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nde somutlaştırır.

Haydar Aliyev, kişilik şahsiyeti ve yurttaşlık inancı ile Azerbaycan'ın dünya devletleri arasında bağımsız bir devlet olarak yaşaması için mukaddes ve tarihi bir görevi başarmış; zekâsının ışığı ve aklının gücü ile bağımsız Azerbaycan devletinin temelini oluşturmuştur. O dönemde devrimcilik ve romantizmden uzaklaşmış, gerçekçiliği, mesuliyet duygusunu ve tekâmülü esas almıştır.

Haydar Aliyev, hukuk devleti inşasını gerçekleştirmek ve Avrupa standartlarının hâkim kılınmasını sağlamak için reformlara öncelik vermektedir. Haydar Aliyev, radikal değişikliklerin bile eski sistemi hemen yenisiyle değiştirmeye yetmediğine işaret etmektedir. Devrim niteliğindeki değişiklikler, genellikle eski sistemi yok eder, ancak ondan çok farklı bir sistem meydana getirmek için zaman gerekir ve bu yıllar alır.

Vaktiyle N. Tûsî, devlet başkanının yedi niteliği hakkında şunları yazmıştır: “Birincisi babalıktır. Bu da, insanların kalbine giden bir yol bulmak, herkese iyilik yapmak, hırs ve öfkelerini yutmak vasıtasıyla kolayca elde edilebilir.

İkincisi cömertliktir. Bu, nefsanî güçleri terbiye edip arındırdıktan, öfkeyi ve gücü yumuşattıktan sonra olur.

Üçüncüsü metanettir. Bu, somut bakış açısına sahip olma, doğuştan gelen irade, derin muhakeme, doğru düşünme, yüksek deneyim ve geçmiştekilerin hayatlarından ibret dersleri çıkarmakla olur.

Dördüncüsü tam kararlılıktır. Buna kişilik kararlılığı veya hükümdar kararlılığı da denir. Bu, doğru muhakeme ve tam iradenin birleşiminden oluşan karma bir erdemdir.

Beşincisi sabırlı olmaktır. Bu, ağır ve zor günlerde, ümitsiz anlarda, içinden çıkılmaz durumlarda yılmayıp devam edebilmeye denir. Her istek ve beklentinin anahtarı sabırdır derler.

Altıncısı devlettir.

Yedincisi, sadık ve dürüst yardımcılardır.”

Bütün bu kişilik özellikleri Haydar Aliyev’in şahsiyetinde toplanmıştır. Haydar Aliyev, her karış toprağı kutsal olan ülkemizin lideri olarak, gerçekleştirdiğı kutsal işlerle ülkemize aksakallık (*duayenlik*) etmekte ve baba şefkati göstermekteydi.

Aksakalın yüzünün nuru, haktan geldiğı için en gaddar kalplere dahi tesir etti ve hepsini hak yoluna çevirdi.

Azerbaycan halkı, cömertliğı, her bir vatandaşı gözetmesi, yurttaşlık onuruna saygısı, metaneti, demir gibi iradesi, başladığı işi arzu ettiği şekilde bitirebilme kabiliyeti, en gergin anlarda bile kararlı oluşu, doğru pozisyon alışı, büyük bir tecrübeye sahip oluşu, olgunluğu, bilge kişiliğı ve sabrından dolayı Haydar Aliyev’i kurtarıcısı ve Milli Lider’i olarak kabul etti.

Haydar Aliyev, devlet inşa ederken dünya tecrübesinden istifade etmiştir. O, geniş siyasi feraseti, derin ve bilge felsefi tefekkürüyle milli temelde evrensel ve ulusal değerlere dayanan demokratik bir hukuk devleti inşa etme yolunu seçmişti. Devlet kuruculuğı, reformlar ve Avrupa demokrasisi modelini itidalli ve sabırlı bir şekilde milli unsurlarla birleştirmeyi başarmış, gerçek anlamda bağımsız bir politika yürütmüş, “milli ve evrensel değerlerin sentezini esas alarak daha dayanıklı ve istikrarlı bir toplum kurma kararlılığı göstermiştir.”

Haydar Aliyev, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin egemenliğinin gelişiminin her iki yönde mutlak şekilde ilerlemesini

sağlamıştır. O, öncelikle Azerbaycan devletinin tüm kurumlarının güçlendirilmesi, toprak bütünlüğü ve sosyal istikrarının korunması, ikinci olarak Azerbaycan'ın dünya ülkeleri ile entegrasyonu, medeniyet ve dünya ekonomisi ile buluşması için ciddi çalışmalar yapmıştır.

Siyaset ve felsefe bilimlerinde devlet egemenliği farklı şekillerde tasnif edilir:

- 1) Devlet iktidarının niteliği;
- 2) Bir bütün olarak devletin niteliği;
- 3) Devlet varlığının tüm yönlerini tanımlayan ilke;
- 4) Devlet iktidarının bileşenleri;
- 5) Devletin tek hâkim olduğu durum;
- 6) Devletin kalitesi;
- 7) Devlet iktidarı.

Devlet egemenliği, ekonomik ve siyasi egemenliği kendisinde barındırır.

Egemenliğin alanı, bağımsız felsefi ve siyasi düşünce; olanakları ise toplumsal bilinçte sınırlarını genişleten serbest düşüncedir. Haydar Aliyev'in geliştirdiği devlet, egemenliği; sosyal fenomen olan iktidarın üstün keyfiyetini; bağımsızlığını; toplumun birliği ve beraberliğini sağlamayı amaçlamıştır.

Haydar Aliyev, yapacağı işin başarılı neticesini ve semeresini, yüz ölçüp bir biçme ihtiyatı ile hareket etmede görmüştür. Bunun için demir gibi irade, sabır, dayanıklılık, sebat ve akıllı hareket etme gibi en önemli şartları yerine getirmeyi unutmamış; akla ve hafızaya kuvvet vermiş, karar alırken ihtiyatlı ve tedbirli olmaya, kuyumcu hassasiyeti ile hassas ve akıllı adımlar atmaya özen göstermiştir.

Haydar Aliyev, çok tecrübeli, geniş bilgili, sorumluluk sahibi, bilge ve olağanüstü bir şahsiyet olduğu için geçiş dönemi yaşayan bağımsız Azerbaycan'ı kalkınma yolculuğuna çıkarabilmiştir.

Haydar Aliyev'in devlete dair fikir ve icraatları, Ulu Önder'in bilgeliği ile birleşince daha güçlü, daha derin ve daha azametli hale gelmekteydi.

Haydar Aliyev, hususi temkini ve derin tefekkürünün mantıki muhakemeleriyle Azerbaycan'ı çok ağır facialardan kurtardı. Azerbaycanlı filozof S. Halilov, Haydar Aliyev'in felsefi tefekkürünü çok takdir ederek der ki: "Herhangi bir olayla ilgili olarak, tek olandan özel olana, özelden genele geçmek; teorik önermeler, ilmi-felsefi düşünceler seviyesine yükselmek ve felsefi düşüncenin zirvesinden yeniden çözümlene nesnesine, olaya bakmak, işte Haydar Aliyev'in düşünce tarzını ve olaylara karşı tutumunu karakterize eden hususiyetlerden biri budur.

Eski Yunan filozofu Platon, felsefi tefekküre tam anlamıyla hâkim olmayan devlet başkanlarının idare ettiği, devlet gücü ile felsefenin bir arada olmadığı devletlerde yanlış yapmaktan kurtulmanın mümkün olmadığına dikkat çekmiştir.

S. Halilov'un da belirttiği gibi, Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ın tarihi, bilimi, kültürü, sosyo-politik ve felsefi düşüncesi hakkında kapsamlı bilgiye ve derin felsefi düşünceye sahip olması, Azerbaycan halkının aksakallık, büyüklük ve liderlik kavramlarıyla örtüşmektedir. Haydar Aliyev özel felsefi risaleler yazmasa da, konuşmaları derin felsefi önermeler ve hikmetli sözler açısından zengindir. Haydar Aliyev'in birçok farklı sahaya dair dile getirdiği felsefi düşünceler, aslında derin katmanlar halindeki yegâne felsefi konseptinin; çağdaş Azerbaycanlının sosyal ideasının, milli-felsefi dünya görüşünün ve mükemmel bir bilimsel-teorik sistemin ayrı ayrı tezahürleridir.

Araştırmacılar, Haydar Aliyev'in devlet inşasında uyguladığı karakteristik özellikleri şu şekilde tespit etmişlerdir:

- Gücün optimal şekilde kullanımı;
- Akıl ve güç birliği;

- Halkla optimal mesafede bulunulması;
- Bütün ve parça arasındaki en uygun orandan hareket edilmesi;
- Geçmişin ve günümüzün birliği;
- Asıl olanı tali olandan, daha yüksek amacı gündelik amaçlardan ayırt etme yeteneği;
- Hedeflenen amaca ulaşmak için söz-davranış birliğine, mücadeleye, metanete ve sebata dayanma;
- Yönetimde sosyal adaletin hâkim olması.

Bilgeler demişlerdir ki, gerçekte hükümdarlık, dünya hasta olduğunda onu tedavi edebilen ve sağlıklı olduğunda sağlığını koruyabilen kişiye yakışır. Çünkü hükümdar dünyanın doktoru konumundadır.

Devletlerin temeli, karşılıklı yardım ve emek esasında birleşmiş insanların genel ittifakı zemininde oluşturulmuştur. Bu ittifak adil ise devlet doğru, değilse yanlış inşa edilmiştir. Bir devlet ancak adalet temelinde uzun müddet yaşayabilir. Adaletin ilk şartı, halkın muhtelif sınıfları arasında uyum meydana getirmektir. Adaletin ikinci şartı ise, herkesi liyakat ve yeteneğine uygun bir vazifeye tayin etmektir.

Hümanizm ve sosyal adalet ilkesinin güçlendirilmesi, istidatlı, kabiliyetli, liyakatli, ulusal çıkarlara hizmet eden kadroların atanıp yükseltilmesi, Haydar Aliyev'in devlet teori ve pratiğinin asıl mahiyetini oluşturan değerlerdir.

Haydar Aliyev, 1993 yılında halkın iradesiyle iktidara geldiğinde hiç kimseye ayrımcılık yapmadı, önceki hükümet döneminde çalışanların çoğunun işinde devam etmesine müsaade etti. Bilge, dahi, cömert, geniş yürekli bir Milli Lider olarak devlete ve topluma fayda sağlayabilen her Azerbaycan vatandaşını devlette ve hükümette çalışmaya çağırdı.

Dünyanın ünlü siyasetçileri, devlet başkanları, kültür elçileri ve din adamları, dünyaca ünlü bir siyasetçi olan Haydar Aliyev'i

“Azerbaycan’ı idare edebilecek yegâne kişi” (Z. Brzezinski), “XX. yüzyılın en büyük liderlerinden; çağdaş, demokratik Azerbaycan’ın yeni tarihinin bugünkü kurucularından” (Cengiz Aytmatov), “Azerbaycan’ın müreffeh geleceğinin temelini atan lider” (Bill Clinton), “Azerbaycan devletini dünyaya tanıtan adam” (Süleyman Demirel), “Zengin siyasi deneyime; keskin mantiki ve tarihi süreçleri yönlendirebilme yeteneğine sahip siyaset adamı” (Oljas Süleymanov), “Akıllı ve ileri görüşlü devlet adamı”, “Azerbaycan’da ve dünyada hak ettiği saygı ve nüfuza sahip devlet başkanı” (Y. Lujkov), “Azerbaycan halkının tüm düşümlerini çözebilecek büyük şahsiyet” (M. Rostropoviç), “Dünyasıyasetarenasındacereyanedensüreçlereetkibakımından sözleri, ağırlığı ve nüfuzuyla her zaman ayırt edilen Azerbaycan lideri” (İlham Aliyev), “30 yılı aşkın süredir Azerbaycan’ın sorumluluğunu omuzlarında taşımış, onu devlet ve millet olarak tarihin imtihanlarından başarıyla çıkarmış bir yurttaş, bir şahsiyet, bir lider” (Mihriban Aliyeva), “Güney Kafkasya’da uzun süre en önemli şahsiyet olmuş, kişisel çabalarıyla Azerbaycan’ın bağımsızlığını korumuş, Azerbaycan’ın XXI. yüzyıla çağdaş bir devlet olarak girmesini sağlamış lider” (George Bush), “Sadece siyasi ilişkiler kurduğum biri değil, sevgi ve saygı duyduğum, Rusya’nın büyük dostu, siyaset devi” (V. Putin), “Akıllı yönetim kabiliyeti, uzak görüşlü siyaseti ve kararlılığıyla ülkesini ve halkını, savaştan çıkartıp zorlukları aşarak bağımsız devlet kurma aşamasına, istikrara, ekonomik kalkınmaya ve daha iyi bir geleceğe taşımış zamanımızın ender liderlerinden biri” (Moshe Katsav), “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kalkınması ve vatandaşlarının refahı için yorulmadan çalışan reformcu, demokratik bir siyaset adamı” (Boris Tryakovski), “XX. yüzyılın siyasi tarihinde dünyanın en nüfuzlu simaları ile yan yana duran siyasetçi” (Şeyhülislam Hacı Allahşükür Paşazade), “Dünyaca

ünlü, büyük siyasetçi, XX. yüzyılın lideri, Kafkasya'nın bağımsızlığı ve özgürlüğü için büyük rol oynamış bir fenomen" (E. Şevardnadze), "Azerbaycan'ın mutluluğu ve refahı, ayrıca bölgede ve dünyada barışın sağlanması için yaptığı olağanüstü hizmetlerle Türk ve dünya tarihinde şerefli bir yer edinmiş, Azerbaycan halkının ve devletinin güçlü lideri, değerli devlet adamı, seçkin şahsiyet" (Recep Tayyip Erdoğan), "Akıllı, uzak görüşlü, nüfuzlu devlet adamı, Azerbaycan'ı ilerleme yoluna çıkaran alışılmadık bir kişilik" (J. Chirac), "Bağımsızlık ve demokrasi kararlılığı olan, Azerbaycan'ın demokratik bir konuma yerleşmesi ve dünya ile ilişkiler kurması için değerli bir köprü rolü oynamış siyasetçi" (O. L. Skaldart), "Dünya çapında bir siyasetçi" (K. Narayana), "Azerbaycan'da dünyevi hukuk devleti inşası için çalışan bilge lider, ünlü devlet adamı", "Kriz zamanlarında ülkesine istikrar getiren, görev süresi boyunca ülkelerimiz arasındaki ilişkilerde ilerleme sağlayan ve Azerbaycan'ın Avrupa ile ilişkilerini daha da yakınlaştıran Azerbaycan'ın büyük lideri" (Tony Blair), "Dünyaca tanınmış ünlü bir şahsiyet" (Kofi Annan), "Zengin deneyime sahip bir siyasetçi, lider ve bilge insan" (Askar Akayev), "Bütün dünyada tanınmış bir siyasetçi, devlet adamı ve milletin babası", "Bağımsız ve demokratik devletin mimarı" (Ergün Yener), "Tüm benliği ile Türk oğlu Türk", "Azerbaycan'ı dünyaya tanıtan maharetli devlet başkanı, kamil, akıl ve bilge kişi" (Abel Maharramov), "Faal, bilge ve adil" (Anatoli Solovyanenko), "Yönetim kültürü, derin siyasi bilgisi ve diplomatik hamleleriyle Azerbaycan'da kamil bir yönetim ekolünün temelini atan ünlü bir siyasetçi ve devlet adamı" (Hanhüseyn Kazımlı), "Derin anlayışla birlikte ölçülü, temkinli, sabırlı ve önlemlerini ustalıkla hayata geçiren bir devlet başkanı, halkımızı sıkıntılardan kurtaran kurtarıcımız" (S. Asadov), "Meşhur devlet adamı, ileri görüşlü

siyasetçi" (G. Wilmanis), "İleri görüşlü ve yetenekli idareciliği sayesinde Azerbaycan'ın her alanda gelişmesini ve bugünkü prestijli konumuna ulaşmasını sağlayan devlet başkanı" (Ahmet Necdet Sezer) şeklinde değerlendirmişlerdir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Başkanı Sayın Vasif Talıbov şöyle belirtmektedir: "Tarihte öyle şahsiyetler vardır ki, onların hayatından bahsetmek için halkın ve ülkenin bütün tarihinden bahsetmek gerekir. Sayın Haydar Aliyev de böyle bir şahsiyettir. Onun anlamlı hayatı, bağımsız Azerbaycan'ın siyasi biyografisi haline gelmiştir. Bugün Azerbaycan denilince aklımıza Haydar Aliyev, Haydar Aliyev denilince de Azerbaycan gelmektedir. Bu sebepsiz değildir. Azerbaycan'ın yaklaşık 50 yıllık bir dönemini içine alan tarihi ve siyasi kader; bu yıllarda sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve medeni hayatın tüm sahalarında baş gösteren canlanma, gelişme ve ilerleme, saygıdeğer Haydar Aliyev ile bağlantılıdır.

Milli Liderimizin tüm hayatını ve anlamlı ömrünü göz önüne getirdiğimizde, bu büyük ömrün tek bir amaca hizmet ettiğine şahit oluruz: Bu da Azerbaycan'dır. Ulu Önderimiz, tek parça, bağımsız Azerbaycan ve Azerbaycancılık için çalışmış, mücadele vermiş ve galip gelmiştir."

12 Kasım 1995'te Haydar Aliyev'in girişimiyle kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın "Devletin Esasları" adlı ikinci bölümünde Azerbaycan devleti, devlet hâkimiyeti, devletin yüce amacı, iç ve dış fonksiyonları ile devlet ve toplum ilişkileri belirlenmiştir. Anayasanın 7. maddesinde şöyle belirtilmiştir: "Azerbaycan devleti demokratik, hukuka dayalı, dünyevi ve üniter bir cumhuriyettir."

Anayasada, Azerbaycan'ın devlet gücünün iç işlerde yasalarla, dış işlerde uluslararası anlaşmalardan doğan hükümlerle sınırlandığı ve kuvvetler ayrılığı ilkesine göre düzenlendiği

belirtilmiştir. Devlet başkanı olan cumhurbaşkanının yetkileri ise devletin bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve Azerbaycan devletinin bekasının teminatı olarak belirlenmiştir. Devlet arazisinin bölünmez bütünlüğü ve dokunulmazlığı ilan edilmiş, devletin silahlı kuvvetlere sahip olması, mülkiyetin devlet tarafından korunması, doğal kaynakların devlete ait olduğu ve devletin toplumun çeşitli alanlarının kalkındırılmasından sorumlu olduğu ifade edilmiştir.

Haydar Aliyev'in iktidarının ikinci döneminde:

- Mimarı Haydar Aliyev olan çağdaş Azerbaycan devleti'nin sağlam temeller üzerine kurulduğu için, Azerbaycan'ın bağımsızlığının ebedi, sarsılmaz ve baki olduğu kesin olarak söylenebilir.

- Haydar Aliyev'in devlet kurma doğrultusunda geçtiği girift ve özgün yol, artık hiç kimseye nasip olmaz. Zannımca bu tecrübenin kendisi de halkımızın milli serveti sayılır. Bu zenginlikten nasiplenmek, bu okuldan mayalanmak, beslenmek, onu örnek almak, toprağını ve insanını seven, onun mutlu geleceğine inanan her bir vicdanlı ve gayretli Azerbaycanlının borcudur.

- Haydar Aliyev'in hayatı, çalkantılı, keşmekeşli ve mücadelelerle dolu olduğu için hem devlet idaresi hem de sosyo-politik olaylarda hep basitten karmaşığa doğru yol almıştır.

- Azerbaycan devleti kurtarılmıştır;

- Azerbaycan'ı milli-manevi çözülme ve yok olma tehlikesinden kurtarmıştır;

- Azerbaycancılık, vatanseverlik, halkımızın ve dilimizin adı ve Türk-İslam birliğimiz yeniden tesis edilmiş, milli bilinç artırılmıştır;

- Azerbaycan'ın uluslararası nüfuzu ve ünü artmıştır;

- Azerbaycan Cumhuriyeti, dünyada demokratik, hukuki ve dünyevi açılardan devlet itibarı kazanmıştır;
- Haydar Aliyev'in zekâsının ürünü olan, son derece demokratik ve mükemmel bir anayasa kabul edilmiştir;
- İçte sosyo-politik istikrar ve reformlar dönemi başlamış, demokratik bir ortam oluşmuştur;
- Türk dünyası ile tarihi ilişkilerimiz yeniden canlandırılmış ve güçlendirilmiştir;
- Dış politikamız eşitlik ve karşılıklı yarar ilkeleri üzerine inşa edilmiştir;
- Azerbaycan büyük uluslararası projelerin hayata geçirilmesiyle ekonomik ablukadan kurtarılmış ve gelişmiş ülkeler arasına girmiştir;
- Azerbaycan devletinin ebedi bağımsızlığı gerçeğe dönüştürülmüştür;
- Haydar Aliyev'in yeniden iktidara dönmesi, Azerbaycan'ı daha büyük felaketlerden korumuş ve yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olan devlet kurtarılmıştır. Azerbaycan demokratik gelişme yoluna adım atmıştır;
- Haydar Aliyev, Azerbaycan'ı özgürlük ve bağımsızlığın, demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün, adaletin ve eşitliğin tesis edildiği bir ülke haline getirmiştir;
- Temkinli, fedakâr, reformcu ve büyük bir lider olan Haydar Aliyev, mimarı olduğu çağdaş Azerbaycan'da sivil toplum inşa etmiştir. Bu, Azerbaycan'ın her bir vatandaşı için adil, eşit fırsatlar ve eşit sorumluluk anlamına gelir. Bağımsız ve özgür insanların oluşturduğu mutlu aileler, toplumsal refahın temelini oluşturur;
- Haydar Aliyev Azerbaycan'a her zaman, hareket halinde olan, olumlu değişiklikler arayan, gelecek ve yenilik için can atan reformcu vatandaşlar topluluğu olarak bakmaktaydı;

• Devlet stratejisini bütün incelikleriyle kavramış, vatani için yaşamış, zekâsı ile bağımsız ülkemizin önüne yıkılmaz duvarlar örmüş siyasi lider Haydar Aliyev'in mimarı olduğu bağımsız Azerbaycan devleti, çok sağlam temeller üzerine inşa edilmiştir. Bu inşa faaliyetini devam ettiren İlham Aliyev, Cumhurbaşkanı sıfatıyla daha bir inançla çalışmaya başlayarak devletimizi güçlendirip geliştirme gücüne ve kudretine sahiptir;

• İlham Aliyev, genç olmasına rağmen Haydar Aliyev okulunun en liyakatli öğrencisi olduğunu icraatları ile teyit etmiştir. Hem evlatlık görevini liyakatle yerine getirmiş, hem de uzun yıllar sonucunda Azerbaycan halkının yetiştirdiği ve milli serveti olarak gördüğü şahsiyetin hatırasını abideleştirmek doğrultusunda cumhurbaşkanı olarak yapılması gereken görevleri hakkıyla yerine getirmiştir. İlham Aliyev, Azerbaycan halkının bir evladı olarak bağımsız Azerbaycan devletine önderlik etmiş, merhum önderimizin gerçekleştirmek istediği, fakat yarım kalmış işlerini ve hayallerini tamamlayarak gerçek bir şahsiyet ve yurttaş olduğunu ispatlamıştır;

Dâhi liderimiz Haydar Aliyev'in devlet çizgisini başarıyla sürdüren İlham Aliyev, iç ve dış politikada Haydar Aliyev'in açtığı bağımsızlık yolunda emin adımlarla ilerlemektedir.

Azerbaycan halkı, Haydar Aliyev'in insana ve insanlığa gösterdiği özen, ilgi ve saygıdan dolayı onun ebediyete kavuştuğu naşına hürmet eder. Onun kabrini ocak gibi bir ziyaretgâha çevirir, kişiliğini karakterize eden unsurları bir kez daha inceler ve onun geçtiği şanlı hayat yolunun takipçisi olmaktan gurur duyar.

Kısaca söylemek gerekirse, Haydar Aliyev'i canı gibi sevenler, onun geleneklerini korumayı ve yaşatmayı kutsal bir görev olarak görürler.

Haydar Aliyev Siyasetinin Sosyo-Ekonomik Esasları

Haydar Aliyev'in siyaseti, sosyo-ekonomik ilkelerle birlik oluşturur. O, devleti güçlendirdiği dönemlerde de ekonominin teminatı olacağını düşünmekteydi. Haydar Aliyev, eğer ülkede sosyo-politik istikrar ve sağlıklı bir sosyo-politik ortam yoksa hiçbir sosyo-ekonomik programdan veya sorunların çözümünden söz edilemez, derdi. Haydar Aliyev ekonomi, sosyo-ekonomik program ve vatandaşların refah durumunun iyileştirilmesi konularına her zaman özel dikkat göstermiştir.

Haydar Aliyev konuşmalarının birinde, biz halkımızın ve vatandaşlarımızın refahını iyileştirmeye, mevcut durumda farklı ve yeni usullerden istifade ederek ekonomiyi geliştirmeye çalışıyoruz, demiştir.

Haydar Aliyev'in bir siyasetçi ve devlet başkanı olarak benzersizliği, şahsına münhasırlığı ve bir fenomen oluşu; çağdaş dünya deneyiminde mevcut olan sivil yöntemlere dayanarak cumhuriyetimizde demokratik prensiplerin gelişimine, ekonomik sistemin dönüşümünün ve ülkenin milli özelliklerinin izin verdiği düzeyde yeni koşullar meydana getirmesindedir.

Haydar Aliyev'in gece gündüz kafa yorması neticesinde ülkemiz, iktisadi olarak dünyanın en güçlü ve kudretli devletleri ile ekonomik verimlilik ilişkileri de kurabilmiştir. Haydar Aliyev'in dünyanın en güçlü iktisatçılarının gizli hamlelerine karşı başarılı bir mücadele vermeyi başardığını ve onların karşısında akıllılığı, olgunluğu, bilgeliği, yetkin ekonomik bilgisi ve düşüncesiyle durabildiğini not etmek de yerinde olacaktır. Bu da, onun aklının gücü ve kudretini ustaca kullanmasının yollarından biriydi.

Haydar Aliyev'in sıkı ve sabırlı çalışmaları sonucunda, cumhuriyetimiz yıldan yıla ekonomik yönden değişmeye başladı.

Modern toplumları günümüzün küreselleşen dünyasına taşıyan yegâne gelişim yolu, bu toplumların sürekli yenilik üretebilme yetenekleridir. Maddi ve manevi değerlerine dayanan dünya halkları için yüksek rekabet şartları altında en güvenilir teminat, oluşturdukları yeni teknolojiler, toplumsal fikirler, toplumsal ve siyasal kurumlardır.

Modern dünyada demokrasinin özü, ekonomi, kültür ve sosyo-politik alanlar dâhil olmak üzere her alanda serbest rekabettir. Zayıf güçlünün etkisi altına girer. Büyük şahsiyet Haydar Aliyev, icraatları, yürüttüğü mücadeleler ve halkımızın tarihi gelenekleri ile güçlülerin safında yer almaya hem layık hem de muktedir olduğunu ispat etti.

Ulu Önderimiz Haydar Aliyev, Doğu ile Batı'nın buluşma noktasında ve Büyük İpek Yolu üzerinde bulunan Azerbaycan'ın XXI. yüzyılın liderine dönüşmesi için sağlam temel ilkelerinin esasını ortaya koydu, ayrıca örnek askeri potansiyele ve sürekli yenilenen gelişmiş, siyasi, ekonomik ve sosyal kurumlara sahip bağımsız ülkemizi dünyanın ekonomik olarak güçlü bir devlet haline getirmek için azimle çalıştı.

Haydar Aliyev, Azerbaycan'ı modernleştirme yoluna koyuldu. Azerbaycan'da modernleşmenin kendine özgü yanı, Batı modernleşmesinden farklı bir düzeydedir.

Batı'da, Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'daki modernleşmeye göre toplumlar, modern ve geleneksel toplumlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Batı'nın tasavvurunda siyasi ve ekonomik modernleşme denince, her şeyden önce şunlar göz önünde bulundurulur:

1) Sivil toplumun devletten üstün oluşu, tüm kurumların serbestçe kurulabilmesi ve rekabet;

2) Kişilerin medeni ve siyasi haklarının ellerinden alınmaması;

3) Temsili yönetim, kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti olma. Batı tasavvuruna göre dünya ülkelerindeki modernleşme, geleneksel toplumların “modern” toplumlara dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Modernizme göre, dünya entegrasyonuna dâhil edilmiş her bir ülkede siyasi, ekonomik, medeni ve teknolojik reformlar yürütülmeli, sekülerleşme meydana gelmeli ve bu reformlar liberal demokratik değerlere dayanmalıdır.

Modern Avrupa medeniyeti değerleri ve yüksek düzeyde ekonomik kalkınma, yenilikçi projelerin hayata geçirilmesi sayesinde mümkün olmuştur.

Modernizm, Avrupamerkezcilik politikasını ifade eder. Modern proje, her şeyden önce büyük şirketler örneğinde ideolojik bir vasıtaya dönüşür ve bunlar modern dünyada küreselleşme olarak bilinen ekonomik yayılmayı gerçekleştirirler.

Güneydoğu Asya ülkeleri (Japonya, Çin, Kore, Vietnam vb.) Batı teknolojilerinden istifade ettiler, ama bir yandan da milli ve manevi değerlerini korumayı başardılar.

Uluslararası dünyada modernleşmenin “Asya ideası” doğdu. Asya ideası, özünde şu değerleri ihtiva etmektedir: Hakimiyetin oluşturulmasında optimal model tercihi, siyasi sistem çerçevesinde mesuliyet, grup çıkarlarının bireysel çıkarlardan üstün oluşu, devletin ayrı ayrı kurumlar şeklinde ele alınması, devletin toplumun temel çıkarlarının ana garantörü olarak hareket etmesi, ortak çıkarların siyasi rekabetten üstün tutulması, ailenin serbest ekonomi uygulayan siyasi muhafazakarlık ile kurumsal devletçilik türünü birleştiren bir kavram olarak ele alınması.

Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın XX. yüzyıldaki hızlı kalkınmasının ardında ülkede yaşanan modernleşme deneyiminin olduğunu defalarca ifade etmiştir: "Azerbaycan halkı büyük bir tarihi süreçten geçmiştir. Bu dönemde halkımız, halkımızın zihniyeti ve eğitim düzeyi gelişme göstermiştir. Azerbaycan'da büyük bir bilimsel ve kültürel birikim meydana gelmiştir. Ülkenin sanayisi ve tarımı gelişmiştir."

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 90'lı yıllardaki konuşmalarında Azerbaycan'ın 70'li ve 80'li yıllarda büyük başarılar elde ettiğini belirtmekteydi. Azerbaycan, 80'li yılların ortalarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin en dinamik şekilde gelişen müttefik cumhuriyetlerinden biri haline gelmişti.

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet ittifakının zaferinde özel bir paya sahip olan Azerbaycan, oldukça kısıtlı ve iptidai günlerini yaşamaktaydı. Haydar Aliyev'in siyasi liderliğe seçilmesinin ardından ülkemizde bina yapılaşması özel bir ivme kazandı. Bilim, kültür ve eğitim sahalarındaki gelişmeler de hepimizce görülmekte idi. Milli bilincin kapsama alanını genişletmek için on binlerce Azerbaycanlı gencimiz, Sovyetler Birliği'nin yüksek eğitim kurumlarına eğitim almaya gönderildi. Sovyetler Birliği'nde haritada dahi yeri bilinmeyen ülkemiz hakkında kamuoyu görüşleri oluşmaya başladı. Bu durum Azerbaycan için çok büyük bir başarıydı.

1969-1985 yılları, ekonominin olanaklarını açıkça ortaya koyan değişimlerin hacmi nedeniyle II. Cumhuriyet tarihinde eşi benzeri olmayan bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde siyasi ve ekonomik gelişme birlikte gerçekleşmiş, Azerbaycan'ın devlet egemenliğinin ve ekonomik bağımsızlığının temeli bu yıllarda atılmıştır.

XX. yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarında Azerbaycan'da güçlenip yerleşen siyasi ilişkilerin ve gücün sosyo-ekonomik

unsurlarla birleştiği “girişimli geleneksel toplum” ortaya çıkmıştır. Burada sanayileşme, kültürel ilerleme ve kişiliğin bireyselliği gibi değerler oturmuş ve tüm bunlar dış müdahale olmadan, geleneksel medeniyet çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Azerbaycan’ın 90’lı yıllarda yaşanan krizlere rağmen kendi kimliğine dayalı modernleşmeyi sürdürmek için gerekli potansiyeli muhafaza ettiği gerçeği de özel olarak belirtilmektedir.

Haydar Aliyev, Azerbaycan’ın XX. yüzyılda meydana getirdiği güçlü ekonomik potansiyelin ve büyük uzmanlar ordusunun, halkımızın en büyük hayallerinin hayata geçirilmesi için sağlam bir temel ve elverişli bir zemin rolü oynadığını büyük bir gururla ifade etmekteydi.

Haydar Aliyev siyasetinin sosyo-ekonomik temelini teşkil eden modernleşme, Azerbaycan’ın tarihi gelişimine yeni nitelikler, yeni sosyo-ekonomik ilişkiler, ekonomik değerler ve imkânlar, ayrıca toplumun manevi-siyasi simasını değiştiren yeni siyasi-medeni normlar ve kurumlar getirmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere üçüncü “Toffler dalgası” (*Alvin Toffler, insanlığı değiştiren üç önemli dalga olduğunu ileri sürer.*) dönemini yaşayan dünya toplumunda yeni kurulan bağımsız devletler, bilgi toplumu gerçekliklerini anlamakta ve tabii modernleşmeye başlamaktadırlar.

Araştırmacılar, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel Sovyet sisteminin ayrılmaz bir parçası olan Azerbaycan’ın modernleşmenin dışında kalmadığına işaret ederler. “XX. yüzyılın 90’lı yıllarının başlarında sosyalist kampın çökmesiyle birlikte dünyada fiili olarak yeni bir jeopolitik manzara şekillenmeye başladı. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dâhil olmak üzere, Orta ve Doğu Avrupa’nın sosyalist devletlerinin siyasi, askeri ve sosyo-kültürel birliğine son

verildi. Tarihi tecrübe gösteriyor ki, bu tür çalkantılardan sonra insanların düşüncelerinden tutun büyük devletlerin iç ve dış politikalarına kadar her alanda köklü değişimler yaşanmakta, siyasi, medeni ve iktisadi düşüncede büyük yenilikler ortaya çıkmaktadır. Bu sürecin bireylerin ve bir bütün olarak toplumların yaşamlarında meydana getirdiği değişikliklerin arka planında, dikkate değer bir düzenlilik de gözlemlenmiştir. Bu da karşımıza, devlet inşası, yeni bir toplumun meydana getirilmesi ve başarılı kalkınma modellerinin oluşturulması gibi hususlarda yeni görevleri ön plana çıkarmıştır.”

Geçiş döneminde “Bağımsızlık elde eden ülkemizin siyasi ve ekonomik hayatında ciddi değişiklikler ve büyük reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu değişimler sırasında vatandaşların sosyal güvencelerinin korunması çok önemli bir konuydu. Azerbaycan’ın bağımsız bir devlet olarak dünya ekonomisine entegrasyonunun gerçekleşmesi gerektiği açıktır. Devlet ve kamu mülkiyetine dayalı ekonomik ilişkilerin ve idari-amirlik sistemine dayanan ekonomik ilişkilerin piyasa ekonomisinin gereklerine uygun şekilde değiştirilmesi zaruri hale gelmişti. Ekonomik modelin yenilenmesi ve mülkiyet ilişkilerindeki değişiklikler, büyük reform programının gerçekleştirilmesini, ayrıca bu yönde güçlü ve sürdürülebilir bir sistemin meydana getirilmesini gerektiriyordu. Haydar Aliyev’in gerçekleştirdiği büyük reformların sistemli oluşu, verimliliği, bilimsel esaslara ve sosyal adalete dayanması, bu sürecin genel olarak ülke ve her bir vatandaş için faydalı olmasını sağlamıştır.

Modernleşme ve siyasetin birliği, ekonominin niteliksel olarak iyileştirilmesi anlamına gelmektedir. Modernleşme, her şeyden önce ekonominin bürokrasinin esaretinden kurtulmasını; piyasa ekonomisine geçilmesini; yatırım ortamının oluşturulması ve iyileştirilmesini; bütçe politikasının

güçlendirilmesini; orta sınıfın oluşturulmasını; devlet, toplum ve birey arasındaki karşılıklı ilişkilerde nitelikçe yeni bir düzeyin oluşmasını; demokratik siyasi kurumların oluşturulması ve güçlendirilmesini; siyasetin, kamu yönetiminin ve toplumun siyasi ve kültürel çeşitliliğini; insan hakları ve hüviyetin siyasetteki rolünü; yerel yönetimlerde demokratik yapıların gelişimini dikkate alarak yeniden inşasını göz önünde bulundurur.

“Azerbaycan, ulusal kalkınma stratejisinde geçiş aşamasını başarıyla atlayarak, yükselişin keyfiyet açısından bir sonraki aşamasına adım atmıştır. Bu aşamada hedeflere ulaşmanın yolu ise XXI. yüzyılda ülkemizin siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yaşamını modernize etmekten geçmektedir. Son yıllarda iç ve dış politikada elde edilen büyük başarılar, Azerbaycan’ın kalkınma modeli hakkında konuşmak için gerekçe oluşturmaktadır. Ülkenin mevcut gerçekleri ve gelecek perspektifleri, modernleşmenin Azerbaycan örneğinde çok büyük kalkınma rezervlerinin olduğunu ve bunların harekete geçirilmesinin ülkenin hızlı ilerlemesine doğrudan etkisi olacağını kanıtlamaktadır.

Azerbaycan’da modernleşme süreci, Sovyet ve Sovyet sonrası dönemlerde çeşitli aşamalardan geçmiştir. İlk aşamada, ideolojinin ana esasları ve normları da dâhil olmak üzere klasik geleneksel toplum yavaş yavaş çöktü ve daha Sovyet döneminde ideolojik payandalar sarsılmaya başladı. Üçüncü olarak, önceki yaşam modellerinin krizi başladı; dördüncü olarak ise yeni bir sosyo-ekonomik davranış modeli olan piyasa ekonomisi toplumunun yeni normları ortaya çıktı ve bu süreç yavaş yavaş nüfusun daha geniş kesimlerini kapsar hale geldi.

Azerbaycan halkının Haydar Aliyev’e büyük güven duyması, ülkemizin en zor ve meşakkatli zamanında bu büyük şahsiyete yönelip onu liderliğe davet etmesi, hiç de tesadüf

değildir. Bu, halkımızın Haydar Aliyev'in 1970'ler ve 80'lerde Azerbaycan'a yaptığı büyük hizmetlere adaletli yaklaşımını ve verdiği büyük değeri göstermekte idi. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'a liderlik ettiği yılları, Azerbaycan tarihinin herhangi bir dönemiyle mukayese etmek kesinlikle doğru olmaz. Bu yıllarda Azerbaycan parlak başarılar elde etmiş ve yüzyıllara bedel ilerleme kaydetmişti. O yıllarda Azerbaycan'da 300 civarında büyük ve muazzam projenin inşası tamamlanmıştır.

O dönemlerde Haydar Aliyev, hem tarihi şahsiyet derecesine yükselmiş, hem de evladı olduğu Azerbaycan halkının yüzünü diğer milletler önünde ak çıkartarak itibarını yükseltmiştir. Tarihte vatani ve milleti için yaşayan ender şahsiyetler olmuştur. Haydar Aliyev işte böyle ender şahsiyetlerden biridir. Bu nedenle Azerbaycan halkının Haydar Aliyev ile övünüp gurur duyması doğal karşılanmalıdır.

Önderimiz ve milliliderimiz Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ı idare ettiği dönemde Azerbaycan, ekonomik kalkınmasında dünya standartları düzeyine yükselmeyi başarmıştır. Mevcut sanayi tesislerinin yerini petrol işleme, petrol endüstrisi makineleri üretimi, renkli metaller ve madencilik, elektrikli aletler, makine sanayii, kimya, enerji, hafif sanayi ve gıda endüstrisi gibi alanlarda yüksek teknolojiye dayalı kompleks endüstri sahaları aldı.

En geride kalmış saha olan tarım, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde bulunan herkesi şaşırtan hızla gelişen bir sahaya dönüştü.

Bu büyük başarı nedeniyle Azerbaycan, 70'li yılların beş yıllık planlarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin en yüksek ödülüne layık görülmüştü.

Bütün bunlar, halkın sosyal durumunun önemli ölçüde iyileşmesi üzerinde etkili oldu.

Azerbaycan birçok sahada önde gelen bir uygulama okulu haline geldi. Bütün bunlar, Haydar Aliyev dehasının unutulmaz hizmetlerinin güzel meyveleriydi. Haydar Aliyev, zor, karmaşık, çok yönlü, kapsamlı ve çeşitli faaliyetleri neticesinde dünyada tanınan önemli bir devlet adamı ve siyasi kişilik haline geldi, tarihi bir şahsiyete dönüştü, dünyanın ender insanları arasında yer alarak hikmet ve kemalin zirvesine yükseldi. Onun şahsında ve çalışmalarının neticesinde Azerbaycan da dünyada tanınır hale geldi. Bu bilge şahsiyetin hayatının her bir gelişim merhalesi, aynı zamanda Azerbaycan'ın yükselişi ve uluslararası dünyada tanınma aşaması olarak göze çarpmaktadır.

Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ın liderliğini yürüttüğü yıllar, cumhuriyetimiz için her alanda gerçek bir gelişme dönemi olmuştur. Halkımız ve onun her bir üyesi tüm bunları görüp değerlendiremez. Bunun değerlendirilmesi, vatan ve gelecek nesiller karşısında siyasi bir sorumluluktur.

Kısaca söyleyecek olursak, modernleşmenin ilk aşaması olan Haydar Aliyev'in Azerbaycan'daki ilk liderliği döneminde, yani 70'li ve 80'li yıllarda, milli bilinç canlandı, halkın refahı ve eğitim seviyesi yükseldi. Milli kimlik teşekkül etti, rasyonel reformlar ve değişiklikler başladı, milletin bağımsız gelişiminin esasları ve gelecekteki askeri potansiyelin inkişafı için temel oluşturuldu, tarım ve ekonomik hayat gelişme gösterdi, cumhuriyetler arası ve dış ekonomik ilişkiler arttı, bilimsel potansiyel ve yönetim kadroları oluşturuldu, toplumda sosyal adalet tesis edildi. Sanayi ve tarım ürünleri üretimi ve milli gelir artış gösterdi.

Dönüşümün ikinci aşaması, yeniden yapılanma yıllarına, yani 80'li yılların ikinci yarısına denk gelmektedir. Bu dönemde Sovyet ideolojisi temelden çöktü, yeni sosyo-ekonomik davranış normları ortaya çıktı ve ekonomideki kriz büyüdü.

Dönüşümün üçüncü aşaması 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla başladı. Ne yazık ki, bu dönemde, (1991-1993 yılları arasında) "Azerbaycan toplumunun kalkınması projesi" gerçekleşmedi. Siyasette ve ekonomide, insanların yaşam biçimlerinde, düşünce dünyalarında, siyasi ve sosyo-ekonomik atmosferde ciddi değişiklikler olmadı. Hayatın iyileştirilmesine etkisi olur düşüncesiyle devlete öncelik verildi.

Devlet saldırılar ve provokasyonlar karşısında güçsüz kalmıştı. Maddi çıkarlar manevi değerleri gölgede bırakmıştı. Halkı bir şaşkınlık girdabına yuvarlayan devlet başkanları, halk-devlet ve devlet-halk birliğinin gücüne önem vermiyorlardı. Devlet, dış saldırılara ve iç tahribatlara maruz kalan, bu bölücülüğe karşı el birliğiyle mücadele etmeye kalkan halka ve gönüllü müdafaa gruplarına önem ve yön vermeye muktedir değildi. Bu nedenle, topraklarımızın belirli bir kısmı doğal zenginlikleri ile birlikte ele geçirildi ve bölge halkı doğduğu topraklardan ayrı düştü.

Bazı araştırmacılar, iktisadi ve siyasi dönüşüm aşamasını şu dönemlere ayırmaktadır: 1989-1991 yılları arasında siyasi bağımsızlık ve ayrılıkçılığa karşı verilen mücadele, piyasa ilişkilerinin kendiliğinden benimsenmesi ve eski sistemin çöküşünün başladığı dönem; 1991-1994 yıllarında siyasi bağımsızlığın elde edilmesinden sonra çok sayıda sorunla baş başa kalınıp ülkede iç sosyo-politik çalkantıların güç kazandığı, askeri saldırıların arttığı, piyasa ilişkilerine hızlı geçiş kisvesi altında ekonominin yozlaştığı ve ekonomik süreçlerin kontrol edilebilirlikten çıktığı dönem; 1995-2000 yılları arasında ekonomik dönüşümün görece sistematiğinin yeniden tesis edildiği, ekonomik durgunluğun derinleşmesinin durdurulduğu, reformlarda amaç ve görevlerin tutarlılığının güçlendiği, ekonominin bağımlılığının arttığı dönem.

1991-1993 yılları arasında ekonomik dönüşüm sorunlarının çözümü yönünde ciddi adımlar atılmadı. Bu dönemde gayri safi yurtiçi hâsıla %53, sanayi üretimi %62, tarımsal üretim %44, tüketim %75, rekolte ise %45 azaldı. Halkın yaşam standardı 3,6 kat, reel aylık maaş ortalaması ise % 80 azaldı. Bu dönemde bankacılık ve dış ticaret alanlarında ciddi sorunlar baş gösterdi.

1993 yılının ortalarında ülkedeki sosyo-ekonomik, askeri ve siyasi gerilimlerin çok arttığı bir ortamda, Haydar Aliyev'in devlet başkanlığına gelişi, genel olarak Azerbaycan devletinin şekillenmesinde ve bu türden ekonomik reformlarda yeni bir niteliksel aşamanın başlamasına neden oldu. Bu dönem, ulusal dönüşümün dördüncü aşamasının, yani modernleşme aşamasının başlaması için gereken şartların oluştuğu dönem olarak nitelendirilir. Bu dönemin mahiyeti, Azerbaycan'ın tanzim edilen piyasa ekonomisine ve demokratik reformlara geçişinin başlamasından ve Azerbaycan'ın artık dünya ülkeleri tarafından bir siyaset öznesi olarak kabul edilmesinden oluşmaktaydı.

Haydar Aliyev, iktidarının ikinci döneminde yeni bir toplum inşasında birbiri ile ilgili olan, siyasi ve ekonomik alanların demokratik şekilde yönetilmesine öncelik verdiğini beyan etti: "Biz, cumhuriyetimizde demokratik bir hukuk devleti inşa etme yolunda ilerliyoruz. Devlet inşasında izlediğimiz siyasi strateji çizgisi budur. Bununla çok yakından ilgili olan ikinci alan, ekonominin demokratik yollarla idare edilmesidir, yani ekonomide demokratik reformlar gerçekleştirilmesi, piyasa ekonomisi sisteminin kullanılmasıdır. Bütün bunlar, devletimizi kapsamlı şekilde geleceğe taşıyan yol ve istikametlerdir."

Bu dönemde ekonomik dönüşümün dinamik gelişimi, Haydar Aliyev'in yoğun siyasi ve sosyo-ekonomik odaklı icraatları neticesinde üç yönde yoğunlaştı:

1. Ülkenin doğal ve iktisadi kaynaklarının aktif ekonomik faaliyetlere katılımının sağlanması. Bu tür kaynaklar arasında Hazar Denizi'nin hidrokarbon yatakları, jeopolitik konumun ortaya çıkardığı transit potansiyel ve arazilerin özelleştirilme çalışmaları sayılabilir.

2. Liberal-demokratik çizgide piyasa ilkelerine dayanan bir ekonomik mekanizmanın oluşturulması. Bu yöndeki en önemli görevler; özel mülkiyete dayalı bir girişimcilik ortamının oluşturulması, ülkenin finansal bankacılık ve finansal kredi sisteminin liberalleşme yönünde reforma tabi tutulması; devlet ekonomi sisteminin kademeli olarak üretim yöneticiliğinden temel kamu hizmetlerinin sağlayıcılığına dönüştürülmesi, ekonominin devletten arındırılması, bu kapsamda toprak reformu ve özelleştirmenin hayata geçirilmesi.

3. Sistemli tedbirlerle ülke ekonomisinin dışa açılması ve dünya ekonomik sistemine rasyonel entegrasyonunun sağlanması. Bu yöndeki faaliyetler, global ve bölgesel, işlevsel ve sektörel alandaki ekonomik birliklerin aktif politikasının belirlenmesi.

Sosyo-ekonomik gelişmeye etki eden önemli faktörlerden biri de, Haydar Aliyev'in ulusal para birimi olan Azerbaycan manatının tek ödeme aracı olarak ilan edilmesine ilişkin kararnamesidir.

Haydar Aliyev'in 1994 yılında dünyanın önde gelen petrol şirketleriyle imzaladığı "Asrın Mukavelesi" Azerbaycan'da modernleşmenin çağdaş aşamasının başlangıcı oldu.

Haydar Aliyev, "Asrın Mukavelesi"nin imza töreninde yaptığı konuşmada, bu anlaşmayı "tarihi bir olay" ve petrolü "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ve Azerbaycan halkının en büyük milli serveti" olarak değerlendirerek Azerbaycan petrol endüstrisi tarihinin evreleri olan Çarlık, Azerbaycan Demokratik

Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Azerbaycan Cumhuriyeti ve bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti dönemleri hakkında kapsamlı bilgiler vermiş, Azerbaycan petrol uzmanlarının eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği petrol endüstrisinde oynadıkları paha biçilmez rolden, Bakü petrolünün dünyadaki rolünden, ancak halkın petrolün sahibi olmadığından bahsetmiştir.

Haydar Aliyev gururla, Azerbaycan halkının hiçbir zaman bugünkü kadar kendi servetlerinin sahibi olmadığını; hiçbir dönemde bu kadar büyük, cesur ve kararlı adımlar atma fırsatı yakalayamadığını söylemiştir.

Biz de Ulu Önder'in bu görüşünü esas alıyoruz. Ama yüzyıllar boyunca Azerbaycan dünya devletlerinin çoğu ile her sahada ilişkiler kurmuştur. XX. yüzyılın ilk yarısında Azerbaycan ekonomik kriz girdabında kaldığında İtalya'ya petrol göndermiş ve oradan da Azerbaycan'a buğday getirilmiştir.

Ülkemizin en güçlü hayırsever milyoneri Hacı Zeynelabidin Tağıyev'in Bakü petrolünü yabancı ülkelere satıp elde ettiği mali kazancı uzak şehirlerde eğitim gören milli kadrolara harcadığı da inkâr edilemez bir gerçektir.

Burada, devletlerin arasında kurulan ilişkilerin o devletlerin gelişmelerine de zemin hazırladığı şeklindeki düşünceyi kaydetmek yerinde olacaktır.

Haydar Aliyev, "Asrın Mukavelesi"ni Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bugünü ve geleceği için ekonomik açıdan karlı gördü ve imzalamaya karar verdi. Anlaşma siyaset ve ekonominin birliğinin açık bir örneğiydi: "Biz böyle bir adım atarak Azerbaycan'ın dünyaya ve dünya ekonomisine açık bir ülke olduğunu gösteriyoruz. Bu anlaşmayı imzalayarak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemenlik haklarının tesis edildiğini, Azerbaycan'ın tam bağımsız bir devlet olduğunu

ve halkımızın kendi yeraltı kaynaklarının sahibi olduğunu dünyaya bir kez daha gösteriyoruz. Bu anlaşmayı imzalayarak Azerbaycan ekonomisinin dünya ekonomisine ve serbest piyasa ekonomisine katılmasına zemin hazırlıyoruz. Bu anlaşmayı imzalayarak dünyaya, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin demokratik bir hukuk devleti olduğunu bir kez daha gösteriyoruz. Azerbaycan'da demokratik ilkelerin hâkim olması ve gelişmesi için geniş bir alan açılmıştır ve Azerbaycan Cumhuriyeti piyasa ekonomisi yolunu izlemeye kararlıdır.”

Haydar Aliyev, imzaladığı “Asrın Mukavelesi” ile Azerbaycan'ın hayati engellerini ortadan kaldırmak için bir şans yakaladı:

- Azerbaycan'da piyasa ekonomisinin hayata geçirilmesi için ilk adımı attı;

- Yabancı ülkelerden Azerbaycan'a yatırımlar yapılmasının önünü açtı, diğer ülkelerde faaliyet gösteren şirketlerin Azerbaycan'da da faaliyet göstermeleri için zemin hazırladı;

- Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik ve sosyo-politik yaşamında istikrarın hüküm sürdüğünü dünyaya gösterdi;

- Sözleşmeye iştirak eden şirketlerin mensup oldukları büyük ülkeler olan Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İngiltere, Türkiye ve Norveç ile dostluk ilişkilerinin, işbirliğinin ve genel olarak tüm sahalardaki ilişkilerin güçlendirilmesi için fırsat yakaladı;

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tarihinde, ekonomisinde ve özellikle petrol sanayiinde yeni bir dönem açtı.

2000 yılında ülkede yoksulluğun azaltılması için özel bir plan hazırlandı. Azerbaycan halkının uzun vadeli sosyal gelişimi için bir zemin oluşturuldu. Bu çalışmaların hayata geçirilmesi üç yönde gerçekleştirildi:

1. Ekonomik-sosyal, çevre, petrol ve gaz boru hatları;
2. İstihdam ve ekonominin petrol dışı sektörü, sosyal yatırım, yerel enerji arzı;
3. İnsan hakları, çatışmalar, biyoçeşitlilik vb.

Anlaşma, milli ekonominin gelişmesine güçlü bir ivme kazandırmanın yanı sıra onun keyfiyet bakımından yeni durumunu da belirledi.

Bakü - Tiflis - Ceyhan petrol boru hattının devreye alınması, Azerbaycan'ı Güney Kafkasya ve Asya cumhuriyetleri arasında ekonomik olarak gelişmekte olan bir bölgeye dönüştürmektedir.

Azerbaycan'ın sahip olduğu stratejik jeopolitik önem nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Fransa ve diğer dünya devletlerinin ilgi odağı haline gelmesinde Haydar Aliyev'in emsalsiz rolü olmuştur. Azerbaycan, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney yollarının kesiştiği coğrafi ve siyasi konumu ile dört yolun kesişim noktasındadır. Bakü - Tiflis - Ceyhan petrol boru hattının hızlı bir şekilde geliştirilmesi, ülkenin dünya entegrasyon süreçlerine daha hızlı dahil olmasına katkı sağlayacaktır.

Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın yeni petrol stratejisinin halkın refahını artırmaya hizmet ettiğini belirtmekteydi: "Azerbaycan devleti 1994 yılından bu yana kendi yeni petrol stratejisini uygulamaktadır. Bu stratejinin asıl mahiyeti ve ana ilkeleri, Azerbaycan'ın petrol ve gaz kaynakları dâhil tüm doğal zenginliklerinin Azerbaycan halkının refahı için daha da verimli şekilde kullanılmasından ibarettir."

1995 yılında Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik kalkınmasında yeni bir dönemin başlangıcı olan ve Haydar Aliyev önderliğinde hazırlanıp kabul edilen bağımsız Azerbaycan'ın ilk anayasası, ilk kez demokratik değerlere dayalı liberal piyasa ekonomisinin meşruluğunu teyit etmiştir.

Azerbaycan'da özel mülkiyetin, serbest girişimciliğin, yeni toprak ilişkilerinin ve dünya ekonomisine entegrasyonun hukuki esasları uygulanmış, devlet idaresinde olağanüstü önemi olan kuvvetler ayrılığı ortaya çıkmıştır.

Anayasa'da siyaset ve ekonomi birliği esas alınarak "herkes için adil ekonomik ve sosyal kurallara uygun, insana yakışır bir yaşam standardı sağlanması" esası beyan edilmiştir. Anayasanın II. bölümünün 13. maddesinde dokunulmazlığa sahip olan ve devlet tarafından korunan mülkiyet; devlet mülkiyeti, özel mülkiyet ve belediye mülkiyeti olarak üçe bölünmüştür. 14. madde, doğal kaynakların, gerçek veya tüzel kişilerin hak ve menfaatlerine hanel getirilmeksizin Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait olduğundan bahseder. 15. ve 16. maddeler sosyo-ekonomik kalkınmaya ayrılmıştır: "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ekonominin gelişmesi, farklı mülkiyet türlerine dayalı olarak halkın refah seviyesinin artırılmasına hizmet eder. Azerbaycan devleti, piyasa ilişkileri temelinde ekonominin gelişmesi için koşullar yaratır, serbest girişimciliğe teminat verir, ekonomik ilişkilerde tekele ve haksız rekabete izin vermez.

Azerbaycan devleti, halkın ve her bir vatandaşın refahını, sosyal güvenliğini ve yaşam standardını iyileştirmeye özen gösterir."

Araştırmacılar, Haydar Aliyev'in belirli bir hedef güderek yürüttüğü sosyo-ekonomik politika neticesinde, ülkemizin ekonomik hayatında yüksek nitelikli değişikliklerin ortaya çıktığına işaret etmektedirler: 1996 yılının ikinci yarısında sağlanan ekonomik büyüme, 1997-2003 yıllarında daha da güçlenmiş ve hızlanmıştır.

Haydar Aliyev, sosyo-ekonomik siyasetin esasları hakkında şunları söyledi: "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomi politikası, piyasa reformlarının sistemli ve sorunsuz bir şekil-

de yürütülmesine dayanmaktadır. Bu reformların başlıca esasları, devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi, kişisel ve kolektif girişimcilik teşebbüslerinin geliştirilmesi, üretim verimliliğinin artırılması ve ekonomik canlanmanın hızlandırılmasıdır.”

Haydar Aliyev, sosyo-ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için 1995-2003 yılları arasında birçok kararname ve genelge imzaladı.

Bu kararname ve genelgelerde:

- Devlet mülklerinin özelleştirilmesi için çok yönlü ve kapsamlı bir programın hayata geçirilmesi;
- Bu amaçla bir devlet komisyonunun kurulması;
- Özelleştirme sürecinde halkın tüm katmanlarının sosyal güvencesinin sağlanması;
- Piyasa ekonomisine geçilmesi, sosyo-ekonomik reformların hayata geçirilmesi, piyasa ekonomisinin anlam ve içeriğinin bilimsel olarak gerekçelendirilmesi;
- Ekonomi yönetiminin iyileştirilmesi;
- Devlet mülklerinin özelleştirilmesi sırasında adalet ilkesinin ve devlet menfaatlerinin korunması;
- Ekonomide liberalleşme sürecinin işletilmesi ve güçlendirilmesi, ihracat ve ithalatın serbestleştirilmesi;
- Ekonomide özel sektörün geliştirilmesi;
- Ekonomide yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi;
- Zengin doğal kaynakların ve potansiyelin verimli kullanımı, karşılıklı yarar sağlayan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi;
- Yabancı sermayenin Azerbaycan'a gelişi için gerekli koşulların oluşturulması;
- Üretim, hizmet, finans ve kredi faaliyetleri üzerindeki devlet kontrolünün düzenlenmesi ve keyfi teftişlerin yasaklanması;

- Dış ticaretin düzenlenmesi;
- Toprak reformları;
- Tarımın geliştirilmesi, amaçlanmıştı.

Haydar Aliyev bir konuşmasında, cumhuriyetimizde ekonomik reformların hayata geçirildiğini, insanların girişimcilik adımlarının devlet ve hükümet tarafından takdir gördüğünü ve bunların hayata geçirilmesi için gerekli imkânların oluşturulduğunu beyan etmiştir.

Haydar Aliyev'in ekonomi politikasının bileşenlerinden biri de sosyal politikadır. Haydar Aliyev sosyal ve ekonomik politikayı bir arada yürütmekteydi. Haydar Aliyev'in yürüttüğü sosyal politika, var olan toplumsal münasebetleri düzenleyerek halkımızın sosyal koşullarını iyileştirmeye ve bu alandaki ilişkileri geliştirmeye yönelik faaliyetleri kapsamaktaydı. Bu politikanın temel amacı, insanların sosyal taleplerini ve beklentilerini karşılamak için koşullar meydana getirmek, ayrı ayrı bireylere ve gruplara sosyal yardım sağlamak, ayrıca onların sosyal güvenlikleri ve durumlarının iyileştirilmesi ile ilgilenmekti.

Haydar Aliyev'in sosyal politikasının temel hedefleri daha geniş konuları kapsıyordu. Buraya:

- İnsanların yaşam standartlarını ve çalışma koşullarını iyileştirmek;
- Piyasa ekonomisi ilişkilerine uygun düşen yeni bir sosyopolitik yapı oluşturmak;
- Sosyal adalet ve sosyal güvenliği hayata geçirmek;
- Uluslar ve etnik gruplar arası ilişkileri düzenlemek;
- Ülkedeki demografik ve çevresel koşulları normalleştirmek;
- Toplumda ortaya çıkan ve çıkabilecek sosyal talepleri incelemek, analiz etmek ve dikkate almak;

- Etkili bir normatif değer sisteminin oluşturulması, sosyal normların vatandaşlar üzerindeki gerçek etkisi, onların memnuniyetlerinin oluşmuş sosyal talepler ve beklentiler ile eşleşmesi, sosyal normların doğruluğunun ve objektifliğinin sağlanması;

- Halkın tüm kesimlerinin çıkarlarını dikkate alan, ülkenin tamamını kapsayan, bölgesel, yerel ve lokal sosyal politika dahildir.

Sosyal politika, siyasi ve ekonomik politika ile birleştiğinde daha esaslı, daha derin ve daha etkili hale gelir. Haydar Aliyev'in politikası karmaşık bir yapıda olduğu için etkisi güçlü, kudretli ve kapsamlı idi.

Haydar Aliyev'in ikinci iktidarı arefesinde toplumsal durum oldukça ağır ve üzücüydü. Sosyal politika acemice idi ve doğru yürütülmüyordu.

Hatalı ekonomik reformlar sosyal politikayı felç etmiş ve halk sosyal açıdan savunmasız kalmıştı.

- Ülkedeki sosyal örgütlenme düzeyi aşağı düşmüştü;
- Nüfus azalmış, yoksulluk yüksek düzeylere ulaşmıştı;
- Sosyal adalet normları tamamen bozulmuştu;
- Bütçe politikasının düzgün yürütülmemesi nedeniyle sosyal harcamalar azalmıştı;

- Halkın reel gelirleri aşağılara düşmüştü;
- Halk sağlığı sistemi bozulmuş, halka sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesi aşağılara düşmüştü.

Böylesine zor bir durumda iktidara gelen dâhi siyasetçi Haydar Aliyev, her alanda olduğu gibi toplumsal alanda da köklü bir değişikliğe imza attı.

Haydar Aliyev, büyük çaplı askeri harcamalara ve iflaslara sebep olan, ayrıca sosyo-ekonomik kalkınmayı engelleyen savaşa son verdi ve ateşkes ilan edildi. Mültecilerin ve ülke

içinde zorla yerinden edilmiş kişilerin haklarını ve sosyal güvenliklerini sağlamak için bir devlet komitesi ve bir takım başka teşkilatlar kuruldu.

Bu durum, aynı zamanda kendi topraklarından kovulan soydaşlarımızın yaşam tarzlarını nispeten de olsa olumlu yönde etkilemeye hizmet etmekteydi. Ana vatanlarından sürgün edilen soydaşlarımızın topraklarına hasret kaldıkları ve ekip biçme olanağından mahrum edildikleri, güçlü deha Haydar Aliyev'e malumdu. Haydar Aliyev'in devlet yönetiminde benimsediği katı ilke gereği, mülteciler ve ülke içinde zorla yerinden edilmiş kişiler hayatın her alanında indirim ve muafiyetlerden yararlanmaktaydı. Tüm sosyal, ekonomik, maddi ve manevi hayatını kaybeden soydaşlarımıza en ağır darbe onları ata yurtlarından etmiştir. Buna mukabil devlet onlardan hiçbir karşılık beklememektedir. Aksine bütün imkânları kullanarak onların geçimlerini temin etmek devletin en büyük kaygısıdır.

Haydar Aliyev'in öncülüğü ve inisiyatifinde sosyo-ekonomik normlar geliştirildi. Asgari yaşam standardı yasası kabul edildi.

1994 yılından itibaren ülkedeki ekonomik durgunluğa son verilerek ekonomik büyüme sağlandı.

Ulu Önder, sosyo-ekonomik siyasetin hukuki altyapısını oluşturdu; bu alanı düzenleyen kanunlar çıkardı; toplumsal, maddi ve manevi koşulların yanı sıra bu koşulların varlığı ve işleyişini kendinde birleştiren sosyal çevreyi iyileştirmek için eşitlik ve sosyal adalet ilkelerine dayalı yeni kurallar geliştirdi. Bunun için gerekli kurum, kuruluş ve teşkilatları kurdu. Haydar Aliyev, tutarlı bilimsel ve teorik bilgilere, gelişmiş öncü ülkelerin deneyimine dayanan ve devamlılığı olan bir sosyal politika hayata geçirdi. Toplumsal saha ile ilgili olarak, ülke içinde zorla yerinden edilmiş kişilerin, engellilerin ve gazilerin

sosyal güvenliklerinin ve sağlıklarının korunması, sağlık sigortası, özel sağlık hizmetleri gibi hususlara dair 50'ye yakın kanunun kabul edilmesini sağladı. Bu sayede sosyal politikanın temeli olan sosyal güvencelerin tesis edilmesi için sağlam bir yasal altyapı oluşturdu.

Devlet başkanı, sosyal politikayı oluştururken sosyal politikanın yasal altyapısının oluşturulmasında uluslararası kuruluşlarla ilişkilere büyük önem vermiştir. Sosyal politika sahasında Birleşmiş Milletler Teşkilatı, onun organ ve kurumları, bölgesel ve devletlerarası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliğine öncelik vermektedir.

Haydar Aliyev'in girişimiyle Milli Meclis'te daimi bir sosyal politika komisyonu da kuruldu.

Haydar Aliyev halka yardım biçimlerini daha da geliştirdi, yeni bir sosyal güvenlik sistemi uygulayarak sosyal düzenin ve can güvenliğinin korunmasını sağladı.

Haydar Aliyev'in iktidarda olduğu yıllarda devlet bütçe gelirlerindeki artış, toplumsal sorunların çözümü için daha fazla kaynak ayrılmasına imkân verdi. 1995 yılında devlet bütçesinden sosyal amaçlı harcamalar için bütçenin %43'ü oranında ödenek kullanılırken, 2004 yılında bu amaçlara ayrılan bütçe ödeneğinin oranı %53'e ulaşmıştır.

Haydar Aliyev, halkın emeklilik teminatı alanında ciddi reformlar yaptı. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 17 Temmuz 2001 tarihli kararnamesi ile onaylanan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Emeklilik Reformu" konseptine göre 4 aşama planlanmıştı. Bunun hayata geçirilmesiyle;

- Emekli aylığının asgari tutarı, vatandaşların en gerekli mal ve hizmetlere olan gereksinimlerini karşılayabilecek düzeye getirilmiş ve aylıkların zamanında ödenmesi sağlanmıştır.

Bunun ardından 24 Kasım 2003 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Sosyo-ekonomik Kalkınmayı Hızlandıracak Tedbirlere İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" yürürlüğe girdi.

Haydar Aliyev'in sosyal politikası, devletin düşük gelirli aileler, gaziler, şehit aileleri ve ülke içinde zorla yerinden edilmiş kişilere karşı gösterdiği özenin açık bir örneğiydi.

Haydar Aliyev, sosyal politikada sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine özel önem vermekteydi. Sağlık reformlarına dayalı olarak tıbbi hizmetler üç yönden finanse ediliyordu: sağlık sigortası, özel hizmet, bütçe fonları.

Haydar Aliyev, halkın toplumsal taleplerinin karşılanmasına çok önem verirdi: "Biz bir devlet ve hükümet olarak halkımızın, milletimizin ve vatandaşlarımızın toplumsal taleplerini karşılamalıyız. Bu nedenle, insan sağlığı ve vatandaşların tedavilerinin sağlanması için sağlık hizmetlerinin mevcut imkânlarından daha verimli istifade etmek gerekmektedir."

Haydar Aliyev sosyal politikasında istihdama ve insanlara iş sağlama hususuna özel bir yer ayırmıştır.

Haydar Aliyev'in liderliğinde, ülkenin sosyo-ekonomik kalkınma politikasına; çevrenin korunmasına; halkın yaşam standardının yükseltilmesine; istihdam oranının artırılmasına; halkın çeşitli kesimlerinin yaşam koşulları ve maddi durumlarının iyileştirilmesine; sosyal güvenliğe göre hükümet, sendikalar ve girişimciler arasındaki işbirliği ve üçlü sorumluluğa, başka bir deyişle, şahsiyet gelişimi ve toplumun istikrarına büyük önem verildi.

Haydar Aliyev'in yürütmekte olduğu iç ve dış politika, sosyo-ekonomik politika ile birlik oluşturmaktaydı. Onun yürüttüğü sosyal politika, ekonomik, sosyo-politik, sosyo-kültürel, sosyal-yaşam vb. alanları kapsamakta idi.

İstikrar ve gelişme döneminin yaratıcısının Haydar Aliyev olduğunu özel olarak belirtmek gerekir.

Haydar Aliyev, ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasında önemli bir faktör olan yeni ekonomik ilişkilerde halkın en aktif ve saygın savunucusu olan sendikaların yasal alt yapısını oluşturmuş, geliştirmiş ve Avrupa standartları seviyesine çıkarmıştır.

Haydar Aliyev bu teşkilata büyük önem veriyordu: “Vatandaşların en büyük kamu örgütü olan sendika, yeni bir toplumun inşasına yakından katılmalı ve sosyal politikanın hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynamalıdır.”

Haydar Aliyev, Azerbaycan ekonomisinin piyasa ekonomisi yoluyla gelişmesine büyük önem verirdi.

Haydar Aliyev, 1995-1996 yıllarından itibaren piyasa ekonomisi ile ilerleyen Azerbaycan ekonomisinin yıldan yıla ve istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, kalkınmanın dinamiklerini nitelendirirken, kalkınmaya sebep olan temel etkenin Azerbaycan’ın piyasa ekonomisi sistemini kullanması olduğunu belirtmiş ve kendinden emin bir şekilde şunları söylemiştir: “Bu yol bizim için yeni bir yoldur. Karmaşık bir yol olsa da, insanların çoğu bu ekonomik sistemin koşulları altında çalışmayı öğrenmiştir. Biz piyasa ekonomisini uygulamaya başladık, başarıyla hayata geçirdik ve devam ettirmekteyiz.”

O yıllardan itibaren Azerbaycan piyasa ekonomisi politikasını izlemektedir.

Piyasa ekonomisini uygulamak için ekonomik reformların hayata geçirilmesine dair aşağıdaki ilkeler temel koşuldu:

1) Öncelikle toprak reformunun hayata geçirilmesi, köylülere toprak dağıtımı, onlara gerekli fırsatlar oluşturulması ve yardımlar yapılması;

2) Özelleştirme programının hayata geçirilmesi. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi 2002 yılına kadar hayata geçirilmesi. Şimdi ise tüm alanlarda özelleştirme gerçekleştirilmesi için devlet tarafından programların hazırlanması.

3) Ana koşullardan biri ekonominin liberalleştirilmesi, 1996 yılından itibaren ekonomide gelişme sağlanmıştır.

2002 yılında Azerbaycan'ın döviz rezervi 1 milyar 300 milyon dolardı.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, ülkemizde piyasa ekonomisinin gelişmesi için ekonomik ve mali reformların hayata geçirilmesine büyük önem veriyordu. Haydar Aliyev, bağımsızlığın ilk günlerinden itibaren, serbest ekonomiye, dünya ekonomisiyle sıkı bütünleşmeye gidilmesine, ayrıca piyasa ekonomisi uygulayan bağımsız devletin hem çağın gerekleri hem de dünya standartlarına uygun mali-kredi ve mali-bankacılık sistemi kurması gerektiğine inanmıştı. Dâhi başkan, cesur önlemleri ve siyasi-ekonomik icraatları ile hedefe koyulan problemleri çözdü:

- Azerbaycan ekonomisinin petrol ve petrol dışı sektörlerine yapılan yabancı yatırımların hacmi arttı;
- Ekonominin her alanında canlanma ve gelişme baş gösterdi;
- Enflasyon önlendi;
- Mali kriz ve meydana getirdiği arızalar giderildi;
- Değerlendirmede olumlu ilerlemeler sağlandı;
- İthalatın ihracattan fazla olması durumu azaldı, ithalat ihracat dengesi sağlandı;
- Devlet bütçesi olması gereken yere getirildi;
- Gümrük hizmetlerinin yapısı iyileştirildi, güçlendirildi ve geliştirildi;
- Fiyatlar serbestleştirildi;

- Dış ticaret serbestleştirildi;
- Sıkı bir mali-kredi ve bütçe politikası izlendi;
- Etkin bir bankacılık sistemi oluşturuldu;
- Ulusal para birimi tedavüle sokuldu ve güçlendirildi;
- Kurumsal reformlar hayata geçirildi;
- Uluslararası finans kuruluşları ile işbirliği güçlendirildi.

1995 yılının ortalarından itibaren kapsamlı devlet inşası, hukukun üstünlüğü ve istikrarın güçlendirilmesi ile birlikte bu dönem, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yoğun gelişme aşaması olarak da tarihe geçti.

Haydar Aliyev 2002 yılında yaptığı konuşmalarından birinde kalkınma tarihini aşağıdaki şekilde dönemlere ayırmıştır: "1990-1991 ve 1992-1993 yıllarında yaşanan iktidar krizi, savaş, ekonomik ve sosyal kriz ülkemiz ekonomisinin yıldan yıla gerilemesine neden olmuştur. 1993-1994 yıllarında bu durgunluk zaten had safhaya ulaşmıştı. Ekonomimiz büyümek yerine her yıl yaklaşık olarak % 20-25 civarında küçülüyordu. Enflasyon çok yüksek seviyelerdeydi. Ekonomimizin durgunluğu nihayet 1995-1996 yıllarında sona ermiştir ve ekonomimiz yıldan yıla gelişmeye devam etmektedir."

Haydar Aliyev'in uyguladığı sosyo-ekonomik politikanın sonuçları ülkeyi kalkınma rotasına soktu: "İlk olarak mülkiyetin özelleştirilmesini sağladık. Tarımda toprak reformu gerçekleştirdik. Toprağı sahibine, yani köylülere dağıttık. Özelleştirme, toprak reformu, ticaretin ama özellikle de dış ticaretin serbestleştirilmesi, yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi gibi çalışmalar Azerbaycan ekonomisinin kısa zamanda istikrarlı bir şekilde gelişmesi için koşullar oluşturdu."

Haydar Aliyev siyasetinin başarılı bir sonucu olarak, milli ekonominin yapısı niteliksel bakımdan değişti, dinamik kalkınma için fırsatlar oluştu ve ekonominin farklı alanlarının

kapsamlı şekilde gelişiminin temelleri atıldı.

1996 ile 2002 yılları arasında gayri safi yurtiçi hasıla % 62, sanayide üretim hacmi % 23, sermaye yatırımı 4 kat, tarımsal üretim % 39 ve ulaşıtırmada navlun hizmetlerinin hacmi 2,6 kat arttı. Haydar Aliyev, bu büyüme düzeyini ekonominin en iyi göstergesi olarak görüyordu.”

Bu dönemin karakteristik özellikleri şunlardı:

- Gayri safi yurtiçi hasıla içinde özel sektörün payı önemli ölçüde arttı;

- Enflasyon yok derecesine indirildi;
- Ülkenin döviz rezervi arttı (1 milyar 300 milyon dolar);
- Petrol rezervi fonları 690 milyon dolara ulaştı;
- Toplam sanayi üretimi arttı (2001 yılında % 5,1);
- Ham petrol üretimi 2001 yılında 14,9 milyon tona ulaştı;
- Denizde petrol üretimi arttı;
- Elektrik enerjisi, benzin, nitrojen, alkol, dökme demir, çelik, çimento ve petrol ürünlerinin üretimi arttı;
- Tarım ürünleri üretimi 2001 yılında % 11 arttı;
- Tahıl, et, süt vb. ürünlerin üretimi arttı.

Haydar Aliyev, tarım reformu alanındaki eksikliklerin giderilmesi ve tarımın daha da geliştirilmesi için bir devlet programı hazırlamış, konuyla ilgili genelge ve kararnameler çıkarmıştır.

Devlet programında tarım reformlarının hayata geçirilişi ile ilgili şu ana esaslar göz önünde bulundurulmuştur:

- Tarım sektöründe mülk özelleştirmesinin tamamlanması;
- Toprak reformunun tamamlanması;
- Tarım sektöründe girişimciliğin geliştirilmesine yönelik devlet teşviki;
- Tarım alanında yönetim sistemi reformu;
- Kırsal kesimin sosyal gelişimi;

- Tarım sektörünün bilimsel, normlara uygun yasal güvencesi ve kadro eğitimi;

- Tarım sektörüne bilgi sağlanması.

Devlet Programı, Haydar Aliyev'in 9 Kasım 1999 tarihli kararname ile onaylanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, ileri görüşlülüğü ile sosyo-ekonomik politikanın başarılı bir geleceğin anahtarı olduğuna işaret etmekteydi: "Hem ülkemizin ekonomisini hem de halkımızın refahını çok iyi bir gelecek bekliyor. Bunu, bugüne kadar yaptığımız çalışmalar temelinde sağladık ve bundan sonra yapacağımız çalışmalar bunların hepsini tamamlayacaktır."

Haydar Aliyev'in sosyo-ekonomik politikasında "Asrın Mukavelesi" ile birlikte Büyük İpek Yolu'nun canlandırılması gibi küresel süreçte Azerbaycan'ın mühim konumunu belirlemek ve buna kendisine yakışan katkıyı sağlamak önemli bir yer tutmaktaydı. Haydar Aliyev şöyle demişti: "Azerbaycan İpek Yolu'nun merkezinde yer almaktadır. İpek Yolu, Japonya, Çin ve Orta Asya'dan geçerek Hazar Denizi'ne ulaşacak. Hazar Denizi'nin Doğu ve Batı kıyıları arasında geçiş için arabalı vapur seferleri mevcuttur ve bu vapurlar Azerbaycan'a aittir. Bakü, İpek Yolu üzerindeki tek büyük deniz limanıdır. Dolayısıyla Azerbaycan burada çok önemli bir stratejik konumu elinde tutmaktadır."

Üçüncü bin yıllık periyodun başlangıcında yürüyen sosyo-politik süreçler bağlamında tarihi "İpek Yolu"na geri dönüşü en dikkat çekici olay olarak değerlendiren Haydar Aliyev, ileri görüşlü politikası sayesinde globalleşmenin yarattığı ekonomik bütünleşme fırsatlarını başarıyla kullanarak "Asrın Mukavelesi" ile birlikte "Büyük İpek Yolu"nun yeniden canlandırılması gibi küresel çaptaki ekonomik olayların merkezinde bulunmayı başardı: "Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması, yeni

ülke ve bölgelerin bu projeye dâhil edilmeleri, halklarımızın yakınlaşması ve karşılıklı surette zenginleşmesi; bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin bağımsızlıkları ve egemenliklerinin güçlenmesine, devletlerde demokratik reformların ve piyasa reformlarının başarılı bir şekilde yürütülmesine olumlu katkı verecek, herkes için barış, istikrar ve güvenliğin sağlanmasına yardımcı olacaktır.”

Haydar Aliyev'in siyasetinin bir sonucu olarak uluslararası işbirliği çerçevesinde hayata geçirilen en başarılı ekonomik projelerden biri de Avrupa Birliği tarafından gerçekleştirilen TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru) programıdır. Azerbaycan, 1993 yılında Brüksel Konferansı'nda, Kafkasya ve Orta Asya'nın diğer yeni bağımsız devletleriyle birlikte Avrupa Birliği'nin Avrupa-Kafkasya-Asya ulaşım koridorunun gelişimine yardımcı olmak üzere TRACECA programının katılımcısı oldu.

TRACECA programının ana hedefleri aşağıdakilerden oluşmaktaydı:

- Yeni kurulan bağımsız devletlerin alternatif ulaşım koridorları ile Avrupa pazarına ulaşmaları için imkân oluşturmak ve bu yolla onlara siyasi ve ekonomik destek sağlamak;
- Bağımsız cumhuriyetler arasında bölgesel (yerel) işbirliğine katkı vermek;
- TACIS-TRACECA programı yardımı ile uluslararası finans kuruluşları ve özel yatırımcıların ülkeye çekilmesi sürecini hızlandırmak;
- TRACECA güzergâhını Trans Avrupa Ulaşım Ağı ile bağlantılı hale getirmek.

1993 yılında Avrupa Birliği'nin girişimiyle “Avrupa-Asya” koridoru üzerinde yer alan Azerbaycan'a da mali destek tahsis edilmişti. Haydar Aliyev, daha sonraları Azerbaycan'ın

programa daha aktif katılımını sağlamak için TRACECA programına bazı eklemeler yapılmasını sağlamayı başardı: “Orta Asya’nın Avrupa’ya demiryolu erişimi Rusya topraklarından geçmektedir. Bu, uzun bir mesafe kat etmeyi gerektirmekte. Biz bu yolu kısalttık. Şimdi, Asya’nın o bölgesinden gelen malların çoğu, Avrupa’ya Trans Kafkasya karayolu ile taşınıyor. Türkmenistan’ın Türkmenbaşı Limanı ile Bakü arasında feribot seferleri yapılmakta. Aynı zamanda Avrupa’dan gelen mallar da bu kısaltılmış rota üzerinden Asya’ya gönderilmektedir. Bu yol diğerinden 2.000 km daha kısadır. İpek Yolu Japonya’dan Avrupa’nın kuzeyine kadar uzanacaktır.”

7-8 Eylül 1998’de Haydar Aliyev’in insani gayretleri sonucunda Büyük İpek Yolu’nun yeniden canlandırılması ve işler hale getirilmesi hakkında bir konferans düzenlendi.

Azerbaycan, Doğu ile Batı arasında birleştirici nokta; hem Avrupa, Asya, Çin, Rusya ve Akdeniz hem de Orta ve Doğu Avrupa arasında ekonomik ve kültürel ilişkilerin kurulmasında önemli bir rol oynamalıdır.

“Büyük İpek Yolu Diplomasisi” şeklinde adlandırılan politikanın oluşturulmasında ve hayata geçirilmesinde Haydar Aliyev’in rolü paha biçilmezdir.

Büyük İpek Yolu diplomasisinin ana esasları şunlardır: birincisi, güven ve karşılıklı anlayışın güçlenmesi için paydaşlarla siyasi diyalog sağlamak; ikincisi, bölgenin kalkınması için ekonomik dayanışma ve doğal kaynakların kullanılması alanında işbirliği oluşturmak ve üçüncüsü, demokratikleşme ve istikrar yoluyla barışı sağlamayı amaçlayan işbirliğini hayata geçirmek.

Artık İpek Yolu’nun yeniden canlandırılmış olması sebebiyle ekonomik göstergelerde olumlu yönde köklü değişimler yaşanmaktadır.

Haydar Aliyev’in ekonomi politikası neticesinde

Azerbaycan, piyasa ekonomisi yolunda ilerlemektedir; teknolojik bilgi toplumuna ve D. Bell'in de belirttiği gibi hizmet ekonomisinin hâkim olduğu, uzmanlar ve teknik mühendisler sınıfının rolünün arttığı, teknik alanın yeniden yapılandırılması ve siyasetin şekillenmesinde teorik bilginin belirleyici rol oynadığı, teknolojinin hâkim olduğu, kararların yeni entelektüel teknoloji temelinde alındığı “post-endüstriyel” bir topluma geçişin emarelerini taşımaya başlamıştır.

1997 yılında H. Aliyev'in girişimiyle GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü kurulmuştur. GUAM, yeni ve daha etkili bir ülkeler arası işbirliği teşkilatı olarak ortaya çıktı. GUAM ülkeleri arasındaki ekonomik, siyasi, askeri, politik ve insani ilişkiler güçlendi. “GUAM kapsamındaki işbirliğinin ana hedefleri arasında, devletlerin istikrarı ve güvenliğinin sağlanması ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilip artırılması öne çıkıyordu.”

Haydar Aliyev, siyaset ve ekonomi etkileşiminde devrim yaratan dâhi bir siyasetçiydi. Herkesçe bilindiği gibi, toplumsal sistemlerin dönüşümünde, ekonomi ve siyaset etkileşiminin karşılıklı tesirlerinin teorik açıdan incelenmesi en temel meselelerden biridir. Bu etkinin incelenmesi, özellikle aşırı merkeziyetçi planlı sosyalist ekonomi sisteminden piyasa ekonomisi sistemine geçiş döneminde daha büyük önem arz etmektedir.

R. Mustafayev, bu alanda üç gerçeğin geçerliliğini koruduğuna dikkat çekiyor:

1. Henüz, insanların ihtiyaçlarını karşılayabilecek hacim ve kalitede mal üretimi gerçekleştirme noktasında piyasa ekonomisi sisteminden daha iyi bir model ve yol bulunamamıştır. Fakat bu, problemlerin en büyüğü değildir.

2. Bağımsız çalışan piyasa sistemi çok hızlı ve güvenilirdir.

Piyasa sistemi, totaliter komünizm sistemi dışında farklı kültürlerle ve siyasi sistemlere başarılı şekilde uyum sağlayabilir. Hatta bir takım toplumsal kriz koşullarında ayakta kalabilme yeteneğine de sahiptir. Ancak tüm canlı organizmalar gibi onun da kusurları olabilir. Zira normal durum bozulduğunda dağılma süreci baş gösterir.

3. Demokrasiyi savunmak ve desteklemek için piyasa sistemi gereklidir. Öyle ki, piyasa vatandaşlara her geçen gün daha fazla özgürlük ve serbestlik vermekte ve bu sayede insanlar önemli gördükleri bir faaliyet alanını seçme fırsatı elde etmektedir. Kurumsal ve hukuki planda özgürlük güçlenmektedir.

Çoğulculuk ve piyasanın kaba eşitlikçiliği -mülkiyetin bireysel mülkiyet temelinde eşitlenmesi- demokratik siyasi kuralların temelini oluşturur. Demokratik kurallar, yetkililerin keyfilikliğini ortadan kaldırır, ancak bu tür vakaların tekrarlanmayacağına tam bir garanti vermez.

R. Mustafayev, ekonomi ve siyaset arasındaki karşılıklı ilişkinin üç yönüne dikkat çekmiş, Azerbaycan'ın Doğu psikolojisi ve Avrasya devlet geleneğine sahip olduğunu belirtmiş, bunun yanı sıra geçiş döneminde kendine özgü bir politikanın hayata geçirilmesi, piyasa ekonomisi ve demokrasinin gerçekleşme hızı ile ilgili isabetli görüş beyan etmiştir.

- Öncelikle, insanları giyindirip doyurabilen bir piyasa ekonomisi ve insanlarda geçimini sağlamak için para kazanma alışkanlığı oluşmalıdır. Olgunluk çağında ise demokrasi genişlemelidir, ancak piyasa ekonomisine daha ilk aşamadan itibaren demokratik unsurlar eşlik etmelidir;

- Piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçiş kademeli ve acele etmeden gerçekleştirilmelidir. Kuşkusuz piyasa ekonomisinin hızı, demokrasinin hızından üstün olmalıdır;

- Piyasa ekonomisinin yetkinliğe ulaştığı dönemde

demokrasi kaçınılmaz olacaktır. Bu süreçte özellikle bilgi, eşsiz bir rol oynamaktadır.

Böylece siyaset ve ekonomi arasındaki etkileşimi güçlendiren Haydar Aliyev:

- Ekonomi politikasının birliğini, bölünmezliğini ve sosyal alana yönelimini sağladı;
- Ekonomi politikasının öngörülebileceğini kanıtladı;
- Ekonomi politikasını sosyal yapı kazandırılmış bir ekonomik sistemin oluşturulmasına yönlendirebildi, yapısal politika ve strateji temelinde oluşturulan programları hayata geçirebildi;
- Sosyo-ekonomik gelişmenin o anki durumunun objektif şekilde değerlendirilmesini sağlayabildi;
- Geçiş döneminde devletin ekonomi politikasındaki düzenleyici rolünü dikkate aldı;
- Ekonomisi güçlü bir devletin her şeye kadir olduğunu kanıtladı.

Temeli Haydar Aliyev tarafından atılan ülkenin sosyo-ekonomik kalkınması Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından başarıyla sürdürülmektedir.

İlham Aliyev sistemli şekilde ve yılmadan halkın sosyal refahı ve sosyal güvenliği için mücadele vermektedir.

İlham Aliyev, Azerbaycan ekonomisinin geleceği hakkında şöyle demiştir: “Yatırımların geldiği esas yer petrol endüstrisinin bulunduğu nokta olan Bakü'dür. Ancak biz, Azerbaycan'ın her bir bölgesinin kalkınması ve ülkemizin her vatandaşının yapılan büyük çalışmaların sonuçlarını hissetmesi için çok gayret ediyoruz.”

İlham Aliyev, Azerbaycan ekonomisinde baş gösteren küresel süreçlere her şeyden önce ulusal çıkarlar açısından yaklaşır; petrol faktörü, Kafkaslar, petrol ticareti ve sosyo-

ekonomik ilerleme konularına büyük dikkat gösterir. İlham Aliyev,ikiyüzyılınbirleşimnoktasında devletimizin uluslararası dünyada itibarının yükselmesinin, dünyanın gelişmiş ülkelere ve uluslararası kuruluşların Azerbaycan'a olan ilgisinin artmasının başlıca nedeninin her şeyden önce devletin başarılı politikası ve petrol stratejisi olduğunu defalarca ifade etmiştir. Bu stratejinin en önemli yönlerinden biri "Bakü-Tiflis-Ceyhan" petrol ve "Bakü-Tiflis-Erzurum" gaz boru hatlarıdır. Bu, yine Azerbaycan devletinin ve Haydar Aliyev siyasetinin köklü zaferi, ayrıca İlham Aliyev'in başarılı icraatlarının bir neticesidir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, petrol dışı sektörlerin geliştirilmesini de Azerbaycan devletinin ekonomi politikasının ana hedeflerinden biri olarak görmektedir. Bugün Azerbaycan halkı başarıyla gerçekleştirilen ekonomik, siyasi ve sosyal reformların reel sonuçlarını görmektedir. Cumhuriyette gerçekleştirilen reformlar arasında iletişim, bilgi teknolojileri, ulaşım, enerji, gaz arzı ve ekonominin diğer önemli alanları yer almaktadır.

Bütün bunlar, Ulu Önder Haydar Aliyev'in geleneklerinin ve belirlediği siyasetin ölümsüz olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

XX. yüzyılın ikinci yarısında Haydar Aliyev entelektüel düşüncesiyle Azerbaycan'ı temsil ederek Kremlin'i fethetmeyi başarırken, XXI. yüzyılın eşiğinde Haydar Aliyev okulunun değerli takipçisi İlham Aliyev Avrupa Konseyi'ni fethetmiştir.

Uzun yıllara dayanan devlet tecrübesine sahip büyük şahsiyetimiz Haydar Aliyev, manevi gıdasını milli geçmişimizi yansıtan kaynaklarımızdan almışsa, İlham Aliyev de bizim yaşayan abidemiz olan Haydar Aliyev'in kendisinden almıştır. Haydar Aliyev'in kudret mayası ve metaneti kendisine bizzat Allah tarafından bahşedilmişse, bu aynı zamanda Allah'ın

İlham Aliyev'e bahşettiği kısmet payıdır.

Bu nedenle İlham Aliyev'in zihinsel gücü, siyasi inanç bütünlüğü, sebatlı oluşu ve metaneti, ona zirveleri fethetmek için yeni yollar açma hususunda uygun koşullar oluşturmuştur.

A. Veliyev, İlham Aliyev'in temeli Haydar Aliyev döneminde atılan sosyal odaklı devlet inşası sürecindeki başarılarından özellikle bahseder. Haydar Aliyev'in sosyal refah çizgisini devam ettiren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, yedi maddelik programı uygulamaya başladı:

- 1) İstikrar ve kalkınma;
- 2) Karabağ'ın işgalden kurtarılması;
- 3) İşsizliğin sona erdirilmesi;
- 4) İnsana yakışır yaşam;
- 5) Petrol gelirlerinin ulusal kalkınma çalışmalarına yönlendirilmesi;
- 6) Saygın bir sosyal güvenlik;
- 7) Güçlü bir devlet vaat eden barajlar.

Ekonomi İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde hızla gelişti ve ülkeye sermaye akışını artırdı. Azerbaycan ekonomisine çok büyük bir bölümü yabancı yatırımlardan oluşan 22 milyar dolar yatırım yapılmıştır.

Gayr-i safi yurtiçi hasılanın 2006 yılında % 24,9 ve 2007 yılında % 30,1 arttığı gözlemlendi. Sonraki yıllarda ülkede 110 binden fazla iş yeri açıldı.

Azerbaycan'da kişi başına düşen gelir son 5 yılda % 9-11 arttı. Son 3 yılda bu gösterge 550 dolardan 750 dolara yükseldi.

Haydar Aliyev tarafından geliştirilen bölgesel işbirliği, özellikle de GUAM ülkeleri arasındaki sıkı işbirliği, İlham Aliyev tarafından geliştirilmektedir.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Azerbaycan'ı tüm

bölgenin lideri haline getirdi. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ise Azerbaycan'ın bu statüsünü korumuş ve daha da ileri götürmüştür.

Prof. İrade Hüseynova, Kafkasya'da barışın, huzurun, siyasi istikrarın, ekonomik ve kültürel entegrasyonun başlıca garantörü ve ateşli savunucusu, ayrıca çağdaş dönemde "Kafkasya'da barış" ve "Ortak Kafkas yurdu" fikri ve konseptinin kurucusunun Haydar Aliyev olduğunu, aynı zamanda bu fikri hayata geçiren ana lider misyonunu yine Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in yerine getirdiğini belirtiyor. Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze'nin bu konu hakkında konuşurken, "Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Kafkasya'da barış girişimini destekleyen ilk devlet başkanıdır." demesi tesadüf değildir. Kafkasya'da barış fikrinden hareketle dış politika çizgisini dünyaya ilan eden Haydar Aliyev, "Azerbaycan'da, tüm Kafkasya bölgesinde ve bütün dünyada barışın tesis edilmesi en büyük temennimizdir" demiştir. Haydar Aliyev'in Kafkasya'da barış fikrinin temelinde "Yurtta barış, bölgede barış, dünyada barış!" kavramsal modeli bulunmaktadır. Şu bir tarihi gerçektir ki, Haydar Aliyev, tüm Kafkasya bölgesinde barışın sağlanması girişiminde bulunmuş, kendi teklifi üzerine imzalanan "Kafkas Bölgesinde Barış, İstikrar ve Güvenlik Üzerine" Tiflis Deklarasyonu'nda (1996) "Ortak Kafkas yurdu" fikrini desteklemiş, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) İstanbul Zirvesi'nde (1999), "Güney Kafkasya'da barış, güvenlik ve işbirliği paktı" oluşturulması önerisinde bulunmuş ve bu öneri birçok bölge devleti tarafından benimsenerek savunulmuştur. Kafkas halkları bütün bu kapsamlı ve gelecek vaat eden çalışmaları nedeniyle Haydar Aliyev'i "Tüm Kafkasya yurdunun âkili" olarak görmekte-dirler.

GUAM'ın Bakü zirvesi 17 Haziran 2007'de yapıldı. Zirveye

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev başkanlık etti. İlham Aliyev, ortak çıkarların, ikili münasebetlerin ve ekonomik ilişkilerin GUAM ülkelerini birleştirdiğini ve GUAM'ın Avrasya'da önemli bir rol oynadığını kaydetti. İlham Aliyev'in GUAM'ın ana hedefinin:

- Demokrasi ve ekonomik kalkınma için çalışmak,
- İnsan hakları, açık toplum oluşturulması, hukukun üstünlüğü, uluslararası yapılar ve Avrupa yapılarına entegrasyon konularının yanı sıra, ekonomik reform, ekonomik potansiyelin güçlendirilmesi ve insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesi konularını kapsadığını da belirtti.

Zirve katılımcıları:

- Ulaşım koridorunun işleyişi için çaba gösterilmesi;
- GUAM çerçevesinde ekonomik ve siyasi müzakerelerin hayata geçirilmesi;
- Globalleşme koşullarında Karadeniz havzası ülkelerinin de entegrasyon sürecine dahil olması;
- Büyük enerji rezervlerinin verimli kullanılmasının gerekliliğine dikkat çekerek Bakü Bildirgesi'ni imzaladılar. Taraflar, demokratik değerler, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve sosyo-ekonomik kalkınma adına işbirliğini genişletme konusundaki ısrarlarını bir kez daha teyit ettiler. Belge ayrıca tarafların GUAM'ın bölgesel politikasını geliştirme, ulaşım koridorunu oluşturma çabalarını artırma ve küresel enerji güvenliğini güçlendirmeye katkı sağlama taahhütlerini de yansıtıyordu.

Dolayısıyla İlham Aliyev'in bugünkü başarılı ekonomi politikası, Milli Liderimiz Haydar Aliyev'in toplumsal ilerleme ve demokratikleşme çizgisinin devamıdır. "Azerbaycan'da gözlenen kapsamlı ilerlemeyi Haydar Aliyev başlattı ve toplumumuzun yeni bir toplum türüne dönüşmesi için

gerekli ilk koşullar son 10 yılda Haydar Aliyev tarafından meydana getirildi. XXI. yüzyılın lideri, yeni Azerbaycan'ın yeni cumhurbaşkanı, Batı demokrasisinin temel gereklilikleri ve tezlerine, bilge Doğu'nun gelenek ve değerlerine derinden aşina olan, Avrupai düşünceye ve Doğu mantalitesine sahip İlham Aliyev, bunu devam ettirmektedir.

Kısacası, İlham Aliyev'in siyasi ve ekonomik çalışmalarının büyüklüğü, gelecekte devletimizin güçleneceğini ve ekonomik olarak gelişeceğini tam olarak garanti etmekte, bunun yanı sıra, vatanın bütünlüğünü, milletin birliği ve beraberliğini sağlamaya layık ve muktedir olduğunu düşünmemizi sağlıyor. Burada, İlham Aliyev'in ekonomik, siyasi, sosyal vb. sorunların çözümüne kapsamlı bir yaklaşım gösterdiğini belirtelim. Yani, tüm toplumsal meseleler birbiriyle yakından ilişkili olduğu için, bunların çözümüne kapsamlı yaklaşmayı, devlet başkanının devlet tecrübesini oluşturan hisselerden biri gibi görmek daha doğru olacaktır.

II. BÖLÜM

HAYDAR ALİYEV ve MİLLİ İDEOLOJİNİN OLUŞUM SÜRECİ

Farklı siyaset ve felsefe bilimleri, ideolojiyi oluşturan parçaların şerh edilmesi konusunda farklı düşünceler dile getirirler. İdeoloji; felsefi, siyasi, sosyolojik, ekonomik, ahlaki, dini, sanatsal vb. görüşler sistemidir.

Ayrıca “ideoloji”yi “düşünce hakkında” talim olarak da nitelendirirler. İdeolojinin toplum hayatındaki zaruriliği fikri Avrupa’da ilk kez XVIII. yüzyıl Fransız filozofu, felsefedeki sansüalizm akımının temsilcisi Etienne Bonnot de Condillac tarafından ortaya atılmıştır. “İdeoloji” terimi, İlk olarak Fransız filozof ve iktisatçı Destutt de Tracy tarafından 1796’da yayınlanan “İdeolojinin Unsurları” kitabında kullanılmıştır. Destutt de Tracy ideolojiyi insanların tarih ve toplum hakkındaki “fikirlerini doğrulayan bilim” olarak izah etmiştir.

Büyük Fransız filozofu Claude Adrien Helvetius, Avrupa felsefesindeki ideolojiyi “doğru düşünce” bilimi olarak açıklıyordu. Helvetius, ideoloji için kişisel çıkar, zekâ, hukuk ve devlet yapısının mükemmelliğini belirleyici olarak görüyordu. XIX. yüzyılın ortalarında ideoloji, toplum hayatında ideal faktörlerin belirleyici rolünü kabul eden fikir ve siyasi akım anlamını aldı. Fransız sansüalistleri ve aydınları ideolojilerinde insan ve toplum meselesine ağırlık verirken, klasik Alman felsefesinin temsilcileri ise daha çok toplum ve devlet meselesine

odaklanmaktaydılar.

Marksist felsefe, ideolojiyi sınıf bilinci, burjuvaziye karşı zafer kazanmanın gerekliliği inancı ve yönetici sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir öğretim faaliyeti olarak görüyordu. Marksistler, devleti ilk ideolojik güç olarak açıklamaktaydılar. Çağdaş anlamda ideoloji:

- İnsanların çevreye, birbirlerine, politik, sosyo-ekonomik ve manevi yapıya ilişkin sistematik görüş ve fikirlerinin toplamı;
- Kolektif inanç ve düşünce seviyesine yükselmiş fikir ve idealerin toplamı;
- Gerçekliği yansıtan fikirler toplamı, “sınıf eğilimli bilinç” (K. Mannheim);
- Felsefi-teorik, felsefi-politik ve bilimsel görüşler sistemi;
- İnsanların gerçeklik ile ve birbirleri ile ilişkileri, sosyal sorunlar ve çatışmaların anlaşılıp değerlendirilmesi, bunun yanı sıra mevcut toplumsal ilişkileri güçlendirmeyi amaçlayan sosyal gerçekliğin hedefleri veya programlarının kapsamı;
- Sosyal ve siyasi çalışmaların temeli olan ve onu tamamlayan fikirler sistemi;
- Bir grubun diğerine tabi kılınması hakkını veren ve bunu meşrulaştıran fikirler sistemi;
- Batıl inançları ortadan kaldırma ve sosyal reformlara tabi tutma gücüne sahip olan kapsamlı ansiklopedik bilgi şeklinde anlaşılmaktadır.

Nizameddin Şemsizade, tarihselliği ideolojinin en önemli özelliği olarak görür ve ideolojiye de “tarihin akışı içinde ortaya çıkarak bu akışı doğrulayan, bu akışın sonraki istikametlerini belirleyen, bu süreçte halkın rolünü tayin eden, ona beraat kazandıran en parlak ve objektif fikirlerin sistemi ve mantıksal derlemesi” olarak bakar. Yani ideoloji bir fikirler âlemi ve bir mefkûreler bütünüdür, desek yanlış söylemiş olmayız. N.

Şemsizade, çok haklı olarak, ideolojinin tarihin, felsefenin ve kültürün vardığı sonuçlara dayandığını ve mantıksal bir sürecin neticesi olduğu konusunda ısrar etmektedir.

Batı felsefesinde ideoloji çoğunlukla siyasetle ilişkilendirilir. Batılılar, ideolojinin siyasi gelişmenin hedef ve değerlerini belirlediğini, her zaman mevcut duruma karşı pozisyon aldığını ve asıl dönüştürücü potansiyelin korunmasına haddinden fazla önem vererek dini ve estetik bir tezahür olduğunu düşünürler.

İdeolojinin toplum yaşamıyla organik bağı olduğu fikrini savunan Frankfurt ekolü temsilcisi Theodor W. Adorno ve takipçileri, ideolojinin Marksistlerin öne sürdüğü gibi ekonomik bir temel ve devlet üzerinde bir üst yapı olmadığına, aksine belirli bir toplum türünün ayrılmaz parçası olduğuna işaret ederler: "İdeolojinin etki gücü, geleneklere, insanların günlük deneyimlerine, ayrıca kitle bilincinin ve devlet dışı kuruluşların bütünsel sistemine dayanmaktadır".

İdeolojiler belirli toplumsal grupların çıkarlarını ifade etmekle birlikte, sınıf çıkarlarını ifade etmeyebilir (anarşizm), çeşitli biçimlerde -siyasi, ekonomik, dini, hukuki vb.- ortaya çıkabilir. Siyasi ideolojiye dönüşen ve dünya görüşünü şekillendiren "total" ideolojiler (Mannheim), "liberal ve komünist ideolojiler" ve "özel ideolojiler" oldukça yaygındır.

İdeolojik sürecin esasını, ideolojik faaliyet, ideolojik ilişkiler, ideolojik etki ve ideolojik tasavvur teşkil eder.

İdeolojiler, bilişselyüklerine göre bilimsel-bilimsel olmayan, doğru - yanlış, gerçek - hayali şeklinde, sosyal yönelimleri ve işlevlerine göre ilerici - muhafazakâr, devrimci - reformist, liberal - radikal, milliyetçi - enternasyonalist şeklinde, sınıfsal olarak ise ulusal - ırkçı, dini - dünyevi, rasyonel - irrasyonel, evrensel - yerel şeklinde türlere ayrılmıştır. İdeolojinin genel ve

siyasi işlevleri mevcuttur.

İdeolojinin etkinlik düzeyine göre felsefi veya teorik-kavramsal, programatik-politik ve kitlesel yayılma düzeyleri birbirinden ayrılır. Birinci düzeyde ideoloji, iktidara gelme, iktidarı devam ettirme ve ülkeyi yönetme amacına hizmet eden fikirlerden oluşur.

İdeolojinin etkinliğinin ikinci düzeyi, siyasetin şekillenmesi ve onun ana istikametleri ile ilgili bir eylem programının hazırlanmasıdır. İdeolojinin üçüncü etkinlik düzeyinde siyasi programın gerçekleşmesi, ideolojik propaganda sonucunda bu programın taraftarları ve fanatiklerinin aktif mücadeleye katılmaları durumu ortaya çıkar.

Batı siyaset felsefesinde toplumun ideolojiden arındırılması kavramı da oldukça yaygındır. R. Aron, O. Lemberg ve R. Nizbeta tarafından ortaya atılan bu kavrama göre, ideolojinin canlandığına, modern dünyada rolünün arttığına ve halkın daha geniş kesimlerinin toplumun fikir ve değerlerine katıldığına işaret edilir.

XX. yüzyıl Azerbaycan realitesinde çeşitli ideolojiler ortaya çıkmış, gelişmiş, topluma hâkim olmuş ve yıkılmıştır. XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın sosyal hayatında önce İslam ideolojisi, daha sonraları ise Türkçülük ve Azerbaycancılık ideolojileri güçlenmiştir.

XX. yüzyılın başlarında Azerbaycanlıların devletçilik, milliyetçilik, demokrasi ve Azerbaycancılık fikirleri artık Türkçülük ile İslamcılığı kendisinde birleştirerek Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etme yoluna girmiştir.

Milliyetçilik fikri Mehmed Emin Resulzade ile, demokratlık ve Azerbaycancılık fikri ise C. Memmedkuluzade ve Y. V. Çemenzeminli gibi büyük şahsiyetlerle bağlantılı olduğundan, Azerbaycan aydınlarının halka aşılması olduğu milli-manevi

değerler ve zenginlik sistemi bütününde bu kişilerin büyük hizmetleri olduğu kaydedilmiştir.

Y. Karayev, Azerbaycancılığı milli öz farkındalığın ve etnik bilinç uyanışının felsefede, bilimde ve ideada ifadesi olarak nitelendirmiş; Azerbaycancılığın milli ideadan resmi ideolojiye dönüşme sürecini takip etmiş; Azerbaycancılığı millet ve Azerbaycan, milli idea ve devletin sivil idea modeli olarak görmüştür. Y. Karayev, Azerbaycancılığın Haydar Aliyev'in devlet siyasetinde mevcut ve stratejik programın bir bileşeni haline geldiğine; bilimsel ve felsefi faaliyetten fiili siyaset düzlemine geçtiğine; son yıllarda devlet başkanının devlet ve kültür inşası ile ilgili tüm bildiri, karar ve kararnamelerinde aksini bulan düşüncelerin ve milli-ideolojik sürece liderliğin küresel ve stratejik çizgisinin ana kavramı olduğuna ve bu belgelerde Azerbaycancılık ideolojisinin felsefi mahiyetinin etnik, kavramsal ve kültürel yönlerinin, metodolojik, teorik ve siyasi parametrelerinin tam, eksiksiz ve doktrin düzeyinde kendi bilimsel analizini bulduğuna işaret etmiştir.

Y. Karayev, Azerbaycan'ın tarihi kaderinde önemli bir rol oynayan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin milli, insani ve demokratik bir niteliğe sahip olan Azerbaycancılık ideolojisinden bir kurum olarak yararlandığını belirterek milli ideolojinin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti gibi iki sivil cumhuriyetin de manevi atası olduğunu kaydetmiştir: "Milli ideoloji, kendine özgü istikrarını tam da Azerbaycan Halk Cumhuriyeti tecrübesinin yaşandığı tarihi koşullarda, hatta ikinci cumhuriyet döneminde ve şüphesiz Sovyet ideolojisinin imkân verdiği ölçüler çerçevesinde (her şeyden önce sanatta, kültürde, müzikte, şiirde ve resimde) kısmen koruyup devam ettirebilmiştir."

"Azerbaycan" kelimesi, çağdaş siyasi ve hukuki içeriğini

Azerbaycan ideolojisinin oluşumundan, resmi devlet adı statüsünü ise Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra almıştır.”

Azerbaycancılık ve Türkçülük birlik halinde olmuş ve ilk bağımsız devletimiz olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin milli ideolojisinin bir parçası gibi hareket etmiştir.

XX. yüzyılın ilk yıllarında kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde Azerbaycan'ın milli ideolojisi içerisinde Türkçülük denince şunlar kastedilmiştir:

- Milli öz farkındalık, milli benlik bilincinin uyanışı, milli kökene dönüş ve ona bağlılık, milli geleneklere saygı, ulusal kalkınma, milliyet ve özgürlük, ulusal bağımsızlık vb. milliyetçilik fikirleri etrafında Azerbaycanlıların yani Azerbaycan Türklerinin manevi birliğinin sağlanması;

- Azerbaycanlıların kadim ve zengin bir medeniyete, ayrıca büyük bir geçmişe sahip olan Türk dünyasının bir parçası; Türk soylu, Türk milliyetinden ve Türk kökenli olduğunu halka anlatmak;

- Milletin bilincinde Azerbaycancılık ve vatanseverlik ideallerinin uyanışı ve gelişimini sağlamak. Çünkü o zamanlar ne içeride ne de dışarıda Azerbaycan diye bir mevcudiyet bilinmiyordu. Mehmed Emin Resulzade'nin belirttiğine göre millet, milli bilinçte Azerbaycancılık ve bağımsız Azerbaycan ideali uğrunda mücadele sonucunda kısa sürede inanır ve idrak eder ki “Azerbaycan kavramı coğrafi bir anlamdan çok düşünce ve eylem şeklinde tecessüm eder. Onun için bağımsızlıktan başka Azerbaycan yoktur.”

- Milli dilin, edebiyatın, tarihin, kültürün, geleneklerin, Türk kültürü ve medeniyetinin inkişaf ve yükselişini sağlamak ve Türk dünyası ile yakın münasebetler kurmak Türkçülüğün

temel ilkelerinden biriydi. Bu doğrultuda 1926 yılının Şubat ve Mart aylarında Bakü'de Birinci Türkoloji Kurultayı toplandı. Bu olay, milli ideolojinin en büyük beşeri töreni olmuştu.

- Türkçülük mefkûresinin siyasi ideali, Azerbaycan Türklerinin, yani Azerbaycanlıların, bağımsız ve özgür yaşama hakkına sahip sivil ve medeni bir halk olduğunu tüm dünyaya göstermekti.

- Böylece Türkçülük, XX. yüzyılın başlarında milli, ideolojik ve siyasi mücadele programı olarak Azerbaycan'da sağlam milliyetçiliğin temelinde yer almış, milli kurtuluş savaşında, milli uyanışta, bağımsızlıkta, milli kültürün ve medeniyetin inkişafında önemli rol oynamıştır. Araştırmacılar haklı olarak, Azerbaycancılığın geçen yüzyılın başlarında Ali Bey Hüseyinzade'nin ileri sürdüğü, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin resmi ulusal ideolojisinin bileşenleri olan, "Türkçülük", "İslamcılık" ve "Muasırlık" (Batıcılık) bileşenlerini içeren ve bu bakımdan, ne Türkçülüğe ne de İslamcılığa dâhil olmayıp daha geniş ve somut içerik taşıyan bir mefkûre olduğunu kaydederler.

Azerbaycancılık, milli muhtevayı aşan, millilik ve evrenselliğin birlikteliğinden doğan bir mefkûredir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir parçası olunan dönemde Azerbaycancılığın bazı unsurları, farklı farklı ailelerde, fertlerin manevi ve ahlaki dünyasında ve ancak küçük ölçekte yaşamıştır. Sovyet döneminde Azerbaycancılığın halkın zihninde uyanışında Haydar Aliyev'in büyük ve müstesna bir rolü olmuştur.

Azerbaycan'da Sovyet döneminde (1920-1991 yılları arasında) komünist ideoloji hüküm sürdü.

Totaliter Sovyet toplumunun devlet ideolojisi durumundaki

komünist ideoloji, güçler ayrılığını, çok partili sistemi, siyasi çoğulculuğu ve bireysel özgürlüğü ortadan kaldırdı.

ABD'li araştırmacılar C. Friedrich ve Z. Brzezinski, totaliterliği demokrasi ve otoriterlikten iki yönüyle ayırırlar: karizmatik bir lider tarafından yönetilen tek kitle partisine sahip olması ve resmi iktidar ideolojisinin tüm vatandaşlar arasında yayılması. Totalitarizm, toplumda tek bir ideolojinin egemen oluşudur. Ama bizim milli ideolojimiz, daha doğrusu halkın ideolojik gücü, hiçbir zaman totaliter Sovyet rejimine teslim olmuyordu. Çünkü sosyal hayatımızın çoğu alanında milli kültür, edebiyat ve sanatsal yaratıcılık kendi kararlılığını ortaya koyarak yaşatılmaktaydı. Hatta Sovyet ideolojisini tanıtan basılı eserlerin sayfalarında fikirler ve altyazı ifadelerle yaratıcılık örnekleri de basılmaktaydı. Sanatsal sansür ise bunları ayıklamakta ve yazarları azarlamaya devam etmekteydi.

Z. Brzezinski, totaliterliğin, yani komünizmin yerini demokrasinin alacağı küresel değişimlerin yaşanacağını belirtmekteydi: "XXI. yüzyılda komünizm çağının yerini demokrasi çağı alacaktır."

"Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesine rağmen, o zamanki liderliğin işe yaramayan eylemleri sonucunda ülke çok geçmeden sadece bağımsızlığını değil, bir bütün olarak varlığını kaybetme tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Böylesine bir kader anında, halkın ısrarlı talebi ile 1993 yılında yeniden iktidara gelen Ulu Önder, Azerbaycan'ı kısa sürede içine düştüğü zor durumdan kurtarmış, tüm alanlarda hukuka ve demokratik ilkelere dayalı yönetimi ve kapsamlı kalkınmayı sağlamıştır. Geçen yüzyılın sonlarına doğru asırlarca süren tarihi mücadelenin sonucunda yeniden devletini ayağa kaldıran ve hürriyetine kavuşan Azerbaycan halkının millî kalkınma yolu ve ideolojisinin oluşumu da,

tam olarak Haydar Aliyev'in bağımsız devletimize liderlik ettiği döneme denk gelmektedir. Azerbaycan vatandaşlarını tek eylem, tek fikir ve tek amaç etrafında birleştirecek bir ulusal ideolojinin meydana getirilmesi, ancak Haydar Aliyev döneminde devlet politikası düzeyine yükseltildi. Toplumun bütünleşmesi ve Azerbaycancılık fikrinin milli dayanışmanın öncü unsuruna dönüştürülmesi doğrultusunda önemli çalışmalar yaparak milli birliğin derin hukukî, siyasi ve teorik esaslarını ortaya koyan büyük stratejist, Azerbaycancılığın tarihsel olarak şekillenmiş farklı bileşenlerini tek bir sistem ve konsept haline getirerek devlet yönetiminin bilimsel ve teorik esasına dönüştürdü. Azerbaycancılık, Haydar Aliyev dehasının çabalarıyla mahiyetçe gerçek bir muhtevaya sahip olarak pratikte gerçekleştirilme imkânı elde etti."

1970 yılında Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte milli ideolojimizin şekillenme alanında köklü değişimler baş gösterdi. Ulu Önderimiz, Azerbaycan'da sosyal ve siyasi istikrarın yanı sıra manevi ve psikolojik iklimi de istikrara kavuşturdu.

Haydar Aliyev, devletin milli çıkarlarını ifade eden ve milli ideolojimizin oluşumunda kilit rol oynayan ilke ve fikirleri şu şekilde belirledi ve: "Milli ideolojimiz, tarihi geçmişimize, milletimizin adet ve geleneklerine, halkımızın ve devletimizin bugününe ve geleceğine bağlı olmalıdır. " fikrini hayata geçirmeye başladı.

Çağdaş Azerbaycan'ın sağlıklı toplumu için yama olan komünist (sosyalist), dini, liberalist, muhafazakâr, etnik milliyetçi ve sosyal şovenist fikirler temelinde oluşan parti ve örgütler, sosyal gruplardan farklı olarak Haydar Aliyev'in başkanı olduğu Yeni Azerbaycan Partisi'nin tüzüğünde yer alan reformizmi, devletçiliği, ilerlemeyi ve demokrasiyi aks ettiren

milli ideolojiyi esas almaktadır ve onu savunmaktadır. H. Aliyev, toplumsal gelişmenin devamlılığını, milli geleneklerin korunması, sürdürülmesi ve diriltmesini milli ideolojinin ana ilkeleri olarak görüyordu. Bilge lider, Yeni Azerbaycan Partisi'nin 21 Kasım 2001'de gerçekleştirilen kongresinde, ülkenin XXI. yüzyıldaki kalkınma ideolojisinin biçim ve içeriğini net bir şekilde tanımlamıştır: "Öyle bir nesil yetiştirmeliyiz ki, onlar sadece bizim dönemimizde değil, bizden sonra da Azerbaycan'ın hataya düşmesine izin vermesinler. Doğru yolu, gerçek yolu, milli duyguların yolunu izlesinler."

H. Aliyev, milli ideolojiyi sadece inşa edip oluşturmak için değil, aynı zamanda onu pratikte hayata geçirmek için de aydın ve entelektüel güçlerin seferber edilmesi zaruretine işaret etti. H. Aliyev, Azerbaycan'ın milli ideolojisi kavramının halkımızın tarihi geçmişi, milli, kültürel ve dini gelenekleri üzerine inşa edilmesini tavsiye etmekteydi.

H. Aliyev, milli ideolojiyi şekillendirirken milli değerler ve Batı değerlerinin birbiri arasındaki çelişkili ilişkileri göz önüne almaktaydı. "Burada Haydar Aliyev'e bir yandan milli ideolojinin evrensel değerler sistemi temelinde oluşturulması, diğer yandan da devletleşme ve hukukun inşası sürecinde yabancı etkilerin milli ideoloji süzgecinden geçirilmesi gibi ağır bir görev düşmekteydi. Tahlil, Azerbaycan'ın bu zorlu sınavı başarıyla geçtiğini ve kendi milli benliğini koruyarak modern bir Avrupa devleti olma görevini de başarıyla yerine getirdiğini göstermekte. Bu, her şeyden önce, Haydar Aliyev'in tam ve mükemmel bir milli ideoloji konsepti geliştirmesinden kaynaklanıyordu."

H. Aliyev, Yeni Azerbaycan Partisi'nin (YAP) kuruluşunun 6. yıl dönümü münasebetiyle düzenlenen törende Azerbaycan'ın milli ideolojisi kavramının ana hükümlerini şu şekilde

somutlaştırmıştır: “Azerbaycan’ın bağımsız bir devlet olarak milli ideolojisi, hem dış politikada, hem iç sosyo-politik alanda, hem de sosyo-ekonomik sahada gerçekleştirdiğimiz işler bu milli ideoloji üzerine inşa edilmektedir.”

Peki, Milli İdeoloji Nedir?

Birincisi, devletçilik. Bugün ve gelecekte devletçilik, her bir vatandaşımızın, toplumun ve devletin asli vazifesidir. Devletçilik, Azerbaycan’ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyup devam ettirmektir. Azerbaycan’ın bağımsızlığını güçlendirmektir. Devletçilik her bir vatandaşın kalbinde olmalıdır. Bu nedenle her bir vatandaş vatanseverlik duygularıyla yaşamalı, partimiz, tüm devlet kurumları ve tanıtım organlarımız Azerbaycan’da devletçiliğin gelişmesi için vatandaşların vatanseverlik duygularını canlandırmalıdır. Vatandaşlarda milli vatanseverlik duyguları o kadar güçlü olmalıdır ki, her vatandaş milli menfaati kişisel menfaatinden ve şahsi hayatından önde tutmalıdır. Milli ideolojimizin ikinci temel bileşeni milli ve manevi değerlerimizdir.

Haydar Aliyev, milli devleti ve milli-manevi değerleri milli ideolojinin ana iki bileşeni olarak görüyordu.

Devletçilik ideolojisi insanları vatandaş olarak şekillendirir, içlerinde vatan sevgisi meydana getirir. Vatandaş, devlet çıkarlarını savunur, devlet çıkarlarını kişisel ve bireysel çıkarlardan üstün tutar. Haydar Aliyev’e göre devlet gelenekleri; devlet ideolojisi, devlet psikolojisi ve devlet pratiğinin birliğinden meydana gelir.

Devletçilik ideolojisi, hukuki ve siyasi bilincin yükseltilmesini, kişinin özel hayatının ve kişisel çıkarlarının toplumda devam eden süreçlerle ilişkilendirilmesini, ayrıca her bir bireyin devlet yönetimine doğrudan katılımını sağlamayı göz önünde

bulundurur.

Devletçilik ideolojisi, ekonomik düşünce ve ekonomik kültürün geliştirilmesini, devlet tarafından yasama faaliyetleri yoluyla gerçekleştirilen ekonomik reformları, halkın çıkarları doğrultusunda, refah ve yaşam tarzı ile ilişkilendirerek uyumlu hale getirilmesini içerir. Haydar Aliyev, milli ideolojinin en önemli bileşenlerinden biri olan milli ve manevi değerlerin üç bileşene ayrıldığını özel olarak belirtir. Bunlar dil, din, gelenek-görenek ve milli zihniyettir.

Milli devlet ile milli ve manevi değerler arasındaki karşılıklı etkileşim çok güçlüdür. Milli devlet, bölgesel ve ekonomik kaynakların yanı sıra milli-manevi değerleri de korur ve gelişmelerini sağlar.

S. Halilov'un belirttiği gibi, "Hiçbir devlet başkanı, hiçbir siyasi lider ve hatta hiçbir milliyetçi aydın, devlet inşası ve yönetimi alanında olduğu kadar, milli ideolojinin ana esaslarının belirlenmesi, bu alanda yeni ve kâmil bir bilimsel anlayışın oluşturulması ve bunun hayata geçirilmesi doğrultusunda Haydar Aliyev kadar şahsi gayret ve kararlılık göstermemiştir". Haydar Aliyev tarafından belirlenmiş milli ideolojinin ana esaslarından biri Azerbaycancılıktır.

S. Halilov'un bu görüşüne Azerbaycan'da birleşmiş Türk dünyasının binlerce yıldır milli ideolojiyi ve milli mefkûreyi canlı tuttuğunu da ekleyelim. Yani Türk akidesi, Türk ideolojisi var olmuş ve yaşatılmıştır, Türk dünyası insanlığın fikir dünyasına mütefekkir şahsiyetler bahşetmiştir. Haydar Aliyev, milli ideolojimizin gücünü tüm incelikleriyle birlikte daha küresel koşullarda doğrulamak için var gücüyle fiili çalışmalarda bulunmuştur. Bu da onun milli değerlerimizi insani değerlerle bir sıraya yerleştirme emelinin teyidi olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle Ulu Önder, milli ideolojik değerlerin gücünü,

bununla ilgilenen ülkelere aşına kılmak için tüm varlığıyla yeri doldurulamaz ve benzersiz işler gerçekleştirmeye çabalamıştır.

Haydar Aliyev, milli ideolojinin ana esası olan Azerbaycancılığın Azerbaycan devleti ile yakından ilgili olduğunu özellikle vurgulamaktaydı. Haydar Aliyev, Azerbaycancılığı ve devleti milli ideolojinin ana istikameti olarak görürdü.

Haydar Aliyev, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dinden, dilden, milli-manevi değerlerden, devletten ve devlet inşasından bahsederken Azerbaycancılık öğretisine özel bir yer ayırır.

H. Aliyev, "Azerbaycancılık" terimini bağımsızlık döneminde Azerbaycan'ın siyasi gerçekliğinde şovenist milliyetçilik ve ayrılıkçılığa karşı kullanmıştır. H. Aliyev, Azerbaycancılığı ülkede yaşayan tüm etnik grup ve halkları ortak devlet fikri etrafında birleştirmek için ileri sürmüştür.

Haydar Aliyev, Azerbaycancılık ideolojisinin esasını millilik, devletçilik, bağımsızlık, çağdaşlık, insanlar ve vatandaşlar arasında birlik-beraberlik ve milli terakkinin oluşturduğunu belirtmekteydi. Ülkede yaşayan tüm halklar, milli etnik gruplar ve azınlıklar Azerbaycancılık fikri etrafında birleşir. Çeşitli milli ve etnik grupların yaşadığı çok dinli, çok uluslu ve çok dilli Azerbaycan için bir gerçeklik olan bu ideoloji son derece makbuldür.

Azerbaycanlılığı Azerbaycan halkının mefkûresi ve siyasi çizgisi olarak değerlendirerek, Azerbaycancılık ideolojisinin sosyolojik yönünü belirlediğine işaret edenler de vardır.

Mefkûreciliğin çıkış noktası olarak kendine, tarihe, kan ve gözyaşı dolu hafızasına, köke ve milli-manevi değerlere dönüş ön planda bulunmaktadır. N. Şemsizade, Azerbaycancılık ideolojisinin temel dayanakları olarak devletçilik, vatanseverlik, halkçılık, Türk-İslamcılık, ittifakçılık (akrabalık, soy kardeşliği,

dindaşlık) ve yurttaşlığı zikretmektedir.

Halk yazarı Anar, Azerbaycancılık emelinin beş kavramdan oluştuğuna işaret etmektedir: özgürlük, bağımsızlık, eşitlik, kardeşlik ve dostluk. Anar, Azerbaycancılığı insan hakları, düşünce ve konuşma özgürlüğü gibi özgürlüklere sahip vatandaşların dünya toplumunun kabul ettiği sınırlar içinde toprak bütünlüğü ve dokunulmazlığına sahip; milli, bağımsız ve egemen bir devleti olan; sözde değil fiiliyatta gerçekten halkın sınıf, milliyet, ırk, din ve cinsiyet eşitliğine dayanan; demokratik ve hukuka dayalı toplum kuruculuğunun, “tarihi kökleri, dil kaynakları, düşünce ve davranış tarzları, adet ve gelenekleri, sanatı, güzellikleri, ahlâk anlayışları bir olan Türk halklarının kardeşliğine; hem coğrafya, tarihi kader ve gelenekler bakımından bize yakın olan halklarla hem de Azerbaycan’daki çeşitli halklar ve etnik gruplarla akrabalık bağları temelinde bir arada yaşayan Azerbaycan halkının milli ideolojisi olarak nitelendirir.”

“Ulu Önder, Azerbaycancılık fikrinin gerçek bağımsızlığa ulaşmak, ayrıca tek ve bölünmez Azerbaycan’ı koruyup güçlendirmek için çok önemli bir araç olduğunu daima vurgulardı. Haydar Aliyev’e göre Azerbaycancılık, milli aidiyeti, milli-manevi değerleri zenginleştirmek ve aynı zamanda bunların evrensel değerlerle sentez ve bütünleşmesinden faydalanmak demektir. Bu açıdan, halkımızın milli manevi değerlerini koruyup muhafaza etmeyi başarabilen, devletin ve vatandaşların çıkarlarını bir yerde birleştiren Azerbaycancılık ideası, ülkede sivil birlik ve tek toplum için başarılı bir temeldir. “Her insanın milli mensubiyeti, kendisi için gurur kaynağıdır. Azerbaycanlı olduğum için her zaman gurur duydum ve bugün de gurur duyuyorum. Bağımsız Azerbaycan devletinin ana ideası Azerbaycancılıktır. Her bir Azerbaycanlı kendi milli

mensubiyeti ile gurur duymalıdır ve biz Azerbaycanlılığı, Azerbaycan dilini, kültürünü, milli-manevi değerlerini ve örf-adetlerini yaşatmalıyız” diyen Haydar Aliyev, Azerbaycancılığı milli bir ideoloji haline getirerek toplumun dayanışmasına, beraberliğine ve manevi birliğine nail olmuştur.”

Haydar Aliyev'in ortaya koyduğu Azerbaycancılık ideolojisinin asıl önemli mahiyeti; üniter, hukuka dayalı ve demokratik Azerbaycan devletinin güçlendirilmesine ve gelişmesine hizmet etmektir. “Azerbaycancılık” halkımızın büyükacılarveeziyetlerçekerekeldeettiği tarihi bir zenginliğidir. Azerbaycancılık, gerçek bağımsızlığa ulaşmak, tek ve bölünmez Azerbaycan'ı korumak ve güçlendirmek için bir araçtır. Bugün “Azerbaycancılık”, milli yaşamın ve inançların ahenginin asırlık geleneği, ülkede yaşayan bütün milletlerin ve etnik grupların kardeşliği, etkileşimlerinin ve birbirlerine etkilerinin tarihi, onların ortak kaderleri ve bağımsız Azerbaycan'ın bütünlüğü için birlikte yürüttükleri ortak mücadelenin tarihi tecrübesidir.

Haydar Aliyev'in ortaya koyduğu “Azerbaycancılık” ideolojisi, bağımsız Azerbaycan'ın felsefi-sosyolojik doktrininin sosyo-kültürel ve etno-coğrafi-politik yönlerini birleştirmektedir. Karşılıklı yardımlaşma, işbirliği ve eşitlik ilkelerine dayanan Azerbaycancılık ve neo-muhafazakârlık ideolojisi, teorik ve siyasi açıdan birbiriyle yakından ilişkilidir ve içsel bir bütünlük oluşturur. Azerbaycan halkının entelektüel düşüncesi ile tarihi ve kültürel mirasını içinde barındıran, milletin birliği için çaba sarf eden “Azerbaycancılık”, devletin gelişmesi ve ilerlemesini, ülkenin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü sağlayan ana unsurlardan biridir. Bunu esas alan profesör ve milletvekili Nizami Caferov, “Azerbaycancılık” adlı temel eseri ile milli ideolojimizin farklı alanlarını yorumlamaya gayret etmiştir. Belli devirlerde milli ideolojimizin milli düşüncemizin serveti

olduğunu anlatmaya çalışanlar olduğundan bahsetmeden geçmek de doğru olmaz. Haydar Aliyev, çalışma deneyimine dayanarak bu yönde de kapsamlı önlemler almıştır.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 9 Kasım 2001 tarihinde I. Dünya Azerbaycanlılar Kurultayı'nda devlet politikasını nitelendirirken, onun en üstün yanının Azerbaycancılık olduğunu vurgulamıştır. "Bağımsız Azerbaycan devletinin ana ideası Azerbaycancılıktır. Her bir Azerbaycanlı milli aidiyetiyle gurur duymalıdır ve biz Azerbaycanlılığı, yani Azerbaycan'ın dilini, kültürünü, milli-manevi değerlerini ve geleneklerini yaşatmalıyız." Bu bakımdan devlet politikasının stratejisi olan "Azerbaycancılık", Azerbaycan toplumunun bugünü ve geleceğinin çağdaş ideolojik algısı ile yakından bağlantılıdır.

Azerbaycancılık, milli ideolojinin temelidir ve Azerbaycan devletinin tarihi boyunca da öyle kalmaya devam edecektir.

Büyük Haydar Aliyev, Doğu ve Batı değerlerinin sentezinden çok yönlü bir çizgi olarak oluşturulan Azerbaycancılık ideolojisini, milliliğin yanı sıra spesifik küresellik düzeyine de yükseltmiştir. Bu mefhumda kültürel entegrasyon; kültürlerarası diyalog, iletişim, kültürel değerlerin birleştirici özellikleri ve yüksek oranda da Azerbaycancılık, her şeyden önce kendi milli mensubiyetini ve milli-manevi değerlerini koruyup yaşatmak demektir. Bu yönüyle o, sadece milli değil, aynı zamanda beşeri ve dünyevidir. Azerbaycancılık, devletin ve toplumun çıkarlarına hizmet eden makbul unsurlar, işler ve tedbirlerin bir araya toplandığı bir talimdir.

S. Halilov'a göre, "Azerbaycancılık" bir yandan Azerbaycan'da tek milli devlet duygusunun şekillenmesini, etnik-milli tekâmülü ve bütünleşmeyi ifade ederken, diğer yandan da Azerbaycan dilinin bir devlet dili olarak gelişmesini ve ülkedeki tüm faaliyet alanlarında konumunun güçlendirilmesini ifade

etmektedir.

H. Aliyev, Azerbaycan dilinin gelişimine dair kararnamesinde Azerbaycan diline büyük kıymet vermiştir: “Bugün Azerbaycan dili, derin düşünceleri en ince detaylarına kadar oldukça net şekilde ifade etme gücüne sahip dillerden biridir. Herhangi bir halkın, düşüncelerdeki derinliği ve duygulardaki incelikleri bütünüyle ifade edebilme yetkinliğine ulaşabilmesi için, birkaç bin yıllık tarihi yaşayarak deneyimlemesi gerekir. Azerbaycan dilinin bugünkü gelişmişlik düzeyi, Azerbaycan halkının dünyanın en kadim milletlerinden biri olduğunu göstermektedir.”

Haydar Aliyev, vatanseverlik eğitimini Azerbaycancılığın hayata geçirilebilmesi için önemli bir faktör olarak görmekteydi. Vatanseverlik, her bir insanı milletine değer veren, mensubu olduğu milleti ve ülkesiyle iftihar eden bir bireye; ülkesinin gerçek bir vatandaşına dönüştürür.

- Azerbaycancılık, Azerbaycan'ı tek vücut haline getirerek birleştirir;

- Toplumun normatif değerlerinin birliğine odaklanır;

- Ulusal çıkarları ifade eden güçlü bir devlet hâkimiyetinin, yüksek milli disiplinin ve şekillenmiş milli öz farkındalığın varlığını gerektirir.

Azerbaycan'da devletleşme, Haydar Aliyev sayesinde sadece siyasi ve hukuki bir etken olarak değil, aynı zamanda somut bir milli-manevi gerçeklik olarak da kendini göstermiştir. Azerbaycancılık, bu gerçekliğin milli ideoloji düzeyinde tezahürüdür.

Haydar Aliyev, Azerbaycancılığın dünyadaki tüm Azerbaycanlıların milli ve manevi çıkarlarını da ifade ettiğine işaret ediyordu. İslam, hayatımızın esasını teşkil etmiş ve Müslümanların dünyada kıymetli bir yer edinmelerini

sağlamıştır. Haydar Aliyev, İslami değerler ile milli-manevi değerleri birlikte ele alarak onlara terbiye, ahlak, maneviyat ve iradeyi güçlendiren, siyasi ve ideolojik çalışma ile birlik oluşturan unsurlar olarak bakıyordu.

Azerbaycancılıkta başta din unsuru, ilk sırada da İslam dini özel bir önem taşısa da, Azerbaycanlılar dini fanatizm ve radikallikten uzak duruyor ve diğer dinlere hoşgörü ile yaklaşıyorlardı.

Azerbaycan devletinin ideolojik temeli konumundaki Azerbaycancılığın fikir babası ve kurucusu olan büyük lider Haydar Aliyev, Azerbaycan'da tüm dinlerin, tarikatların, inançların, Doğu ve Batı kültürlerinin ve diğer manevi-insani değerlerin sentezinden müteşekkil yeni bir dünya olan açık sivil toplumu meydana getirdi.

İslam dini, her bir insanın doğru manevi ve ahlaki kriterleri seçebilmesinde ve yüksek ahlaki ilkelere sahip olmasında önemli bir rol oynamaktadır. İslam dini, modern Azerbaycan halkının manevi dünyasında, milli bilincinde ve toplum psikolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti İslam dinine ait değerleri canlandırmaya başladı. Ayrıca İslam'ın bizim için yüzyıllar boyunca sadece bir inanç değil, aynı zamanda ahlak, adet, gelenek ve hatta düşünce tarzının şekillenmesinin önemli kaynaklarından biri olduğunu göz önüne alırsak, ona dönüşün bizim için ne kadar değerli olduğunu hayal etmek hiç de zor olmaz. Azerbaycan halkının kendi milli-manevi, dini değer ve gelenekleriyle daima gurur duyduğuna işaret eden Haydar Aliyev, İslam dininin maneviyattaki rolünün arttığını ve bu manevi membalardan istifade etmenin Azerbaycan'ın stratejik gelişim hattının ana esaslarından biri olduğunu düşünmekteydi.

İslami değerleri yeniden diriltten, sivil toplum ve hukuk

devleti inşasına girişen modern Azerbaycan, dinin siyasete, yönetime ve kültüre müdahale etme tehlikesini, kabul ettiği anayasa sayesinde yasal yolla ortadan kaldırmıştır. İslam, sivil toplumda sosyal kuruluşlar ve siyasi kurumlar meydana getirmemeli, insan maneviyatını zenginleştirme ve yurttaşların ahlakına olumlu yönde tesir etme görevini yerine getirmelidir.

Azerbaycan toplumunda İslam'ın manevi ve ahlaki yenilenmede önemli bir rol oynayacağına inananların sayısı artmaktadır. İslam'ın çağdaş Azerbaycan'ın şekillenmekte olan sivil toplumunda manevi arınma aracı, bir yaşam ve düşünce tarzı ve maneviyat biçimi olarak faydası artmaktadır.

İslam dini, milli şuuru yok etmeye çalışmamıştır. Kendisine sadece inanç ve idrakte bir yer edinmiştir.

Milli şuurumuzun değeri ise yüzyıllar boyunca meydana getirilmiş eserlerimizde kendi doğruluğunu bulmuştur. Burada, milli servetimiz olan halk yaratıcılığının çok geniş bir yelpazeye, ayrıca farklı farklı tür ve tarzlara sahip olduğunu eklemek gerekir.

Azerbaycanlı filozof R. Hasanov, Azerbaycan'ın toplumsal hayatının günümüz merhalesinde dünyevi-millî ve dini-İslami olmak üzere iki üstün görüşün varlığına işaret etmektedir. Dünyevi-millî görüşler, Azerbaycanlıların millî özelliklerini, kendilerine has tarihini, kültürünü ve geleneklerini ifade ederken, dini görüşler ise İslam milletlerine aidiyetlerini ifade ederler. Bu görüşler Azerbaycan'da entelektüel-manevi ve ideolojik kavramlar olarak paralel şekilde var olmuşlardır. Azerbaycan devleti, dinin siyasete müdahale etmemesi, dini toplulukların eşitliği ve dini-siyasi hareketlerin sınırlandırılması prensiplerine riayet etmek noktasında doğru pozisyon almaktadır.

İslamlaşma ve İslamcılık düşünceleri, daha Azerbaycan

Demokratik Cumhuriyeti döneminde Azerbaycan'ın milli ideolojisinde onun en ana bileşeni olarak yer alıyordu. İslamlaşma, Azerbaycanlıların yaşam biçimi olan İslam dinine ait evrensel, manevi ve ahlaki değerlerin tesis edilmesi anlamına geliyor ve aynı zamanda milli-manevi tekâmülde İslami değerlere öncelik verilmesini göz önünde bulunduruyordu. İslamcılık, Azerbaycanlıların milli benlik şuurunun ve İslam dünyasıyla manevi bağların güçlendirilmesinin aracı olarak değerlendirilmekteydi.

Rahim Hasanov, İslam'ın Azerbaycan'ın sosyo-politik hayatındaki rolünün artmasını bir dizi olumlu faktöre bağlar: "Öncelikle İslam, toplumun birleşmesini sağlamaktadır. Toplumda siyasallaşmış bir İslam yoktur. İkinci olarak, İslam aynı zamanda bir siyasi istikrar faktörü olarak rol oynar. İslam'ın devlete sadık tavrı ve dini radikalizmin tezahürlerine karşı alınan ciddi tedbirler, ülkede siyasi istikrarın sağlanmasına, ayrıca şekillenmekte olan sivil toplumun temellerinin sağlamlaşmasına yardımcı olur."

İ. Memmedzade, İslam'ın muasır Azerbaycan'ın modernleşmesi ve sivil toplumun oluşumu sürecinde oynadığı role dikkat çekerken, sivil kültür ve sentezi eğilimlerine değinir. İ. Memmedzade, Sivil kuruluşların küreselleşmeyi Batı'nın Azerbaycan üzerindeki etkisi olarak gördüğünü, Müslüman kuruluşların ise Batı'ya ve küreselleşmeye menfi bakış sergilediklerini belirtir. İslam dininin insanlığa yüce değerler bahsettiğini dile getiren ilahiyatçı ilim adamı Seyyid Mücteba Musevi Lari, İslam dinini "kültür ve eğitim alanında bir devrim, insanın maddi ve manevi hayatının tüm alanlarını kapsayan kâmil ve emsalsiz bir ideoloji" olarak değerlendirmektedir. İslam dininin kıymeti, insanlara hayır ve mutluluk yollarını göstermesinde, sağlıklı ruhu ile insanlığı

her türlü manevi hastalıktan kurtarmasında ve “insanları kapsamlı bir şekilde eğitmesi ve geliştirmesinde”dir. İslam insana olması gereken gerçek değeri verir. İslam’a göre insan yaratılmışların en üstünü ve en faziletlisidir. İslam, insanlara hayatın çeşitli alanlarında güzel ahlaka dayanan, maneviyatı esas alan ve terakkiye giden gelişim yollarını gösterir. İslam, insanların maneviyatını düzenler ve saflaştırır. İslam, fert ve toplum menfaatlerinin denge bulması durumunda hayatın gerçek bir mutluluk ve saadete dönüştüğüne işaret etmektedir. İnsan toplumunun her alanında hakkın ve sosyal adaletin uygulanmasını ister.

İslam, toplum hayatı ve bireysel hayatın her alanında eğitim ve terbiyeye önem verir. “İslam’ın amacı, toplumu intizamlı, ahlaklı, temiz düşünceli ve fiiliyatta düzgün hale getirmektir. İslam, insan ruhunu kemale erdirmeyi hedefler, her alanda emir ve buyrukları vardır. İslam, maddi ve manevi hayatın ahenginde ve fertlerin toplumla münasebetlerinde kâmillik ister.

Bütün akımları değerlendiren ve bağımsız ülkemizde hayata geçirmeye gayret gösteren Haydar Aliyev, milli ideolojiyi Azerbaycan halkının ve devletinin rehber edinip hayata geçirdiği fikir ve siyaset çizgisi düzeyine çıkarabildi. Onu halk, devlet ve toplum nezdinde ideal bir stratejik kalkınma konseptine dönüştürmeyi başardı. Haydar Aliyev, çağdaş koşullarda dâhiyane bir ileri görüşlülükle yegâne doğru kararı görüp kabul ederek Azerbaycan halkını tek bir milli ideoloji ve emel etrafında birleştirmeyi başardı. Çünkü muasır Azerbaycan toplumunun hem ekonomik hem de sosyo-politik alanda bir geçiş dönemi yaşaması; halkın ve devletin saldırıya uğraması; ekonomik ve siyasi krizle karşı karşıya kalması; mülteci durumuna düşme, zorla yerinden edilme ve işsizlik

gibi toplumsal sorunlarla yüzleşmesi; milli-etnik kökeni ve sosyal statüsünden bağımsız olarak tüm vatandaşların tek bir fikir, siyasi çizgi (doktrin) etrafında birleşmesi zaruretini doğurmuştu. Haydar Aliyev'in ortaya koyduğu milli ideoloji, bu zorunluluktan ileri gelmiş ve kendisini cumhuriyetimizde yaşayan tüm etnik grup ve halkların ideolojisi olarak kabul ettirmiştir. Çoğu ulusal ideolojinin etnik milliyetçilikten ziyade devlet milliyetçiliğine dayandığı bilinmektedir. Farklı farklı ulusal fikirler, devlet ideası etrafında birleşerek milli liderin serbest hareket etmesi için bir vasıta rolü oynarlar. Dolayısıyla ideoloji, gelişiminde iki aşamadan geçer. Bunlardan birincisi, milli etnik idea, ikincisi ise ulus devlet fikridir. Milli etnik ideada her etnik grubun kendi ulusal çıkarları ilk sırada yer alır. Ulusal devlet fikrinde ise güç, toprak ve halkın birliği ön plana çıkar. Devletin çıkarları etnik çıkarların üzerindedir. Uluslar ve etnik gruplar, kendilerinin seçtikleri milli ve siyasi liderlerinin etrafında birleşerek tek vatanları olan kendi ulusal devletlerini daha da güçlendirme yoluna koyulurlar.

Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki tüm halklar, Haydar Aliyev'i milli lider olarak seçmiştir ve onun liderliğinde tek vatanları olan Azerbaycan'ın kalkınması için çaba göstermektedirler. Selahaddin Halilov, millî ideolojinin iki anlamda kullanıldığına işaret etmektedir: İlkinde millî ideoloji, belirli bir milletin, halkın ve üniter devletin ideolojisidir; kendisine rehber edindiği, hayata geçirmeye çalıştığı ideası ve siyasi çizgisidir. Bu durumda "millî" kavramı; "toplumsal çapta", "ulusal çapta" ve "devlet çapında" kavramlarını ifade eder. Milli ideoloji, genellikle devlet çapındaki ve ulusal çaptaki ideolojiyi temsil eder.

İkinci olarak, millî ideoloji, millî idea kavramının yerine

kullanılmaktadır. Bağımsızlığını kazanmış, iç ve dış politikasını kendi ulusal çıkarlarına (ulusal çapta ve devlet çapında) uygun şekilde oluşturma imkânına kavuşmuş bir millet, hiç şüphesiz her şeyden önce halkın, can ve mal güvenliğini, bunun yanında ana dilini, milli kültürünü, adet-ananelerini vs. canlandırması ve kendine dönmesi için uygun koşullar oluşturmaya çalışır. Öncelikle devleti güçlendirmeden, yabancı ülkelerle evrensel değerler ve uluslararası normlar temelinde ilişkiler kurarak dünya topluluğuna eşit haklara sahip bir üye sıfatıyla katılmadan, yeni ekonomik ilişkilere geçiş için strateji belirlemeden; milli kültürü, milli dili vs. inkişaf ettirmeye öncelik vermek, gerçek bir toplumsal terakki için temel olamaz.

Çok gergin, çetin ve büyük toplumsal çekişmelerin yaşandığı ve gerilemelerin olduğu bir dönemde iktidara gelen Ulu Önder Haydar Aliyev, ulusal düzeyde ve devlet düzeyindeki tüm bu görevleri şerefle ve azimle yürütebilmiştir. Bu nedenle dahi şahsiyet Haydar Aliyev, haklı olarak milli ideolojinin kurucusu ve biçimlendiricisi sıfatıyla değerlendirilmektedir: "Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in milli ideolojimizin temel ilkelerini belirlemesi ve bunların hayata geçirilişini bizzat denetlemesi, onun devlet başkanı olmasının yanı sıra bir millî lider olarak üstlendiği misyona ne büyük mesuliyet duygusu ile yaklaştığını göstermekteydi."

Sadece bu dönemde değil, gergin süreçlerin ortaya çıktığı tüm dönemlerde, bu dahi şahsiyet bütün fiziki ve zihinsel gücünü esirgememiş ve başkalarına bu yönde herhangi bir vazife vermek istememişti. Kapsamlı önlemleri gündeme getiriyor ama kontrolünden de çıkarmıyordu. Bize öyle geliyor ki onun asıl işi, kendisinden emir ve görev alanların görevlerini ne kadar yerine getirebilme iktidarında olduklarını araştırmak idi. Kalıtım, diğer bir ifade ile devamlılık, devlet yönetiminde

sağlanması en zor durum olarak gösterilebilir. Yani tecrübeye dayanan devlet stratejisi, kâmil bir milli ideoloji sayesinde etkili olabilir.

Haydar Aliyev şöyle demişti: “Artık her Azerbaycanlı, ben Azerbaycanlıyım ve benim bir milletim ve vatanım var diye gurur duyabilir.”

Haydar Aliyev bununla, milletin milli şuurundaki en önemli bileşen olan milli haysiyetin gelişmesine ciddi şekilde etkide bulunmuştur: “Milli haysiyet; milletin onurlu hayatı, onun her bir ferdinin bilincinde ve bilgi dünyasında kendi milletinin geçmişi, bugünü ve geleceğine dair kapsamlı ve derin şekilde özümseyip idrak ettiği, hissedip yaşadığı, aynı zamanda kendi halkının tarihi ve kültürünün, geçmiş nesillerin ve çağdaşların sosyo-politik tecrübesinin şahsiyetin manevi ve ahlaki dayanağı olmasıdır.”

Siyasi liderlik ve milli liderlik niteliklerinin tek bir kişide birleşmiş olması, elbette benzersiz bir durumdur. İşte tam da bu durum, Azerbaycan’da geçiş dönemleri için bir kural olarak, siyasi ve ekonomik reformlar ile milli gelenekçilik arasındaki tipik uyumsuzluk ve çatışmalardan kurtulmaya ve evrensel değerler birliğini sağlamaya imkân vermiştir.

XX. yüzyıl Azerbaycan tarihinde milli ideolojinin ortaya çıkışı, Şark İslam dünyasında önemli bir hadise olan ilk “cumhuriyet” yönetim biçimli devlet durumundaki Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin kurulması ile ilgilidir. Ancak milli ideolojinin ortaya çıkışı, diğer taraftan daha önemli bir hadise olan 1991 yılında yeni, bağımsız ve milli devletimizin kurulması ve güçlenmesi yolunda sistemli, kararlı ve milli ideolojiyi üst düzeye yükselten Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in siyasi icraatları ile de ilgiliydi.

“Haydar Aliyev’in ortaya koyduğu bir diğer ilke de

Azerbaycancılık ideolojisidir. Azerbaycancılık, Azerbaycan halkını birleştiren en önemli fikir, vatana sevgi ve muhabbettir. Azerbaycancılık, aynı zamanda Azerbaycan'da yaşayan tüm halkların tek bir ideoloji etrafında birleşmesi demektir. Azerbaycancılık, devletin güçlendirilmesi için çalışmak, her bir Azerbaycanlının nerede yaşadığına bakmaksızın ülkenin kalkınması yönünde gayret göstermesi ve katkıda bulunması demektir. Azerbaycancılığı Azerbaycan'da sosyal ve siyasi dolaşıma sokan ve onun fiili konumunu güçlendiren Haydar Aliyev'dir. Milli Lider, çok haklı olarak şöyle demişti: "Azerbaycancılık bizim dayandığımız temel ilkelerin esasıdır." Haydar Aliyev Azerbaycancılık derken, Azerbaycan halkının kendi milli değerlerine dayanmakla birlikte, evrensel değerleri de kabul etmesi ve onlardan faydalanması gerektiğini kastetmişti. Haydar Aliyev'in belirlediği milli idea, Azerbaycan devletinin esaslarıdır. Azerbaycan halkı bu milli idea etrafında geleceğe doğru ilerlemekte ve gelişmektedir. Milli idea Azerbaycan halkı için daimi karakter taşır, Azerbaycan'ın iç ve dış politikasının belirlenmesi ve ekonomik kalkınmasının sağlanması bakımından da oldukça önemlidir."

Haydar Aliyev'in teorik-felsefi mirasında devletimizi koruyup devam ettirme ve geliştirmenin yanı sıra, milli ideolojinin ortaya çıkışının dâhiyane teorik ve pratik tecrübesi yansımasını bulmuştur.

Araştırmacılar, tek bir milli ideolojinin benimsenmesinin, milletin zihniyet düzeyine bağlı olduğuna işaret etmektedirler. Batı ülkelerindeki demokratik devlet yapıları, anayasayı bir milli ideoloji olarak kabul etme geleneği oluşturmuşlardır. İslam, Doğu ülkelerinin dolayısı ile de Azerbaycan'ın siyasi, ahlaki ve tarihi gelişmişlik düzeyi, tek bir siyasi lidere olan ihtiyacı ortaya koymuştur. Burada halkın tüm kesimleri Haydar

Aliyev'i memnuniyetle Milli Önder olarak kabul etmişlerdir.

Haydar Aliyev'in en büyük hizmetlerinden biri de devletimizin siyasi, milli-manevi temellerini ve stratejik istikametlerini belirlemesi, en önemlisi de onun ideolojik altyapısının temelini oluşturmasıdır.

Bugün Azerbaycan'da ve tüm dünyada Azerbaycancılığın en büyük garantörü Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'dir.

Milli ideolojimizin esasını oluşturan ilkeler, Milli Önderimiz Haydar Aliyev tarafından kaleme alınan ilk milli anayasamızda yansımaları bulmuştur:

- Azerbaycan halkı tek vücuttur. Halkın birliği Azerbaycan devletinin temelini teşkil eder;
- Azerbaycan halkı, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ve dışında yaşayan, Azerbaycan devletine ve kanunlarına tabi olan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarından meydana gelir;
- Azerbaycan Cumhuriyeti toprakları tektir, dokunulmazdır ve bölünmezdir;
- Tüm dini inançlar kanun önünde eşittir;
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmi dili Azerbaycan dilidir. Azerbaycan Cumhuriyeti, halkının konuştuğu diğer dillerin özgürce kullanılmasını ve geliştirilmesini temin eder.

Buraya, bir bütün olarak anayasanın tüm maddelerinin üçte birini oluşturan insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri kapsamına giren milli, dini ve dünyevi görüşlere ilişkin maddeler de dâhildir.

XX. ve XXI. yüzyıllarda Azerbaycan'ın milli ideolojisi halkı geleceğe taşıyacaktır. H. Aliyev, Azerbaycanlılar arasında vatanseverlik, gerçek vatandaşlık ve Azerbaycanlılık duygularının milli ideoloji aracılığıyla yükseltilmesini tavsiye etmekte idi: "Bu, bağımsızlık döneminde topraklarımızı

savunmak ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlamak için çok önemli ve gereklidir.”

Böylece Ulu Önderimiz Haydar Aliyev, milli irfan zirvesinin fatihi olarak, aziz vatanımızın tarihinde gelecek nesillere örnek olabilecek bir hayat hikâyesi meydana getirmiştir. Haydar Aliyev, milli ideolojimizin teşekkülü dâhil olmak üzere toplumsal hayatımızın her alanına aklının tüm gücüyle iştirak etmekteydi.

Milli Lider, tüm siyaset alanları gibi Azerbaycancılık ideolojisinin gelişmesinde de özel bir rol oynamıştır.

Bugün İlham Aliyev, dünya siyaset arenasında halefi ve babası Haydar Aliyev'in yerini alabilecek durumdadır. Bu, onun özel siyasi mahareti, inanç bütünlüğü, derin zekâsı ve kapsamlı düşünme gücünün bir sonucudur.

İlham Aliyev yeni koşullarda, yani globalleşme şeraiti altında, Azerbaycan devletini, ekonomiyi ve hukukun üstünlüğünü daha ileri noktalara taşımayı, tüm insanların ve etnik grupların çıkarlarını ifade eden Azerbaycancılık ideolojisini inkişaf ettirmekle eşit görmektedir: “Azerbaycan'ın bağımsızlığının güçlendirilmesi ve çağdaş uluslararası ilişkiler sisteminde kendine yakışır bir yer edinmesi; demokratik, hukuka dayalı, dünyevi ve üniter bir devlet olarak bölgede güçlü, kudretli ve etkili bir ülke haline gelmesi; istikrarlı ve sosyal yönelimli bir ekonominin oluşturulması; milliyeti ve sosyal kökeni ne olursa olsun bireylerin hak ve hürriyetlerinin kapsamlı ve güvenilir bir şekilde korunmasının sağlanması; hukukun üstünlüğü, sağlam barış, toplumsal dayanışma ve müreffeh bir yaşam üzerine kurulu sivil toplumun oluşturulması ve insanların bağımsız devlet etrafında birleşmesinden meydana gelmektedir.”

Kısacası, İlham Aliyev, babası Haydar Aliyev'in siyasi çalışmalarını ve mantıklı muhakemesini kutsallık derecesinde

sevmek ve Azerbaycan'a ana vatan olarak bakmak için babasının çizgisinden gitmiş ve onun tavsiyelerini derinden benimsemiştir.

İlham Aliyev artık cumhurbaşkanının çalışma yöntemlerini tüm incelikleri ile kavramayı başarmıştır. Gelecek için yeterli zihinsel güce, siyasi inanç bütünlüğüne ve özel düşünce tarzına sahiptir.

Haydar Aliyev ve Milli Medeniyette Tarihi Miras

İnsanlığın toplumsal ve tarihsel gelişim süreçlerinde biriktirdiği maddi ve manevi zenginliklerin ortaya konması, hayata geçirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması araçlarından oluşan kültür, maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır. Maddi ve manevi kültür arasında işlevsel farklılıklar olmasına rağmen, bu ikisi bir bütünlük oluşturur. Kültürde, kültürel gelenekler ve tarihi devamlılık onun asıl dayanıklı tarafını teşkil etse de, o daima gelişime ve yeniliğe mahkûmdur. Kültür, gelenek ve tarihi devamlılık olmadan var olamaz. Kültürel gelenekler, tarihsel hafıza olarak kültürün sadece varlığının değil, nitelikçe yeni bir kültürün meydana getirilmesi durumlarında onun inkişafının da temel şartıdır. Tarihi devamlılığın diyalektik inkârı kendisinde ihtiva etmesi, geçmiş nesillerin meydana getirdiği müspet değerlerin benimsenmesi kadar gelişimin genel yasası kültür alanında da kendisini gösterir ve bu sebeple çok önemlidir.

Tarihte, geçmiş kültürel mirasın yok edilmesi ve tarihsel mirasın inkârı gibi gericilik vakalarına da rastlandı. Kültürde, geleneklerin, kültürel mirasın ve tarihsel mirasın korunup sürdürülmesinin yanı sıra, onun geliştirilmesi, ondaki yeniliğe ve evrensel değerlere kıymet verilmesi de önemli bir şarttır.

Azerbaycan milli kültürü, yüzyılların ürünüdür. Dünya kültürü içerisinde saygın bir yere sahip Azerbaycan milli kültüründe milli ve evrensel değerler birlik teşkil etmektedir. Azerbaycan milli kültürü, Doğu ve Batı kültürel zenginliklerinin bir sentezidir. Burada Azerbaycan'ın Avrasya coğrafyasında bulunduğu göz önüne alınmalıdır. Bu nedenle, Azerbaycan'da öncelikle Şark kültürünün alt yapısı hâkimdir. Avrupa ve diğer ülkeler ile kurulan ilişkiler sonucunda, milli kültürümüzün

entegrasyonu gerçekleşmiş ve diğer ülkelerin milli kültürleri de toplumsal hayatımıza bir yol bulabilmiştir. Ancak, genel anlamda milli yaşam kültürümüz hiçbir dış tesire maruz kalmamıştır.

Hem dünya kültürüne hem de milli kültürümüze derin şekilde vâkıf olan dahi şahsiyet Haydar Aliyev, kültürde tarihi devamlılığı esas almakla birlikte millilik ve evrensellik birliği fikrine de büyük önem vermekteydi.

Tarih boyunca halk, kendine ait maddi, manevi ve milli değerleri çeşitlilik bütünlüğü içerisinde koruyup yaşatmıştır.

Tarihsel geçmişe kayıtsız olan halk, kökünden kurumaya başlayan bir ağaca benzer. Büyük deha sahibi bilgelerini milli düşünce örneği olarak kabul eden; zeki, kâmil ve idrak sahibi şahsiyetler yetiştiren halkın, kendine ait tarihi, milli ve manevi değerlerin zenginliği ile övünmesi hakkıdır.

Tarihimizi ya da tarihi geçmişimizi tanıtan ve yazılı kaynaklarımızı ebedileştiren şahsiyetler şimdi gözlerimizin önünde olmasalar da, onların tarihimizi bize tanıtan eserleri hepimizi sevindirmekte ve gururlandırmaktadır. Geleceğimize bu prizmadan bakmak en önemli vatandaşlık borcumuzdur.

Maddi, manevi ve milli değerlerin yeri hiçbir şey ile doldurulamaz. Haydar Aliyev, maddi ve manevi değerlerin de dâhil olduğu milli değerlerimizin dikkatle ve özenle korunması ve milli zenginliklerimizin muhafazası için defalarca talimat vermiş, toplantılarda bu mesele önemli konuşmalarının konusu olmuştur. Buna kayıtsız kalanlar, ehemmiyet vermeyenler ve göz ucu ile bakanlar bilge şahsiyetin hatırlatmasına da kayıtsız kalıyorlarsa, halkın zengin tarihi geçmişine karşı da aynı olumsuz tutum içinde olacaklardır.

İnsanlık tarihinde kendi ahlaki, kültürel ve maişet kazançlarına hor bakan bir halk yoktur. Bu oldukça sade

ve düşündürücü bir fikirdir. Bu nedenle ana dilimiz, devlet dili olarak kullanılma hakkını anayasada Haydar Aliyev'in izlediği ince politika sayesinde 1978 yılında kazanmıştır. Peki, o zamana kadar Azerbaycan'da yönetim ve devlet işleri ile meşgul olanlar bu konuya hiç kafa yormuyorlar mıydı? Belki kafa yormuyorlardı, kafa yorsalar da risk alamıyorlardı. Ama Haydar Aliyev tüm Azerbaycan'ı ayağa kaldırdı. Entelektüellerin düşünce gücünden de ustaca yararlandı. Bu hepimizin gözleri önünde hayata geçirildi.

Halkın dünya görüşü, maddi-manevi kültürü ve onun bir parçası olan etno-medeni kültürün milli benlik bilinci yoluyla uzun tarihi tekâmül sürecinde bir dizi sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel faktörün etkisi altında oluştuğunu var sayan Prof. Koşkar Aliyev, tarihsel hafızanın ürünü olan bu değerlerin ortaya çıktığı muhiti, hayatta kalışını ve gelecek nesillere aktarılması mekanizmasını şöyle açıklar: "Halkın milli psikolojisi ve düşünce tarzı, belirli somut tarihi ve kültürel çevrede sosyo-kültürel nitelikler kazanır, manevi ve toplumsal gelişim biçimi olan milli benlik bilinci, tarihi yaratıcılık öznesi olarak insanın tarihi hususiyetlerini kendisinde barındırır. Bununla birlikte, milli benlik bilinci toplumsal ve bireysel, sosyal ve sınıfsal, ayrıca milli bileşenlerin birliğinden oluşarak uluslararası ilişkilerde farklı şekillerde vücut bulur, sosyo-tarihsel hafızada yaşar ve etno-kültürel değerlerin nesilden nesile aktarılmasını sağlar.

Haydar Aliyev, tüm Avrupa merkezilerin beklentilerini alt üst ederek Doğu ve Batı kültürümüzün milli ve evrensel değerlerinin sentezi ve birliğinden oluşan "ortak kültür" fikrine sahip çıkıyordu.

XVIII ve XIX. yüzyıllardan itibaren Doğu'da, dolayısıyla Azerbaycan'da Batı kültürüne ilgi ve eğilim oluşmaya başladı. Toplumda gelişen entelektüel-kültürel çevre ve yeni aydınlar

gurubu, ahlaki değerleri hariç olmak üzere Batı kültürünün evrensel değerlerini, ileri düzeye ulaşmış bilim ve teknolojisini alıp benimsemenin yollarını aramaya başladı. Bu sürecin işlediği dönemde, milli ve manevi gelenekleri korumak şartıyla çağdaşlaşmayı kabul etme fikri ağır basan görüştü.

XIX. yüzyılda Doğu ve Batı kültürlerinin, düşünce tarzlarının; felsefi, edebi ve sanatsal alanlarının entegrasyonu hız kazandı.

Doğu ve Batı'nın kavşağında yer alan Azerbaycan, rasyonel ve manevi değerleri benimseyerek ortak bir kültür meydana getirilmesi alanında bölgede öncü bir konuma gelmiştir. Tarihte bir Doğu ülkesi olarak kurulmuş olan ve son bin yıl içerisinde İslam'ın kültürel ve manevi değerlerini benimseyip kendi değerleri haline getirmiş olan Kuzey Azerbaycan, XX. yüzyıldan itibaren Rusya İmparatorluğu'nun bir parçası olarak yeni kültürel ve manevi değerler sistemi ile yakın bir ilişkiye girmeye zorlanmış ve bazen bu değerleri zorla benimsemek mecburiyetinde kalmıştır. S. Halilov, Azerbaycan'a Rusya aracılığıyla gelişmiş Avrupa kültürel ve sosyo-politik değerleri ve aydınlanma fikirlerinin geçişinin "Doğu ve Batı değer sistemlerinin bu ülkede birleşmesi için elverişli koşullar meydana getirdiğini" belirtmiştir. Yine S. Halilov; A. Bakıhanov, Mirza Kâzım Bey, Mirza Şefi Vazeh, Hasan Bey Zerdabi gibi büyük simaların bu iki uygarlık arasında köprü görevi gördüğünü belirterek, "M. F. Ahundov'u Doğu ve Batı birliğinin sembolü olarak kabul etmenin daha doğru olduğuna" işaret eder ve görüşünü şu şekilde temellendirir: "Çünkü her iki kültür ve düşünce tarzı onun simasında birleşmektedir. Aynı zamanda, Ahundov kendi şahsında bu birliğe ulaşmakla kalmayıp bir bütün olarak halkın yeni değerler sistemini sahiplenmesi için aktif mücadele yürüttüğünden, onun tüm bilimsel, felsefi ve

sanatsal çalışmaları tam da bu amaca hizmet ediyordu. Her ne kadar Ahundov, yeri geldiğinde aşırıya kaçıyor; genel olarak Doğu şiirinin geleneklerinden, sevgi ve aşk destanlarından, romantik eğilimlerden uzaklaşıp dikkatleri sosyal yaşamın gerçek sorunlarına çekmeye çalışıyor ve dini hurafelere karşı kati bir duruş sergiliyorsa da, bunu sadece onun batı hayranlığı olarak görmek ve Doğu şiirinin kıymetini yeterince anlayıp değerlendiremediği şeklinde yorumlamak yanlış olurdu. Ahundov, kendi milli özünü derinden idrak ettiği ve milletini içtenlikle sevdiği için, yurttaşlarını ataletten kurtulmaya ve medeniyetin yeni başarılarını sahiplenmeye çağırıyor, ayrıca onlar arasında aydınlanma fikirlerini yaymaya çalışıyordu.”

XIX. yüzyılda Doğu ve Batı kültürlerinin felsefi, edebi ve sanatsal düşünce alanlarının entegrasyonu eğilimleri arttı.

Daha XIX. yüzyılda Friedrich Hegel, Doğu kültüründe düşünme ve düşünce olmadığını, Doğu halklarının felsefi düşüncelerinin pek bir ehemmiyet taşımadığını, Batı kültürünün, özellikle de Alman kültürünün “ilahî ruhun felsefi zenginliğiyle süslendiğini” iddia ediyordu.

Haus, Herberg, Maiuer, İotland, Mareno, Rostnu, Aron, Saymal, Gencevi ve Meşgur gibi bir takım Doğu ve Batı İran araştırmacılarının Doğu kültürü, bu kapsamda Azerbaycan kültürü, kültürel mirası ve tarihi mirası hakkındaki tek taraflı yaklaşımları arasında şunlar yer almaktadır:

- Doğu kültüründe doğa bilimleri ve felsefi düşünce değil sadece dini mistisizm hüküm sürmüştür;
- Felsefe tarihinde Doğu'nun felsefi ve sosyo-politik düşüncesine yer yoktur (Hegel);
- Azerbaycanlıların kendilerine has bir kültürleri olmamıştır, bu kültür Arapların, Farsların ve Türklerin kültür tarihi ya da onların karışımıdır (S. D. Krebs);

- Azerbaycanlılar bağımsız bir millet olmamıştır (F. Kazımzade);
- Nizami, Fuzuli, Hatayi, Nesimi, Ebu Hasan Behmenyar ve N. Tusi gibi Azerbaycan düşünürlerini Fars, Türk veya Arap gibi göstermektedirler (The Encyclopaedia of Islam, 1960, syf. 190);
- Azerbaycanlıları “Türkmen”, Nizami ve Hatayi’yi “Fars”, Safevi Devleti’ni “Fars Devleti” ve Fuzuli’yi “Türk şairi” (F. O. Mahmudov) şeklinde nitelendirmekteydiler. Halbuki bazı objektif Batı ve Doğu araştırmacıları ve Azerbaycan bilim adamları onların bu tek taraflı görüşlerini alt üst etmişlerdir:
- Azerbaycan’ın yüzlerce yıllık milli ve kültürel mirası, Doğu kültürüyle yakından ilişkili şekilde gelişmiştir;
- İran kültürünün temelinde de Türk ve Azerbaycanlı kültür faktörü önemli bir yer tutar;
- Kültürel mirasımızda insan severlik, insanların iyiliğini ve hayrını isteme, vicdan hürriyeti, eşitlik ve kardeşlik fikirleri mevcuttur ki, bu da kültürlerin etkileşiminde belirleyici bir faktör olmuştur.

XX. yüzyılda, kültür kavramının eş anlamlısı olarak “medeniyet” kavramı kullanılmaya başlandı. Medeniyetin daha önce Batı’da mı, yoksa Doğu’da mı ortaya çıktığına dair tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Azerbaycan filozofu S. Halilov, ilişkilerin artmasının; muhtelif siyasi rejimlerin, sosyal yapı biçimlerinin, yaşam tarzlarının, düşünce şekillerinin, kültürlerin, maneviyatın ve dini değerlerin daha sık buluşup doğrudan temas kurmalarına imkân oluşturduğunu, ayrıca bu çeşitliliğin birbiri ile ilişkilerinin “bir yandan karşılıklı zenginleşme için koşullar oluştururken diğer yandan çatışmaların artması ve yeni çatışma kaynaklarının ortaya çıkmasına neden olduğunu” ifade etmektedir. (S. Halilov şöyle yazıyor: “Ancak hangi şekilde; başka halkların dilini,

kültürünü, yaşam tarzını benimsemek ve onlara benzemek yoluyla mı, yoksa kendi kültürel ve ahlaki değerlerini tüm dünyaya yayarak mı?) Bu soruya yanıt arayışında hem “medeniyetlerin çatışması”, hem “kültürlerin diyalogu” hem de “kültürlerin çoğulculuğu” fikri ortaya çıkmaktadır. Fakat S. Halilov, dünyada birbirlerinden köklü şekilde farklılık gösteren kültürlerin ve bunların ayırt edici özelliklerinin araştırılmasını her bir halkın ve etnik azınlığın kendine özgü ve spesifik yönleri yanında “daha geniş ölçekte benzerliklerin varlığı” ile izah eder ki, bu da “birkaç büyük medeniyet ve kültürden bahsetmemize imkân vermektedir.” Bu fikir gerçeği yansıtabilir. Ancak yüzyıllar boyunca, milli kültürü daha da zenginleştirilen Türk dünyası, aile ve maişet kültürünü ve yaratıcılık imkânlarını hiçbir uygar devletle karşılaştırmaya fırsat vermemiştir. Yani, aile-maişet ve yaratıcılık kültürü, halkımızın bilinç hafızasının ne kadar eskilere dayandığını yansıtmaktadır. Batı’da yazma kültürünün olmadığı dönemlerde Yakın, Orta ve Uzak Doğu’da yazma kültürlerini yansıtan yazılı kaynaklar mevcut idi. Bu bakımdan Haydar Aliyev, muhteşem bir eserimiz olan “Dede Korkut Kitabı”nın 1.300 yıllık oluşum tarihini dünyanın toplumsal fikir adamları ile bir arada görkemli şekilde kutladı. Sadece yıl dönümü gibi düşünülen bu tören, yazı ve yaratıcılık kültürümüzün tarihini de teyit etti.

Selahaddin Halilov Doğu ve Batı’nın kültür ve medeniyetlerini belirleyen önemli hususlara değinerek, Batı’da “birey ve toplum ilişkilerinin daha gelişmiş olması, toplumun daha optimal örgütlenmesini”, Doğu’da ise “özgürlüğün herkesin kendi arzu ve isteğine uygun şekilde yaşamak olarak anlaşılmasına rağmen, Batı’da herkesin kendini öncelikle toplumun bir üyesi gibi hissederek kendi özgürlüğünü de yerleşik sosyal ilişkiler çerçevesinde bulduğunu” belirtiyor.

S. Halilov, medeniyetin daha çok toplumsal gelişim anlayışına uygun olduğuna, temelinde işbölümünün yattığına ve iki itici gücünün bulunduğuna işaret eder: birincisi (Doğu'da) her bir bireyin bilgi ve becerilerinin artırılması, ikincisi (Batı'da) farklı sahalarda uzmanlaşan insanların hedef odaklı birleşiminden büyük ölçekli ve güçlü sosyal mekanizmaların geliştirilmesidir.

Özellikle Batılı araştırmacılar, bizleri dini kültürün ve medeniyetin esası olarak görürler. İngiliz bilim adamı Arnold Joseph Toynbee, beş medeniyetin varlığına işaret etmiştir. Bunlar; Batı, Doğu-Ortodoks, İslam, Hint ve Uzak Doğu medeniyetleridir.

Alman bilim adamı Oswald Spengler, medeniyeti "kültürün düşüşü ve gerileyişi" olarak nitelendirerek Avrupa kültürünün düşüşe geçtiğini söyler. Başka bir Alman filozof Karl Jaspers, medeniyetin Doğu'da ve Batı'da aynı anda meydana geldiğini ifade eder (M.Ö. 800 yılından M.S. 200 yılına kadar).

Dünya kültüründe derinliği ve evrenselliği ile sivrilerek dini ve etik öğretiler ortaya koyan üç kültürel merkez vardır. Bunlar:

1) Akdeniz'in doğusunda felsefenin önde gelenlerinin; Yunan şairleri, filozofları, tarihçilerinin ve de Zerdüşt'ün öğretileri;

2) Hindistan'da Buda öğretisi;

3) Çin'de Taoizm ve Konfüçyüsçülük.

M. Weber ise, Yunan ve Yahudi gelenekleri temelinde meydana gelen Batı kültürünü Doğu kültürünün karşısına koymaktaydı.

Batı kültürünün ve Batı medeniyetinin kökeninden bahsederken, onun üç esas üzerinde durduğunu iddia ederler:

1) Avrupa'nın barbarlıktan Hristiyanlığa geçişi;

2) Yunan ilmi ve sanatı ile Roma'nın siyasi, hukuki, askeri başarılarının meyveleri ve değerleri;

3) Yahudi-Hristiyan suretleri (*resimleri*), değerleri, dini görüşü ve dogmatizmi.

Amerika Birleşik Devletleri'nden siyaset bilimci Samuel Phillips Huntington, "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" adlı eserinde Batı kültürünün ana çöküş noktalarını şöyle sıralamıştır:

- Klasik miras: Yunan felsefesi ve rasyonalizm;
- Roma hukuku, makine dili ve Hristiyanlık;
- Dini ve dünyevi güçlerin ayrılığı;
- Yasanın üstünlüğü;
- Sosyal çoğulculuk ve sivil toplum;
- Temsili hâkimiyet;
- Bireycilik.

Samuel Phillips Huntington'a göre, Batı uygarlığı benzersiz olsa da evrensel karakter taşımamaktadır. Bu nedenle, medeniyetlerin çatışması bir zaruret halini almıştır.

Azerbaycan filozofu Y. Rüstemov, medeniyetlerin bu kadar katı şekilde birbiri ile karşılaştırılmasına itiraz ederek farklı medeniyetlerin diyalogu ve karşılıklı etkileşiminin sağlanmasını zorunlu bir tarihi süreç olarak görmektedir. Bu görüşe katılıyoruz, çünkü entegre olmuş bir medeniyet zenginleşmiştir, tarihsel açıdan da kadim bir medeniyettir. Sovyetler Birliği dönemine kadar, Türk dünyasında güçlü bir maişet ve yaratıcılık kültürü vardı. Bu konu hakkında tarihi şahsiyetlerimizin isimlerini de anabiliriz, ancak medeniyet sürecinde biri diğerine yer vermemekte, aksine her iki taraf da zenginleşme sürecinde rol almaktadır desek hata etmiş olmayız. Ayrıca, her bir halkın kendi bilinci ve düşüncesinin gücüyle sivil süreci hayata geçirdiğini de belirtebiliriz.

Azerbaycan'da, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde Avrupa kültürünü kabul ederek kültürel mirasta tarihi devamlılığa önem verme gayreti gösterildi.

XIX. ve XX. yüzyılın başlarında Güney ve Kuzey Azerbaycan şeklinde ayrılan her iki tarafta Türk boyları ile yaşayan Kafkas ve Fars dilli etnik gruplarla iç içe yaşamış, bozkır medeniyetinin göçebe ve yerleşik yaşam tarzının etkisiyle şekillenmiş güçlü bir geleneksel kültüre sahip Azerbaycan halkının milli benliği ve milli aidiyeti unutturulmuş; halk haksızlığa, adaletsizliğe, fiziki ve manevi şiddete maruz kalmıştır. Tüm Türk-İslam dünyasında olduğu gibi Azerbaycan'ın toplumsal hayatının her alanında gerileme ve bölünme yaşanıyordu. Çarlık Rusyası, Hıristiyan olmayan diğer tüm milletler gibi Azerbaycanlıların da gelişmesini engelliyordu. Bu dönemde, yeni burjuvaziye yakın olan yeni aydınlar ve eğitimcilerden oluşan kesim, yeni eğitim tarzını benimsemiş okullardan yana olan öğretmenler, demokrat ruhlu gazeteciler, şairler ve yazarlar yetişmekteydi. M. B. Memmedzade, bu dönemde kültürde gerilemenin yanında ilerleme de sağlandığını ileri sürmekteydi: "Bir zamanlar ilim, edebiyat ve sanat ocağı olan han sarayları dağıldığı, ayrıca yeni toprak ağası sınıfı hem seviye ve karakter hem de güç ve imkân itibari ile çok düşük bir derecede bulunduğu için kültür ve fikir hayatı tamamen sönmüştü. Millet yeni bir toplumsal zümrenin yetişmesini beklemeli idi. Bu da XIX. yüzyılın sonu, XX. yüzyılın başında oluşan yeni bir sanayi burjuvazisi ve Avrupai aydın zümresi oldu. Mirza Fetali ve Hasan Bey'in açtıkları milli uyanış devri, kültürel milliyetçi hareket, bu zümrenin yetişip güç kazanmasına kadar çok ağır, hatta başarısız şekilde ilerlemişti."

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, aydınlar ve yazılı basın organları, bu dönemin kültüründe milliyetçilik, bağımsızlık, özgürlük, çağdaşlık, Batıcılık ve Şarkçılık

(Doğuculuk) fikirlerinin sistem ve karakter kazanmasında önemli rol oynadılar.

Hızla gelişmekte olan Batı kültürü ekonomik, politik, askeri ve teknik güce sahipti. Dünya ile rasyonel ilişki kurma, skolastik düşünceden azat olmuş pragmatik tasavvurlar ve gelişime güçlü şekilde yönelme bu kültürün temelini oluşturmaktaydı.

Azerbaycan'ın tarihi, geleneksel, dini ve etnik yönden yakından ilişki içinde olduğu Osmanlı İmparatorluğu da Batı kültürünün etkisi altında ciddi sarsıntılar geçirmekteydi.

Sanayileşmenin etkisi altında milli burjuvazi ve ulusal aydınlar güçleniyordu. Azerbaycan milli burjuvası ve ulusal aydınları, Rusya Müslümanları ve Türkçe konuşan diğer halkların burjuvazisi ve aydınları ile yakın ilişki içinde idiler.

Bu dönemin düşünce, sanat ve siyaset adamları olan A. Hüseyinzade, A. Ağaoğlu, A. Topçubaşov, M. E. Resulzade ve diğerleri, milli gelenekler ve soya bağlılık; milli-manevi ve dini değerlerin, milli dilin, edebiyatın, tarihin ve kültürün inkişafı; ayrıca modern dünya kültürü ve demokratik değerlerine ulaşma gibi milli fikirleri ortaya koydular.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemi ve kültüründen bahseden N. Alekberova, bu kültürün rengârenk olduğuna, ayrıca toplumsal ve ahlaki diriliş coşkusu ile ayırt edildiğine özel dikkat çekiyordu: "Kültür uyanışı kendisini bilim, eğitim, basın, edebiyat, şiir, müzik ve eleştiri gibi birçok alanda gösteriyordu. İlginçtir, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin çoğu temsilcisi o dönemin kültürünü meydana getiren kimselerdi. Burada sadece M. E. Resulzade, A. Topçubaşov, Ü. Hacıbeyov, C. Hacıbeyov, A. Ağaoğlu, N. Yusifbeyli ve A. Hüseyinzade'nin adlarını zikretmek sanırız yeterlidir. 1919 ve 1920 yıllarında cereyan eden önemli olayların milli kültür ile doğrudan ilişkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir:

- Azerbaycan dilinin ilk defa devlet dili olarak ilan edilmesi (27 Haziran 1918);
- Azerbaycan edebi dilinin resmi parlamento ağzının Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde şekillenmesi;
- Kadim Gence şehrinin adının yeniden eski aslına çevrilmesi;
- Bakü Devlet Üniversitesi (1919), Azerbaycan Devlet Tiyatrosu (1919), “İstiklal” Müzesi (1919), “Tiyatro Emektarları Derneği”, “Tiyatro Edebiyatı Komitesi”, “Müslüman Edipler Derneği” ve “Yeşil Kalem” Edebiyat Birliği’nin kurulması;
- Devlet arması, bayrak, milli marş, devlet madalyaları gibi milli sembollerin belirlenmesi;
- Yaklaşık 200 gazete ve derginin yayınlanması;
- “Yeni Şirvan Derneği”, “Şehir Bahçeleri Derneği”, “İslam Sanat Abidelerini Sevenler ve Koruyanlar Derneği”nin kurulması;
- Halk eğitiminin millileştirilmesi ve geliştirilmesi için bir yayın ve çeviri komisyonunun teşkili;
- Mevcut okulların büyük çoğunluğunun millileştirilmesi ve yeni okulların açılması;
- İlk ve orta seviyeli okullar için ders kitaplarının basımı;
- Öğretmen yetiştirilmesi için 7 erkek ve 1 kadın öğretmen okulunun açılması;
- Gori Öğretmen Okulu’nun Azerbaycan şubesinin Kazak şehrine taşınması;
- Türkiye’den 50 öğretmenin davet edilmesi;
- Yaklaşık 100 gencin Avrupa’ya (Fransa, İtalya vb.) ve yine 100 gencin Türkiye’ye yüksek eğitim kurumlarına tahsile gönderilmesi;
- İlköğretim eğitiminin yayılması ve cehaletle mücadele gayesi ile köylerde geçici eğitim kurslarının açılması;

- Tiyatro ressamlığının bir meslek olarak ortaya çıkışı;
- Alfabe reformunun düşünülmesi;
- Dünya edebiyatı klasiklerinin Azerbaycan diline tercüme edilmesi.

Amerika Birleşik Devletleri bilim adamı T. Svyatohovski, milli devletin milli bir eğitim gerçekleştirmişini aydınların yönetime gelişiyile izah ediyordu: “Ülkeyi aydınların idare etmesi sonucu uzun süredir arzulanan milli eğitim gerçekleşmekteydi. Dilde Ruslaştırma süreci durdurulmuş olsa da, yerli edebi dil konusunda neyin esas alınacağı hakkında hala genel bir mutabakata varılamamıştı. Azerbaycanlılar ve Osmanlılar arasındaki anlaşmazlıklar hala devam ediyordu ve işin garibi, ikinci grubun fikirleri “Müsavat”ın yeni program geliştiricileri arasında rağbet kazandı.” Partinin 1919 yılı Aralık ayında düzenlenen ikinci Kongre’inde kabul edilen programında şöyle deniyordu: “Osmanlı lehçesinin öğretilmesi Azerbaycan’ın ortaokullarında zorunlu olmalıdır. Bu da Pantürkizm’in yeniden diriltmesini ve politik ayrışmayı, ancak bir taraftan da kültürel yakınlaşmayı yansıtıyordu. Tarihsel olarak, temel seviyesindeki medreselerde Osmanlı lehçesinin eğitim-öğretim süreci XX. yüzyılda daha da yaygın hale gelmeye başladı.”

Türk dili, tüm okullarda sınıfların hepsini kapsayacak şekilde öğretilmeye başladı ve Rusya Tarihi dersinin yerini Türk Halkları Tarihi dersi aldı. Birçok ilkokulda Rus Dili eğitim dili olmaktan çıkarıldı. Ancak, kadro yetersizliği orta öğretimde Türkleştirmenin gelişimini frenledi. Özel bir ekip, çoğu tercüme yoluyla hazırlanan ders kitaplarının tamamlanmasından sorumluydu. Türkiye’den davet edilen öğretmenler, kadro yetersizliğine kısmen çare oldu. Aynı zamanda, yeni oluşturulan öğretmen okulları Azerbaycanlı öğretmenler yetiştiriyordu. Hükümet, 100’den fazla genci tahsil almaları için Türkiye ve

Avrupa'ya gönderdi. Azerbaycan, cumhuriyetin ikinci yılında, 1 Eylül 1919 tarihinde Bakü Üniversitesi'nin açılmasıyla kendisine ait ilk yüksek eğitim kurumuna sahip olmuş oldu. Rus bilim adamı V. A. Razumovski'nin başkanlık ettiği bu eğitim kurumu Tiflis'te Kafkasya Üniversitesi olarak tanınmış ve oradan Bakü'ye taşınmıştı. Burada eğitim ve öğretim Rusça yapılıyordu ve üniversite iki fakülteden (Tıp Fakültesi ile Dil ve Tarih Fakültesi) meydana geliyordu. Eğitim sahasındaki reformlar arasında Latin alfabesine geçilmesi projeleri hazırlanmakta idi.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin hüküm sürdüğü yıllarda basın, şiir ve sanat eleştirilenliği alanları; siyasi, ideolojik, sosyo-ekonomik ve manevi çevre ile doğrudan ilişkilidi ve bu nedenle sıra dışı bir coşkunlukla gelişmekteydi.

Bu dönemde basın sahası demokratik bir atmosfere sahipti. İktidar yanlısı basının yanı sıra farklı görüşlere sahip muhtelif dillerde basılan muhalefet gazetelerinin faaliyetleri için elverişli koşullar oluşmuştu. "O yıllarda Halk Cumhuriyeti'nin pozisyonunu yansıtan en canlı örnek ise "Azerbaycan" gazetesiydi. Çok geniş konu yelpazesi, ciddi ve eşsiz tarzı, operasyonel yönü, yüksek profesyonellik seviyesi ve güçlü yazar kadrosu ile öne çıkan bu gazetede milli ideolojimizin önemli temsilcileri, devletçilik sosyo-politik konsepti bakımından yazılar yazarak halkın milli özgürlük bilincinin oluşmasında aktif rol almaktaydılar. Aslında kültür ve sanat sorunları ile ilgili dergi ve gazeteler de dönemin gazetecilik gereksinimlerini karşılamaktaydılar. Buna "Mədəniyyət" gazetesi ve "Övraqi-nəfisə" dergisi örnek gösterilebilir."

Bu dönemde Azerbaycan kültürünün en hızlı gelişen alanları olan edebi ve sanatsal gelişimle ilgili şiir, nesir ve drama tarzı sanat örnekleri, kendi dönemlerinde toplumsal ve milli bilincin oluşmasına güçlü şekilde etki ederek milli devlet ve vatanseverlik ideallerini dile getirmekteydiler.

Bu dönemin güçlü edebî şahsiyetleri A. Şaik, M. Hadi, A. Cevad, C. Cabbarlı, S. Mümtaz, Ümmü Gülsüm, S. Hüseyin, N. Vezirov, A. Yusifzade, İbrahim Şakir, Hüseyin Vafat, R. Efendizade, Ali Mestan, Ü. Hacıbeyli, S. Memmedzade, A. Ram, Emin Abid, Ali Şevki ve Davud gibi kimselerdi.

Büyük Azerbaycanlı araştırmacı Alhan Bayramoğlu, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemindeki sanat sürecinden bahsederken, başta M. E. Resulzade, ideolog Mirza Bala, meclis başkanı A. M. Topçubaşov, meclis başkan yardımcısı S. Memmedzade, Ü. Hacıbeyli, A. Hüseyinzade, C. Memmedkuluzade, A. M. Hadi, H. Cavid, A. Şaik, S. Mümtaz, “Cumhuriyet şairi” A. Cevad, Aliyusif Ran, Ümmü Gülsüm Hanım (M. E. Resulzade'nin kardeşinin kızı, S. Hüseyin'in hanımı), Emin Abid, C. Cabbarlı, Davud ve Ali Şevki'nin isimlerini zikreder ve onların birçok şiirlerinin “elli yıl boyunca söylenen marşlara, ilahilere ve türkülere” dönüştüğüne işaret eder. Bu dönemde nazire, gazel, kaside, mersiye ve methiye geleneğinin daha çok A. Cenneti, İ. Tahir ve A. Muniri tarafından devam ettirildiğini; M. Hadi, H. Cavid, Hacı Kerim Sanılı, A. Cevad, A. Şaik, A. Abid, C. Memmedkuluzade, Ü. Hacıbeyli, S. Hüseyin, C. Cabbarlı, Tağı Şahbazi (Simurg), Y. V. Çemenzeminli, F. B. Köçerli, Ümmü Gülsüm ve İ. Aşurbeyli'nin doğrudan Azerbaycan'ın bağımsızlığını, milli devletini, bayrağını, armasını, Türkçülük idealini, İslami ve evrensel değerleri konu alan en güzel edebi, sanatsal, ilmi, felsefi ve tarihi eserlerini bu yıllarda yazdıklarını belirtir.

Y. Karayev, bu dönemdeki sanat eserlerinin içeriğinin birkaç ana tema etrafında toplandığını ifade eder: “Bayrağın renklerinin, Türklüğün, İslam ve çağdaşlık idealinin övülmesi; Türk ve İslam tarihinin terennümü; çağdaş modelde ilk bağımsız ve egemen ulus-devletin desteklenmesi; milli devlet ideolojisinin anlatımı;

ordunun askeri başarılarının edebiyata yansıtılması; Ermenilerin Karabağ davası; Azerbaycan'da halkın vahşice katledilmesi ve toprakların yağmalanması; maddi ve tarihi abidelerin, ilim ve kültür merkezlerinin canlandırılması; 18-31 Mart olayları; halkın Türklük geçmişinin, İslam tarihindeki şehadet ve kahramanlık örneklerinin methi ve hafızalara kazınması; kuzeyden yaklaşan kara bulutlardan ve vatanı kaplamakta olan tehlikeden doğan kaygı ve heyecanın ifadesi.”

Araştırmacılar, bağımsızlık döneminde kültür tarihine, özellikle de edebiyat tarihine yönelik oluşan yoğun ilgiyi, bağımsızlık neticesinde milli kültürün araştırılması ve tanıtılması gerekliliğinin fark edilmesi ile açıklamaktaydılar.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde kültürün ve kültürel-ahlaki değerlerin devletle arasındaki güçlü etkileşim, bağımsızlık bilincinin oluşmasında milli kültürün belirleyici bir faktöre dönüşmesiyle alakalandırılır. N. Alekberova bu konuda şöyle yazıyor: “Milli kültürün uyanışı, bağımsızlık bilincini” ve bağımsızlık hareketini hazırlayan, şekillendiren ve yönlendiren bir fenomen haline gelmişti.” Azerbaycancılık fikri kültürde ve onun muhteşemliğinin bir parçası olan sanatsal edebiyatta doğarak devlet inşası esnasında hayata geçip gerçekleşmişti. Muazzam bir yaratıcı güce sahip olan kültür paradigması, ulusun gelişiminin kader aşamasında, devlet kurmanın ilkelerini ve Demokratik Cumhuriyet’in teşekkülünün tarihen hukuka uygunluğunu belirlemişti. Milli kültür; felsefi ve estetik bir başlangıç, teorik bir temel olarak bağımsızlığımızın ebedi geleneklerinin oluşumu, geliştirilmesi ve güçlendirilmesinde belirleyici, olağanüstü, varoluşsal gücü ve yaşamsal enerjiyi içinde ihtiva ediyordu. Tam da o yıllarda kültürün yeniden doğuşunu hazırlayıp ona güçlü bir ivme kazandırmıştı. O dönemde meydana getirilen muhteşem kültür

örnekleri, sanat ve edebiyat mirası, şimdi bir bütün olarak bize örneklik teşkil etmektedir.”

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin önderleri ve ideologları olan M. E. Resulzade, A. Hüseyinzade ve A. Ağaoğlu kültürle ilgili olarak, milli-manevi geleneklere ve kültürel miras konusundaki tarihi devamlılığa önem verdiler. A. Hüseyinzade, Türklerin tarihinde parlak kahramanlık, inanç ve din çağı ile modern bilim, bilgi ve kültür çağını birbirinden ayırmaktaydı. “Bu çağ; canlı, yaşama kabiliyetine sahip ve güçlü bir halkın akıl çağı olacaktır.”

A. Ağaoğlu, Avrupa kültürü ve milli kültür konusunda üç akımın ortaya çıktığına işaret eder:

- Radikal ilericiler;
- Radikal gericiler;
- Yeni Pan-İslamcılar.

Birinci akıma göre “Yaşamın bütün yapısı Avrupa'dan alınmalı ve ona uygun düşecek şekilde değiştirilmelidir.” Yani sadece Avrupa kültürü benimsenmeli, kültürel mirasa ve tarihi verasete son verilmelidir.

Bu eğilimde hayret verici derecede keskin bir fikir ileri sürülmüştür: Meyve veren ağacı bin bir zorluk ve meşakkatle yetiştiren bahçıvanın gözü önünde kesip kurutmak, sonra da onun meyvesini beklemek!

İkinci akıma göre, Müslümanların başına gelen bütün felaketlerin yegâne sebebi, “eski inanış ve anlayıştan uzaklaşmak, kadim vesayetlerin zayıflaması, ahlaksızlık ve dinin öğretisine şüphe ile bakmak”tır. Bu görüşün savunucuları Avrupa kültürünü reddediyor; sadece milli, manevi, dini gelenek ve değerleri kabul ediyorlardı.

Yeni Pan-İslamcılar, “Avrupa kültürünün değerlerini makul ve ihtiyatlı şekilde Müslüman topraklarına getirip ekmeği” doğru buluyorlardı ve aşırılıktan uzaktılar.

A. Ağaoğlu, Türkiye ve Azerbaycan'ın cumhuriyet yönetim şekli ve liberal ilkelere dayalı olarak gelişmesini doğru bulmaktaydı: "Türk milletinin Batı kültürünü edinmesinin tek çaresi, bu kültürü meydana getirmiş olan serbest teşebbüs ilkesini samimiyetle kabul etmesidir."

Mehmed Emin Resulzade, gerek iktidarda gerekse sürgündeyken kültürel geleneklere öncelik vermiştir. O, "Azərbaycanın mədəni ənənələri" (*Azerbaycan'ın Kültürel Gelenekleri*) adlı eserinde kendinden öncekileri unutmamaya, onlardan öğrenmeye, daha kültürlü olmaya çalışırdı: "Bir milletin yeni nesli eskisinden daha az kültürlü ve daha az tecrübeli ise, o milletin varlığı ve bağımsızlığı tehlikeye maruz kalabilir."

1920 yılında Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetinin kurulması ile birlikte milli kültüre ve milli-manevi değerlere yönelik tutum da değişti. Kültür Devrimi, kültürün tüm alanlarında komünist ideolojinin tekeli ni sağlamaya hizmet etmekteydi.

Komünist ideoloji, halkı kendi tarihsel köklerinden, milli ve kültürel değerlerinden uzaklaştırmak için kültürel mirasa karşı nihilist bir tavır oluşturmaya çalışmaktaydı.

Milli tarihimizin Sovyetler Birliği döneminde Sovyet anlayışına uygun olarak, milli mesele, mili politika, yaşam tarzı ve kültür tek tip hale geldi. Tarihsel hafıza ciddi şekilde sansüre maruz kaldı. Bunun sonucunda milli bilinçteki Türk ve İslam unsurları baskı altına alındı ve derin bir deformasyona uğradı. Kültürün etnik potansiyeli de bu şekilde azalmış oldu. Siyasi takip ve baskının acımasızlığı nedeniyle Türk İslam dünyasından ve Azerbaycan'ın geleneksel değerlerinden soyutlanma koşullarında bir taraftan kendi tarihini koruma, diğer taraftan da Sovyet toplumunun karmaşık siyasi ve sosyo-ekonomik koşullarına uyum sağlama gibi şaşırtıcı bir yetenek

ortaya çıktı. Çeşitli yasaklara maruz kalan kültürün Türk ve İslam bileşenleri, savunma reaksiyonu olarak önemli semboller haline geldi. Bu semboller Azerbaycanlıların milli duygularını diriltmiştir.

Enternasyonalizmin temel amacı; milli kültürlerin birbirine benzeşmesi, milliliğe özen ve önem gösterilmemesi, milli geleneklerden uzaklaşılması ve tarihi verasetten imtina edilmesi idi.

Akademisyen A. Daşdemirov, Sovyet dönemi milli bilinç tarihinde Azerbaycan'ın yüksek sadakat sahibi bir ülke kabul edilmesini önemli bir olay olarak değerlendirmekteydi: "Bu hadise temelinde yeni tarihi" koşullarda yeni milli ideoloji bileşenleri, semboller ve mitlerle karakterize edilen yeni bir Azerbaycan kültürü, şekilleniyordu. Bu kültür, onun yaratıcılarıyla, yani Ü. Hacıbeyov, F. Emirov, K. Karayev, C. Cabbarlı, H. Cavid, S. Vurğun, M. İbrahimov, R. Rıza, M. Rahim, Y. Memmedaliyev, H. Hüseyinov, Bülbül ve diğer önde gelen ilim, kültür, edebiyat ve sanat adamları ile yakından ilişkilidir. Onlar, zengin halk musikisi ve folkloru, kültür tarihi, manevi ve estetik gelenekler temelinde Sovyet dönemi kültürünü ortaya çıkardılar. İhtimaldir ki, bu dönemin somut tarihi merhalesinin ideolojik ve siyasi konjonktüründen bağımsız olmayan bu kültür devrinde, Azerbaycan halkının ruhi ve manevi varlığının şekli ve özünü, onun etno-kültürel kendine özgülüğü teşkil etmekteydi."

Böylesine karmaşık tarihsel koşullarda iktidara gelen deha şahsiyet Haydar Aliyev, kültürün inkişafına ve kültürel mirasa özen göstermiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nden araştırmacı T. Svyatohovski, Haydar Aliyev'in 1960 ve 1970'li yıllarda Azerbaycan'ın kültürel manzarasını değiştirmek için mevcut üç akımın etkileşimine dikkat çektiğini belirtmektedir: "Bu

akımlardan biri şehirleşmenin, özellikle Bakü halkının hızla gelişmesinde; ikincisi ise yavaş yavaş canlanan aydın sınıfının devamının eğitimi yönünde halk arasında yükseköğrenime sahip insan sayısının 150 bin kişiye ulaştırılması gerçeğinde kendini gösterdi. Her iki yöndeki gelişme, 3. akımın özünü oluşturan iki dilliliğin güçlenmesi ile bir araya denk düştü.”

Haydar Aliyev, Azerbaycan kültürünü devletin öz niteliklerinden biri haline getirmeyi başardı. Çok kadim bir tarihe sahip olan Azerbaycan kültürü, milli-manevi gelenek ve değerleri baz alarak XX. yüzyılın ikinci yarısından, yani Haydar Aliyev’in liderliği döneminden itibaren bu güne kadar kendi yüksek gelişim merhalesini yaşamaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri; Haydar Aliyev’in kültüre, kültürel mirasa ve Azerbaycan devletine gösterdiği özel dikkat ve özendir. Kültürel mirasımızın korunması, geliştirilmesi ve dünya çapında ün kazanmasında Haydar Aliyev’in çok değerli hizmetleri olmuştur. Azerbaycan’ın çok yönlü kültürü H. Aliyev döneminde yeniden diriliş dönemi yaşamaya başlamıştır.

Haydar Aliyev’in yürüttüğü kültür politikasının ayrılmaz bileşenlerinden biri, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin milli kadro siyasetinin tarihi devamlılığını sağlamanın aracı olan eğitim politikasıydı. Haydar Aliyev, Sovyet döneminde bile eğitimle ilgili birçok karara imza atmıştır. “Azerbaycan cumhurbaşkanının çalışmalarının kendine özgü bir takım özellikleri vardı. Eğitim alanında gerçekleştirdiği icraatlar, onun büyük eğitimciler ve milli kadroların yetiştirilmesi alanında bir stratejist olduğunu göstermektedir.”

M. Kasımlı, Haydar Aliyev’in Sovyet döneminde eğitim alanındaki icraatlarının istikametlerini şöyle tanımlar:

- Azerbaycan eğitim sisteminin kurmay heyetini, yerli kadrolardan oluşacak şekilde millileştirdi;

- Cumhuriyet'in her yerinde, özellikle de kırsal kesimlerde okullar yaptırdı;
- Öğretmenlerle yakından ilgilendi;
- Tayin sistemi genişletildi, tayinle kırsalda görev yapan öğretmenlere kira desteği verildi ve diğer bazı kolaylıklar sağlandı;
- Gençlerin yükseköğrenim görmeleri için uygun şartlar oluşturuldu, kırsal kesimin uzman ihtiyacını karşılamak için gençler yüksekokullara sınavsız kabul edildi;
- Yüksekokulların sayısını artırdı, maddi ve teknik altyapısını güçlendirdi;
- Azerbaycan eğitim sisteminin öncü dünya ülkelerinin eğitim sistemleri ile ilişkilendirilmesi için gayret gösterdi.

Büyük Önder Haydar Aliyev, Azerbaycan'da yükseköğretimin gelişmesine özel önem vermiş, yükseköğretim ağını genişletmiş, öğrenci sayısını artırmış ve öğretmenlerle sürekli ilgilenmiştir. Haydar Aliyev iktidara geldiğinde ülkede sadece 13 yüksekokul faaliyet gösteriyordu. Ancak o, yüksekokul sayısının Azerbaycan nüfusunun artan talebini karşılamadığına inanıyordu. Azerbaycan Cumhurbaşkanı bu nedenle yüksekokulların açılmasına önem verdi. Sadece onun kararlılığı sayesinde 1980 yılında yüksekokul sayısı 17'ye ulaştırıldı: Bakü'de Rus Dili ve Edebiyatı Enstitüsü, İnşaat Mühendisleri Enstitüsü, Nahçıvan ve Hankendi'de farklı enstitüler açıldı. 1976-1980 yılları arasında yüksekokullarda 23 yeni fakülte ve 72 yeni bölüm oluşturulmuştur. Daha 1980 yılında cumhuriyette 140'ın üzerindeki farklı uzmanlık alanında uzman yetiştiren 75 orta ihtisas okulu vardı. "Daha önceki yıllarda Azerbaycan bu alanda komşu cumhuriyetlerin gerisinde kalıyor idiye de, H. Aliyev'in çalışmaları sonucunda sadece onları değil, orta ve yükseköğretim tahsili almış kadroların yetiştirilmesinde

seviye ve ölçek açısından Doğu ülkelerini de hayli geride bıraktı. Artık Cumhuriyet nüfusunun her 10 bin 63 kişisinden 172'si öğrenciydi. Ancak Haydar Aliyev bununla yetinmemiş ve yüksekokulların açılması çalışmalarını sürdürmüştür. Doğrudan onun çabalarıyla 1981 yılında Azerbaycan'ın 18. yüksekokulu olan Teknoloji Enstitüsü açıldı. Bu enstitünün kurulması, cumhuriyette yeni uzmanlık alanlarında uzmanların yetiştirilmesini mümkün kılmaktaydı."

Genel olarak Haydar Aliyev'in iktidarı yıllarında Azerbaycan'da beş yeni yüksekokul açılmış, bunların maddi ve teknik altyapısı sağlamlaştırılmış ve yurt binaları inşa edilmiştir. Bütün bunlar Azerbaycan'da eğitim düzeyinin yükselmesine yardımcı olmuştur. Böylece Azerbaycan, Sovyet egemenliğinin tüm yıllarında ilk kez Güney Kafkasya'da en gelişmiş eğitim merkezi haline gelmiştir.

Haydar Aliyev, yüksekokullar içerisinde Azerbaycan'ın ilk yükseköğretim kurumu olan Bakü Devlet Üniversitesi'ne özel önem vermekteydi. O, öğrenciler arasında kızların daha fazla olması için çalışmaktaydı. Bilim adamlarının sayısının artırılmasına önem verirdi. Şuna dikkat edilmelidir ki, 1920 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nden mezun olan 1.412 kişiden sadece 259 kişi Azerbaycanlı idi ve bunlardan 40'ı kadındı. 1939-1941 yıllarında üniversiteden 479 kişi mezun olmuştu. Üniversitedeki bilim adamlarının sayısı da sürekli artıyordu. 1938-1940 yılları arasında üniversitenin bilim kurulunda 1 doktora ve 39 doktora tezi, 1941-1945 yılları arasında ise 8'i Azerbaycanlı olmak üzere 13 kişi doktora, 68'i Azerbaycanlı olmak üzere 118 kişi doktora tezlerini savunmuştu. 1945'ten sonra üniversite mezunu olanların sayısı 21.928 kişi idi. 1946-1969 yılları arasında ise önceki 25 yıla kıyasla 8,3 kat daha fazla yüksek tahsilli uzman yetiştirilmişti. 70'li yıllarda

üniversite öğrencilerinin yaklaşık %75'ini Azerbaycanlı kız ve erkekler teşkil etmekteydi.

Milli Lider'in Azerbaycan'ın ilkyükseköğretim kurumu olan Bakü Devlet Üniversitesi'nin temellerini attığını, Azerbaycan'ın bağımsızlık ideallerinin gerçekleşmesinde özel bir rol oynadığını ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin faaliyetlerini çok takdir ettiğini de belirttim. Ulu Önder, güçlü devlet adamlığı ve siyasi basireti sayesinde, adalet ve milli fanatizm bağlamından hareketle XX. yüzyılın başlarında yaşanan olaylara objektif ve tarihsel bir değerlendirme yapmıştır.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin eğitim politikası ile Milli Önderimiz Haydar Aliyev'in eğitim politikası arasındaki tarihi mirası yansıtan noktalara dikkat edelim. Yeni kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, kamu yönetimine ve sosyal süreçlere iştirak etmeleri bakımından nitelikli milli kadrolara büyük ihtiyaç duyuyordu. Bu kadroların yetiştirilmesi gayesiyle Cumhuriyet döneminde Azerbaycan'dan yabancı ülkelerin yükseköğretim kurumlarına 100'den fazla öğrenci gönderilmişti. Bu öğrencilerin 23'ü İtalya, 45'i Fransa, 2'si Almanya, 10'u İngiltere, 9'u Türkiye ve 12'si yıkılan Rusya İmparatorluğu'nun çeşitli yükseköğretim kurumlarına (Moskova, Kiev, Don, Harkov ve diğer şehirler) gönderilmiştir.

Büyük Önder Haydar Aliyev'in Azerbaycan'a liderlik ettiği ilk dönemlerinde, özellikle geçen yüzyılın 80'li yıllarında öğrencilerimizin eski birliğin önde gelen eğitim kurumlarında eğitim ve mesleki uzmanlaşma faaliyetlerine başlaması, yeni merhalede Azerbaycan geleneklerinin devamı idi. Haydar Aliyev, bu dönemi şöyle tanımlıyordu: "Ben, 14 Haziran 1969'da Azerbaycan'ın başına seçildikten sonra ilk etapta eğitimle meşgul olmaya başladım. O zaman, Azerbaycan'ın günün birinde bağımsız olacağına, bu kadrolara ihtiyaç duyacağına ve

Azerbaycan'ın bağımsızlığını zaten bu kadroların sağlayacağına inanıyordum.

O zaman gelip çattı. Azerbaycan artık bağımsızlığının 7. yılını yaşamaktadır. Son beş yılda Azerbaycan'ın bağımsızlığı güçlenmiş, Azerbaycan'da hukuka dayalı, demokratik ve dünyevi bir devlet inşası süreci gelişerek devam etmektedir. Azerbaycan, yoluna demokrasi ve piyasa ekonomisi ile devam etmektedir. Azerbaycan dünya camiasında kendine yakışan bir yer edinmiştir. Azerbaycan'ın dünya ülkeleri arasındaki saygınlığı artmış ve ülkemiz tanınmıştır. Azerbaycan bundan sonra da bağımsız olarak yoluna devam edecektir."

Haydar Aliyev, 1918 yılında Azerbaycan'da ilk demokratik cumhuriyet kurulduğu zaman, başta Fetali Han Hoyski ve Alimerdan Bey Topçubaşov olmak üzere kurucularının çoğunun Moskova ve St. Petersburg'da eğitim gördüklerini belirtmektedir. İlk demokratik cumhuriyetin terkinde Azerbaycanlılarla birlikte diğer ulusların, bu cümleden Rusların, Polonyalıların ve Yahudilerin temsilcileri de bulunmaktaydı. Çünkü belirli alanlarda yüksek tahsil görmüş uzmanlara ihtiyaç vardı.

1919 yılında Azerbaycan'da ülkenin ilk yükseköğretim kurumu olan Bakü Devlet Üniversitesi kurulmuştur. Üniversite Konseyi'nin 10 Kasım 1919'daki ilk toplantısında profesörlerin ve diğer akademik heyetin oluşumu onaylandı. 15 Kasım 1919 Cumartesi, üniversitenin ilk ders günü olmuştur. Üniversitenin ilk rektörü Prof. Vasili İvanoviç Razumovski daha sonraları bu eğitim ocağının kurulmasının öneminden bahsederken şunları yazmıştı: "Azerbaycan kendi eğitim merkezini kurdu. Türk milletinin tarihine yeni ve başarılarla dolu bir sayfa daha yazıldı. Avrupa ile Asya'nın kesiştiği noktada yeni bir meşale yandı. Bu büyük tarihi olayın tanıkları olarak kendimizi bahtiyar sayabiliriz."

Azerbaycan'da yükseköğretim kurumları kurulmasının temelini Bakü Devlet Üniversitesi, atmıştır. Daha sonra bir dizi yüksekokul açılmış ve biz bunlar aracılığıyla Azerbaycan'da ülkemizin ihtiyaç duyduğu kadroları yetiştirebildik.

Yüksekokulların yıl dönümlerinin kutlanması da Haydar Aliyev'in faaliyetleri içerisinde önemli bir yer işgal ediyordu. O, bu bakımdan Azerbaycan'ın bilim, eğitim ve kültürünün gelişmesinde istisnai bir rol oynayan Bakü Devlet Üniversitesi'nin yıl dönümü etkinliklerinin düzenlenmesine özel önem veriyordu. Profesör Abuzer Halefov şunları söyledi: "Bakü Devlet Üniversitesi'nin 50. kuruluş yıl dönümü, halkımızın, bilimimizin ve eğitim dünyamızın adeta bir bayram kutlamasıydı. Bu kutlama, üniversitenin binlerce çalışanı için çok değerli ve onur verici idi. Çünkü yıl dönümü tertip komisyonunun başkanı; üniversitenin dünyaca ünlü bir mezunu, büyük fanatiği ve Azerbaycan Komünist Partisi birinci sekreteri olan Haydar Alirza oğlu Aliyev idi. Mecazi olarak söylemek gerekirse, üniversitenin şaheseri idi. Üniversitesini, bir bütün olarak Azerbaycan halkını ve Azerbaycan devletini uluslararası camiada Haydar Aliyev kadar yükseklere çıkararak ikinci bir mezun yoktur. Haydar Aliyev, Bakü Devlet Üniversitesi mezunu olmaktan gurur duyduğunu eserlerinde ve konuşmalarında defalarca vurgulamıştır. Onun yüce bir şahsiyet, önde gelen bir devlet adamı ve büyük bir aydın olarak şekillenmesinde ve milli-manevi değerleri edinmesinde üniversite ortamının ve atmosferinin büyük rolü olmuştur. Haydar Aliyev bu rolü çok önemli görmüştür."

Haydar Aliyev'in yıl dönümü tertip komisyonu başkanı olarak etkinliklerin hazırlanmasına doğrudan öncülük etmesi, yıl dönümüne katılmak için gelen konukları kabul etmesi ve üniversitenin Azerbaycan'ın bilimi, eğitimi ve kültürünün

gelişmesine yaptığı büyük hizmetler hakkında geniş bilgiler vermesi, yıl dönümü etkinliklerinin daha yüksek bir seviyede kutlanmasını sağladı. Haydar Aliyev, yıl dönümü töreninin açılışını gerçekleştirirken yaptığı etkili konuşmasında üniversitenin geçtiği büyük, zorlu ve çilelerle dolu gelişme ve ilerleme yolunu; üniversitenin Azerbaycan'ın bilimi, eğitimi ve kültürünün gelişmesine yaptığı büyük hizmetleri çok takdir ederek şöyle demiştir: “Bakü'deki bu üniversite, Azerbaycan halkının hayatının zor günlerinde, ülkede iç savaşın kızıştığı bir dönemde kurulmuştur. Ancak bu durum, üniversite kurma hareketini engellememiştir. Azerbaycan Üniversitesi'nin kuruluşu öncü güçlerin zaferi, aynı zamanda burada doğan halka eğitim vermek ve onlara dünya kültür ve bilim hazinesinin kapılarını açmak için Azerbaycan'ın en iyi evlatlarının uzun yıllar boyunca verdiği mücadelenin neticesiydi. Biz Azerbaycan halkının bu ve benzeri seçkin evlatlarına zulmet, gericilik ve başıboşluk ortamında Azerbaycan halkının toplumsal düşüncesini, bilim ve kültür meşalesini gözbebeği gibi korudukları için minnettarız.”

Bu düşünceler, Haydar Aliyev'in Azerbaycan eğitimcilerine, aydınlarına ve Bakü Devlet Üniversitesi'nin kuruluşunda büyük fedakârlıklar gösteren Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devlet yetkililerine verdiği büyük değeri ifade etmektedir. “Haydar Aliyev bu sözleri ile Azerbaycan'ın bağımsızlığına, onun uğrunda mücadele yürüten güçlere ve aynı zamanda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devlet yetkililerine duyduğu derin saygıyı açık şekilde göstermekte idi. Haydar Aliyev'in bu görüşlerini, üniversiteyi kuran Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni düşman olarak gören ve o dönemi unutturmaya çalışan Komünist Partisi'nin cumhuriyetteki lideri olarak çekinmeden ifade ettiğini de göz ardı etmemek gerekir. O dönemde bazıları H. Aliyev'in ana dili olan Azerbaycan dilini konuşmayı

bilmediğini düşünüyordular. Ancak onun Azerbaycan dilindeki bu konuşması, Azerbaycan toplumunda gerçek bir sansasyon yarattı. Hatta bazıları ona yaklaşarak ana dilinde konuştuğu için kendisini tebrik ediyor ve şükranlarını dile getiriyordu. H. Aliyev'in ana dilinde konuşması, ana dilini seven ve milli ruhla yaşayan insanlar için büyük bir hadise idi. O ise insanlarla sohbet ederken, şaşırılmaya gerek yok, bu dil benim ana dilim ve ana dilde konuşmak kahramanlık değil, diyordu. Ama aslında, Sovyet sisteminin hâkim olduğu yerde, cumhuriyetin liderinin ana dilinde, hem de yüksek bir milli ruhla konuşmasının, kendisi ve liderliği için bir takım istenmeyen sonuçları olabilirdi. H. Aliyev bu konuşmasıyla ana dilini sevmenin ve onu geliştirmenin gerekliliğini öğütlüyor ve milli geleneklerin gelişmesinde ana dilin rolünü değerlendiriyordu. H. Aliyev yüksek sesle şöyle diyordu: "Azerbaycan halkının en iyi gelenekleri Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde geliştirilmiştir." O; Azerbaycan dilinin, halkın milli ruhunun, milli bilincinin ve vatanseverlik duygularının gelişmesinde üniversitenin müstesna bir rol oynamasını çok önemli buluyordu."

Bir başka Aliyev araştırmacısı İ. Hüseynova da Haydar Aliyev'in eğitime, bilime, kültüre ve bir bütün olarak halkın entelektüel düzeyini yükseltmeye verdiği önemin, onun yönetim ve liderliğinin öne çıkan yönlerinden biri olduğuna dikkat çekiyor: "Aslında, tarihimizin son 33 yıllık milli dirilişi, mahiyet itibariyle halkın eğitim alma standartlarındaki yükseliş, temel bilimlerin oluşumu ve milli kültürün ortaya çıkması ile yakından ilişkilidir. Bunlar ise eğitim sistemi ve bu sistemin verimli şekilde kullanılması neticesinde mümkün olmuştur."

Haydar Aliyev'in geçen yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarında büyük bir öngörü ile hayata geçirdiği eğitim, bilim ve kültür alanlarındaki başarılı politikası, bugün kendisini bağımsız

Azerbaycan'ın milliserveti olan zengin entelektüel potansiyelinin doruklarında göstermekte ve meyvelerini vermektedir. O yıllarda Haydar Aliyev'in inisiyatifi ve önderliğinde geniş eğitim kurumları ağı oluşturulmasa; bunların sağlam maddi ve teknik temelleri kurulmasa; Azerbaycan için cumhuriyetin dışında yüksek vasıflı uzmanlar, özellikle de milli askeri kadrolar hazırlanmasa ve bilimsel araştırma enstitülerinde temel bilimlerin gelişmesi sağlanmasa idi, şüphesiz Azerbaycan'ın bugün çağdaş medeniyetin gereklerini yerine getiren büyük, bilimsel ve milli bir eğitim sistemi olamadığı gibi, zengin bir kültürü de olamazdı."

Kendisinden önceki bütün sosyal, siyasi, kültürel ve manevi tecrübeyi ve tarihi devamlılığı derinlemesine inceleyen, ayrıca bunu şeraite uygun Azerbaycan gerçekliğine uyarlayan büyük önderimiz Haydar Aliyev, eğitimi milli ilerlemenin en güçlü etkenlerinden biri olarak görmekteydi: "Eğitim sisteminin ne kadar değerli olduğunu şuradan anlamak mümkündür ki, Azerbaycan'da yüksek düzeyde bilgiye, uzmanlığa ve ilme sahip insanlar var ve bunlar toplumun çoğunluğunu teşkil ediyor. Eğer onlar olmasaydı Azerbaycan ekonomisi bu kadar güçlü gelişemezdi. Onlar olmasaydı Azerbaycan bilimi gelişemezdi. Onlar olmasaydı şimdi biz Azerbaycan'ı bağımsız bir devlet olarak yönetemezdik. Onları takdir etmeli ve onlarca yıl çabalayarak elde ettiğimiz başarıyı hiçbir zaman unutmamalıyız."

Dünyaya "kültür dünyası", "entelektüel dünyası" ve "bilimsel ve teknik ilerleme dünyası" olarak bakan Haydar Aliyev, Sovyet döneminde Azerbaycan bilimine sahip çıkma konusunda birçok alanda faaliyet göstermekteydi:

- Bilimsel araştırma enstitülerinin ve bilim çalışanlarının sayısını artırıyordu;
- Azerbaycan biliminin ülkede ve dünyada tanıtılması için çaba sarf ediyordu;

- Önde gelen bilim adamlarının devletin çeşitli nişan, madalya ve ödülleri ile taltif edilmelerini sağlıyordu;
- Azerbaycan'ın tarihi, dili ve edebiyatı ile ilgili çalışmaların genişletilmesini teşvik ediyordu;
- Milli ruha sahip bilim adamlarını takip ve baskılardan koruyarak himaye ediyor, onlara yaratıcı olabilmeleri için uygun ortamlar meydana getiriyordu vs.

Ulu Önder, meselelerin karmaşık çözümüne işaret eden bu grafik çalışmalarla milli bilincin zenginleştirilmesini sağlarken, halkımızın manevi değerlerinin zenginleştirilmesi için de kutsal görevini yerine getirmesi gerekiyordu.

Haydar Aliyev, kültürün tarihi köklerine büyük kıymet verir, onu sever ve ona çok değer verirdi: "Azerbaycan halkının kadim kültürünün; bilimsel düşüncesinin kökleri, onun tarihinin derinliklerine kadar uzanmaktadır. Yüzyıllar boyunca Azerbaycan halkı, Doğu edebiyatı ve sanatının, farklı dönemlerin felsefesinin ve biliminin en yüksek başarılarını bünyesinde barındıran, zengin, çok yönlü ve özgün bir kültür meydana getirmiştir. İlk çağlardan itibaren burada tıp, astronomi, matematik, coğrafya, tarih, felsefe, edebiyat, müzik kültürü, süsleme sanatları ve güzel sanatlar gelişmiş, tarihsel mirasına da özgün mimari yapılar meydana getirilmiştir."

Haydar Aliyev bu şekilde maddi ve manevi kültürün tarihi devamlılığına aynı derecede önem vermekteydi.

Haydar Aliyev, bilimin gelişmesine özel önem veriyordu. O dönemlerde yetenekli ve gelecek vaat eden bilim adamları, gelişmiş ülkelerin bilim merkezlerine tecrübe edinmeleri için gönderildi. Azerbaycan bilim adamlarının icat ve keşiflerinin sayısı, ağırlığı ve etkisi artırılmıştır.

Haydar Aliyev, Sovyet döneminde N. Tusi'nin 780. ve M. Kazımbey'in 180. ölüm yıl dönümlerinin kutlanmasını sağladı.

Haydar Aliyev, halkın tarihi hafızasına saygı duyuyordu: “Bütün bunlar tarihtir, hiçbirini değiştirmek mümkün değildir. Hepsine hürmet ve ihtiramla yaklaşmak icap eder. Bu nedenle, tüm Azerbaycan halkının, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin, bu cümleden onun biliminin ve eğitim hayatının XX. yüzyıldaki tarihi, büyük saygı ve hürmet gösterilmesi gereken bir tarihtir. Biz bu tarihin her sayfasını saygı ve hürmetle yâd etmeli; Azerbaycan Cumhuriyeti’ni kuran, yaşatan, Azerbaycan’ın bilim ve eğitim sistemini bu düzeye getiren insanların hepsinin önünde saygıyla eğilmeliyiz.”

Haydar Aliyev klasik edebi ve kültürel mirasa da milli fanatizm ve vatanseverlik açısından yaklaştırmıştır. Haydar Aliyev, 1969 yılından ömrünün sonuna kadar klasik edebi ve kültürel mirasın araştırılması, tanıtılması, yayımlanması ve dünyada tanınması için devamlı surette çalışmıştır.

Haydar Aliyev, asırlar boyunca süregelen Azerbaycan kültürünün banisi konumundaki düşünürlerin edebi ve kültürel mirasının özel bir değer taşıdığını her zaman aklında tutmaktaydı. Ünlü filozof Ebu Hasan Behmenyar’ın ve mütefekkir şair Nizami’nin, matematikçi ve astronom Nasiruddin Tûsî’nin ve dâhî lirik şair Fuzuli’nin, Orta Çağ’ın büyük âlimi Raşidüddin ve isyankâr şair Nesimi’nin, tarihçi Abbaskulu Ağa Bakıhanov’un ve realist yazar M. F. Ahundov’un ünlü hicivciler M. A. Sabir’in, C. Memmedkuluzade’nin ve diğer birçoklarının isimleri, bu kültürün asırlardır süregelen tarihinin süsüdür. Biz, Azerbaycan bu ve diğer büyük evlatlarına zulmet, gericilik ve başıboşluk ortamında Azerbaycan halkının toplumsal düşüncesini, bilim ve kültür meşalesini “göz bebeği” gibi koruyup kolladıkları için minnettarız.

Haydar Aliyev’in Sovyetler Birliği döneminde iktidarda bulunduğu yıllarda:

- Klasik edebi ve kültürel mirası meydana getirenler, hak ettikleri gerçek değeri kazandılar;
- Dünyaya Azerbaycan kültürünün temsilcileri olarak tanıtıldılar;
- Onların eserleri, yetenekleri, eserlerindeki idealler ve fikirler, öz halkının manevi hazinesi haline geldi, bunun yanında dünya kültürüne paha biçilmez bir katkı oldukları da kanıtlandı;
- Anıtları dikildi, müzeleri oluşturuldu, çok ciltli akademik neşirleri hazırlandı, eserleri dünya dillerine çevrildi, yaşamları ve yaratıcılıkları etraflıca ve geniş bir şekilde incelendi;
- Dahi Haydar Aliyev, 1979 yılında “Azerbaycan’ın büyük şairi ve düşünürü Nizami Gencevi’nin bıraktığı edebi mirasın araştırılması, yayınlanması ve tanıtımının daha da geliştirilmesi için alınacak tedbirler hakkında” adlı tarihi bir kararı imzaladı;
- 1981 yılında N. Gencevi’nin doğumunun 840. yıl dönümü ile ilgili ikinci tarihi belgeyi imzaladı;
- 1973 yılında Haydar Aliyev önderliğinde filozof, şair ve düşünür İ. Nesimi’nin doğumunun 600. yılı kutlandı.

Kısacası 70’li yıllarda Haydar Aliyev’in bilge ve basiretli bir lider olarak Azerbaycan’da yürüttüğü siyasetin bileşenleri içerisinde özel bir yeri işgal eden insani yön, özellikle dikkat çekmekte idi. Onun halkımızın tarihi geçmişine, ana diline, milli-manevi zenginliklerine karşı duyarlı ve özenli tavrı, bu alanın araştırılması ve korunması çalışmalarına güçlü bir ivme kazandırmıştır. Bahsedilen yıllardan başlayarak milli ruhun, vatanseverlik ve Azerbaycancılık fikirlerinin güçlenmesi gözle görülür bir dalgalanma meydana getirdi. Haydar Aliyev önderliği ile hayata geçirilen bu ilk hareket, uzun soluklu bir çatışma ve mücadelenin temellerini atarak önce Azerbaycan aydınlarını, daha sonra da tüm halkı stratejik amaçlar için seferber etti.”

Geçen yüzyılın 70'li yıllarını, Azerbaycan'da erozyona maruz kalmış milli ruhun ve milletin kendine dönüşünün uyanış dönemi olarak değerlendirmek mümkündür. O zamanki cumhuriyet yönetiminin yürüttüğü çok ince ve akıllıca çalışmalar, halkta özgüven, kültürel mirasa saygı ve kendisinin bir millet olduğunu idrak etme alanlarında yavaş yavaş meyvelerini vermeye başladı.

Haydar Aliyev, kültürel mirasta tarihi devamlılığı korumak için çok yönlü faaliyetler yürütmüştür: kâh kültürün, kültürel ve manevi zenginliklerin geliştirilmesine özel önem vermekte, kâh onun zenginleştirilmesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde ve dünyada tanınması için çaba sarf etmekte, hem de Azerbaycan kültürünü bu topraklarda yaşayan tüm etnik grupların ortak kültürüne dönüştürülmesi sürecinde yoğun bir gayretle çalışmaktaydı. Bunun sonucunda Azerbaycan kültürü herkesi birbirine bağlayarak ortak bir zenginlik haline geldi."

Haydar Aliyev, kültürü inkişaf ettirmek doğrultusundaki muazzam çalışmaları nedeniyle "Azerbaycan'ın Sovyet dönemi komünist liderleri arasında en büyük kültür milliyetçisi" kabul ediliyordu. "Çünkü o, Azerbaycan halkının tarihinin, hukukunun, ekonomik hayatının, sosyal yapısının inanç dünyasının, şiirinin, edebiyatının, müziğinin vs. incelenip ortaya çıkarılması yolunda yürütülen çalışmaları teşvik eder ve onlar için en uygun şartları oluştururdu."

Haydar Aliyev, tek bir Sovyet ulusu meydana getirme sürecini gerçekleştiren Marksizm-Leninizm ideolojisi koşullarında hem Komünist Parti'sinin başkanı, hem milli lider hem de bir kültür milliyetçisi idi. "Haydar Aliyev, milletler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmayı kendisine hedef edinen komünist ideolojiden farklı olarak kurucu, geliştirici ve zenginleştirici işlevini sistemli bir şekilde ve kesinlikle yerine getiriyordu."

Haydar Aliyev, Azerbaycan halkının kadim tarihi ve seçeresi ile ilgili yazılı ve folklorik eserlerin derinlemesine ve kapsamlı şekilde incelenmesi gerektiğinin altını çizerek, bununla kendisinin komünist rejim koşullarında da milli ruha sahip bir devlet adamı olduğunu doğruluyordu: “Azerbaycan edebiyatı, “Kitab-ı Dede Korkut” gibi yüzlerce yıllık kadim edebi eserlerle, Nizami'nin büyük külliyyatıyla; Hakani, Nesimi, Fuzuli ve Vâkıf gibi söz sanatı bahadırlarının dâhiyane eserleri ve âşık şiirinin canlı örnekleri ile zengin bir edebiyattır.”

Uzun süre yasaklanan ve bilinçlerden silinmeye mecbur edilen “Kitab-ı Dede Korkut” destanının araştırılması ve tanıtımı sahasında bir canlanma başladı.

Haydar Aliyev Sovyet rejimi şartları altında:

- Yetenekli aydınları koruyup kollar;
- Halkın tarihi geçmişi ve bugünü hakkında eserler yazmaya teşvik eder;
- Klasik yazar, şair ve sanatçıların yaşamları ve eserleri hakkında kapsamlı araştırma ve tanıtım çalışmaları yaptırıp, onların isimlerini ölümsüzleştirdi.

Tüm araştırmacılar tarafından yürütülen ayrıntılı araştırmaların genel sonuçlarına dayanarak, Azerbaycan edebiyatının tüm Sovyetler Birliği tarihi boyunca hiçbir zaman 70'li ve 80'li yıllardaki kadar özenle ele alınmadığını ifade edebiliriz. Bu dönem, “Azerbaycan edebiyatının (ve bir bütün olarak kültürünün) hem ülkede hem de dünyada tanınma, yükseliş ve ilerleme yılları” olarak kabul edilir. “Azerbaycan halkının tarihi geçmişi ile ilgili romanlar, şiirler ve dramatik eserler hazırlanarak çeşitli dillere çevriliyordu.”

Milliyetçi propagandayı edebiyata, toplumsal ve siyasi muhite sessizce ve özenle taşımak, ayrıca milli ruhu ve milli duyguları pekiştirmek Haydar Aliyev'in halk için yerine getirmiş olduğu tarihi hizmetlerinden biriydi.

Haydar Aliyev'in hayata geçirdiği icraatlar, halkın hayatında önemli bir rol oynayarak bağımsızlığın manevi ve kültürel temellerinin oluşturulmasında en önemli yerlerden birini işgal etmiştir.

Haydar Aliyev'in ilk iktidarı döneminde:

- Azerbaycan sanatı gelişme aşamasına adım attı;
- Azerbaycan müziği, tiyatrosu, sineması, resmi, mimarisi ve radyo-televizyonu gelişme gösterdi;
- Ü. Hacıbeyov, M. Magomayev, A. Bedalbeyli, A. Zeynalı ve diğer sanat ustalarının yıl dönümleri kutlandı;
- K. Karayev'e, R. Behbudov'a, Z. Hanlarov'a, Tofik Kuliyeve, S. Alasgerov'a ve diğerlerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği düzeyinde yüksek ödüller verilmesini sağladı;
- Tiyatro ve sinema oyuncularına özel ilgi gösterdi;
- Tarihsel geçmişimizle ilgili sanat eserlerinin meydana getirilmesi için elverişli koşullar oluşturdu;
- Azerbaycan halkının milli duygularını ve milli özbilincini güçlendirdi;
- Azerbaycan halkının musiki mirasına, yani halk tarafından binlerce yıl boyunca meydana getirilen ve nesilden nesile aktarılan müziğine çok büyük değer verdi.

Haydar Aliyev, tarihi ve kültürel değerlerin ve tarihi eserlerin korunması alanında da büyük çalışmalarda bulunmuştu.

Daha Sovyet döneminde iken manevi hafızanın yeniden diriltilmesi alanında özveriyle çalışan Haydar Aliyev, İçerişehir, Şuşa, Ordubad ve Gence mimari külliyelerini sit alanı ilan etti.

- Ulu atalarımızdan ve yakın tarihimizden miras kalan, ayrıca dünya çapında önem arz eden Kobustan ve Şeki Han sarayları, Kız Kalesi vb. tarih ve kültür anıtlarının sıkı bir şekilde korunmasını sağladı;
- Azerbaycan'ın her yerinde tarihi ve kültürel örneklerin toplanması ve korunması çalışmaları güçlendirildi;

- Dünyanın en eski insan yerleşim yerlerinden biri olan Azıh Mağarası ve Alban Mabedleri koruma altına alındı;
 - Beylegan, Şamahı, Nahçıvan ve Şemkir'deki tarihi eserler, Karabağlar Türbesi, Berde'de XVI. yüzyıla ait minare, Ağdam'da XIV. yüzyıla ait türbe, Salyan rayonundaki Hanegâh Külliyesi, Ateşgâh ve benzeri tarihi eserler restore edildi;
 - 200'den fazla tarihi eser devlet tarafından koruma altına alındı;
 - Tarihi eserlerin kitle iletişim araçları vasıtasıyla tanıtımına ağırlık verildi;
 - Tarihi eserlerin incelenmesine, araştırılmasına ve arkeolojik kazılara gösterilen ilgi artırıldı;
 - Azerbaycan mimarlarının geride bıraktığı mirasın araştırılmasına ve tanıtılmasına özen gösterildi;
 - Kentsel, mimari ve arkeolojik anıtların korunması, restorasyonu ve onlardan daha iyi şekilde istifade edilmesinin sağlanması için karar alındı;
 - Kültürel mirasın ve tarihi eserlerin tanıtımı için kataloglar, koleksiyonlar ve broşürler basıldı;
 - Tarih ve yerel tarih müzeleri kuruldu;
 - Bakü ve Ulyanovsk'ta N. Nerimanov'un heykelleri dikildi;
 - Tarihi adlar yeniden canlandırıldı;
 - Arşiv fonlarının sayısı artırıldı ve daha iyi korunmaları sağlandı;
 - İslami değerlerin korunmasına, milli-manevi değerlerin ve camilerin yeniden canlandırılmasına gayret edildi;
 - Ahlaki eğitim sahasında aydınlara özel öncelik verildi;
 - Manevi, ahlaki, saf ve yüce amillerin toplumda oynadıkları rol güçlendirildi;
 - Kültür ve eğitim kurumları ağı genişletildi;
- Kurban, Ramazan ve Nevruz bayramlarının kutlanması sağlandı.

Milli merasimlere özen gösteren Haydar Aliyev, komünist düşüncenin hakim olduğu bir siyasi ortamda liderlik yaptı. Komünist rejimin “pamukla kafa kestiği” (*kötülüğü alenen değil kurnazlıkla yaptığı, sinsî niyetlerini tatlı dilini kullanarak gerçekleştirdiği*) bir zamanda, komünist rejimin siyasi liderin milli görüşlerinin doğuşunu görmezden gelmesi mümkün değildi. Ancak Haydar Aliyev, hiçbir şüpheye mahal vermeyen siyasi becerisiyle işleri tersine çeviriyordu. Sovyet Bolşevizminin baskılarına, daha doğru söylemek gerekirse soykırımına maruz kalan halkımız bu acı günleri bir daha yaşamamalıydı. Bu fikri düşüncesinde ayrıştıran Haydar Aliyev, zekâsının gücünü ülkemize siper etmişti. Ulu Önderimiz yaptığı bu işle 1957 yılında ülkemizin başına gelen ve dilimiz ile ilgili olaylardan sonuçlar çıkararak ustaca adımlar atmak durumunda kalmıştır. Becerikli adımlarıyla çok büyük zorluklarla da olsa, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbürosu gibi totaliter bir kurumda toplanmış hilekârları mat etmeyi başardı.

Haydar Aliyev’in iktidarda olduğu yıllarda Azerbaycan halkının milli köklerine, tarihi geçmişine ve milli-manevi değerlerine olan bağlılığı daha da güçlenmiştir. “Sonuç olarak Azerbaycan halkının” kültürü; bilimi, eğitimi ve milli-manevi değerleri ile etkileşim içinde gelişmiştir. Azerbaycan, Sovyet sistemi koşullarında milli, dünyevi ve kadim bir tarihe sahip kültürü zenginleştiren bir cumhuriyet haline geldi. Haydar Aliyev’in tarihi ve kültürel mirasa gösterdiği özel ilgi sonucunda halkın özgüveni artmış ve bağımsızlık düşünceleri güçlenmiştir. Bütün bunlar hiç şüphesiz, Azerbaycan’ın gelecekteki bağımsızlığının manevi temellerinin oluşturulması yönünde büyük tarihsel kıymet taşıyan önemli çalışmalar idi.”

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, “Neriman Nerimanov’dan bugüne kadar olan süreci” tarih olarak görmeyenlere, inkârcı

cahillere cevap olarak şöyle diyordu: “Tarihi hiçbir zaman unutmamak gerekir. Çünkü bir milletin tarihi yoksa o millet millet değildir. Milli tarihinin bir kısmını silip atarken diğer kısmını abartmak da milletine ihanettir.”

Azerbaycanlı filozof K. Aliyev, tarihi hafıza olgusunda milleti teşkil eden her bir insanın milli benlik bilincinin yer aldığını belirterek burada sentez şeklinde kültür ve geleneğin, dilin, yaşam tarzının, dinin ve zihniyetin temelini oluşumunun yansımalarına işaret eder.

Haydar Aliyev, milli tarihimizin en önemli konusunun, milli benlik bilincinin tarihi hafıza sorunu olduğuna dikkat çekiyor ve tarihi hafızaya ihaneti milli varlığı inkâr etmek olarak değerlendiriyordu.

Bu nedenle objektif araştırmacılar, Sovyet dönemini incelerken, olumsuz yönlerin yanı sıra yapılan olumlu çalışmalara, özellikle Haydar Aliyev’in çalışmaları sayesinde elde edilen büyük çaplı işlere ve başarılarla da dikkat çekmektedirler.

Akademisyen A. Daşdemirov, Sovyet döneminde idari komuta sisteminin milli bağımsızlığın tezahürlerini baskı altına almasına ve kültürde milli özellikleri ve gelenekleri sıkıştırmasına rağmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin siyasi liberalleşmesi bağlamında Azerbaycan’ın etno-politik, etno-sosyal ve etno-kültürel gelişimi alanında ülke tarihine “sanayileşme” ve “kültürel devrim” olarak dâhil olmuş tarihsel süreçlerle yakından ilgili olan birçok görevlerin yerine getirildiğini de özel olarak vurgulamaktadır:

- Azerbaycan milletinin etnik temeli güçlendirildi, yerel alt-etnik ayrılık ortadan kaldırıldı;
- Eşsiz etnolinguistik kendine özgülüğü ile ayırt edilen tek bir Azerbaycan edebi dili oluşturuldu;

- Halkın kitlesel olarak okuryazarlığı sağlandı, genel orta öğretim uygulaması hayata geçirildi, etno-kültürel ve etno-tarihsel bilgilerin Azerbaycan dilinde toplanması ve yayılması sağlandı;

- Etnik ve milli bilinci oluşturup şekillendiren ve buna yardımcı olan milli ideologların ilgili etnik bilgilere erişimini sağlayan geniş kitlesel bilgi ve iletişim ağları meydana getirilmiştir.

Haydar Aliyev'in ileri görüşlü politikası neticesinde Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'da yeni, profesyonel ve milli bir kültür meydana geldi. Bu kültür, özünde Azerbaycan milletinin birliği hakkındaki düşünceleri, dini kisveden kurtulmuş toplumsal bilinci, devlet olma hissini, dili, kendi milli kültür ve tarihinin eşsizliği hakkındaki tasavvurları aks ettiriyordu. Bu süreç, vatan tarihindeki kültürel çalışmalar, kültürel mirasa ve tarihi mirasla bağlantılı olarak tarihsel hafızada sosyalist ideolojinin vurduğu darbeleri ortadan kaldırarak milli bilinç ve milli ruhla aşılanmış bir kültüre geçiş aşaması için başrolü oynayan faktörler idi. Tüm bunların yanı sıra Ulu Önder'in halkımız için gerçekleştirdiği en büyük hizmetleri olarak "Milli ve manevi değerlerin korunması" ve "Azerbaycan dilinin bağımsız ülkemizde ana dil olarak geniş kullanım alanına sahip tek dil kabul edilmesi"ne ilişkin 2000'li yıllarda çıkardığı kararnameleri de zikretmek gerekir. Onun bu sorunların çözümüne yönelik başarılı ve kapsamlı yaklaşım becerisi sergilemesi hiç de tesadüf değildir.

"Turana kılıçtan da keskin yüce kuvvet, Yalnız kültür, kültür, kültür!" diyen Hüseyin Cavid gibi güçlü ve mütefekkir şairimiz, milli kültürümüzün tarihsel gücünü, değerini ve önemini gözler önüne sererek halkımızı canında ve kanında saklı kültürü tüm saflığı ile yaşatmaya çağırmıştır.

Vatandaşların Hak ve Özgürlüklerinin Sağlanması Konusunda Haydar Aliyev Teorilerinin Pratik Önemi

Haydar Aliyev'in düşünce dünyası sadece özel alanlarda değil siyasi faaliyet gösterdiği zamanda çeşitli devlet merasimlerinde, ilmi ve siyasi toplantılardaki konuşmalarında, hitaplarında, verdiği demeçlerde, mektuplarında ve çeşitli kitle iletişim araçları vasıtası ile yapılan röportajlarda kendini göstermektedir.

Haydar Aliyev'in düşünce dünyasında, bu dâhi şahsiyetin dehasının bir neticesi olan ve mîmarı olduğu özgür Azerbaycan'ın yeni dördüncü anayasasında Azerbaycan vatandaşlarının hak ve özgürlüklerinin temin edilmesi ve güvence altına alınması birinci ve en önemli konulardan biridir.

Bilindiği gibi devletin alternatifsiz kanunu olan "Anayasa" kelimesinin anlamı, Latince "konstitutio" kelimesinden türetilmiş "kuruluş", "oluşum" manalarına gelmektedir. Anayasa, devletin resmi sembolü olmakla beraber ülkenin devlet omurgasını, devletin organlarını, sistemini ve bu organların meydana getirilme kurallarını ve aynı zamanda vatandaşların hak ve görevlerini belirlemektedir.

Geçerli mevzuatın ortaya koyduğu kurallardan farklı olarak Anayasa, toplum için uzun zamanı içine alan ve devamlılığı esas olarak gören bir anlayış benimsemektedir. Ülkede kabul edilen diğer bütün kanunlar hiçbir istisnaya meydan vermeden ancak ve ancak Anayasa'ya uygun olmalıdır. Anayasa diğer kanunlar için tek ve en muteber hukuki kaynaklık teşkil eder. Anayasa ölçü alınarak devletin diğer kanunları ve hukuki sözleşmeleri oluşturulur ve resmi hüviyet kazandırılır. İşte bu sözleşmeler doğal olarak Anayasa'nın içinde barındırılır ve çoğu zaman

Anayasa'nın ayrı ayrı hükümlerinin içeriği açılır ve o maddeler orada biraz daha netleştirilir. Anayasa'nın genel prensiplerine ve hükümlerine uygun olmayan her hangi bir hukuki sözleşme veya madde Anayasa'ya aykırı kabul edilir.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması doğuda cumhuriyet şeklinde ilk demokratik devlettir. Ancak ADC (Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti) "Azerbaycan İstiklalini Açıklayıcı Beyanname" kabul etmekle beraber istediği ve kendine göre bir Anayasayı oluşturamadı. Bu 'Beyanname'de sadece Güney Doğu Kafkasya'dan ibaret, tam, özgür halk cumhuriyeti şeklinde bir devlet kurduğunu ilan etti.

Aynı zamanda bu beyannamede bütün vatandaşların hukuk karşısında eşit olmaları ve onların özgürlüklerinin savunulması ön plana çıkarıldı:

1. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti millet, mezhep, sınıf ve ırk ayrımı gözetmeden sınırları içinde yaşayan bütün vatandaşlarına hukuki, siyasi vatandaşlık hakkını temin eder.

2. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan bütün milletlere serbest gelişimleri için geniş alan açar.

Ortaya çıkan toplumsal ve siyasi değişiklikler neticesinde Azerbaycan halkı, özgürlüğünü ve hürriyetini kaybetti ve ADC, Azerbaycan SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ile yer değiştirdi. İlk devirlerde Azerbaycan SSCB'i halkımızın milli bir devleti gibi faaliyetler gösterdi. 1. Azerbaycan Genel Kurultayı'nda Azerbaycan SSCB'nin ilk Anayasa'sı kabul edildi. Azerbaycan SSCB'in Sovyet İttifakı'nın içine dâhil edilmesi ile ADC'nin kendi anayasası etkinliğini ve önemiyetini kaybetti. Sovyet İttifakı gibi güçlü bir devletin geniş ve kendini idare etme kabiliyeti yüksek alanına girdikten sonra SSCB'nin kendine has hukuk kuralları geçerli oldu. Bununla ilgili olarak 1925, 1927,

1931, 1935 yıllarında onun anayasasında muhtelif değişiklikler oldu. 14 Mart 1937 yılında olağanüstü IX. Azerbaycan Genel Kurultayı'nda Azerbaycan SSCB Yüksek Sovyet Oturumunda Azerbaycan SSCB'nin 3. anayasası kabul edildi. Bu anayasalar özgür devletin anayasaları olarak görülmüyordu.

Azerbaycan SSCB'nin 1978 yılında kabul edilmiş olan 3. anayasa'sının hazırlanması, kabul edilmesi ve şimdiki 4. anayasa'nın halkımızın talihini açan, o günlerde büyük cesaret isteyen birçok kanunların kabul edilmesi işte büyük lider Haydar Aliyev'in öngörüsü ve başarısı ile ilgili bir durumdur.

Haydar Aliyev, iktidarının ikinci döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devletçiliğini güçlendirip sağlamlaştırdı. Sosyal ve siyasi durumu güvenli bir hale getirerek ülkemizin anayasasının kabul edilmesi için ortam oluşturdu.

"Bu anayasa, halkımızın geçirdiği tarihi yolun mantıklı bir sonucudur. Halkımızın büyük bir tarihi vardır. Tarihimiz XX. asırda büyük bir mesafe kat etmiş ve yaşadığımız bu süreçte bir anayasa tecrübemiz olmuştur. Kabul edilen bu anayasa Azerbaycan'ın 14. anayasasıdır. 1921 yılında birinci anayasa, 1937 yılında ikinci anayasa 1978 yılında üçüncü anayasa kabul edildi. Nihayet 1995 yılı 12 Kasım'da genel bir referandum neticesinde dördüncü anayasa kabul edildi."

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ile ilgili Azerbaycan halkı kendi devletinin bağımsızlığını oluşturmuştur. 1991 yılı 18 Ekim'de Azerbaycan Cumhuriyeti, Yüksek Sovyet Devlet İstiklali Anayasa Sözleşmesi'ni kabul etmiş Anayasa Sözleşmesi 29 Aralık 1991 yılında referandum yapılarak kabul edilmiştir.

Bu beyanname ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olması için hukuki zemin oluşturulmuş, ülkemiz

bağımsız bir devlet olduğunu tüm dünya kamuoyuna bildirmiştir.

Azerbaycan'da bağımsızlık hakkında beyanname kabul edildikten sonra ile defa yeni anayasanın kabul edilmesi ile ilgili bir komisyon kurulmadan bu anayasa kabul edilmedi. Bağımsızlık yolunda ilerleyen Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1978 yılında ilk olarak anayasası olarak kabul edilen ilk Milli Anayasası'nın gerçek manada oluşturulması süreci, Sayın Haydar Aliyev'in ülkenin Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra başladı. Yeni anayasayı hazırlamak için onun başkanlığında 35 kişiden oluşan bir anayasa komisyonu oluşturuldu. Sonra ise bu konuda kelimenin tam anlamı ile emsalsiz bir iş görülmeye başlandı.

Aynı dönemde komisyonun 8. Toplantısı yapılmış ve bu toplantıların birinde Sayın Cumhurbaşkanımız yaptığı konuşmalarla komisyonun hedeflerini yüksek seviyelere çıkarmış ve bu konuda belli bir istikamet çizmiştir. Bu konuşmalarda yeni anayasanın temel prensipleri ve genel çerçevesi oluşturularak küresel anlamda oluşabilecek problemler açıklığa kavuşturulmuş anayasanın istikameti belirlenmiştir.

Yeni anayasa taslağı 199 maddeden oluşuyordu. Bu taslakta aynı anlama gelen, tekrar eden maddeler de vardı. "Bu çelişkiler sonradan yapılan müzakereler neticesinde Haydar Aliyev'in müdahalesi ve onun üstün öngörüsü ile ortadan kaldırılmış, son hali 158 madde olarak kabul edilmiştir. (Giriş, 5.Bölüm, 12. Fasal,158. madde ve alt maddeleri)

Tipik bir durumdur ki bu sürece Sayın Cumhurbaşkanımız sadece önderlik etmemiş adeta komisyonun bir üyesi gibi her maddenin, cümlenin hatta her kelimenin üzerinde titizlikle durmuş ve tekrar tekrar maddelerin üzerinde çalışmıştır.

Bu çalışmanın neticesi olarak halkımız Haydar Aliyev'i ilk Milli Anayasa'mızın temel felsefesini oluşturan kişi olarak kabul etmiş ve bu anayasayı "Haydar Aliyev Anayasa'sı" olarak isimlendirmiştir."

Altı ay yoğun bir şekilde faaliyet gösteren bu komisyonunun çalışmalarını adım adım takip ettiğini ifade eden Haydar Aliyev, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasa'sını böyle bir süreçten sonra halka sunduklarını belirtiyor. O, bu ifadelerine şunları da ekliyor:

"Anayasa Komisyonunu başkanı olarak şahsen, bu tarihi metnin hazırlanmasına gerçekten büyük bir emek verdim. Haklı olarak diyebilirim ki bu konuda çok zahmet çektim. Her bir kelimenin, her bir sözün manasını, ne ifade ettiğini defalarca araştırdım, bu gün ve gelecek için ne kadar sağlam kaynaklara dayanması gerektiğini defalarca tahlil ettim. İçim çok rahat bir şekilde bu anayasa taslağının her maddesine kefil olduğumu bu gün de ifade edebilirim. Düşünüyorum ki, biz Azerbaycan'ın bu günü ve geleceği için çok büyük bir belge, siyasi-hukuki metin ortaya çıkardık.

Haydar Aliyev, anayasaya büyük bir değer vererek bu anayasanın siyasi ve felsefi mahiyeti yönü ile ilgili şöyle diyordu: "Anayasa, ilk olarak devletle, iktidarla halkın arasında olan ilişkileri içinde barındırmalıdır."

Milli ve mânevi değerleri dikkate alarak dünya halklarının tecrübesinden faydalanmayı, uluslararası değerlerden istifade etmeyi özel olarak dikkatlere sunan bu büyük lider, adeta bize şunu öğretiyor: "Şüphesiz anayasa oluşturmak için tarihi olarak geçmişimize bakmalıyız. Ancak aynı zamanda uluslar arası değerlerden, dünyanın demokratik devletlerinin elde ettiği başarılarından istifade etmeliyiz, faydalanmalıyız."

Ulu Önder'in bu düşüncesi sivil bir devlet anlayışı ile bağımsızlığını elde etmiş ülkemizde medeniyetin en yüksek derecede ortaya konulması isteğini ortaya koyuyordu. O, her şeyden önce devlet anlayışında, idare etmeye yönelik kanun anlayışlarının milli bir zeminde ve beşeri ideallerle aynı seviyede ve aynı güçte olduğunu dikkatlere sunuyordu.

Bunu, şu şekilde ifade edebiliriz: Kanunlar ve kanunların ortaya koyduğu sonuçlar devlette kutsal bir anlayışla kabul edilirse, işte o devlet yüksek bir bilinç medeniyetinin varlığının da tasdiki olarak kabul edilebilir. Yüksek bir şuuru, açık bir düşünce ve sonuç çıkarma durumları da milli medeniyetin etkisini tasdik eder. İşte bu idealist anlayışla düşüncelerini ifade eden Haydar Aliyev, dünyanın en güçlü ve medeni devletlerinin kabul ettikleri kanunlardan istifade etmeyi tavsiye ediyordu. O, yeni anayasayı şekillendiren asıl yönleri şu şekilde belirliyordu:

“Azerbaycan'ın tarihi geçmişini, içinde bulunduğu gerçekleri, geleceğe dönük bakış açılarını ortaya koyması, uluslararası anlayışlara ve milli değerlere yaslanmasıdır.”

B. Ekbarov, Haydar Aliyev'in dehâsını şu şekilde ifade ediyor:

“Yeni anayasanın kabul edilmesi sürecinde Haydar Aliyev, sadece dünya tarafından tanınan siyasi bir kişilik ve yüksek idrak sahibi bir devlet başkanı olarak değil, ilmin bütün alanlarında ve aynı zamanda hukuk, tarih ve felsefe alanlarında büyük ilim adamlarının bile gıpta edeceği, ders çıkaracağı derin bir bilgi sahibi olduğunu göstermiştir. İşte bunun neticesi olarak kısa bir zaman içinde dünyanın her tarafında rağbetle karşılanan, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk Milli Anayasa'sı gerçek demokratik esaslar ve derin milli bir zemin üzerinde kurulmuş büyük bir siyasi metnin yazılması, hazırlanarak

bütün halkın katılımı ile yapılan referandum ile mümkün olmuştur. Yeni anayasanın müzakeresinin tamamı ile Haydar Aliyev şöyle demiştir:

“Şimdi biz, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, Azerbaycan Devleti'nin ilk Anayasası'nı kabul ediyoruz. Bu çok sorumluluk isteyen ve çok şerefli bir görevdir. Bu bize nasip olmuştur. İnanıyorum ki bizim yani şimdiki neslimizin bu şerefli görevi layığı ile yerine getirmeye gücü yetecektir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in başkanlığı ile yeni Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan “Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası” 12 Kasım 1995 yılında ülkede yapılan referandumla kabul edildi ve aynı yıl, 27 Kasım'da yürürlüğe girdi.

Şunu açık yüreklilikle ifade edebiliriz ki, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası demokratik hukuk devleti olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin azim ve gayretle yol alan bir anayasası olmakla beraber aynı zamanda ülke için en demokratik bir yol olarak kabul edilmiştir.”

Haydar Aliyev, yeni anayasayı önceki anayasalardan farklı olarak “Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası”, “Halkın Anayasa'sı”, “Her bir Azerbaycan vatandaşının tabii Anayasa'sı” olarak değerlendiriyor. Yeni anayasanın Azerbaycan'ın bağımsızlığının güçlenmesine, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunmasına, Azerbaycand'a demokratik ve hukuk devletinin kurulmasına ve geliştirilmesine büyük fayda sağlayacağından emin olduğunu ifade etti.

Haydar Aliyev'in ilmî ve felsefî bakış açısı iki alanda; toplum ve insan düşüncesi üzerine şekillenmiştir. Toplumla ilgili sosyal olaylar, devlet siyaseti, yönetim anlayışı, sosyal konular, devlet düşüncesinin oluşturulması ve milli konular, dinler arası

münasebetler, ahlak, etik anlayış, mâneviyat, medeniyet ve insani konular Haydar Aliyev'in düşünce dünyasında önemli yer tutmaktadır.

Profesör Z. Karalov, Haydar Aliyev'in siyasi anlayış konusunda Azerbaycan'da emsali olmayan bir siyasetçi, yüksek siyasi kabiliyete sahip bir devlet adamı olmakla beraber onun bu yönünü ortaya koyan özelliklerinden biri de, geçiş dönemlerinde kazandığı tecrübelerin onun ilmi mefkûresinin şekillenmesine, uluslararası bir bakış açısı kazanmasına ve tecrübî bilgilerinin artmasına sebep olduğunu ifade ediyor.

Haydar Aliyev'in teorik düşünce mîrası, evrensel yönü ile farklılık arz ediyor. Haydar Aliyev'in teorik düşünce dünyasında Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa'sının, kanunlarının ihlal edilmesine müsaade edilmemesi, hukuk devleti, toplumun oluşturduğu demokratik prensipleri esas alarak gelişmesi, önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan toplumunda; siyasette ve iktisadi hayatta özgürlük, hürriyet ve insanın bağımsız hareket etmesi, insan haklarının korunması ve serbest piyasa ekonomisinin prensipleri belli bir düzende olmalıdır. Haydar Aliyev'in çerçevesini belirlediği, Azerbaycan'da hukuk devletinin kurulmasının temel prensipleri arasında tarihi mîrasın korunması, demokratik anlayışın gelişmesi, çoğulcu siyasi anlayış, kanunlara riayet etmekle beraber özgürlük ve insan haklarının korunması da önemli bir yer tutmaktadır. Haydar Aliyev şunu biliyordu ki, her yönü ile güçlü vatandaşlar ancak güçlü bir toplumda yetiştirilebilir. En büyük eğitim ortamı, doğru ve adaletli bir toplumla mümkün olabilir. Çünkü vatandaşların eğitiminde toplumun şekillendiği psikoloji, siyasi, kültürel ve diğer etkenlerin rolü tartışılmazdır. Toplum o milletin ruhunu aksettirir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın ilk

basamağı; vatandaşlarına “Demokratik ortamın teminatını vermek” ifadelerine yer verilmiştir. Aynı ifadelerde, demokratik prensipler çerçevesinde devlet hâkimiyet ve milli idare etme birimlerinin şekillenmesinde, vatandaş hak ve özgürlüklerinin savunmasında devletin yapması gereken ve yerine getirilmesi gereken görevlerin ana hatları ortaya konuluyor.

Demokrasi, insanın hukuki durumu olarak da tezahür edebilir. Siyasi ve felsefî alanlarda demokrasinin gelişim seviyesi ülke halkının devlet işlerinde, ülkenin siyasi hayatında hangi seviyede katılımcı olması ve ülkede insan hak ve özgürlüklerinin ne derece de savunulması ile ölçülür. Bu durum tarih boyunca ehemmiyetini göstermiştir. Devletçilik anlayışında özel kabiliyeti, yeterliliği ve idrak seviyesi olan vatandaşlar kendi tecrübelerinden bu alana katkı sağlamışlardır. Haydar Aliyev’in, akıl ve mantığına güvendiği insanlara inanması tesadüf değildir. O şuna da inanmıştır: Gelişmiş insan, mukaddes ideallerinin verimli neticesi ile bilinir, saygınlık ve nüfuz kazanır. İşte bu gelişmişlik şartları ile ifade edilen kutsal hedefleri ülkemizde hayata geçiren kişi Haydar Aliyev de “Haydar Baba” vasfını ve nüfuzunu kazanmış bir insandır. Sadece demokratik topluma has olan hukuk kurallarını tanıyan, bu kuralları temin ve müdâfa eden devlet, hukuk devleti olarak kabul edilebilir.

Hukuk devletinin oluşması kolay bir süreç değildir. Toplumsal şuur ve psikolojide büyük değişimlerin olması gerekmektedir. Hadar Aliyev, kanunun üstünlüğü ve toplumda kanun anlayışının oluşturulmasına ciddi bir şekilde yaklaşılmasını tekrar tekrar ifade edip üzerinde duruyordu. Kanunların ihlâl edilmesini kesinlikle müsaade edilmemesi konusunda ısrar ediyordu. O biliyordu ki, devlet idaresi tarafından vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunması,

aynı zamanda toplumun düzenini oluşturmak hukuk devletinin başlıca özelliklerinden biridir. Hukuk devletinde kanun anlayışı özel bir yer tutar. Kanun anlayışının, herkes tarafından benimsenmesi ve dikkatli bir şekilde icra edilmesinde herkesin önemli katkısının olması gerektiğini ifade eden Z. Askerov, bu konunun aşağıdaki mevzuları içinde barındırdığını bildiriyor:

1. Kanunların ve diğer kanun yerine geçen kuralların kabul edilmesi ve onlara riayet edilmesi;

2. Kanunların uygulanması ve onlara riayet edilmesi;

3. Kanunların uygulanmasına nezaretin hayata geçirilmesi.

Haydar Aliyev, anayasada kendisini gösteren yasal çerçeveden ve kanunlardan istifade ederek, hukuk devletini kuruculmasını, toplumsal hayatın oluşması ve aynı zamanda onun bir parçası olan insan haklarının korunmasının mümkün olduğunu göstermiştir: “Yeni anayasa Azerbaycan’da demokratik, hukuk devletinin kurulması, demokratik ortamın oluşması için bütün şartları taşımaktadır. Herkes bu konuda garanti vermektedir. Bizim borucumuz, anayasanın bize verdiği bu haklardan, verimli bir şekilde istifade etmek ve ülkemizde hukuk ve demokratik bir devlet anlayışının oluşmasını sağlamak, vatandaşların haklarının korunmasını temin etmektir.

Haydar Aliyev’in önderliğinde kabul edilen ve bu dâhi insanın ifade ettiği gibi; “İlk defa bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti’nin, bütün halkın ve her bir vatandaşın anayasasının birçok bölümü; üçte bir bölümünü insan, vatandaş hakları, özgürlüklerinin korunması oluşturmaktadır.”

Haydar Aliyev şöyle diyordu: Biz demokrasiyi geliştirmeliyiz. Halkımızı demokrasi yolu ile geliştirmeliyiz. İnsanların haklarının her yerde, her alanda korunması için kanuni şartlar

oluşturmalyız. Bütün bu imkânları bize, yeni kabul edilen anayasa vermektedir. Biz bütün bu imkânları anayasanın maddelerinden almaktayız.

Haydar Aliyev, 18. Asırda Batı'da birçok filozof ve mütefekkirin eserlerinde kendine yer bulmuş, yüz yılların denemesinden geçmiş demokratik prensiplerden, dünyada demokratik olarak gelişmiş ülkelerin tecrübelerinden istifade ettiğini ifade ediyordu:

“Biz de demokratik ve hukuk devletini oluşturmak ve Cumhuriyetimizde demokrasiyi geliştirmek için, vatandaşların ve insanların haklarını koruyup teminat altına almak için kendimize dünyanın gelişmiş ülkelerindeki demokratik anlayışı ölçü almışız.”

Anayasa, insan hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınması ile ilgili vatandaşların yapması gereken görevleri çok güzel ve etraflı bir şekilde ortaya koyuyor.

Her bir vatandaşın hukuku var. O hukuk korunmalıdır. Ancak her bir vatandaşın aynı zamanda vatandaşlık görevi ve borcu da var. Vatandaşın vatanına karşı görevleri var. Bütün bunlar anayasada çerçevesi çizilmiş mevzulardır.

Dünyanın en demokratik anayasalarından biri olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda, Azerbaycan halkı kendisinin uzun bir geçmişi olan devletçilik geleneklerini devam ettirerek; “Toplumda yaşayan her bir ferдин refah içinde yaşamasının temin edilmesini arzu ediyoruz.” “Adaletin, özgürlüğün ve asayişin temin edilmesini istiyoruz.” cümleleri ile gerçek niyetlerini bütün dünyanın huzurunda beyan etmiştir. Bu niyetler arasında devlet otoritesi, demokratik düzeni sağlamak, toplumun huzur ve düzenin teminat altına almakla beraber “halkın iradesinin ortaya konulması gibi hukuk kurallarını

oluşturup hukuk zemininde bir devlet kurmak” adil, iktisadi ve sosyal kurallara uygun olarak herkesin yaşam kalitesini belli bir seviyeye yükseltmek” düşüncesi de vardır.

Azerbaycan Anayasa’sının ikinci bölümünün ikinci kısmının 24. maddesinden 71. maddesine kadar, vatandaşların hakları ve onların özgürlükleri, dördüncü bölümün 72. maddesinden 80. maddesine kadar ise vatandaşların görevleri ve sorumlulukları ile ilgili maddelere yer verilmektedir.

Bumaddelerde insan hak ve özgürlüklerinin gerçek kuralları, onların dokunulmazlıkları, eşitlikleri, birlikte yaşama hakları ve kanunlar karşısında herkesin eşit haklara sahip olmaları, kadın ve erkeklerin hukuk karşısında eşit olmaları, bütün etnik grupların, halkların ve toplumun bütün katmanlarının eşitliği, korunması, yaşamaları, özgürlükleri, mülkiyet, fikri mülkiyet, güvenli bir ortamda yaşama, dokunulmazlıkları, ev dokunulmazlıkları, nikâh, mülk edinme ve eğitim, dinlenme, tatil yapma, sosyal ortamın temin edilmesi, temiz bir çevrede yaşama, sağlığın korunması, milli aidiyet, anadilini kullanma hakkı, kişi haklarının ve şerefının korunması hukuku, düşünce ve düşüncelerini ifade etmek hukuku, vicdan özgürlüğü, toplantı ve yürüyüş yapma, bilgi edinme, kendi kabiliyetlerini ortaya koyma hukuku, vatandaş olma ve onun garanti altında olma, toplumsal ve siyasi hayata katılma, yönetime katılma, seçme ve seçilme, temyiz etme, bir araya gelme, özgür olarak mülk edinme, hakların ve özgürlüklerin mahkemenin garantisi altında olması, hukuk yardımı alma, masumiyet karinesi, yabancıların ve vatandaş olmayanların hakları ve siyasi sığınma hakkı tespit edilmiştir.

Anayasa’nın 71. maddesinde insan haklarının ve özgürlüklerinin teminat altına alınması ve korunması ile ilgili sorumlu olan organlar ifade edilmiştir. Bu hukuk ve özgürlükleri

korumak, mevzuatın, yönetim ve mahkeme idaresinin bir görevi olarak ortaya konulmuştur.

Anayasa'da vatandaşların görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

“Devlet ve topluma karşı her bir ferdin devlete karşı hak ve özgürlüklerinden başka görevleri de vardır. Her bir fert Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasa'sı ve kanunları ile hareket etmeli, diğer fertlerin hak ve özgürlüklerine saygı göstermeli, kanunla çerçevesi çizilmiş diğer görevleri yerine getirmelidir.

Kanunla belirlenen vergileri ve devletin belirlediği diğer ödemeleri yapmalıdır. Kutsal olan vatana sadık olmalıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet sembollerine; bayrağına, devlet armasına, milli marşına saygı göstermelidir. Burada şunu da ifade etmemiz gerekir ki, bağımsız Azerbaycan'ın kahraman askeri olan Ramil Seferov, milli sembolümüz olan bayrağımıza saygısızlık gösteren Ermeni askerini demir yumruğu ile öldürmüştür. Bayrağımız ve devlet armamıza saygısızlığın karşılığını Ermeni askeri ışıklı dünyaya gözlerini yumarak ödemiştir. Sovyet İttifakı döneminin kahramanlarından akademisyen Ziya Musaoğlu Bünyadov da aynı şekilde Sovyet İttifakı'nın bayrağını hiç düşünmeden koruduğundan dolayı “Sovyet İttifakı Kahramanı” olarak kendisine bu yüksek unvan verilmiştir. Vatani müdafaa her bir vatandaşın borcudur.

Herkes Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa'sına ve kanunların tersine olan hareketleri yapmaya mecbur edilemez. Anayasa ve kanunların ihlal edilmesi aynı zamanda anayasa ve kanunlarda ifade edilen hakların kötüye kullanılması ve yerine getirilmemesi yine kanunlarla belirlenen sorumluluklara sebep olmaktadır.

İşte bu şekilde insanların özgürlükleri, sorumlulukları

belli bir metot çerçevesinde anayasada belirlenerek halledilmiştir. İnsanın özgürlüğü onun sorumluluklarından ayrı düşünülemez. Sorumluluk maddi ve mânevi olarak iki kısma ayrılır ve özgürlüğü tamamlar. Bazen insan hakları ve vatandaş hakları, siyasi özgürlük ile şahsi özgürlüğü farklı değerlendirenler de olmuştur. Siyasi özgürlük şahsi özgürlüğün teminatı olsa da şahsi özgürlüğün karşılığı olamaz. Tam olarak onların iddiası şudur: Toplumsal hayat, insan haklarını temin eder. Her iki halde de mesele şahsiyet hakları ile ilgilidir. Birinci durumda insanın ayrıca özel bir varlık olarak yaşama, özgürlük, mutluluk gibi konuları arzu etme, isteme haklarından, ikinci durumda ise insanın siyasi haklarından bahsediliyor.

Mesele açıktır ki, Azerbaycan Anayasa'sı sivil toplum ve hukuk devletinin varlığının gerçek şartlarını, şahsiyet haklarının gerçekleştirilmesi ile mümkün görüyor. Anayasa, bireysel özgürlük haklarının tanınmasında kendini tasdik ediyor.

Rus araştırmacı V.Çiçero şöyle ifade ediyor: “Her hukuk kuralının ana kaynağı özgürlüktür. Hukuk, kanunla belirlenmiş özgürlük ve iş yapma imkânıdır. “

Hukuk devleti, kendisinin belli bir şekil alması ve kabul edilmesi sürecinde bireysel özgürlüğü ve hakları teminat altına alarak özgürlük ve hakların koruyucusu olarak milli devletin hâkimiyetini güçlendirmektedir.

Hukuk devleti, kanunların yardımı ile sivil toplumun ve ona bağlı diğer organların varlıklarının korunması ve faaliyeti için ortam oluşturmaktadır. Fert, toplum ve devlet arasında birlik oluşturur. Devlet kendi vatandaşlarının haklarını korur, vatandaşlar ise sivil hayatta devletin isteklerini, insanların karşılıklı ilişkilerini, dini, milli, ideolojik açıdan değil, insani bir bakış açısı ile sağlam bir düşünce ve belli bir saygı çerçevesinde,

bilinçli bir özgürlük ve sorumluluk düşüncesi ile şekillendirir.

Yaşadığımız dönemde vatandaşların hak ve özgürlüklerinin oluşturulması ve onların korunmasında siyasi sistemin rolü çok önemlidir. Devletin vazifesi, vatandaşlarının hak ve özgürlüklerinin korunması olduğu gibi onların başlıca vazifeleri ise devletin kanunlarına uymaktır.

Devlet ve vatandaşların karşılıklı sorumluluk taşıması, hukuk devletinin ve sivil toplum hayatının asıl beklentilerindedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 12. maddesinde ifade ediliyor ki; "İnsan hak ve özgürlüklerinin temin edilmesi devletin en mühim meselesidir. Bu anayasada ortaya konulan insan hak ve özgürlükleri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uygun olarak tatbik edilir."

İnsan hak ve özgürlüklerinin bu şekilde değerlendirilmesi, Haydar Aliyev'in kurduğu bağımsız Azerbaycan Devleti'nin evrensel değerlere göre hareket ettiğini ve kendisini gelişmiş devletler sınıfında görme niyetini ortaya koymaktadır.

İnsan hakları, yaşadığı ülkenin neresi olduğuna bakmadan, uluslararası hukuk tarafından korunmaktadır. İnsanın hak ve özgürlüklerinin korunmasını derin bir şekilde idrak eden Haydar Aliyev şöyle söylemiştir: "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin topraklarında olan her bir vatandaş, milliyetine, dinine, siyasi aidiyetine bakılmadan diğer bütün insanlarla aynı haklara sahiptir." Haydar Aliyev'in liderlik ettiği devirlerden başlayarak Azerbaycan Cumhuriyeti, toplumda ve her bir ferдин hayatında, insan haklarının teoriden pratiğe dönüşmesini kendisi için yüksek bir gaye edinmiştir. Aynı zamanda bu gayesini insan hakları alanında 1998 yılına kadar 20'ye yakın uluslararası sözleşme ve anlaşmalarla kayıt altına

alarak ortaya koymuştur.

Haydar Aliyev, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına öncelikli bir görev olarak bakıyordu. BM'nin insan haklarına dair 10 Aralık 1948 tarihli Genel Beyannamesi'nin kabul edilmesinin 50. yılı öncesinde, ülkemizde demokrasinin daha da gelişmesi ve insan haklarını korumak alanında birçok program hayata geçirilmiştir. Bu konuda bilinçlendirme faaliyetleri artırılmıştır.

İnsan haklarının gerçek garantörü olan demokratik hukuk devleti ve sivil toplum ortamının oluşturulması, Haydar Aliyev'in siyasi faaliyetlerinin başlıca maksatlarından biri idi. Bu büyük insan, "hemen" İngiltere, Fransa ve ABD'deki gibi demokrasi seviyesine ulaşmak isteyenlere itiraz ederek şöyle diyordu: "Biz bu seviyeye ulaşmaya çalışıyoruz. Demokrasiyi bir iki günde elde etmek mümkün değildir. Demokrasi, insanların bilinçlerinin değişmesi demektir. Bu değişiklik hiçbir inkılâpla olmaz. Gelişerek ve yavaş yavaş olabilir." Ulu Önder, demokrasinin zihinlerimiz tarafından anlaşılmasını ve kavranılmasını, yüksek ve teknikî gelişme ile birlikte çağın gereksinimlerine hâkim olmamızı amaçlamıştır.

XXI. yüzyıl, teknik bakımından en yüksek gelişmenin olduğu yüzyıldır. Ulu Önder, bu dönemde daha yüksek bilinç ve özel bir zekâ ile gelişim alanlarında ilerlemenin yollarını bize göstermiştir. Şimdilik bu yolların mensupları ülkemizde kendini göstermektedir. Ulu Önder'in en büyük hizmetlerinden biri de bilgisayar-internet sisteminin kullanımının sağlanmasını gerçekleştirmek olmuştur. Haydar Aliyev, demokrasinin önemiyetini, toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel ve aynı zamanda mânevi değerlerinin durumuna bağlı olduğunu ifade ediyordu.

Büyük Lider Haydar Aliyev'in 1993 yılında ülke

liderliğine dönmesinden sonra, bağımsız Azerbaycan'ın temel hedeflerinden biri olarak, ulusal ve insani değerlere dayalı, yasal bir devlet ve sivil toplum inşâ etme yönünde gerçek adımlar atılmış, ülkenin gelecekteki demokratik gelişme yolu belirlenmiş ve insan hak ve özgürlüklerinin tesisi için verimli bir sosyal ortam oluşturulmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı, tüm unsurların yanı sıra ulusal zihniyet ve devlet geleneğine dayalı insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alan demokratik, yasal bir rejimi, tutarlı bir şekilde kurmak için ciddi çaba sarf etmiştir. Haydar Aliyev'in dâhi bir lider olduğu dünyanın birçok politikacılarının ve araştırmacılarının dikkatini çekmiştir:

“Haydar Aliyev öyle dâhi bir liderdir ki en mükemmel demokrasi modellerinden daha ileri seviyede bir dönüşümü gerçekleştirerek, Azerbaycan'ın ulusal zihniyetine ve devletçilik geleneklerine dayanan demokratik bir rejim inşâ etme yolunu seçmiştir. İşte bundan dolayı o, büyük bir devlet adamıdır.”

Haydar Aliyev'in bu şekilde ilerlemesi, sadece bir grup radikal ve muhafazakâr tarafından direnişle karşılanmıştı. Komünizm ve Sovyetizmin eski ve yeni ideologlarından oluşan bu güçler, bireyselliğin ve dolayısıyla temel ilke olarak kabul edilen insan hakları felsefesini kesin olarak reddeden kitlelere yönelme mantığında birleşmişlerdir.

Haydar Aliyev, demokrasiyi, gelişmeyi, insan hak ve özgürlüklerini, saygıyı birbirlerine bağlı ve birbirlerini destekleyen unsurlar olarak görüyordu. Bunun için bu dâhi insan, “insan hak ve özgürlüklerinin temin edilmesi alanında alınması gereken tedbirlerle ilgili olarak “22 Şubat 1998 tarihli kararda” insan haklarının çeşitli iktisadi ve siyasi düzenlerin, ideolojilerin ve medeniyetlerin var olduğu modern dünyada insanları ve

toplumları birleştiren, onları medenileştiren en önemli ölçü, “insanlık medeniyetinin en kapsamlı anayasalarından biri”, “bugün herkesin anladığı ve anlamlı bulduğu örnek bir başarı” olarak kabul ettiği, insan haklarına saygı ve insan haklarının korunması konusunda modern dünyanın seviyesine çıkmanın yolu olarak kabul ediyordu.”

Haydar Aliyev, imzaladığı kararda, Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisi’ne, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu’na ve Cumhurbaşkanlığı İcra Dairesi Başkanlığı’na, Anayasa Mahkemesi’ne, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’na, Dışişleri, İçişleri, Adalet, Milli Savunma, Milli Eğitim, Basın- Yayın Bakanlıklarına uygun talimatlar ve tavsiyeler veriyordu. Bu kurumlara verilen görevler aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır:

- Kanunların kabul edildiği aşamada Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Anayasası’nda belirlenmiş insan hak ve özgürlükleri ölçüt olarak esas alınması;

- Millet Meclisi’nin temsilcileri, tüm uluslararası kuruluşların etkinliklerine aktif olarak katılmalı, insan hak ve özgürlüklerinin korunması alanında Azerbaycan’ın devlet politikalarını desteklemeli, Ermenistan-Azerbaycan çatışması sonucunda mültecilerin ve zorla yerinden edilmiş kişilerin haklarının korunması için yürütülen çalışmaları güçlendirilmeli;

- İnsan haklarının korunmasına ilişkin devlet programının, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin insan haklarına ilişkin yetkili temsilci teşkilatının ve İnsan Hakları Bilimsel Araştırma Enstitüsü’nün kurulması sağlanmalıdır;

- Yasal reformların uygulanmasıyla bağlantılı olarak, normatif yasal düzenlemelerin insan haklarına ilişkin uluslararası standartlarla uyumunun sağlanması için önlemler

alınmalıdır;

- İnsan haklarının korunması alanında yasal mekanizmaların geliştirilmesine yönelik programlar hayata geçirilmelidir;

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin destekçisi olduğu insan hakları alanında uluslararası anlaşmaların tam ve verimli bir şekilde hayata geçirilmesi için uygun organizasyonel ve diğer programların yapılması sağlanmalıdır;

- Mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin, engellilerin, savaşa katılanların ve düşük gelirli ailelerin ekonomik ve sosyal haklarının daha etkin bir şekilde sağlanması için adımlar atılmalı;

- İnsan hakları alanında faaliyet gösteren ilgili kurum ve diğer uluslararası kuruluşlarla iş birliğini daha da geliştirecek adımlar atılmalıdır;

- BM'in Azerbaycan'daki temsilciliği ile koordineli olarak, kadınların, çocukların, azınlık haklarının korunmasına ve diğer demokratik programların gerçekleşmesine ilişkin programın geliştirilmesi, hazırlanması ve uygulanması sağlanmalıdır;

- İnsan hakları konusunda faaliyet gösteren uluslararası enstitü ve merkezlerde uygun araştırma ve eğitim programlarının öğretilmesi için uzmanların katılımı sağlanmalıdır;

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, BM'in insan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası sözleşmelere ve insan hakları alanında mevcut diğer anlaşmalara katılma olasılığı konusu araştırılmalıdır;

- Mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin ihlal edilen haklarının geri kazanılması ve zararın tazmin edilmesi için ilgili uluslararası kurum ve kuruluşlara yapılan başvuruların kabul edilmesi sağlanmalıdır;

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin merkez kütüphanelerine,

insan haklarının korunması ile ilgili uluslararası kuruluşlar tarafından kabul edilen sözleşmeler ve bu alanda yapılan yayınlar sağlanmalıdır;

- Soruşturma ve mahkeme organları tarafından insan hakları alanında kanunların uygulanması deneyiminin genelleştirilmesi, insan hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi durumlarının ortadan kaldırılması sağlanmalıdır;

- Özgürlüğünden yoksun bırakılan ve hazırlık soruşturması sırasında gözaltına alınan kişilerin tutukluluk koşullarının iyileştirilmesine yönelik demokratik önlemler uygulanmalıdır;

- İnsan haklarıyla alakalı uluslararası kanunların öğretilmesi amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin üniversite, lise ve orta öğretim okullarında insan hakları ve özgürlükleri alanında ders kitaplarının hazırlanması sağlanmalı, insan haklarının geliştirilmesine ilişkin diğer bir dizi etkinlikler düzenlenmelidir;

- İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması alanında ülkemizde uygulanan programların, bilgi ağları ve ajanslar aracılığıyla tanıtılması ve yaygınlaştırılması yapılmalıdır;

- İnsan haklarına ilişkin gazete, dergi, kitapçık ve afişlerin yayını ve bunların dağıtım sağlanmalıdır;

- İnsan hak ve özgürlüklerine yönelik programların hazırlanması sağlanmalıdır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in imzaladığı bu kararname, insan hak ve özgürlüklerinin sağlanmasına gösterilen büyük ehemmiyetin en açık ifadesi idi. İnsanlık tarihinde hukuk ve özgürlük için bütün devirlerde, bütün memleketlerde mücadeleler verilmiştir. Özgürlük, serin bir gölgede rahat bir şekilde nefes almak gibi düşünülürse, hukuk ise günahsız, hatasız insanın dokunulmazlığı gibi değerlendirilebilir. Hak ve özgürlüklere

karşı kötülük, iftira ve şeytani işler durmuştur. Ancak kötü iş her zaman içinde iftira barındırdığı için iyiliğin yani hakkın karşısında üzerine su dökülmüş tuz veya sahte buz gibi eriyip yok olmuştur.

Dolayısı ile iyilik ve hak, kırılmış ancak eğilmemiştir. Hatta demir gibi daha da güçlenmiştir. Haydar Aliyev'in 22 Şubat 1998 tarihli kararnamesine göre; "İnsan haklarının savunmasına ilişkin Devlet Programı" hazırlanmış 18 Haziran 1998'de Cumhurbaşkanı'nın emri ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu program hâlihazırda başarı ile hayata geçirilmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Anayasa Mahkemesi ilk olarak 1998 yılında kuruldu. Bu mahkeme, vatandaşların anayasal haklarının en güçlü savunucusu konumundadır. 14 Ocak 1998 yılında Cumhurbaşkanı kararnamesi ile Azerbaycan'da kadın haklarının korunması, kadınlar vasıtası ile devlet siyasetinin oluşturulmasını sağlamak için kadınların sosyal ve siyasi hayatta çalışmalarını artırmak maksadı ile "Kadın Problemleri Devlet Kurulu" oluşturuldu. 25 Ocak 2001 yılında Azerbaycan Avrupa Konseyi'ne girdikten sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin isteklerine ve ülkemizin Avrupa Konseyi'ne karşı yerine getirmesi gereken kurallara esasen Millet Meclisi tarafından birçok anayasa kanunları kabul edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde insan hak ve özgürlüklerinin korunması alanında yasal reformların uygulanmasında insan hakları kurumunun kurulması büyük önem taşıyordu. 25 Ocak 2001'de "Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Kurumu-Ombudsmanı Hakkında" anayasa kanunu, Millet Meclisi tarafından kabul edildi. 2 Temmuz 2002'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın tavsiyesi üzerine Millet Meclisi tarafından Azerbaycan Cumhuriyeti'nin insan hakları

temsilcisi seçildi. Bu kurumun oluşturulması, insan haklarının gözetilmesi üzerindeki parlamento denetiminin örgütlenmesini güçlendirmiş, parlamento ile vatandaşlar arasında arabulucu rolü oynar ve demokratik bir sistemin oluşumunda vatandaşların etkinliğini artırmıştır. Azerbaycan'da demokratikleşme ve insan haklarının korunması alanında yürütülen ciddi çalışmalar sonucunda Azerbaycan, Avrupa Konseyi'ne tam üye olmuştur.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, anayasanın önemiyetini ifade ederek ve şunları yazıyordu: "Bugün en önemli görev, anayasayı derin bir şekilde benimsemek, onun bize verdiği güvencelerden yararlanmaktır. Herkes, anayasa ve kanunlara tereddütsüz bir şekilde uymak, bundan doğan görevleri devlet ve toplum nezdinde yerine getirmek, ülkemizde demokratik, hukuki ve laik devletin inşâsı sürecine yakından katılmak zorundadır." Azerbaycan'ın Avrupa Konseyi'ne verdiği taahhütleri üst düzeyde yerine getirmesi sonucunda Millet Meclisi'nin Avrupa Konseyi nezdindeki daimî heyetin başkanı İlham Aliyev, Parlamenterler Meclisi başkanlığına, 2003 yılında Avrupa Konseyi Başkan yardımcılığına ve büro üyeliğine seçilmiştir.

Bu durum ülkemizde Avrupa standartlarına uygun demokratik ve hukuk devlet anlayışının başarıyla uygulandığını kanıtladı. Doğu âleminde, İslam dünyasında ilk kez Azerbaycan'da idam cezasının kaldırılması, ülkemizin laik, demokratik ve hukuka uygun devlet anlayışı yolunda emin adımlarla ilerlediğini bir kez daha kanıtlamıştır.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in insan haklarının korunması alanında uyguladığı en önemli tedbirlerden biri de idam cezasının kaldırılması oldu. 3 Şubat 1998'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev,

“Azerbaycan Cumhuriyeti’nde ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin” bir teklifle Millet Meclisi’ne başvuruda bulundu. Cumhurbaşkanı’nın şahsi teşebbüsü ile infazına erteleme kararı konulmuş idam cezası, 10 Şubat 1998 tarihli Millet Meclisi kanunu ile tamamen kaldırılmıştır. Azerbaycan Anayasasında cumhurbaşkanının sağladığı münhasır hakların kullanılması, her yıl düzenlenen aflar (bu gelenek Haydar Aliyev’in fikri ve siyasi takipçisi olan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından sürdürülmektedir) ülkemizde demokratik, hukuk ve insanî devlet anlayışının ve siyasetinin hayata geçirilmesinin bir göstergesidir.

2003 yılının Şubat ayına kadar, Cumhurbaşkanı haydar Aliyev tarafından af ile ilgili 30 kararname imzalanmıştır. Bu, Haydar Aliyev’in insan sevgisinin, Azerbaycan’da demokratik, insanî bir devlet anlayışının en açık ifadesi idi. Haydar Aliyev, idam cezasını kaldırarak şöyle demişti: “Ben ceza hukuk sistemini her yönü ile inceleyerek adalet, özgürlük, insan severlik gibi yüksel gayelere sadık kalarak ülkemizde idam cezasının kaldırılması kanaatine vardığım için bu tarihi açıklamayı yaptım. İdam cezasının kaldırılmasını bu siyasi mantığın sonucu olarak değerlendiriyorum.”

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in “İnsan hak ve özgürlüklerinin sağlanması ile ilgili” 22 Şubat 1998 tarihli kararnamesi, insan haklarının korunması ve savunulması hakkında uzun süreli bir faaliyet programı olup, ülke demokrasisinin gelişmesine büyük imkân sunmuştur.

1995 yılında Cumhurbaşkanlığı nezdinde oluşturulan af kurumu, af meseleleri komisyonu, Azerbaycan’da ceza hukuk siyasetinin insanileşmesi ile ilgili önemli bir adım olmuştur. Bilindiği gibi, sivil toplum kavramının temelinde bireysel

özgürlük ve özel mülkiyet düşüncesi yatmaktadır. Sivil toplum, kendini oluşturan unsurların en gerekli varoluş araçlarını sağlamak için koruyucu önlemler alır.

Sivil toplumun yapısal ilişkileri, ekonomik, politik ve mânevi olmak üzere üç ana alanın demokratik unsurları şeklinde kendini gösterir. Siyasi alandaki ilişkiler, siyasi çıkarların ve özgürlüklerin çeşitli partiler ve oluşumların ortaya çıkması, sivil inisiyatif ve derneklerle şekillenir. Ali Ahmedov bu konuda şunları ifade ediyor:

Toplumun yenilenmesi, Haydar Aliyev'in hayata geçirdiği iktisadi, siyasi ve sosyal ıslahatların mantıklı sonucu olarak düşünülüyor ve tarihi bir gerçeğe dönüşüyordu. Haydar Aliyev'in reformlarının büyüklüğü, etki alanı, ülke yaşamının genel durumunu etkileme fırsatları, yeni bir toplumun oluşturulması ihtiyacını kaçınılmaz kılmıştır.

Bu manada Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinden sonra tamamen Azerbaycan'da yeni bir toplumun şekillenmesi, onun reformist anlayışının ayrılmaz bir parçası olarak görülüyordu.

"Azerbaycan'da gelişmiş sivil toplum kuruluşlarının oluşturulması, toplumsal sorunların çözümünde sivil inisiyatifin önemli rolü, Haydar Aliyev'in fikirlerinin tutarlı bir şekilde gerçekleşmesinin açık bir ifadesidir. Yüzlerce sivil toplum kuruluşunun faaliyet göstermesi, siyasi, hukukî ve ekonomik bakımdan devlet tarafından onlara destek verilmesi, bu alanın gelişimine ehemmiyet gösterildiğini ortaya koymaktadır. Açık toplumun göstergelerinin gün geçtikçe gelişmesi, vatandaşların girişimciliğinin geniş alanlara yayılması ve siyasi irade ile uyumlu faaliyetler göstermesi, Azerbaycan'da yeni toplum modelinin farklı özelliklerinden olmuştur.

Haydar Aliyev'in modern toplum modelinde, ifade ve fikir

özgürlüğüne verilen ehemmiyet özel olarak vurgulanmalıdır. Bunlar hem demokrasi hem de toplumun örgütlenmesiyle doğrudan bağlantılı oldukları için büyük önem taşıdıkları şüphe götürmez gerçeklerdir.

Açık toplum, insan hak ve özgürlükleri, ifade ve fikir özgürlüğü ile birlikte faaliyet gösterir. Haydar Aliyev, ifade ve fikir özgürlüğünü temel insan hakları bağlamında değerlendirmiştir. Hem modern toplumun oluşumunda hem de onun devam etmesinde çözüm üretici bir rol oynadığını özellikle vurgulamıştır.”

1998-2003 yıllarında Haydar Aliyev tarafından ismi zikredilen insan haklarına dair kararname ve emirlerden başka aşağıda ifade edilen yasal düzenlemeler kabul edilmiştir:

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde çocukların hak ve özgürlüklerini, çocuk hakları alanında devlet siyasetinin prensiplerini, onların korunması ile ilgili devlet kurumlarının ve diğer özel ve tüzel kişilerin görevlerini belirleyen 19 Mayıs 1998 tarihli “Çocuk hakları hakkında kanun”;

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde her bir vatandaşın istediği bilgiyi kanuni yolla alma, elde edebilme, kendi uhdesine alma, onun üzerinde çalışma ve yayma hakkının olmasını belirleyen 19 Haziran 1998 tarihli “Bilgi elde etme özgürlüğü hakkında kanun”;

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde düşünce ve bilgi edinme özgürlüğünün sağlanması ile ilgili ek tedbirlerin alınmasını dikkate alan, “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ifade, fikir ve bilgi edinme özgürlüklerinin sağlanması ile ilgili ek tedbirler hakkında” 6 Ağustos 1998 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın kararnamesi;

- Azerbaycan Devleti'ne mensup, siyasi ve hukuki görevleri

olan kişinin, vatandaş olma haklarının temellerini belirleyen 30 Eylül 1998 tarihli “Vatandaşlık ile ilgili kanun”;

- Azerbaycan Cumhuriyeti’nde yaşayan bir kimsenin başkaları ile birlikte ilgili devlet kurumlarını bilgilendirerek, barışçıl, silahsız bir şekilde bir araya gelme, mitingler düzenleme, demokratik gösteriler yapma haklarını belirleyen 13 Kasım 1998 tarihli “Toplanma özgürlüğü hakkında kanun”;

- Ceza davalarına dâhil olan mağdurların, tanıkların ve ceza davasında yer alan diğer kişilerin güvenliğini ve korunmasını sağlayan önemleri belirleyen 1 Aralık 1998 tarihli “Ceza davasında yer alan kişilerin devlet koruması altına alınmasına ilişkin kanun”;

- Kendi güvenliklerine karşı yapılabilecek saldırılara karşı devlet güvenliğini belirleyen aynı zamanda yargı ve kolluk kuvvetleri çalışanlarının devlet korumasının sağlanmasının yanı sıra söz konusu kişilerin yaşamları, sağlığı, konutları ve mülkleri için devlet koruma önlemlerinin uygulanmasını belirleyen 11 Aralık 1998 tarihli “Yargı ve kolluk kuvvetleri çalışanlarının devlet korumasına ilişkin kanun”;

- Yabancıların ve vatandaş olmayan kişilerin Azerbaycan Cumhuriyeti’ne göçlerini ve bununla ilgili işleri düzenleyen 22 Aralık 1998 tarihli “Göç hakkında kanun”;

- Soruşturma, ön soruşturma, savcılık ve mahkemenin organlarının yahut bu organların görevlilerinin yasadışı eylemleri sonucu bireylere verdiği zararın devlet tarafından tazmin edilmesinin sağlanmasını belirleyen, 29 Aralık 1998 tarihli “Soruşturma, ön soruşturma, savcılık ve mahkeme organlarının yasadışı eylemleri sonucunda bireylere verilen zararın tazmin edilmesine ilişkin kanun”;

- Azerbaycan Cumhuriyeti’nde, yerinden edilmiş ve

onlarla aynı statüde olan kişilere barınma imkânlarının verilmesi onların sosyal haklarının korunması ve bununla ilgili devlet kurumlarının görev ve sorumluluklarını belirleyen 21 Mayıs 1999 tarihli “Yerinden edilmiş kişilerin ve onlara eşit kişilerin sosyal korunma sağlanmasına ilişkin kanun”;

- 8 Haziran 1999 tarihli, “Çevre güvenliği hakkında kanun”;

- 11 Haziran 1999 tarihli “Vatandaşların hak ve özgürlüklerini ihlal eden karar ve eylemlerin (eylemsizlik) mahkemeye temyiz edilmesine ilişkin kanun”;

- 18 Haziran 1999 tarihli “Terörizme karşı yapılan mücadele hakkında kanun”;

- 22 Haziran 1999 tarihli “Anne- babalarını kaybetmiş ve anne- baba himayesinden mahrum kalmış çocukların sosyal koruma altına alınması ile ilgili kanun”;

- 2 Temmuz 1999 tarihli “Belediyelerin durumu hakkında kanun”, “Belediye seçimlerinin kuralları hakkında kanun”;

- 28 Ekim 1999 tarihli “Ülkeye göç edenlerin çalışması ile ilgili kanun”;

- Azerbaycan Cumhuriyeti’nde, emniyet güçlerinin çalışma prensipleri, insan hak ve özgürlüklerinin oluşturulmasında emniyet güçlerinin çalışma alanlarını belirleyen 28 Temmuz 1999 tarihli “Emniyet güçleri hakkında kanun”;

- 30 Kasım 1999 tarihli “Belediyelerin hizmetleri hakkında kanun”; 7 Aralık 1999 tarihli “Emlak işlerinin belediyenin uhdesine verilmesi ile ilgili kanun”;

- 17 Aralık 1999 tarihli “Savcılık hakkında kanun”;

- Azerbaycan Cumhuriyeti’nde, kitle iletişim araçlarına ulaşım ve bu iletişim araçlarının hazırlanması, üretilmesi, yayınlanması, genel kurallarının, medya ve basın ajanslarının;

televizyon ve radyo kurumlarından vatandaşların tam bir şekilde doğru haber alma haklarının hayata geçirilmesi ile ilgili çalışmaların kurumsal hukukî ve ekonomik prensiplerinin belirlenmesine yönelik 17 Aralık 1999 tarihli “Kitle iletişim araçları ile ilgili kanun” (Bu kanuna ilave ve değişiklikler 28 Aralık 2001 yılında kabul edilmiştir);

- 28 Aralık 1999 tarihli “Mahkeme denetçileri ve mahkeme memurları ile ilgili kanun” (Onların hak ve görevlerini tanzim ediyor);

- Azerbaycan Cumhuriyeti’nde, kişinin mahkeme sürecinde kişisel haklarının korunmasını hayata geçirmek için kendisinin seçtiği avukata başvurması, onun savunmasından yararlanma haklarının sağlanması vb. konularla ilgili hukuki destek veren avukatların çalışmalarını düzenleyen 28 Aralık 1999 tarihli “Avukatlar ve avukatlıkla ilgili kanun”;

- 13 Haziran 2000 tarihli “Sivil toplum kuruluşları ile ilgili kanun”;

- 16 Haziran 2000 tarihli “Menkul kıymetler piyasasında yatırımcı haklarının korunması ile ilgili kanun”;

- “Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisi’nin seçimleri ile ilgili kanun” (Temmuz, 2000)

- 21 Temmuz 2000 tarihli “Merkez Seçim Komisyonu Yasası’nda kanun değişikliği hakkında kararla ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti kanunu”;

- 16 Şubat 2001 tarihli “Anayasa Mahkemesi ile ilgili” ve “Mahkemeler ve hâkimlerle ilgili” 27 Aralık 2001 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti “Mahkeme kararlarının uygulanması hakkında yasa” gibi kanunlarda değişiklikler ve ilaveler yapılması hakkında kanun;

- 27 Aralık 2001 tarihli “Mahkeme kararlarının uygulanması

hakkında kanun”;

- 27 Aralık 2001 tarihli “Belediye vergi ve harçları ile ilgili kanun”;

- 28 Aralık 2001 tarihli “Suç işleyen kişilerin iadesi hakkında kanun”;

- 2002 yılında imzalanmış olan “Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda değişiklik maksadı ile referandum yapılması ile ilgili” Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in kararnamesi.

Bu kararname ile Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Anayasa'da değişiklikler yapılmasına ilişkin referandum yarasının onaylanması çağrısında bulunmuştur. Referandum yarasında bulunan öncelikli konular, insan haklarının korunmasına ek, olabilecek bazı teminatlara bağlıdır; Ombudsman (arabulucu) kurumunun anayasaya dahil edilmesi, ombudsmana ve vatandaşlara direk olarak Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkının verilmesi, yaşama hakkına ek teminatların sağlanması vs.;

- 30 Eylül 2002 tarihli “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde insan hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilmesini düzenleyen anayasa maddesi.” Bu kanun, insan hak ve özgürlüklerinin serbest bir şekilde hayata geçirilmesinin temel şartlarını belirlemektedir. Aynı şekilde belli sınırlara hapsedmenin mümkün olmadığı insan hak ve özgürlüklerini de işaret etmektedir. Her bir insanın, yasama, yargı, yürütme gibi mahkeme organlarının mevzuatı ihlal eden kararlarını Anayasa Mahkemesi'ne şikâyet etme hakkının olduğunu da bu kanun ortaya koymaktadır.

- 27 Aralık 2002 tarihli “Ülke dışında yaşayan Azerbaycan vatandaşları ile ilgili devlet politikası hakkında kanun”;

- 21 Şubat 2003 tarihli “Yabancıların ve vatandaş

olmayanların Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarından transit geçişi ile ilgili kurallar hakkında kanun hükmünde kararname”;

- Mart 2003 tarihinde kabul edilmiş “Yaşanılan bölge ve çevre ile ilgili bilgi alma hakkında kanun”;

- Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmiş olan “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin seçim kanunu.”

Kanun, Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisi’nin milletvekillerinin Azerbaycan Cumhuriyeti belediye seçim kanunu ile referandum kanununu belirlemektedir.

“Ülkenin siyasi ve sosyal hayatında, ekonomik gelişmesinde ortaya çıkan durumlarla ilgili değişikliklerin yapılmasına, ülkenin Avrupa Hukuku’na dâhil olması ve anayasaya bir dizi ek kanunların ilave edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tarihi ve doğal süreçlerin sonucu olarak ülkede iki defa anayasal reform gerçekleştirilmiştir. İlk defa 2002 yılında Azerbaycan’da anayasal değişikliklere duyulan ihtiyaç, hayatın bütün yönlerinde ortaya çıkan gelişmelerden dolayı zorunlu hale gelmişti. 24 Ağustos 2022 yılında yapılan referandumun sonucu olarak ülkenin anayasasında bir dizi geliştirici değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler mahkeme reformlarının hayata geçirilmesine, Millet Meclisi’nin faaliyetlerinin, seçim sisteminin geliştirilmesine, insan hak ve özgürlüklerinin daha verimli bir şekilde savunulmasına hizmet etmiştir.”

Değişen hayat şartları, 1995 yılında kabul edilen anayasanın daha fazla geliştirilmesi gerekliliğini zorunlu kıldı. Referandum yolu ile Azerbaycan Anayasası’nda yapılan değişiklikler devlet sisteminin, yetkili devlet kurumlarının, seçim sisteminin geliştirilmesine ve çok yönlü adalet anlayışının hayata geçirilmesine vesile oldu. Bu değişikliklerin asıl maksadı, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunması için

siyasi, ekonomik bir sistemin oluşturulması ve bu sistemin daha da geliştirilmesi, siyasi süreçlerin ve siyasetin devamlılığını sağlamaktır. Anayasa'daki değişiklikleri "yönetim sisteminin modern şartlara ve uluslararası standartlara uygun olarak geliştirilmesi gereği zorunlu kılıyordu. Devlet idare etme süreçleri öncelikli olarak hayatın tecrübesinden geçerek uluslararası tecrübelerden de yararlanmayı gerektiriyordu. "...ekonomik gelişmenin ilk aşamalarını yaşayan Azerbaycan toplumu, açıklık ve şeffaflık isteyen sivil topluma geçişin aşamalarını başarı ile gerçekleştirmiştir. Geçiş aşamalarına başvuran Cumhuriyetimiz, demokratik ilerleme yolundan geri dönmeyeceğini kendisi için kesin bir gaye haline getirerek, halkın gelişmesinde bu yükselme anlayışının rolünü ve önemini özel olarak öne almıştır. Bu aşamanın karakteristik özelliklerinden biri, etkili bir kamu yönetimi sistemi oluşturmak amacıyla demokratik reformların derinleştirilmesinin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının gelişimine hizmet eden kapsamlı programların uygulanması, liberal bir siyasi ortamın oluşmasıdır."

Haydar Aliyev, böyle bir kararnameyi imzalamakla, bir kere daha devlet idareciliği alanında bir otorite olduğunu aynı zamanda fikirlerini hayata geçirerek büyük bir lider olduğunu göstermiştir.

Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da hukuk devletini tesis etmesi ile ilgili yaptığı faaliyetler çok yönlü faaliyetlerdir. Bu büyük insan hukuk devletini oluştururken aşağıdaki ilkelere uyulmasına dikkat etmiştir:

- Toplumsal hayatın bütün alanlarında kanunların önceliğine dikkat edilmesine ve devlet kurumlarının anayasaya uymasına;

- Vatandaşların hak ve özgürlüklerinin önceliğine ve bu konuda kanunlarının gereğinin yapılmasına;
- Devletin ve vatandaşın karşılıklı sorumluluklarının olmasına;
- İktidarın yasama, yürütme ve yargı gibi kısımlara bölünmesine;
- Kanunların uygulanmasında sonuç alıcı denetimin (mahkeme, savcılık, tahkim denetimi vs.) varlığına;

1998 yılında oluşturulan ve 2002 yılında değişiklikler yapılan Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, Haydar Aliyev'in önemli hizmetlerinden biri olmuştur. Anayasa Mahkemesi, çalışmalarında insan hak ve özgürlüklerinin savunucusu olarak varlığını sürdürmektedir. Anayasa Mahkemesi hakkında kanunun 4. maddesinde de ifade edildiği gibi; "Ferdin hak ve özgürlükleri ile mevcut yönetmeliklerin ihlal edilmesi durumunda uygun mahkemeler vasıtası ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Yüksek Mahkemesi'ne başvurarak konunun Anayasa Mahkemesi'nce incelenmesi için müracaat edebilir."

Haydar Aliyev, Anayasa Mahkemesi'ne büyük değer vererek aynı zamanda mahkemenin aktif ve işlevsel bir kurum olarak çalışmasını istiyordu. Bütün durumlarda Azerbaycan Anayasa'sına uyulması gerektiğini isteyerek bu mahkemeyi denetleyen ve anayasa kanunlarının tatbikini gerçekleştiren bir kurum olarak değerlendiriyordu; "Ben Azerbaycan'ın geleceğinde, Anayasa Mahkemesini, devletçilik anlayışını güçlendirecek, bağımsız devletimizde hukuk alanında reformları hayata geçirecek, demokratik ve hukuk kurallarının yerleşmesinde bütün devlet kurumlarına ve Cumhurbaşkanı'na yardım edecek bir kurum olarak görüyorum." diyordu.

Haydar Aliyev'in 12 Temmuz 2003 tarihli "Azerbaycan

Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne" başvurusunda, bu kurumun 5 yıllık faaliyeti döneminde Azerbaycan toplumunda, özellikle insan haklarının savunulmasında önemli rol oynadığı görülmektedir:

"Demokratik değerlere dayanan, insan hak ve özgürlüklerinin sağlanmasını en büyük gaye olarak açıklayan Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, ülkemizde yeni kurulan yasal denetim sisteminin ve Anayasa Mahkemesinin devlet idare sisteminde önemli rolünü ortaya koymuştur...

...Anayasa Mahkemesi, ülkemizde demokratik, hukuk dünyevi devletin kurulması sürecine aktif olarak iştirak etmiş, bütün tarafların kabul ettiği kararlara, Azerbaycan Anayasa'sının kanunlarına, adalet, özgürlük ve insanî değerlere saygı gibi prensiplerin güçlendirilmesine, demokrasinin ve hukuk anlayışının gelişmesine, anayasal ideallerin hayata geçirilmesine büyük ehemmiyet vermiştir. Bugün Anayasa Mahkemesi'nin şahsında, ulusal devletimizi, anayasaya dayalı hukukun üstünlüğünü ve en önemlisi insan hak ve özgürlüklerini koruyan saygın bir kurumumuz vardır."

Haydar Aliyev, oluşturduğu Anayasa Mahkemesi'nin verimli faaliyetlerinin, hem Azerbaycan'da hem de uluslararası alanda itibar kazandığını, Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansına üye olarak seçildiğini, Azerbaycan'ın hukuk sisteminde Avrupa anayasalcılığının ileri eğilimlerini yansıtmaya yardımcı olduğunu ve faaliyetlerinde uluslararası tecrübeyi kullandığını belirterek şunları ifade ediyordu:

"Anayasa Mahkemesi'nin insan haklarını savunması ile ilgili uluslararası sözleşmelere dayanarak kabul ettiği kararlar, insanların siyasi, ekonomik, sosyal ve diğer hak ve özgürlüklerinin sağlanmasına, devletin hukukî temellerinin güçlendirilmesine,

gelecek nesiller için zengin hukuk mîrasının şekillenmesine hizmet etmektedir. Genel olarak anayasal denetim, toplumun sürekli gelişimini sağlamak yolu ile kendisinin varlığını korumasına, devlet idare sisteminin gelişmesine ve sosyal ilişkilerin hukuksal manada düzenlemesine hizmet etmektedir. Anayasa Mahkemesi, sosyal bilinç ve devletçilik anlayışını şekillendirmektedir. Anayasa Mahkemesinin çalışmaları sosyal hayata eğitici bir etki göstermektedir. Toplumun her bir ferdi hukuka uygun ve yasal bir davranış biçimine sevk etmektedir.”

Bu ifadelerle şunlar da ilave edilebilir ki, bu mahkeme, toplumsal davranış biçimine de olumlu etki göstermektedir. Anayasa hukuku, devlet idare anlayışında en yüksek değerleri aşılama özelliğine sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.

Haydar Aliyev, Ağustos 2002 yılında yapılan referandum sonucunda, Anayasa Mahkemesi’ne başvurusunda, Anayasa’da birtakım değişiklikler yapılması ile alakalı bu kurumun yeni görevleri olduğuna dikkat çekiyordu: “Her bir insanın haklarının korunması için kanunla belirlenmiş çerçevelerde Anayasa Mahkemesi’ne başvurma hakkı bulunmaktadır. Bununla ilgili Anayasa Mahkemesi’nin ne denli ehemmiyetli olduğu ortaya çıkmaktadır. Şundan dolayıdır ki, Anayasa Mahkemesi, vatandaşların haklarının savunulması, bu hakların düzenlenmesi için daha verimli bir mekanizmanın kurulması, insan hakları ve sosyal ilişkilerin düzenlenmesi konularında aktif katılım imkânı kazanmıştır. Anayasa Mahkemesinin bu konunun üstesinden geleceği ve demokratik devletin önemli bir unsuru olan hak ve özgürlüklerin etkili bir şekilde savunulmasına ortam oluşturacağı konusunda ümitli olduğumu ifade etmek isterim.”

Azerbaycan’da Haydar Aliyev’in insan hakları ile bağlantılı

olarak seçim sisteminin kurulmasında ve oluşturulmasında da büyük bir hizmeti olmuştur.

“Bu büyük siyasetçi, mahalli ve egemenlik yönetim sisteminden demokratik yönetime geçmenin özelliklerini iyi bildiği için, seçim sistemini demokrasinin istediği gibi şekillendirmeyi başarmıştır. Örnek olarak, Millet Meclisi seçimlerinde 125 vekil koltuğundan 100'ünü çoğunluk seçim sistemine göre, 25'ini ise partili seçim sistemine göre belirlemiştir.

Karışık seçim sisteminden yararlanılmasındaki maksat, yeni bağımsızlığını kazanmış devletlerde siyasi sistemin asıl bileşenlerinden biri olan çok partili sisteme geniş yer vermek, tek partili sistemden çok partili sisteme geçişi sağlamak idi. Azerbaycan'da siyasi sistemin şekillenmesi için Haydar Aliyev'in yürüttüğü bu siyaset sonuçlarını vermiştir. Bugün Azerbaycan'ın siyasi hayatında sağ ve sol eğilimli siyasi anlayışın yanında merkezi siyaset anlayışına sahip 40'tan fazla siyasi parti birbirine rakip olarak faaliyet göstermektedir. Böyle bir durumda, tek partili sisteme dönmekten bahsetmek asla mümkün değildir. Çeşitli ideolojilere hizmet eden farklı partiler, toplumda belli bir statü kazandıktan sonra karma seçim sistemini uygulamanın herhangi bir ehemmiyeti olmazdı. Bu yüzden 24 Ağustos 2002 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda bazı değişiklikler ile yapılan referandumda karma seçim sisteminden çoğunluklu seçim sistemine geçilmiştir.”

Ulu Önder'in iktidarı zamanında, uluslararası kamuoyu ile irtibatları biraz daha geliştirmek için Azerbaycan'ın insan hak ve özgürlüklerine garanti veren sözleşmeleri bu uluslararası sözleşmelerle irtibatlandırıldı. Eğer 1992 yılında

Azerbaycan “Uluslararası Mülki ve Siyasi Haklar Oluşumu”na, “BM’nin Çocuk Hakları Sözleşmesi”ne, “BM’nin Mültecilerin Statüsü Sözleşmesi”ne iştirak etmişse, sadece 1993-2003 yıllarında Uluslararası Çalışma Teşkilatı’nın UNESCO’nun BM’nin muhtelif sözleşmelerine; Cenevre ve insan hak ve özgürlüklerinin savunulması ile ilgili Avrupa sözleşmelerine vs. yüzlerce anlaşma ve sözleşmelere katılmıştır.

Budurum,bağımsızülkemizinenetkiliuluslararasıkurumlar seviyesine çıkmasına ve nüfuz kazanmasına sebep olmuştur. Aynı dönemde atılan adımlar bugün sonuçlarını vermektedir. Bunun en önemli göstergelerinden biri, Cumhurbaşkanımızın saygıdeğer hanımı, Arif Kızı Mihriban Aliyeva’nın UNESCO’nun gönüllü elçisi olmasıdır. Haydar Aliyev mefkûresini en liyakatli bir şekilde devam ettiren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de bu siyaseti en güzel bir şekilde devam ettirmektedir.

- Laik, hukuk devlet anlayışı en güçlü şekilde devam etmektedir;
- İktidar ve halk arasında birlik ve beraberlik oluşturulmuştur;
- Vatandaşın birlik ve beraberliği korunup, muhafaza edilmektedir;

Af kararları ile mahkûmların özgürlüklerine kavuşması başarılı bir şekilde devam etmektedir. İlham Aliyev’in attığı bu adımlar, Azerbaycan’ın sosyal hayatında ve uluslararası kurumlar nezdinde ona olan sevgiyi artırmıştır. “Şunu ifade edebiliriz ki, toplumda bütün vicdan sahibi, objektif düşünen gruplar, aynı zamanda sivil toplum ve insan haklarını savunan kuruluşlar, devlet başkanının bu kararlarına olan güvenini açık bir şekilde ifade etmişlerdir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in attığı bu adımlar bütün

yönleri ile takdire şayandır... Devlet Başkanı bu kararlar ile kendi vatandaşlarının saygısını ve savunduğu prensiplere bağlılığını bir kere daha ortaya koymuştur. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı, bu kararnameler ile Haydar Aliyev geleneğini devam ettirdiğini ispatlamıştır. İktidarın, insan hak ve özgürlüklerine yaklaşımını uluslararası kurumların siparişi ve baskısı neticesinde oluştuğunu düşünenler ciddi bir hataya düşmüşlerdir.

Bundan dolayıdır ki, Ulu Önder'in güçlü devletçilik tecrübesinden kaynaklanan teşkilatçılık kabiliyeti, ülke başkanının yanlış adımlar atmasına müsaade etmemiştir. Haydar Aliyev'in siyaset ve devletçilik anlayışı, İlham Aliyev için en güçlü örnek teşkil etmektedir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 6 Kasım 2005 yılında yapılan Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamento Seçimlerinde insan haklarına olan saygısını ortaya koymuştu. İlham Aliyev, ülkenin ve vatandaşların menfaatlerini siyasi kaygılarından üstün tutan, ülkede demokratik kurumları geliştiren, toplumun çeşitli tabakaları ve siyasi erkleri arasında birlik-beraberlik ve güven oluşturan; insanların siyasi görüşüne, milliyetine bakmaksızın onların hak ve özgürlüklerinin garantisi olan devlet başkanı olarak büyük bir güven kazanmıştır. Kısaca, Haydar Aliyev'in siyasi görüşünde ve faaliyetlerinde insan hak ve özgürlüklerinin savunulması her zaman merkezde olmuştur.

Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki, vatandaşların maddi refahının yükseltilmesi istikametinde bir dizi kararlar alınmış, çalışanların düşük ücretleri yükseltilmiştir. Bu adımı, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in halka olan samimi yaklaşımı olarak değerlendirmek mümkündür. Büyük Önder Haydar Aliyev'in bu alandaki hedefleri, özgürlüğü savunan düşünce ve prensiplerin tamamının tecessüm etmiş hali olan demokrasinin

Ülkemizde hayata geçmesi, onun siyasetinin ve düşüncesinin toplum hayatında uygulamaya geçmesini sağlamıştır.

Ülkemizde devlet ilişkileri sisteminde, insanların çeşitli alanlardaki faaliyetlerinde özgürlüğe kanun bir statü vermiş olan demokrasi tesis edilmiş, insan, hukukî, siyasi ve sosyal bir zenginlik olarak var olmuştur. Demokratik prensipler, toplumumuzda bütün alanlarda hakiki manada varlık göstererek hem kültürel hem de mânevi varlığımızın ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur.

Nahçıvan zerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Başkanı Vasif Talibov, haklı olarak şunu ifade ediyor:

“Geçen her yılı gz önüne getirdiğimizde bir kere daha anlıyoruz ki, lkemizde Haydar Aliyev siyasi anlayışının herhangi bir alternatifi yoktur. Bu anlayış ve bu yol Azerbaycan’da soso-ekonomik gelişimin oluşturduğu talepler neticesinde tek ve en doğru yoldur. Bu yol, ülkemizin dnnn, bugününün, yarınının ve geleceğinin yoludur. Bu yolu en başarılı ve güzel bir şekilde devam ettiren Cumhurbaşkanımız Sayın İlham Aliyev’in dediği gibi; Azerbaycan’ı büyük ve kudretli devlete dönüştürmenin başlıca şartı, ülkede Haydar Aliyev siyasetini devam ettirmektir.”

Sonuç

1. Haydar Aliyev, siyasete bir bütün olarak bakıyordu. Onun bu bakışı, bütün farklı görüşlerin bir arada olabilmesi olarak neticelenmişti. Bu birlik onun siyasi bakış açısının canlı bir örneğidir. Haydar Aliyev'in kendisine has karakteristik özellikleri, üstün tahlil etme yeteneği, dâhiyane siyasetçiliği, diplomasi kabiliyeti ile birleşerek onu dünya siyasetinde başarılı bir noktaya ulaştırmıştır. Haydar Aliyev'in mantıklı ve istikrarlı siyaseti onun yüksek idrak kabiliyeti ve dâhiyane anlayışı ile birleşerek siyasi, iktisadi, milli ve mânevi birçok özelliğin kendisinde toplanmasına sebep olmuştur. Haydar Aliyev'in siyasi felsefesinin ortaya koyduğu idealler, devlet, toplum, halk ve fertlerin ortak beklentilerde uzlaşmasını sağlamıştır. Demokrasi, kesinlik, prensipli olma, sorumluluk, dakiklik, toleranslı olma, insanîlik, sosyal adalet ve işlevsellik Haydar Aliyev'in siyasi anlayışına has bir durumdur. Ulu Önder'in siyaseti, her zaman milli ve uluslararası menfaatlerin penceresinden bakmanın açık bir numunesi olmuştur.

2. Haydar Aliyev, tarihi olarak var olmuş, en eski devlet anlayışlarını geliştirerek yaşadığımız zamanda bağımsız Azerbaycan Devleti'nin kurtarıcısı, kurucusu ve koruyucusu olmuştur. Haydar Aliyev, tarihte var olan, üç cumhuriyetten ikisinin, ikinci ve üçüncü cumhuriyetlerin var olmasında, gelişmesinde müstesna rolü olan dâhi bir devlet başkanı idi. O hayatının ve siyasi çalışmalarının bütün aşamalarında devlet anlayışımızı korumuş, geliştirmiş hatta Sovyetler Birliği zamanında dahi, gelecek bağımsız devlet anlayışı için ekonomik

ve kültürel bir zemin hazırlamıştır. Bu aşama “illegal” hazırlık aşaması, bağımsızlık dönemindeki aşama ise “aktif mücadele aşaması” olarak değerlendirilmektedir.

Haydar Aliyev’in devletçilik anlayışı ile devletçilik idealleri birleşerek “Azerbaycan devletçilik anlayışının” gelişmesinde yeni bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Devletin bağımsızlığı korunmuş, içeride ve dışarıda olabilecek tehlikeler; devletin zarar görme tehlikesi ortadan kaldırılmış, ekonomiyi, kültürü ve mâneviyatı geliştirmek için hukuki altyapı oluşturulmuş, kanun ve demokrasi anlayışı güçlendirilmiş, ülkede istikrar sağlanmıştır. Bağımsızlık ve devletçilik şuuru oluşturulmuştur.

Haydar Aliyev, devlet kurma pratiğinde yenilikler yaparak doğu ve batı devlet geleneklerini de sentez ederek yeni bir milli devlet anlayışı oluşturmuştur. O, devletin sağlam bir şekilde kurulması, sarsılmazlığı, geçmiş devlet geleneklerinin muasır devlet anlayışına kavuşması, devlet ideolojisi, devlet psikolojisi ve devlet düşüncesi gibi konuların birliğini sağlamıştır. Bu birliktelik düşüncesi üzerine Haydar Aliyev’in devlet anlayışının bir tecessümü olan demokratik, hukuk ve laik bir devlet kurulmuştur. Haydar Aliyev, bağımsız ve milli Azerbaycan devletini geçiş döneminin zorluklarından, karmaşıklıklarından demokratik ve kanunun üstün olduğu devlet anlayışına kavuşturmuştur.

3. Haydar Aliyev’in siyaseti, sosyal ve ekonomik gerçeklerle birleşerek güçlü etkiye sahip olmuştur. Haydar Aliyev, uluslararası tecrübeyle milli ekonomi anlayışını geliştirmiştir. Haydar Aliyev’in siyasi düşüncesi, yüksek ekonomi bilgisi ile birleşerek Doğu’nun ve Batı’nın sosyo-ekonomik modelinin sentezlenip Azerbaycan’ı modernleştirmek ve dünya ekonomisi ile bütünleşme halinde olmasını sağlamıştır.

Haydar Aliyev'in gerçekleştirdiği siyasi, iktisadi, kültürel ve teknolojik reformlar, liberal demokratik değerlere dayanıyordu. Merhum Cumhurbaşkanımız, ekonomiyi devlet gözetiminden çıkararak serbest rekabet ortamını oluşturmuştur. Ekonomiyi keyfiyet bakımından geliştirdi ve bir dizi sosyal programlar hayata geçirmiştir. Haydar Aliyev, siyasi hayatının tüm dönemlerinde, ülke içinde sosyo-ekonomik hayatı geliştirmekle beraber ülke dışındaki irtibatları genişleterek ekonomik reformlarda yeni bir dönem ortaya koymuştur. Büyük lider, ekonominin liberalleşmesini, özelleştirmeyi, toprak reformlarını, sosyal ihtiyaçların yerine getirilmesini başarı ile hayata geçirmiştir. Petrol ve petrol dışındaki enerji piyasasının gelişmesini sağlamıştır. Ekonomik dış ilişkiler konusunda "Asrın Sözleşmesi"nin imzalanması, GUAM'ın oluşturulması, (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü) TRACACE (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia; Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru) programının hayata geçirilmesi önemli rol oynamıştır.

Haydar Aliyev, siyasetle ekonominin karşılıklı alakasını güçlendirerek siyasi ve sosyo-ekonomik siyasetin bütünlüğünü sağlamıştır. Siyasi ve sosyo-ekonomik siyasete geçişte devletin düzenleyici rolünü dikkate almıştır. Böyle yaparak Azerbaycan'ı, ekonomisi güçlü bir devlet haline getirmiştir.

4. Haydar Aliyev, Azerbaycan tarihinde dâhi bir lider olduğunu ispatlayarak, çeşitli ideolojik akımların etkisi altında kalmış Azerbaycan toplumu için yeni şartlara uygun milli bir ideoloji "Azerbaycancılık" ideolojisini ortaya atmıştır. O, yüksek zekâsı ve ferâseti ile milli ideolojinin oluşmasını, tarihi, milli ve mânevi gelenekleri koruyup muhafaza etmenin,

modernliğin, yeniliği geliştirmenin çok zaruri olduğunu düşünüyordu.

Büyük lider, bütün alanlarda olduğu gibi milli ideoloji konusunda, milli olmakla uluslararası olmanın birlikteliğini oluşturabilmiştir. Ulu Önder, milli ideolojide devletçiliğe ve milli-mânevi değerlere her zaman öncelik veriyordu. Haydar Aliyev, Azerbaycan toplumunu ayrılıkçı ve ırkçı düşünceden korumak, toplumun birlik ve beraberliğini güçlendirmek için Azerbaycancılık düşüncesinin temelini:

- Milli olmak ve devletçi olmanın yanında, bağımsızlık, çağdaş, birlik, milli ilerleme, vatancılık, halkçılık, Türkçülük, İslamcılık, özgürlük, dostluk ve kardeşlik, yardımlaşma ve aynı zamanda vatandaşlık düşünceleri oluşturmaktadır. Azerbaycancılık, modern bağımsız Azerbaycan'ın felsefi-sosyolojik doktrininin sosyo-kültürel ve etnik coğrafi- siyasi altyapısını kendi içinde barındırmaktadır.

Doğu ve Batının sentezi, milli manada devletçilik düşüncesi özel olarak laiklik, muasırlık Azerbaycancılık düşüncesinde kendine mahsus bir şekilde birleşmiştir. Modern küreselleşme şartlarında Ulu Önder'in felsefi bakış açısı, cumhuriyetçilik, adaletli olma, demokrasi, insanîlik vb. prensiplerinin somut hali olan **Aliyevcilik İdeolojisi**, Azerbaycan'ın sosyal, siyasi, kültürel ve mânevi hayatına hâkim olmuştur.

5. Haydar Aliyev, milli kültür alanında tarihi mîrasa öncelik verdiği gibi milli ve uluslararası düşüncenin birliği düşüncesine de öncelik veriyordu.

Haydar Aliyev, kültürün gelişmesinde müstesna bir rol oynamıştır. Onun girişimi ile Azerbaycan'ın maddi ve mânevi kültürünün uyanış dönemi yaşamıştır. Büyük lider, mânevi kültürde tarihi mîrası koruyup eğitimin, ilmin, edebiyatın,

sanatın, müziğin modern seviyeye yükselmesi, dünya standartlarına kavuşması için şartlar oluşturmuş ve geniş imkânlar sağlamıştır. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde ince siyasi kabiliyeti ile kendi kültürümüzü ve milli hassasiyeti olan ilim adamlarını korumuş ve milli ruhu taşıyan eserler meydana getirtmeye heveslendirmiştir.

Haydar Aliyev'in siyaseti çerçevesinde, devletçilik anlayışı, milli şuur, milli ruh düşünceleri güçlenmiş, tarihi eserlerin korunmasına özen gösterilip onların yeniden restorasyonu yapılarak gelecek nesiller için korumaya alınmıştır.

Büyük lider, halkını dünya halkları arasında tanıtan en yüksek ve en büyük etken olan yüksek medeniyet anlayışının geliştirilmesi vasıtası ile Azerbaycan'ı dünya kamuoyunda tanıtmıştır.

6. Haydar Aliyev siyaset anlayışının en önemli yönü, insan haklarının korunmasını gerçekleştirmesidir. Haydar Aliyev'in iktidarı zamanında verilen emirler, kabul edilen anayasa insan hak ve özgürlüklerinin korunması için hukuki manada temel teşkil etmişti. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- İdam cezası kaldırıldı;
- Af uygulandı;
- Anayasa Mahkemesi, arabulucu ve insan haklarını savunan farklı kurumlar oluşturuldu;
- Kanunun temel ölçü olması hayata geçirildi.
- Devletin ve vatandaşın birbirlerine olan sorumlulukları belirlendi;
- Kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsendi;
- Vatandaşların siyasi, iktisadi, sosyal vb. hukuk ve özgürlükleri sağlandı;
- Çocuk hakları ile ilgili;

- Vatandaş olma hakkı ile ilgili;
- Gösteri hakkı ile ilgili;
- Göç idaresi ile ilgili;
- Çalışma hakları ile ilgili;

Bu kanunların kabul edilmesi, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasının hakiki manada garantisi olmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından, liyakatli mîrasçısı olduğu Haydar Aliyev'in siyasi anlayışının, başarılı bir şekilde devam ettirilmesi, Haydar Aliyev'in siyasi anlayışının gücünü ve bu siyasi anlayışın Azerbaycan Devleti'nin bütün alanlarında gelişimini sağlamış olmasından ileri gelmektedir. Bu başarı, hâlihazırda güçlü bir şekilde gelişen bağımsız ülkemizde daha başarılı işlerin yapılacağına habercisidir.

III. BÖLÜM

“BEN ONA KENDİM GİBİ İNANIYORUM”
(Güçlü Halk, Güçlü Devlet, Güçlü Lider)

Tarihi hakikatler ortaya koyuyor ki, sadece güçlü devlet anlayışının ve geleneklerinin hüküm sürdüğü ülkeler kendi geleceğini temin eder ve geliştirebilirler. Bütün varlığı ile vatana ve halka candan bağlı olan büyük lider ve devlet adamı Haydar Aliyev, hayatını ve derin devlet tecrübesini Azerbaycan'ın mutlu geleceğine ve gelişmiş devletler seviyesine yükselmesine adanmıştı. Ulu Önder'in Azerbaycan tarihinde gelecek nesiller için en büyük hizmeti, hiç şüphesiz Azerbaycan'ın hızlı bir şekilde gelişme göstermesidir. Dolayısı ile Ulu Önder'in siyasi olarak öngörüsü, ülkenin geleceği ile ortaya koyduğu planlarından dolayı gösterdiği hassasiyet, siyasi arenada kendine has karizması, devlet geleneğini iyi bir şekilde bilen ve yönetmeyi en iyi şekilde yapan güçlü devlet başkanı Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in rehberliği ile parlak devrini yaşamaktadır.

Devletçilik anlayışında sorumluluk bilinci özel bir alandır ve aynı zamanda hayati bir öneme sahiptir. "Devleti yöneten başkanın sorumluluğu ise millete ve devlete karşı mesuliyetini ortaya koyuyor. Burada siyasi sorumluluğun sadece güçlü bir akıldan ve yüksek bir zekâdan kuvvet aldığını ifade etmek gerekir. Şüphesiz bu şahsi etkenler olmasa siyasetin inceliklerine vakıf olmak mümkün olamazdı. Yani siyaset, beşeri emelleri azar azar kavramak, zekânın etkisini bilmek ve düşüncelerin sahip olduğu gücü idrak etmekle ölçülebilen bir sistemdir.

Devletçilik anlayışını korumak ve onu güçlü hale getirme stratejinin kendisi de oldukça güçlü ve yüksek bir siyasi sorumluluk istemektedir. İnkâr edilemez bir hakikattir ki, tarihi bir şahsiyet olan Ulu Önder Haydar Aliyev, devleti idare etme usullerini tam bir siyasi sorumlulukla yerine getiren devlet adamlarımızdan biri olarak gururumuzu muhafaza edip, siyasi kabiliyeti, milli ve mânevi değerlerimizi devletimizin kudreti

ile beşeri âlemde tasdik ettiren, siyasi sorumluluğu derinden hissederek hiçbir yanlışa müsaade etmeyen bir liderimiz olmuştur. İşte Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, bu karakteristik özelliklere sahip bir dünya lideri olan Haydar Aliyev'in ailesinde dünyaya gelmiştir. Başka bir ifade ile Azerbaycan büyüklüğünde bir memleketin sorumluluğunu omuzlarında taşıyan Haydar Aliyev'in aile ortamında büyümuştür.

Haydar Aliyev'in halkımıza karşı yaptığı büyük ve tarihi hizmetlerden biri de gelişme yolunda ilerleyen Azerbaycan'ın cesaretle yönetmeye muktedir olan liyakatli bir siyaset adamı yetiştirmesidir. İktidarda olduğu yıllarda her zaman vatana, halka, toprağa sonsuz sevgi hissi içine olan, imar etme emeli ile yaşamış Ulu Önder, Azerbaycan'ın gelecekte daha güçlü olması için ülke başkanlığına layık olabilecek bir adayı tavsiye etmişti. Ulu Önder, 2003 yılında yapılan Cumhurbaşkanı seçimlerinden önce halka müracaatında şunu ifade ediyordu:

"İlham Aliyev, entelektüel düşüncesi yüksek, vatani için pragmatik düşünceye sahip, modern dünya siyasetini ve ekonomisini iyi bir şekilde bilen, enerjik ve müteşebbis bir karakterdir. Size samimiyetle ifade edebilirim ki, hem İlham Aliyev hem de Yeni Azerbaycan Partisi bundan sonra da halkımızın en liyakatli insanlarını kendi etrafında sıkı bir şekilde toplayarak Azerbaycan Devleti'nin gelişmesi ve halkımızın refah içinde yaşaması yolunda çok büyük işler görecektir. İnanıyorum ki, benim neticelendiremediğim birçok meseleyi, planı, işleri sizin yardımınız ve desteğinizle İlham Aliyev neticelendirecektir. Ben ona kendim gibi inanıyor ve onun geleceği ile ilgili büyük ümit besliyorum." (229.Dipnot)

Bütün ülkeler için iktidarın devamı çok önemli bir meseledir. Bilindiği gibi bir ülkede sükûnet, toplumun istikameti ve dinamizmi için ehemmiyet arzemektedir. Bu durum,

tarih boyunca hep böyle olmuştur. Bundan dolayı Haydar Aliyev'in kendisinden sonra gelecek insan için kaygı duyması tabii bir durumdur. O, kendinden sonra gelecek insanı önceden hazırlamaya başlamıştır. İlham Aliyev konu ile ilgili kendisi ile yapılan bir röportajında şu ifadelere yer veriyordu:

“Babam, kendi siyasi tecrübesini adım adım bana aktarıyor, bu veya farklı durumlarda nasıl davranılması gerektiğini bana izah ediyordu. Ancak o, önce beni dinliyor, bazen benim düşüncelerimi onaylıyor bazen itiraz ediyordu. Ben, zaman geçtikçe daha sık bir şekilde Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın resmi görüşmelerine katılıyordum. Genellikle sessiz kalarak bu görüşmeleri izliyordum. Şimdi çok eminim ki, Haydar Aliyev'in izlediği yol, Azerbaycan'ın başarılı bir şekilde gelişmesinin en önemli etkenidir. Tabii ki bu yol belirli yeniliklerle devam ettirilmelidir. Uzun yıllar ve on yıllar boyu bu yol devam ettirilecektir. Ben kesinlikle bunu gerçekleştirmeye çalışacağım.”

Siyasi mîrasın en parlak örneği olan İlham Aliyev hakikatının sırrı, onun yüksek diplomasi becerisi, hızlı karar verebilme kabiliyeti ve anlayış seviyesinin yüksek olmasından doğan başarılı çalışmalarıdır.

Şüphesiz ki, Azerbaycan'ın gelecek yıllarda sürekli bir ilerleme ve yükselme yolunda inançla devam etmesini sağlayacak genç siyasi lider, yılların zor ve karmaşık tecrübelerinden galip bir şekilde çıkan, derin devlet tecrübesine sahip büyük lider Haydar Aliyev'in siyaset ve hayat okulunda yetişmişti. Bu konuda İlham Aliyev şunları ifade ediyordu:

“Ben 15 yaşında iken Moskova'da eğitim görüyordum. Yeri gelmişken ifade etmeliyim; ben 5 yaşında iken okula kaydoldum. Aynı zamanda bir yandan da “aile imtihanları” da veriyordum. Hem de ara tatillerde, bir defa değil her zaman bu imtihanları veriyordum. Bu imtihanları Haydar Aliyev yapıyordu. Aynı

zamanda eve gelen misafirlerin olduğu ortamlara da katılıyordum. Babamın sofrada yaptığı yüksek seviyeli sohbetleri dinliyordum. Her şeyden önemlisi ise bu sohbetlerde yapılan hakikatleri ben de benimsiyordum ve öğreniyordum. Mesela, “her insanın değeri onun mânevi zenginliği ve bilgisi ile ölçülür” gibi bir hakikati ben o ortamlarda öğrenmişim. Yani siyasetin ilk dersini ev ortamında öğreniyordum. Onlar benim siyasi geleceğimde çok faydalı oldu. Kısaca, onunla aramızda sadece “baba-oğlu” ilişkisi değil, “öğretmen-öğrenci”, bundan da önce “selef-halef” ilişkisi oluşmuştu. İşte o yüzden ben o yılları çok kıymetli ve hasret duyguları ile hatırlıyorum. Babama muhabbetim ve ona olan minnet borcum o kadar büyük ki, onun hakkında bir şeyler yazdığım zaman sakin olamıyorum. Tekrar ifade ediyorum ki, üniversite yıllarımı sadece okulda ve MDBMİ’de (Moskova Devlet Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Enstitüsü), etrafımdakilerle birlikte değil aynı zamanda aile ortamında geçirdim.”

İşte bu şekilde Büyük Lider Haydar Aliyev’den siyaset dersleri alan İlham Aliyev şunları da ifade ediyor: “Babam siyasi tecrübesini adım adım bana aktarıyor bütün durumlarda kendisinin nasıl hareket ettiğini bana izah ediyordu.”

Gerçekten de İlham Aliyev, Ulu Önder’in ve halkın ona karşı beslediği inancı ve ümidi boşa çıkarmadı. İlham Aliyev, 15 Ekim 2003 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki galibiyetinden sonra, başkanlığının ilk yıllarında Ulu Önder’in siyasi tecrübesinden istifade ederek Azerbaycan’ın gelişmesini hızlı bir şekilde gerçekleştirdi.

“Bu gün Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in başkanlığında Azerbaycan’ın ister iç siyasette isterse dış siyasette elde edilen her bir başarı Ulu Önder Haydar Aliyev’in zekâsının ve arkada bıraktığı siyasi mîrasın müşahhaslaşmış halinin Azerbaycan’ın gelişimindeki göstergesidir.

Sayın İlham Aliyev'in 2003 yılında Cumhurbaşkanı görevine gelmesi, Azerbaycan'ın yükselme ve gelişmesinde yeni bir merhale olmuştur. Aynı yıl bağımsızlığımızın daha da güçlenmesi, ülkede siyasi istikrarın, ekonomik durumun rayına oturduğu yıl olmuştur. İşte o zamandan beri ülkede demokratikleşme çalışmaları genişlemiş, ülkemizin dünya kamuoyunda varlığı belirginleşmiş, milli ekonominin gelişmesi için önemli bir sosyal ortam oluşturulmuştur. Haydar Aliyev siyaset okulunun kabiliyetli bir neferi olan İlham Aliyev'in siyasi alanda attığı büyük adımlar sonucunda Azerbaycan'da sadece sosyo-ekonomik alanda değil aynı zamanda siyasi ve sosyal alanlarda da sağlam yenilikler, verimli ve yenilikçi reformlar yapılmıştır.

İlham Aliyev, 2000'li yılların öncesinde ülkenin siyasi alandaki gelişmelere ve yeniliklere aktif bir şekilde iştirak etmiştir. Ülkenin birinci partisi olan Yeni Azerbaycan Partisinin (YAP) 21 Kasım 2001 yılında yapılan 2. Kurultayı'nda, partinin çalışmaları ile ilgili çok önemli kararlar kabul edilmiştir. Partinin tüzüğünde değişiklikler yapılmış ve yeni kurulan başkan yardımcılığı görevine oybirliği ile İlham Aliyev seçilmiştir. 15 Ekim 2003 yılında cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Yeni Azerbaycan Partisi Başkan Yardımcısı, 26 Mart 2005 yılında 3. Kurultayda yapılan seçimlerde ise oybirliği ile Yeni Azerbaycan Partisi'nin Başkanı seçilmiştir.

Özellikle vurgulamak gerekir ki, Sayın İlham Aliyev'in 1999 yılında Yeni Azerbaycan Partisi Başkan Yardımcısı, 2001 yılında başkanın birinci yardımcısı seçilmiştir.

"Ben ona kendim gibi inanıyorum ve geleceği ile ilgili büyük ümitler besliyorum."

18 yıl önce büyük devlet adamı Haydar Aliyev'in ifadelerinde yer bulan bu fikirlerin Azerbaycan tarihine Başkomutan unvanını altın harflerle yazmış İlham Aliyev hakkında ifade edilmesi elbette ki tesadüf değildir.

Sayın İlham Aliyev'in Cumhurbaşkanlığı görevine başlamasından sonra Azerbaycan daha hızlı bir şekilde gelişme göstermiş, ekonomik gücü artmış, uluslararası kamuoyunda etkisi daha da güçlenmiştir. Cumhurbaşkanı'nun iktidarının ilk yıllarında ülkenin dinamizmi, modernleşmesi, dünya kamuoyunda nüfuzunun artması ve söz sahibi olması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhurbaşkanımız İlham Aliyev, uluslararası kurumların en etkilileri olan; BM, NATO, AB gibi birliklerin farklı birimlerinde yaptığı konuşmalarla dikkat çekmiş, milli menfaatleri bütün yönleri ile korumuş, bağımsız dış siyaseti yürütmüştür.

Uluslararası arenada küresel sıkıntılardan çıkış yollarının aranmasında onun düşüncelerine, görüşüne büyük bir saygı ile yaklaşılmaktadır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, planlanmış reformları ve isabetli kararları ile hayatımıza yeni bir nefes olmuş, Azerbaycan'ı dünyanın gelişen ülkeleri seviyesine çıkarmıştır. Halkın güçlü desteği ve güveni sayesinde iktidara gelen İlham Aliyev çok iyi biliyor ki Azerbaycan'ın ekonomik gelişiminin yeni dönemde öncelikli hedefleri belirlenmeli ve dünya gerçekleri dikkate alınarak ülkenin sağlam bir şekilde gelişmesinin temelleri atılmalıdır.

“Devlet Başkanı İlham Aliyev'in 2003 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesinden bir yıl sonra; 2004 yılında Azerbaycan'ın gelecek perspektifini belirleyen “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bulunan bölgelerin sosyo-ekonomik gelişimine dair Devlet Programı”nu kabul etmesi, bu ekonomik gelişim programında hedefe konulmuş maksatların kademe kademe hayata geçirilmesi ve elde edilen bu gelişme dünyada ekonomik gelişimin yeni bir modelinin (Azerbaycan Ekonomik Gelişme Modeli) oluşturulmasına sebep olmuştur. Bu şekilde dünyanın önde

gelen ekonomik kuruluşlarının dikkati Azerbaycan'a yönelmiş oldu. Dünya Bankası ve uluslararası şirketlerin yıllık planlarında Azerbaycan yeni yatırımların yapılacağı ülkeler arasında ön sıralarda dünyanın gelişmiş ülkelerinin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Dünya siyasi kamuoyunda önemli bir noktada olan Azerbaycan, elbette bu seviyeye Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ortaya koymuş olduğu başarılı siyasetin neticesinde çıkmıştır.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başkanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nde olan kentlerin sosyo-ekonomik Devlet Programı (2004-2008, 2009-2013, 2014-2018, 2019-2023) çerçevesinde yapılan programların başarılı bir şekilde yerine getirilmesi, ülke ekonomisinin çeşitlenmesini sağlamış, petrol dışındaki sektörlerin sağlam bir şekilde gelişmesi, öncelikli sektörlerde büyük yatırımların yapılması, bölgelerdeki modern altyapı projeleri, yeni üretim ve işleme tesislerinin gerçekleştirilmesi için zemin hazırlanmıştır. Azerbaycan ekonomisi, kısa zaman içinde dünyada en hızlı gelişme seviyesine ulaşmıştır. Dünyada meydana gelen mali ve iktisadî daralmaya rağmen Azerbaycan'da ekonomi alanında pozitif gelişmeler kendini göstermiştir.

2004-2018 yılları arasında gerçekleştirilen illere göre ekonomik gelişim devlet programlarının analizi de gösteriyor ki, geçen zaman zarfında ülkenin makro ekonomik göstergelerinde şehirlerin mali durumları önemli ölçüde yükselmiştir. Buralarda girişimciliğin hızlandırılması, yerli üretim ve imalathanelerin yapılması ve artırılması, ekonomik ve sosyal altyapı birimlerinin yeniden tesis edilmesi, yoksulluğun azaltılması, yeni iş yerlerinin açılması neticesinde toplumun hayat seviyesinin yükseltilmesi istikametinde büyük başarılar elde edilmiştir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in planlanmış gelişme stratejisinin neticesi olarak ülkenin ekonomik gelişmesinin

hızlandırılmasına yönelik kararlı siyaset hızlı bir şekilde bu alanda kalite değişikliğine sebep olmuştur. 2004 yılından itibaren şehirlerin sosyal ve ekonomik gelişim devlet programlarının başarı ile gerçekleştirilmesi neticesinde bölgelerin durumu gerçek manada değişmiş, orada yaşayan insanların refah düzeyi artmıştır. Bu zaman zarfında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, ülkemizin sağlam bir şekilde gelişmesi için çok sayıda kararname imzalamıştır. Bahsi geçen kararnamelerle gerçekleşen reformlar, ülkemizde yüksek rekabet gerektiren liberal ekonominin şekillenmesine, şeffaflığın sağlanmasına, iş sektörünün verimli hale gelmesine, bütçenin artmasına önemli katkı sağlamıştır.

Azerbaycan, bu dönemde genel olarak üretim kapasitesini 3-4 kat artırarak dünya genelinde dinamik ekonomiye sahip ülkeler arasında üst sıralarda yerini almıştır. Aynı zamanda ülkemizin stratejik olarak döviz rezervlerinin önemli ölçüde artması, ekonomik gelişme stratejisinin başarılı ve verimli bir şekilde devam ettiğinin açık bir göstergesidir.

“Birçok projenin başarılı bir şekilde uygulanması sonucunda ülkemizin elde ettiği gelirler, maksadına uygun bir şekilde petrol dışındaki sektörlerin ve ülkenin modern altyapısının gelişimine harcanmıştır. Aynı zamanda petrol dışında olan sektörlerin gelişimine yönelik destek programları geniş ölçüde reformlarla, muhtelif teşvik mekanizmaları ile tamamlanmıştır. Azerbaycan ekonomisi rekabet kabiliyeti açısından MDB (Bağımsız Ülkeler Birliği) arasında birini sıraya yükselmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Millet Meclisi’nin altıncı birleşiminin ilk toplantısında yaptığı konuşmasında bu konulara temas etmiş ve ülkemizin ekonomik gelişimi yönünde kazandığı başarılarından memnuniyetini dile getirerek şunları vurgulamıştır:

“Son 16 yıl içerisinde ekonomi alanında elde edilmiş başarıların dünya kamuoyunda bir benzeri yoktur. Eğer böyle

bir başarı var ise, söylesinler. İstatistiklere baksınlar; hangi ülke 16 yıl içerisinde kendi ekonomisini 3-4 kat artırmıştır.”

2013 yılında Azerbaycan'ın petrol ve gaz potansiyelinin gelişmesi ve güçlendirilmesi için tarihi antlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönemde Trans Adriyatik Boru Hattı Projesi (TAP), Trans-Anadolu (TANAP) Boru Hattı'nın yapılmasına başlanmıştır. Bölgenin ve Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli bir yeri olan TANAP ve TAP projelerinin hayata geçirilmesi İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde Azerbaycan'ın Avrasya kıtasındaki konumunu ve nüfuzunu güçlendirmiştir. Bu projeler uzun yıllar içinde ülke ekonomisine dönük meyvelerini vermeye devam edecektir.

Bunun dışında dünyanın en büyük enerji projelerinden biri olan “Şahdeniz-2” projesi ile ilgili nihai yatırım kararı imzalanmıştır. Bu da Azerbaycan'ın en büyük gaz rezervinin tam kapasite ile çalışmasına ortam hazırlamıştır. Bu proje Azerbaycan'ın milli gaz ihracatı politikasının gerçek manada başarılı adımlarındandır. Ülkenin ekonomik gücünün güçlendirilmesine hizmet etmiştir. “XXI. Asrın Projesi” olarak isimlendirilen “Şahdeniz-2” yatırım kararı 17 Aralık 2013 yılında imzalanmış, 20 Eylül 2014 tarihinde “Güney Gaz Koridoru”nun temeli atılmıştır. Bu antlaşma Azerbaycan'ın ekonomik ve mali imkânlarını artırmaya ortam hazırlamıştır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı haklı olarak “Güney Gaz Koridoru” projesini büyük ve tarihi bir olay olarak değerlendirmiştir. 30 Ekim 2017 yılında Bakü-Tiflis- Kars Demiryolu açılmış ve hat kullanıma açılmıştır. 2018 yılında Avrupa'nın enerji güvenliğinde büyük role sahip Güney Gaz Koridoru'nun ve onun bir parçası olan TANAP boru hattının resmi açılış törenleri yapılmıştır. Aynı zamanda devlet başkanımızın girişimleri ile Uluslararası Doğu-Batı ve Kuzey- Güney nakliye koridorlarının

oluşturulması yönünde büyük işler yapılmış, Bakü-Tiflis- Kars Demiryolu kullanıma açılmıştır. Azerbaycan'ın Rusya, İran ve Gürcistan sınırına kadar yeni yollar yapılmıştır.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bu ve benzeri girişimleri ile bölgede önemli işbirliği platformu oluşturmuştur. Bu da uluslararası otoriteler tarafından bölge için çok önemli çalışmalar olarak değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in planlı ve öngörülü siyaseti uluslararası projelerin gerçekleştirilmesi sonucunda Azerbaycan ekonomisinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve yükselmesi dönemine girmesine vesile olmuştur.

Bu gün Azerbaycan dünyada sayısı sınırlı olan uzay çalışmaları yapan ülkeler arasındadır. 2013 yılında ilk telekomünikasyon uydumuz olan "Azerspace-1", 2014 yılında yeryüzünü görebilen "Azersky" uydusu, 2018 yılında ise yeni bir telekomünikasyon uydusu "Azerspace-2" yörüngeye yerleştirilmiştir.

İlham Aliyev'in siyasi anlayışının merkezinde insan vardır. Onun en büyük hedefi, imar ve inşâ ederek halkının refahını daha yüksek bir seviyeye çıkarmaktır. Halka hizmet etmek, her bir Azerbaycanlının cumhurbaşkanı olmak onun hayat felsefesidir. İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde halkın sosyal ve maddi durumlarının en üst seviyeye çıkarılmasına yönelik çalışmalar en önemli konulardan biri olmuştur. O cumhurbaşkanı seçildiğinde ülkede 600 bin yeni işyerinin açılacağını vaat etmişti. O zaman bu rakam bazı insanlara çok gibi görünmüştü. Yıllar geçtikçe hayal gibi görünen işler gerçeğe dönüştü. İlham Aliyev'in ülke başkanlığının ilk yıllarında Azerbaycan'da 1 milyon 88 binden fazla yeni işyeri açılmıştır. Bu ve diğer adımların sonucunda ülkemizde yoksulluk yüzde 50'den yüzde 5'e düşmüştür. Dünya kamuoyunda en hızlı bir şekilde gelişen Azerbaycan ekonomisi 3,4 kat, sanayi üretimi 2,7 kat, zirai çalışmalar 1,5 kat artmıştır.

Ülke ekonomisine 180 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır. Geçen zaman zarfında tarım ve sanayi alanında yapılan reformlar artmış, ülkede güçlü girişimciler sınıfı daha da güçlenmiştir. Devlet desteği ile girişimcilerin yatırım projelerinin desteklenmesine milyonlarca manat indirimli krediler verilmiştir. Tarım sektörü, gelişim yoluna girdiği için Azerbaycan hâlihazırda kendisine yetecek kadar tarım ürünlerini üretecek kapasiteye sahip nadir ülkelerden biridir.

İşte bu şekilde geçen yıllar içinde Ulu Önder Haydar Aliyev tarafından temeli atılan gelişme stratejisi, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından büyük bir kararlılık ve başarı ile devam ettirilmiştir. Hayata geçirilen sosyal ve ekonomik reformlar, devlet başkanının sahibi olduğu modern yönetme modeli anlayışı sonucunda, Azerbaycan sadece bölgede değil, dünya devletleri arasında lider devletlerden biri haline gelmiş, uluslararası kamuoyunda konumunu önemli bir şekilde sağlamlaştırmıştır.

Profesör İrade Hüseynova haklı olarak şunları ifade ediyor:

“Azerbaycan halkının mutluluğu, Liderimiz Haydar Aliyev’in tecrübeli idareciliğini bilen, milli devlet okulunu okumuş, Haydar Aliyev’in Azerbaycancılık ideolojisini derinden benimseyen ve onu devam ettirmeye muktedir olan, vatanına, halkına, milletine, devletine liyakatle hizmet etmeyi Haydar Aliyev örneğinden öğrenen, liyakatli devlet adamı olarak onun misyonunu yeni yüzyıla taşımaya yönelik siyasi-ideolojik, kültürel ve entelektüel bakımından yegâne bir karakter olarak Azerbaycan toplumu tarafından kabul edilen Sayın İlham Aliyev, ülkemizin devlet başkanıdır.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in en şanslı tarafı, dünya siyasetinin önemli bir siması olan büyük devlet adamı, XX. asrın büyük lideri, dünya genelinde yaşayan 50 milyonluk

Azerbaycanlının iftihar ve güveni en büyük Azerbaycanlı olan Haydar Aliyev ocağından yetişmiş olmasıdır. Buna ilave olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, bu gün Ulu Önder Haydar Aliyev'in devletçilik ve yönetim anlayışını derinden benimsemiş bir siyasi liderdir. Ayrıca çağdaş dünyanın gerçeklerini bilen, siyasi düşünce bakımından derin analitik tahlil yapabilme becerisine sahip Haydar Aliyev gibi bir liderin tedrisatından geçmiş en kabiliyetli varisidir.

Genç devlet başkanının iktidarının ilk yılları, Azerbaycan'ın hızlı bir şekilde gelişmesi ile anılmaktadır. Ulaşılan başarılar Haydar Aliyev siyasi anlayışının gerçek sonucu idi. Bu yıllar halkın iktidara olan güveninin en yüksek seviyede olması ile birlikte değerlendirilmektedir. 2018 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri ise bir kere daha Azerbaycan halkının geleceğe olan umutlarını ayağa kaldırmıştır.

18 Nisan 2018 yılında yapılan seçimlerde İlham Aliyev, seçmenin yüzde 86.02'sini alarak yeniden Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu seçimler Ulu Önder Haydar Aliyev tarafından temeli konulmuş devlet geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bütün dünyada âdil, demokratik, şeffaf bir şekilde yapıldığı değerlendirilen seçimler, İlham Aliyev'in halkın büyük bir güvenini kazanarak sonraki 7 yıl için cumhurbaşkanı seçilmesi, "güçlü halk, güçlü devlet ve güçlü lider" birliğinin oluşmasının açık bir göstergesidir. Dolayısıyla bu örnek Azerbaycan seçim kültürünün, demokratik seçimlerin başarı ile neticelenmesinin gerçek tezahürü olarak ülkemizin istikbali için çok büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

Vatandaşlarımızın yüksek katılımı ile sonuçlanan seçimlerin neticeleri bir kere daha Azerbaycan halkının büyük lider Haydar Aliyev siyasi anlayışına sadakatini tüm dünyaya

göstermiştir. Bu galibiyet, bir bütün olarak güçlü lider-halk birliğinin sarsılmaz olduğunu bir kere daha ispat etmiştir.

Seçimlerin sonuçlarının ilan edilmesinden hemen sonra halk kendi liderine desteğini göstermek için Bakü sokaklarına döküldü. Devlet başkanı, seçimden sonra yaptığı konuşmasında bu büyük galibiyetin ülkemiz için ehemmiyetli olduğunu ifade sadedinde şunları söylemiştir:

“Bu seçimlerde Azerbaycan halkı asayişe, güvenliğe, gelişime, ilerlemeye oy vermiş, son 15 yıl içinde yapılan işlere büyük ehemmiyet vermiştir. Bütün bu başarıları sizinle beraber kazandık. Halk-iktidar birliği, bizim istikameti belli siyasetimiz bu gün Azerbaycan'ı güçlü bir devlet haline getirmiştir.”

Seçimlerin sonuçları bir kere daha Ulu Önder Haydar Aliyev'in belirlediği gelişme anlayışına oy verdiğini göstermiştir. Halkımız, refaha, barışa, güvene ve geleceğindeki büyük başarılarla aynı zamanda kazanılan büyük kazanımların devam ettirilmesine oy vermiştir. Seçimin, uluslararası kamuoyu tarafından tanınan sonuçları bir kere daha göstermiştir ki dünyada meydana gelen zor süreçlerin içerisinde Azerbaycan yüksek bir dinamizm ile gelişiyor, sosyal ve siyasi huzur sağlanarak ülkede lider-halk birliği sarsılmaz bir şekilde devam ediyor.

Bütün bunlar Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in hayata geçirdiği başarılı siyasetin sonucu olarak değerlendirilmelidir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ülkemizin bağımsızlığının dayandığı unsurları güçlendirmesi ile ilgili çalışmaları daha çok dış siyasette kendini göstermiştir. Dış siyasette belli bir düzene girmiş çalışma tarzına ehemmiyet veren İlham Aliyev'in başkanlığı ile Azerbaycan'ın uluslararası etkisi daha da artmıştır.

Ülkemizin dostları arttı, ittifak kurmak isteyen ülkelere yenileri eklendi. Azerbaycan, dünya kamuoyunda itibarlı bir ülke olarak tanındı ve kabul edildi. Bunu ispat eden en büyük

etkenlerden biri Azerbaycan'ın BM'in Güvenlik Şurası'nın üyesi seçilmesidir. Bağımsızlık tarihimizin en büyük başarısı olan bu olay, Azerbaycan'da yürütülen siyasete ve uluslararası birliğin Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in çalışmalarına verdiği ehemmiyetin, Azerbaycan'a olan inanç ve itimadın göstergesidir.

Netice itibariyle ülkemiz bütün bölgesel konularda birincil aktör haline gelmiştir. İlham Aliyev'in ortaya koyduğu hücum diplomasisi neticesinde Ermeni Lobisi'nin ortaya attığı yalan iddialar çürütülmüştür. Uluslararası teşkilatların dikkati bu soruna yöneldi; Dağlık Karabağ sorununun mahiyeti ve Azerbaycan hakkında gerçekler bütün dünyaya yayıldı. Uluslararası kamuoyunun düşüncesi Azerbaycan lehine değişmiş oldu. Dünya kamuoyu Hocalı Soykırımı'nı tanımaya ve tel'in etmeye başladı. Son 18 yıl içinde İlham Aliyev'in güttüğü dış politika sonucunda Azerbaycan'ın dünyadaki etkisi, devlet başkanının başarılı çalışmaları dünyanın önde gelen bütün ülkeleri tarafından kabul edildi.

Ülkemiz 2020 yılında da etkili uluslararası kurumların araştırmalarında ekonomik göstergelere göre üst sıralarda yer almıştır. Dünya Bankası'nın "Doink Business" araştırmasının sonucunda Azerbaycan 190 ülke arasında 28. sırada yer almıştır. Azerbaycan, Dünya Bankası tarafından en reformist 10 ülke arasında değerlendirilmiştir. Uluslararası Davos Ekonomik Zirvesi'nin araştırma neticelerine göre de yine ülkemiz en üst sıralarda yer almıştır. Buna ilave olarak Heritic Vakfı'nın 2020 yılı neticelerine göre ilan ettiği ekonomik özgürlük endeksine göre Azerbaycan 38. sıraya yükselmiştir. Bütün bunlar gösteriyor ki, modernleşme iradesini hayata geçiren Azerbaycan'da ekonomik ve sosyal ilerlemeye yönelmiş devlet siyaseti neticelerini vermeye devam etmektedir.

Petrol Dışı Sektörün Gelişmesi: Başarılı Siyasetin Neticeleri

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından ekonominin daha da gelişmesi için mecliste kabul edilen ve imzalanan kararlar, ülke ekonomisinin dayanıklılığının sağlanması ve güçlendirilmesi noktasında önemli bir rol oynamıştır. Bu yönde belli bir maksada yönelik yapılan çalışmalar sonucunda ülke ekonomisinin gerçek muharriki olan petrol dışı sektörün gelişiminde önemli başarılar elde edilmiş, bu durumun ülke içindeki ekonomik veriler açısından önemli bir yer teşkil ettiği görülmüş, rekabet yönü ve ihracata dönük ürünlerin üretimi biraz daha artmıştır.

Ülke başkanının başarılı ekonomi siyaseti; “Azerbaycan 2020, Geleceğe Bakış” gelişime dönük çalışmalar içerisinde, ihracat merkezli iktisadi anlayış en önemli hedef olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede asıl görevlerden biri ise petrol dışı sektörün yüksek bir şekilde gelişme hızının korunması ve bu alanın ihracat imkânlarının genişletilmesidir. Petrol dışı ürünlerin ihracatının teşvik edilmesi, rekabet kabiliyeti olan petrol dışı ürünlerin üretimi ve var olan ihracatın devamı ve yeni pazarlarda kendine yer bulması ve bu imkânların artırılması, bu alanda olumlu ortamın genişletilmesi maksadı ile Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından 18 Ocak 2016 yılında “Petrol dışı ürünlerin ihracatının teşviki ile ilgili ek tedbirler hakkında” kararname imzalanmıştır.

Ülke ekonomisinin çeşitlendirilmesi, petrol dışı sektörün ve bölgelerin sürekli gelişim maksadı ile şehirlerin sosyo-ekonomik gelişmesine dair kabul edilen devlet programlarının uygulanması sonucunda, geçen yıllar içerisinde petrol dışı sanayi, devamlı bir şekilde geliştirilip, ülke ekonomisi için

önem arzeden ve modern teknolojilere dayanan binlerce yeni tesisler faaliyete başlamıştır.

İlk aşamada, “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde sanayinin gelişmesine dair 2015-2020 yılları için Devlet Programı”na uygun olarak ülke içerisinde çok sayıda sanayi alanları, teknoparklar (Sumgayıt, Balakanı, Migeçevir, Karadağ, Pirallahı, Neftçala, Masallı vs.) oluşturulmuş, üretim alanlarının genişletilmesi, petrol dışı sanayinin ihracat imkânlarının artırılması ve yenilikçi üretimin geliştirilmesi istikametinde önemli işler yapılmıştır.

Sumgayıt’ta alüminyum, karbamid (üre) plastik imalat fabrikaları, “SOCAR Polymer” şirketinin polipropilen ve yüksek kalitede politelin fabrikaları, (bu fabrikalar için ayrılan sermayenin bütçesi 800 milyon dolardan fazladır) Balakanı’da katı atıkların yeniden imalatı fabrikası, Bakü kemik ayırma fabrikası, Gence, Nahçıvan ve Neftçala’da otomobil fabrikaları, Sumgayıt, Gedebey ve Daşkesen’de bakır imalatı fabrikaları, Gence alüminyum fabrikası, ziraat ürünleri fabrikaları ve diğer sanayi tesisleri aynı yıllarda üretime başlayarak ülkenin ekonomik potansiyelinin güçlendirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Son yıllarda dünyada baş gösteren küresel ekonomik kriz şartlarında bir bütün olarak ekonomik gelişmelere küresel baskıların artması, uygun ve stratejik yol haritalarının hazırlanmasını ve bu hazırlanan yol haritalarının hayata geçirilmesini hızlandırmıştır.

Azerbaycan’ın sürekli bir şekilde gelişmesinin sağlanmasında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in hayata geçirdiği sosyo-ekonomik siyaset ve bu siyasetin asıl gayelerinden biri olan ekonominin çeşitlendirilmesi, çözüm üretici bir rol oynamıştır. Bu hakikat dikkate alınarak milli ekonominin gelişmesini sağlamak maksadı ile Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in 16 Mart 2016 tarihli “Milli ekonomi ve ekonominin asıl alanları ile ilgili

stratejik yol haritasının başlıca yönleri” isimli kararname kabul edilmiştir. Mili ekonomi perspektifi ile ilgili stratejik yol haritası, kısa, orta ve uzun vadeli dönemleri içine almakla birlikte üç dönemi; 2020 ve 2025 yılına kadar ve ardından 2025 yılından sonraki dönemleri kapsamaktadır.

Geçen zaman içerisinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in başkanlığı ile stratejik yol haritalarının başarılı bir şekilde uygulanması, makroiktisadi istikrar ve petrol dışı sektör ile ihracatın artımı, uygun iş alanları ve sermayenin ülke içine çekilmesi, ekonomik altyapının sürekli bir şekilde geliştirilmesi, insanların sosyal hayatlarının iyileştirilmesi, ülkemizin uluslararası konumunun güçlendirilmesine hizmet etmiştir. Hayata geçirilen çok yönlü ve kuvvetli reformlar neticesinde Azerbaycan’da petrol dışı sektör gelişme dönemini yaşamaktadır.

Azerbaycan’ın ihracat imkânları genişlemiş, ithalata bağımlılık azalmıştır. Sağlam bir temel üzerine kurulan Stratejik Yol Haritası’nda Azerbaycan’ın ekonomik durumu ile birlikte küresel ve bölgesel veriler dikkate alınmıştır.

Bu kararnamenin hayata geçirilmesindeki asıl maksat, iş yerlerinin oluşturulması, ev temini, eğitim ve sağlık hizmetlerinin verilmesi, diğer yardımcı hizmetler sağlanması ile birlikte adrese dayalı yardım sisteminden rehabilitasyon usulüne geçmek yolu ile yoksulluğun azaltılmasıdır. Bilindiği gibi petrol dışı sektör, işyerlerini oluşturulmasında çözüm üretici bir rol oynamaktadır. Hem ekonomik hem de sosyal gelişmeye olumlu katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede bölgelerin gelişmesi, modern usulde ekonomi ve sosyal altyapının oluşturulması ve diğer projelerin gerçekleştirilmesi başarılı ve olumlu yaklaşımların temelini oluşturmuştur. Bölgelerin sosyo-ekonomik gelişimi Devlet Programı çerçevesinde ülkemizde kara yolu ekonomisi yüksek bir hızla gelişmiş, çok sayıda modern köprü ve tüneller

yapılmıştır. Bölgelerde 4'ü uluslararası olmak üzere 6 hava limanı vatandaşların hizmetine sunulmuştur. Bunun dışında devlet desteği çerçevesinde, şehirlerde tavukçuluk, hayvancılık ve süt ürünleri üretim tesislerine, et kesimi ve imalat tesislerine milyonlarca manat inidirimli krediler verilerek üretimin artmasına, son yıllarda et ve et ürünlerinin ithalatının önemli bir miktarda azalmasına sebep olmuştur.

Bunlara ek olara, bölgelerde bağcılık ve üzümçülük sektörüne, seracılık sektörüne ve sebze, meyve üretimi tesislerine milyonlarca manata teşvik kredilerinin verilmesi bu ürünlerin içerideki ihtiyacı görmesinin yanında ihracatının yapılması imkânını vermiştir. Gıda malzemesi ihtiyacının yerli imkânlarla çözülmesine yönelik büyük üretim tesislerinin yapılması için de yine aynı şekilde uygun krediler verilmiştir.

Petrol dışı sektörün gelişmesi ile ilgili bir söz söyleneceği zaman ülkede pamukçuluğun yeniden önceki yıllardaki durumuna gelmesi için kabul edilen karar ve yapılan işlerden de söz etmek gerekir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başkanlığında 17 Eylül 2016 yılında Sabirabad'da yapılan pamukçuluğun gelişmesi ile ilgi istişarede, bu alanda faaliyet gösteren uygun kurumlara önemli görevler verilmiştir. Bu istişare toplantısında konuşan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev şunları ifade etmiştir:

"İhracata dönük ürünlerin üretimi bu gün ülkemiz için öncelikli bir görev olarak duruyor. Bu görev uygulanmalıdır. Bu ne ile ilgilidir? İlk olarak biz ülkemizin zirâi potansiyelini yüzde yüz gerçekleştirmeliyiz. Bir karış toprak boş kalmayacak şekilde bunu uygulamalıyız. Bu uygulama üretimi artıracak, insanlara daha fazla maddi gelir imkânı verecek, devlete de büyük fayda sağlayacaktır. Biz Azerbaycan'a dışarıdan döviz akışını temin etmeliyiz. Bunu yapmak için de ihracata dönük

ürünlerin üretimi özel ehemmiyet taşımaktadır. Pamuk da ihracat yönü olan bir üründür.”

Ülkeyi bekleyen önemli görevlerden bahsederk sözlerine devam eden Cumhurbaşkanı İlham Aliyev şunları ifade etmiştir: “Yeni ekonomik gelişim programının asıl gayesi, ülkemizde petrol dışı sektörün gelişmesine, ekonominin şekillendirilmesine ve özel sektöre destek vermektir.”

Bu manada geçen dönemde sanayileşme ve petrol dışı sanayinin gelişmesi Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ekonominin şekillendirilmesi siyasetinin asıl istikametlerinden biri olmuştur. Bu maksatla bölgelerin gelişimine dair ilk devlet programı kabul edilirken petrol dışı sanayi ülkenin gelecek ekonomisinin öncü yönlerinden biri olmuştur. Bu siyaset sonraki yıllarda da devam ettirilmiş, 2014 yılında Azerbaycan'da “Sanayi Yılı” ilan edilmiştir. Petrol dışı sanayinin gelişmesi ülkenin karbonhidrojen taşıyıcılarının hâsılatı ve ihracat gelirleri, aynı zamanda iç üretim pazarının ithalata bağımlılığını azaltmış, ihracat çeşidinin artmasına sebep olmuştur. Son 18 yıl içinde ülkede yüzlerce modern sanayi tesisi, yeni üretim alanları, çeşitli bölgelerde sanayi siteleri yapılmış, iç talebin karşılanmasında yerli ürünlerin payı önemli derecede artmış, ihracat imkânları genişlemiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ifade ettiği gibi, yerli üretim canlanıyor, yeni iş yerleri açılıyor ve ekonomimizin çeşitlenmesi sağlanıyor. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in “Azerbaycan'ın geleceği, sanayisinin gelişmesine bağlıdır.” Sözü burada ehemmiyet kazanmaktadır. Stratejik plana uygun olarak ülkemizde hayata geçirilen sanayileşme politikası sonucunda yüzlerce modern sanayi tesisi, yeni sanayi siteleri yapılmış, talebin karşılanmasında yerli ürünlerin payı önemli derecede artmış ve ihracat hacmi büyümüştür.

Petrol dışı sektörün gelişmesi, ithalata bağımlılığın azalması sayesinde Azerbaycan'ın döviz rezervinde artış görülmüştür.

2020 yılında Azerbaycan'da petrol dışı sanayi alanında 12,5 kat artış olmuştur.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, artık ekonominin çeşitlendirilmiş gelişim modelinin işgalden kurtarılmış bölgelerimizde tatbik edileceğinin mesajını verdi. Cumhurbaşkanının savaş sonrası dönem için belirlediği yeni hedeflere uygun olarak işgalden kurtarılmış bölgeler, bundan sonraki gelişim dönemi-mimizin merkez noktasında olacaktır. İşgalden kurtarılmış topraklarda büyük bir potansiyel, yeniden kullanıma alınacak enerji çeşitleri, tabii zenginlikler, altın yatakları, bakır yatakları, nehirler, su havzaları, tarım alanları ve turizm imkânları var. İşgalden kurtarılmış topraklarda mevcut duruma uygun modern yönetim sistemi kurulmalı, şehirlerin imarı, devlet organlarının fonksiyonları planlı bir şekilde organize edilmelidir. Savaşın sona ermesi yatırımların bölgeye çekilmesini kolaylaştırmış oldu.

Böylece Azerbaycan'a lazım olan bütün üretim alanlarının oluşturulması, yeni yatırımların bölgeye çekilmesi için iş ortamı, siyasi istikrar, halk-iktidar birliği, güvenlik ortamı sağlanmış, uygun yerleşim yerleri, altyapı, eğitimli meslek kadroları, ihracat pazarları, komşu ülkelerle verimli iş ilişkileri oluşturulmuştur.

Ülkemizde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in siyasi iradesinin altında hayata geçirilen reformların önemiyetini özel olarak kaydetmek gerekir. Bu reformların kapsamına ülkedeki iş dünyasının verimli hale getirilmesi, banka sektörünün güçlendirilmesi, bütün alanlarda şeffaflığın sağlanması gibi önemli konular dâhildir. Bütün bunlar ülkede petrol dışı sektörün gelişmesinde meyvelerini vermiştir. Bir dizi ekonomik analizde de ortaya konulduğu üzere, son 18 yılda ülkemiz, bütün imkânları ile ekonominin güçlendirilmesine, çeşitlendirilmesine yönelmiştir.

Birçok ekonomik analizlerde de ifade edildiği üzere ülkemiz son, 18 yılda tamamen ekonominin şekillendirilmesine yönelmiştir. Geçen yıllarda içerideki güçlü ekonomik sistemi ile kendini gösteren Azerbaycan'da, ülkeye gelen büyük hacimli petrol gelirleri, amacına uygun bir şekilde ve milli menfaatler gözetilerek, stratejik ehemmiyet taşıyan alanlara ve aynı zamanda petrol dışındaki ekonomi ile ilgili planların gerçekleştirilmesine dönük kullanılmıştır. Ülkemiz, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in öncülüğünde başarılı bir ekonomik sistemi tercih ederek, gerçek etken olarak sadece petrol sektörü değil aynı zamanda petrol dışındaki diğer sektörlerde de ön plana çıkmaktadır.

Hayata geçirilen isabetli siyaset sayesinde ülke ekonomisinin içinde, petrol dışında kalan sektörlerin hacmi yüzde 80 artmıştır ki bu da büyük bir başarıdır. Buna ilave olarak, Azerbaycan'da petrol dışı sektörün önemli bir unsuru olan diğer iş alanlarının gelişmesi hem siyasi hem de maddi yönden desteklenmiştir. 2004 yılından beri ülkemizde çok sayıda iş alanına tahmini olarak iki milyar manat kredi verilmiştir. Sürekli devlet desteği sayesinde, ülkede iş alanlarının artması ile toplam vergi içerisinde özel sektörün vergi gelirleri yüzde 70'i geçmiştir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in öncülüğü ile son 10 yılda ülkemizde ekonomik gelişimin sağlanması istikametinde gerçekleştirilen sistemli reformlar, yatırım ve iş alanlarının iyileştirilmesini sağlayan gerçek etkenlerden biri olmuştur.

Son dönemde Azerbaycan'da yatırım ortamının iyileştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmış, gerekli kanuni girişimler hayata geçirilmiştir. İster vergi-gümrük politikasının liberalleşmesi, isterse yatırımların korunması yönünde hayata geçirilen planlar ülkeye yapılan yatırımları teşvik etmiştir. Bunun olumlu bir sonucu olarak geçen zaman içinde milli ekonomiye 250 milyar dolardan fazla döviz girdisi olmuştur.

Bu miktarın yaklaşık yarısı dış yatırımlardan oluşmaktadır. Bir diğer dikkat çeken durum ise, bu miktarın 130 milyar dolardan fazlasının petrol dışı sektöre yönlendirilmiş olmasıdır. Bu, petrol pazarında oluşan kriz karşısında daha ehemmiyetli bir durumdur. Petrol değerlerinin kısa zamanlı da olsa olumsuz duruma düşmesi bizim için petrol dışı ekonomiye geçmenin alternatifinin olmadığını bir kere daha göstermiştir.

Petrol dışı sektörün gelişmesinin daha fazla teşvik edilmesi yönünde yapılan planlardan söz ederken, Azerbaycan'ın önemli doğal kaynaklarının öncelenmesi ve ihraç potansiyelinin güçlendirilmesini kaydetmek gerekir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 11 Şubat 2015 tarihli ve 1047 numaralı kararnamesine esasen oluşturulan, "Azer Gold" Anonim Şirketinin, ülke topraklarında bakır ve demir madeni yataklarının araştırılması, tetkik edilmesi, keşfi, idare edilmesi, bu madenlerin toplanması, üretimi ve satışı ve aynı zamanda bu alanda yeni teknolojilerin tatbik edilmesi, teknik imkânların modernleştirilmesi ve en yüksek verimi elde edilmesi ve aynı zamanda bu alanın gelişimi ile ilgili hayata geçirdiği önemli işleri de ifade etmek gerekir.

Şunu da ifade edelim ki, 2020 yılından bu yana "AzerGold"un faaliyet alanı daha da genişlemiştir. Ülkedeki demir yataklarının işletilmesi ve yönetilmesi de yukarıda adı geçen kuruma bırakılmıştır. Devlet Başkanımızın uygun görmesi ve ilgili kararnemeyi yayınlaması ile "Daşkesen Demir Yatakları" şirketi de faaliyetlerine başlamıştır. Bu projenin başlıca hedefi, kısa zaman içinde demir yataklarının kullanıma açılması ve demir yerine geçen ve aynı zamanda metal ürünlerinin üretimi için hammadde talebinin sağlanmasıdır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 21 Temmuz 2021'de Daşkesen'de "AzerGold" şirketinin "Çovdar" Entegre Bölge Üretim Alanı'nın

çalışmalarını incelerken bu alanın imkânlarını özel olarak ifade etmiş ve şunları söylemiştir:

“Petrol dışı sektörün gelişmesi için bu alan, özel imkânlarla sahiptir. Maden sahası bizim için petrol sektöründe öncü bir alana dönüşmüş önemli bir durumdur. Bugün bu müessesenin açılışını yaptık. Aynı zamanda bundan sonra yapılacak işlerle ilgili bir sunum yapıldı. Sadece altın değil, diğer kıymetli madenlerin üretimi Azerbaycan’da bundan sonra daha geniş ölçüde üretilecek ve istenilen seviyeye gelecektir. Bununla paralel olarak Daşkesen’in maden alanı olan demir yataklarının işletilmesi ile ilgili net planlar da mevcuttur. Bundan bir süre önce benim emrimle özel bir program düzenlenmişti. Devlet teşvikleri buraya aktarılmıştı. Bu alan çok büyük gelir getiren bir alan olacaktır. Aynı zamanda binlerce işyeri açılacak ve ithalata bağımlılık azalacaktır. Çünkü son beş yıl içinde- ki yapılan sunumda da görüldüğü üzere- sadece demirin ithalatına ülkemizden 1,7 milyar manat hayranmaktadır. Bu alanın gelişmesi bize ithalata bağımlılığımızı azaltma konusunda önemli bir imkân verecektir. Böylelikle biz daha büyü bir kıymete sahip olan bir değer zinciri oluşturmuş olacağız ki bu sayede ihracat imkânlarımız da oluşacaktır. Çünkü maden sanayimizin gelişmesi bu usulle ilerlemelidir.”

Böylece İlham Aliyev’in hayata geçirdiği sosyo-ekonomik politika ve politikanın gerçek yönlerinden biri olan ekonominin ilerlemesi, Azerbaycan’ın sürekli gelişmesine, yükselmesine yardımcı olacak bir bir duruma dönüşmüştür. Sağlam temellere dayanan bu bilinçli politika sayesinde son yıllarda Azerbaycan’da petrol dışı alanın gelişme dinamiği petrol sektörünün artım dinamiğini üstelenerek ülkenin milli hedeflerinde gayesine ulaşması noktasında ehemmiyet taşımaktadır.

Güçlü Lider - İlham Aliyev

Ülkemizin 18 yılda yürüdüğü yola baktığımız zaman Azerbaycan ekonomisinin sürekli ve dinamik bir şekilde geliştiğini müşahade ediyoruz. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ülke siyaseti için faydacı ve hızlı karar verici politikası, sistemli ve sürdürülebilir bir yaklaşım içinde olması, değişime açık özellik gösteren reformları ile Azerbaycan'ı ekonomik bakımdan güçlü bir devlete dönüştürmüş, zamanın her bir ihtiyacına cevap vermiştir. Bu yıllar içinde bölgede gerçekleştirilen bütün uluslararası ve büyük ölçekli projeler, Azerbaycan'ın katılımı ve milli hassasiyetleri dikkate alınarak hayata geçirilmiştir.

Öylesine bir tesadüf değildir ki, koronavirüs salgınından dolayı oluşmuş ağır mali kriz, birçok ülkede ekonomik düzenin bozulmasına, sosyal problemlerin artmasına vesile olmuş ancak ülkemiz bu ve benzeri sorunların üstesinden hızlı bir şekilde gelmiştir. Bu zaman zarfında devlet kaynakları ve diğer mali unsurlar seferber edilerek genel manada mali destek paketi 3,5 milyar manattan fazla gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in girişimleri ve öncülüğü ile Azerbaycan'da koronavirüs salgınının yayılmasını engellemek için hızlı adımlar atılmış, bu istikamette ülkemiz küresel manada da bir birlik örneği göstererek dünya kamuoyunda üzerine düşen görevi yapmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in girişimleri ile 10 Nisan 2020'de yapılan Türk Şûrası'nın gerçekletirdiği video konferans vasıtası ile olağanüstü zirve, devlet başkanları seviyesinde koronavirüs salgınına hasredilmiş ilk uluslararası toplantı olarak yapılmış ve ülkemiz bu salgına karşı yapılan programları yapan ülkeler içinde örnek bir ülke olarak değerlendirilmiştir.

4 Mayıs 2020 yılında İlham Aliyev'in girişimleri ile "Bağlantısızlar Hareketinin Temas Grubu" formatında video konferans vasıtası ile "COVID-19'a Karşı Birlikteyiz" konusunda bir toplantı yapılmıştır. Bir küresel teşebbüsün gerçekleştirilmesini daha hayata geçiren İlham Aliyev, bu sefer 120 üye ülkeyi ve 17 gözlemci ülkeyi aynı zamanda gözlemci sıfatı ile 10 uluslararası teşkilatı birleştiren Bağlantısızlar Harekâtı'nın Zirvesinde, koronavirüs belasından kurtulmanın yollarını göstermekle beraber, bu yönde gerçekleştirilen programların verimli neticelerini de paylaşmıştır. Böylece dünyayı esareti altına almış COVID-19 salgını ile mücadelede Azerbaycan en etkili tedbirler almış ülkeler arasına girmiştir. Koronavirüsün ülkemizde yayılmasının önünün alınması maksadı ile Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in öncülüğü ve şahsi nezareti ile verimli programlar hayata geçirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bu mücadelede Azerbaycan'ın gerçekleştirdiği programları defalarca taltif etmiş bu alanda örnek bir ülke olarak vasıflandırmıştır. Devlet Başkanı'nın ilk günden itibaren attığı adımlar ve planlar vatandaşlar için örnek olmuş ve büyük bir motivasyon sağlamıştır. Bu arada Azerbaycan'da 10'a yakın yeni tip hastane açılmıştır ki bu da koronavirüs ile mücadelede mevcut imkânları daha da güçlendirmeye hizmet etmiştir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in teşebbüsü ile kurulmuş olan "Azerbaycan'da Koronavirüsle Mücadele Destek Vakfı'na yardımların ulaştırılması ve çalışanların azaltılmaması ile ilgili çağrılara işverenlerin de katılması, toplumda yüksek bir birlik şuuru oluşmasına sebep olmuştur. Şunu da özellikle ifade etmek gerekir ki, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in koronavirüsle ilgili mücadele önlemleri ve problemin çözülmesi yönünde attığı adımlar, sadece ülkemizi değil bütün dünyayı ilgilendirmektedir. 10 Temmuz 2020 tarihinde Sayın İlham

Aliyev'in girişimleri ile yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'unun özel birleşiminde, koronavirüsle mücadele kapsamında bu sorunun çözüm yolları dünya devletleri tarafından geniş bir şekilde müzakere edilmiş, koronavirüsle mücadelenin daha verimli sonuçlar vermesi için bazı hedefler belirlenmiştir.

Bu, takdir edilmesi gereken teşebbüsün Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından gündeme getirilmesi, koronavirüse karşı tüm dünyanın gösterdiği mücadeleye ve toplumsal birlikteliğe bir katkı olarak değerlendirilmiştir. Bu insani ve önemli teklifin gündeme getirilmesi bir kere daha gösteriyor ki Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, sadece kendi ülkesi ve bölgesi için değil tüm dünyanın kaderi ile ilgili sorumluluk alan, insanlığın geleceğini düşünen ve her bir insanın mutluluğunu isteyen bir dünya lideridir.

"Dünyanın koronavirüsle yüzleştiği bir vakitte Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in gündeme getirdiği konular bir kere daha ispat ediyor ki, Azerbaycan sadece kendinin değil aynı zamanda dünya milletlerinin de sağlığı ile ilgili güvenli ortamın oluşması için gayret gösteriyor. Ülkemizin her zaman uluslararası işbirliğinin güçlenmesinde, medeniyetler arası diyalogun, küresele özellik taşıyan programların yapılmasına katılmış, pandemi ile mücadelede de uluslararası birliğin gerekliliğini dikkate alarak bu istikamette çalışmalar yapmaktadır."

Profesör İrade Hüseynova şunları ifade eder:

"Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başkanlığında son 18 yılda ülke yönetiminin en parlak neticesi, Azerbaycan'ın, kelimenin tam anlamıyla bağımsız bir siyaset yürüten ülke olmasıdır. Bugün bağımsız Azerbaycan devletinin kendine ait siyasi çizgisi, devletçilik anlayışı, ilerleme ve gelişme yolu vardır.

Ülke iktidarının milli hassasiyetlere yaslanan siyaseti, ekonomik gelişim ve demoktarikleşme, hukuk devlet anlayışının tesisi, verimli diplomasi yönünde süreklilik arz eden ve belli gayelere dönük yönetim anlayışı milli bağımsızlığın gerçekleşmesini sağlamıştır. Modernleşme çizgisini başarı ile devam ettiren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, bu siyasetin ülkemizi bilgi ve iletişim toplumu olmaya kavuşturacağını biliyordu.

Azerbaycan'ın sosyo-kültürel yönden modernleşmesi, sadece yeni teknolojilerin ve pazar ihtiyaçlarının hızlı bir şekilde uygulanmasını değil, verimli ve yenilikçi düşüncenin yardımı ile milletin kendini yenilemesini öğreten kurumların kurulması ile olabilecek bir durumdur.

Geçen yıllarda başarılı bir şekilde gerçekleştirilen sosyo-ekonomik reformların düzenli ve devamlı gelişmesi, teşvik edilen devlet programlarının sosyal hayatın bütün alanlarını kapsayan kanun ve kararnamelerin sonucu olarak ülkemizin son yıllarda dünya ülkeleri arasında hızlı gelişim içinde olması, küresel mâli krizden başarı ile çıkması, kendine mahsus gelişim modeli olan devletlerden biri olmasından ileri gelmektedir.”

Azerbaycan'da sporun gelişmesi de İlham Aliyev'le ilgili bir durumdur. Büyük Önder Haydar Aliyev şöyle diyordu: “Hiçbir faaliyet bir ülkeyi spor kadar tanıtamaz.” Bu düşüncüyü kendisine rehber edinen Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, geçen zaman içinde Azerbaycan'ı spor ülkesine dönüştürmüştür. Bu gayeye ulaşmak için bütün ülkede spor merkezleri, olimpiyatlara uygun spor sahaları tesis edilmiş, sporculara ve onların ihtiyaçlarına daha fazla ehemmiyet verilmiştir. Böylelikle Azerbaycan'da sporla ilgili çalışmalar her zamankinden daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Bunun sonuçları göz önündedir. İlk defa yapılacak olan Avrupa Olimpiyat Oyunları'nın Azerbaycan'da yapılmasına karar

verildi. Azerbaycan 42. Dünya Satranç Olimpiyatları'na, kadınlar arasında yapılan Avrupa Voleybol Şampiyonası'na, IV. İslam Birliği Spor Müsabakaları'na ev sahipliği yaptı. Bakü'de iki yıldan beri yapılan dünyanın en etkili spor yarışlarından biri olan Formula-1 Avrupa Grand Prix ile Azerbaycan tüm dünyanın dikkat merkezi haline geldi. Azerbaycan Rio Yaz Olimpiyat Oyunları'nda da büyük zaferlere imza atmıştır. Tarihte ilk defa 18 madalya kazanan milli takımımız, madalya sayısına göre dünyada 14. Avrupa ülkeleri arasında ise 1. oldu. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in milli ve mânevi değerlerimize, muhtelif dinlere ve medeniyet anlayışlarına saygı ile yaklaşması, ülkede hoşgörü ve tolerans anlayışının daha da güçlenmesi, sadece Azerbaycan'ın değil bölgede ve bir bütün dünyada çok kültürlülük, dinler arası ve medeniyetler arası diyalogun merkezlerinden biri haline getirmiştir. Bugün çok kültürlülük Azerbaycan'ın devlet siyaseti ve hayat tarzı haline gelmiştir. Bu, bütün dünya tarafından kabul edilen bir durumdur. Azerbaycan, medeniyetlerin diyaloglarının gelişmesine, kültürel çeşitliliğin korunmasına ve medeniyetler arasında karşılıklı ilişkilerin düzenlenmesine dönük önemli projelerin gerçekleştirilmesi ve etkin faaliyetlerin yapılması ile ilgili zengin bir tecrübeye sahiptir. Hoşgörünün Azerbaycan modeli, dünyada en mükemmel örnektir. BM'nin Medeniyetler İttifakı'nın VII. Küresel Formu'nun Bakü'de yapılması bu durumu desteklemektedir. Dünyada XXI. asrın lider cumhurbaşkanı modelini oluşturan İlham Aliyev'in, 18 yıllık sosyo-politik faaliyetlerinin gerçek gayesini gördükçe, onun çok yönlü ve faydacı devletçilik anlayışında gençlere dönük siyasetinin önemli bir yer tuttuğunu kaydetmeliyiz. Ülke başkanının gençlere dönük siyaseti, Azerbaycan'ın yeni

nesilleri için büyük fırsat oluşturmuş, onların gelişim ve kariyer imkânlarını önemli derecede artırmıştır.

“Azerbaycan Gençliği 2017-2021 Yıllarında” devlet programının onaylanması toplumumuzda gençlerin girişimciliği ve vatanseverlik ruhu ve vatandaş olma duygularının güçlenmesi, ilgi alanlarının genişlemesi yönünde yeni imkânlar oluşturmuştur. Genellikle Sayın Cumhurbaşkanı'nın başkanlığı ile yapılan çok yönlü reformlar sayesinde, gençlerin bütün alanlarda aktifliği, bilgili gençlerin yönetime yakından katılmaları ve önemli görevlere atanmaları, ülkemizde gençlere yüksek ehemmiyet ve güven duygusunun açık bir göstergesidir.

Devlet Başkanı, 2020 yılını Azerbaycan'da “Gönüllüler Yılı” ilan ederek, bu faaliyete büyük ehemmiyet vermiştir. Gönüllülük harekâtının geniş bir şekilde yankı bulması, toplumda hayırseverlik anlayışının yerleşmesinde, yeni davranış biçimlerinin yayılmasında gençlerin özbenliklerinin gelişmesinin sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Gönüllülük, bugün gençlerimiz için vatanseverlik okulunda kendi halkına, devletine, milli ve mânevi değerlere bağlılık örneğine dönüşmüştür. 2012 yılında yapılan Eurovision Şarkı Yarışması'nın, 2015 yılında yapılan 1. Avrupa Oyunları'nın, 2017 yılında yapılan IV. İslam Birliği Oyunları'nın ve Formula-1 Bakü Grant Prix'in yüksek bir seviyede düzenlenmesi ve binlerce yabancı insanın Azerbaycan'a gelmesi, ülkemizin dünyaya tanıtılması yönünde atılmış en başarılı adımlardandır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in devlet anlayışında insanseverlik esasları önemli konulardan biri olduğu için bu durum, toplumumuzda insanseverlik duygularının derinleşmesine önemli katkılar sunmuştur. Devlet Başkanı tarafından imzalanmış af kararları halkımız tarafından büyük bir memnuniyetle

ve sevinçle karşılanmıştır. Dâhi insan Haydar Aliyev'in sağlam temeller üzerine bina ettiği öngörülü siyasetin varisliğini bütün alanlarda ve dönemin ihtiyaçlarına uygun, liyâkatli bir şekilde devam ettiren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, af mekanizmasını hızlı ve işlevsel çalışmasına her zaman önem vermiştir. Bu alanda yapılan işler, kimliğinden bağımsız her bir insana saygı ve hürmetle yaklaşmayı, insanseverlik ideallerinin toplumda geniş bir şekilde yayılmasını sağlamıştır.

Son 18 yılda Cumhurbaşkanı'nın imzaladığı 35 af kanununu, geniş gönüllü insanın girişimi ile kabul edilmiş ve çok sayıda af kanunu on binlerce insanı sevindirmiştir. Devlet Başkanı'nın girişimleri ile düşman üzerinde Büyük Zafer'e hasr olunmuş 8 Kasım Zafer Günü münasebeti ile ilan edilmiş af kanunu ise devletimizin insancıl siyasetinin bir göstergesidir. Af yasaasının giriş bölümünde de ifade edildiği gibi Milli Savaş'ta kazanılan zafer, Azerbaycan halkının kendisine inancını ve güvenini daha da artırmış, Azerbaycan devletçiliğini daha da güçlendirmiştir. Böyle bir aşamada affın ilan edilmesi Ulu Önder Haydar Aliyev'den başlayarak ülkemizde hayata geçirilen insanî siyasetin devam ettiğini göstermektedir. Milli Savaş'ta kazandığımız tarihi zaferin, Zafer Günü'nün birinci yıl dönümü arefesinde bu zaferin mîmarı olan Muzaffer Başkomutan, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in teşebbüsü ile Milli Meclis tarafından "8 Kasım Zafer Günü Münasebeti ile Af İlan Edilmesi Hakkında" kararın kabul edilmesi, halkımızın zafer sevincine ilave bir sevinç katmıştır. Böylece son 18 yıl, Azerbaycan tarihine çok taraflı ve hızlı gelişim devri olarak eklenmiştir. Güçlü halk, güçlü devlet, güçlü lider birliği son 18 yılda muasır ve bağımsız Azerbaycan'ın bir sloganı haline dönüşmüştür. Bu yıllar içinde Azerbaycan günbegün güçlenmiş, dünya kamuoyunda

layık olduğu yere gelmiştir. Bütün başarıların temelinde ise “Güçlü Lider” düşüncesinin sonuçları yatmaktadır. Dünyanın etkili devlet başkanları, siyasi ve sosyal yönden etkin insanlar, İlham Aliyev’i güçlü bir lider, kabiliyetli bir siyasetçi olarak değerlendiriyor ve Ulu Önder Haydar Aliyev’in siyasi varisi olarak onun hem Azerbaycan hem bölge hem de dünya siyasetinde oynadığı aktif role ehemmiyet veriyorlar.

***Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı
Recep tayyip Erdoğan:***

“Azerbaycan bugün uluslararası arenada etkili bir konuma sahiptir. Siyasi ve ekonomik alanlarda önemli gelişmelere nail olan Azerbaycan’ın bugünkü başarılarında en büyük pay, şüphesiz ki Cumhurbaşkanı, değerli kardeşim İlham Aliyev’e mahsustur.”

Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin:

“Sayın İlham Aliyev’in başkanlığı ile Azerbaycan, sosyal ve ekonomik gelişme yolunda emin adımlarla ilerliyor. Uluslararası kamuoyundaki konumunu güçlendiriyor. Ülkele-
rimiz arasında stratejik ittifak ilişkilerinin güçlenmesine Sayın İlham Aliyev’in şahsi katkılarını çok önemli buluyoruz. Bizim aramızda oluşmuş karşılıklı güven ve anlaşma benim için gerçekten çok kıymetlidir.”

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev:

“Sayın İlham Aliyev, Azerbaycan toplumunun gelişmesine gösterdiği gayrete aynı zamanda ülkenin dünya kamoyunda tanıtımına ve ekonomik ilerlemesine verdiği katkıyı çok önemli görüyoruz. Azerbaycan Cumhuriyeti, bu kısa dönemde büyük başarılar elde etmiş, dünya birliğinin aktif bir üyesi haline gelmiştir.”

Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Si Tszinpin:

“Son yıllar Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in başkanlığında Azerbaycan’da istikrarlı bir sosyal hayat ve istikrarlı bir siyasi ortam görmekteyiz. Ekonomik gelişim alanında önemli sonuçlar elde edilmektedir. Uluslararası kamuoyunda Azerbaycan’ın statüsü ve etkisi hızlı bir şekilde yükselmektedir. Çin, bu gelişmelere yürekten seviniyor ve bu durumu destekliyor.”

Türkiye Cumhuriyeti 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel:

“Azerbaycan’da gördüğümüz gelişim, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in önemli çalışmalarının bir neticesidir. Onun güçlü liderliği ve devam eden bu gelişim bizi fazlası ile memnun etmektedir.”

Pakistan İslam Cumhuriyeti Eski Başbakanı Şevket Aziz:

“İnsanların hayat seviyesinin ve eğitimlerinin iyileştirilmesine, ilerleme ve gelişimleri için yeni imkânların açılmasına destek veren Sayın İlham Aliyev gibi liderlere dünyanın büyük ihtiyacı vardır. Sayın İlham Aliyev, barış, hoşgörü ve büyük düşünmenin sembolüdür.”

İsrail Eski Başbakanı Ehud Barak

“Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, bir devlet adamı olarak halkını ileri götürmek, insanlığın temel değerleri olan barış ve özgürlüğe ulaşmak gibi önemli bir misyonu üstlenmiştir.”

Polonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Aleksandr Kvashevski:

“Azerbaycan’ın ve şahsen Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in dinlerarası, milletlerarası hoşgörü ve barış gibi değerlere gösterdiği sadakat, bütün dünya tarafından bilinmektedir.”

Litvanya Cumhuriyeti Eski Başkanı Valdis Zatlers:

“Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, halkının anlayışlı, sorumlu ve güçlü bir lideri haline gelmiştir. Bu, onun emsalsiz kabiliyetinin ve uzun yıllardan beri hayata geçirdiği kıymetli çalışmaların bir sonucudur. Sayın İlham Aliyev’in çalışmalarına ve başarılarına hayranlık duyuyorum.”

ICESCO Eski Baş Direktörü Abdulaziz Bin Osman el-Tüveycri:

“Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in becerikli ve kabiliyetli başkanlığı ile Azerbaycan’da hayatın bütün alanları her yönlü ve başarılı bir şekilde gelişmiş, ülke bütün dünyada diyalog, barış ve hoşgörünün sembolü haline gelmiştir.”

Moskova ve Tüm Rusya’nın Patrik’i Kiril:

“Dünya, Sayın İlham Aliyev’i en zor konuları çözüme kavuşturmaya muktedir, tecrübeli ve kabiliyetli bir devlet adamı olarak tanıyor. O, kıymetli babası haydar Aliyev’in siyasetini devam ettirerek yüksek devlet görevinde fedâkârane vatanın ve halkın refah seviyesinin yükselmesine hizmet etmektedir. Sevindirici olan şudur ki; İlham Aliyev, ülkesinde ve milletlerarası, dinlerarası barışın desteklenmesine büyük ehemmiyet vermektedir.”

Moskova Uluslararası Devlet Enstitüsü Rektörü, Rusya İlimler Akademisinden Anatoli Torkunov:

“Sayın İlham Aliyev’i tanıyanların hepsi ifade ediyor ki; o yarını gören bir devlet adamı, kabiliyetli bir başkan, kendi işine yürekten sadık, vatandaşlarının refahı için bütün varlığı ile çalışan bir insandır.”

ABD'nin Etkili Jhons Hopkins Üniversitesi Merkezi Asya ve Kafkas Araştırmaları Enstitüsünün Başkanı Frederik Starr:

“Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in en güçlü yönlerinden birisi, becerikli olması, düzensiz, plansız kararlara asla itibar etmemesidir. O bir konuda aynı düşünmeyen insanlara saygı duyan bir karakterdir. Ben onun Azerbaycan’daki muhalefet temsilcileri hakkında saygı ile konuştuğunu defalarca işitmiş bir insanım. O, şahsi hisleri ile siyaseti birbirinden ayıran, o şimdiye kadar ülkesine en güzel bir şekilde hizmet etmiş bir insandır.”

Meşhur Yazar Cengiz Aytmatov’un Cumhurbaşkanı İlham Aliyev hakkında aşağıdaki sözleri de büyük edebiyatçının Devlet Başkanı hakkında ifade edilmiş anlamlı sözler olarak değerlendirilmiştir: “İlham Aliyev küreselleşen dünyanın örnek alınması gereken bir lideridir.”

Pratik Yönetim Modelinin Şekillendirilmesi

Bilindiği gibi devleti yönetme işi, devletin sosyal ve siyasi fonksiyonlarının, sosyal hayatın bütün alanlarının düzenlenmesinde, devamlı gelişmenin, refah ve memnuniyet seviyesinin sağlanmasında, kabiliyetli ve verimli devlet hizmetinin şekillenmesinde ehemmiyet arz etmektedir. Devlet yönetme teorisinde, devlet idare etmenin esas prensplerinin şekillendirilmesinde üç ana yaklaşım vardır:

Hukuki yaklaşım, siyasi yaklaşım ve yönetme yaklaşımıdır. Hukuki yaklaşımda, devlet idarciliğinin esas değerleri, hukukun üstünlüğü, vatandaş haklarının savunulması gibi konular önem arz etmektedir. Devlete hizmet eden kişi, hukuk devletinin ve anayasanın isteklerine tabi olmalıdır. Siyasi yaklaşıma göre, devlet idareciliğinin gerçek görevi, halkın iradesini mümkün olduğu kadar en iyi şekilde yerine getirmektir. Devlet görevlileri, vatandaşların mevcut isteklerine uygun siyasi sorumluluk içinde olmalıdırlar.

Mahiyeti itibarıyla yönetme işi, talep olunan konuların ve çalışma şekillerinin uzlaştırılması aracılığı ile gelişim süreçlerinin düzenlenmesine yönelik sosyal bir fonksiyon olarak, zamanın kendine has objektif ihtiyaçlarından ileri gelen modeller ve metotlara göre hayata geçirilmektedir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başarılı ve belli bir gayeye matuf siyaseti, ülkemizin yeni gelişim aşamasına geçmesi, yeni demokratik mekanizmaların oluşturulması ve halka hizmet açısından verimli ve şeffaf aynı zamanda modern yönetme modelinin, halk-devlet görevlisi ilişkilerinde yeni düşünce tarzının, var olan potansiyelinin şekillendirilmesi, rüşvete yol açacak sebeplerin ortadan kaldırılması için doğru ve isabetli bir

zemin hazırlamıştır. Devlet organlarının çalışmalarının modern şartlara uygun olarak geliştirilmesi için 2007-2011 yıllarında “Şeffaflığın Artırılması ve Rüşvete Karşı Mücadelede Milli Strateji” ortaya konulmuş, “Şeffaf Hükümetin Teşvikine Dair 2012-2015 Yılları Milli Faaliyet Planı” da devlet organlarının çalışmalarında şeffaflığın artırılması, hesap verebilirliğin, yeni teknolojilerin tatbik edilmesi gibi temel prensipler olarak ortaya konulmuştur. Çalışma esaslarına uygun olarak küresel gelişmenin modern eğilimleri ve milli devlet geleneklerine dayanan reformlar sonucunda devlet görevlilerinin tespit edilmesini usullerinin düzenli olarak geliştirilmesi, bu kurumu sosyal ve hukuki bir mekanizmaya dönüştürmüştür. Yapılan reformlar, idare etmenin geleneksel fonksiyonlarına uygunlaştırma, stratejik tahlil, değerlendirme, pazarlama, insan kaynaklarının idare edilmesi gibi özelliklerin ilave edilmesi, yeniliklerden ve modern teknolojilerden aktif bir şekilde yararlanılmasının sağlanmasına da sebep olmuştur. Devlet başkanı tarafından 23 Mayıs 2011’de imzalanmış “Devlet Organlarının Elektronik Hizmet Vermesinin Oluşturulması ile İlgili Bazı Programlar Hakkında” kararnameye esasen, devletin kurumlarının elektronik hizmet vermesi sağlanmıştır.

Şeffaf hükümet anlayışının teşvik edilmesi ile ilgili 2012-2015 yılları için Milli Faaliyet Planı’nda da şeffaflığın artırılması gerçekleştirilmiş, şeffaf hükümetin teşviki için yapılması gereken programlardan biri bu dijital hizmetlerin geliştirilmesi olmuştur. “Şeffaflık her bir ülkenin geleceğini belirleyen bir meseledir. Çünkü şeffaflık olmadan ne ekonomik ne de politik olarak herhangi bir reform yapamayız. Bundan dolayı ülke hızla gelişemez.” diyen Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, devlet kurumlarının faaliyetlerinin iyileştirilmesi, şeffaflığın artırılması, vatandaş ve devlet kurumları arasındaki bürokratik

engellerin kaldırılması için 'Cumhurbaşkanlığı Nezdinde Vatandaşlara Hizmet ve Sosyal Yenilikler Devlet Ajansı'nı kurmuştur.

Bu ajans, devlet kurumlarının şeffaflığının artırılması, vatandaşlara hizmetin daha kaliteli verilmesi, yeni metotlar ve modern yeniliklerin uygulanması, vatandaşlara olan münasebetin ahlaki kurallara göre yapılması, vatandaş memnuniyetinin sağlanmasının zorunluluğundan dolayı oluşturulmuştur. Ajansın oluşturulması, "Vatandaş-Devlet Görevlisi" ilişkilerinin gelişmesi, görevli şahısların yeni düşünce tarzının ve çalışma usullerinin şekillendirilmesi için önem arz etmektedir.

Bilindiği gibi, aynı hizmetleri birçok devlet kurumu gösterdiği zaman onların arasında sağlam bir rekabet ortamı oluşur ki bu da rüşvetin, ertelemenin önünü almaya ve vatandaş memnuniyetini sağlamaya sebep olmaktadır. Bu durumların reform sürecinde dikkate alınması birçok kurumun hizmetlerini bir kurumda toplayan "ASAN Hizmet" merkezlerinin oluşturulması ile sonuçlanmıştır.

Cumhurbaşkanı'nın girişimi ile "ASAN Hizmet" merkezlerinin oluşturulması ile devlet organlarının çalışmalarında şeffaflığın artırılması, vatandaşlara gösterilen hizmetlerin geliştirilmesi, daha kaliteli, rahat ve yeni usullerde modern yenilikleri uygulamakla hayata geçirilen dijital hizmetlere geçişin hızlanması sağlanmıştır. Azerbaycan markası olan "ASAN Hizmet" dünyada büyük bir ilgi uyandırması ve bu tecrübenin birçok ülke tarafından uygulanması tesadüf değildir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ülkemizde "ASAN Hizmet" merkezlerinin oluşturulmasının bir müteşebbisi olarak toplumda büyük bir rağbet kazanmıştır.

Devlet Başkanı, 5 Aralık 2019 yılında Şamahı'da "ASAN Hayat" kompleksinin açılış merasiminde şunları ifade etmişti:

“Benim girişimlerimle oluşturulmuş bu hizmet bugün sadece ülkemizde değil birçok farklı ülkede de büyük bir teveccüh görmüştür. Ben çok mutluyum çünkü, “ASAN Hizmet”in vatandaşlar tarafından beğenilme oranı yüzde 99,4’tür. Yani bu da gösteriyor ki, bu hizmet gerçekten de büyük bir başarıdır. Toplumsal hizmet alanında büyük değişikliklere sebep olmuştur. Aynı zamanda “ASAN Hizmet”, toplumumuzun sosyal bilincinde de önemli değişikliklere sebep olmuştur. Çünkü toplumsal hizmetler alanı her zaman çok problemlili bir alandır ve vatandaşlar bu konuda birçok sıkıntılara maruz kalabiliyorlar. Bürokrasi, erteleme, rüşvet gibi konular hizmet sektörünün başta gelen sorunlarıdır. “ASAN Hizmet”in faaliyete başlamasından sonra bu alanda tam bir şeffaflık sağlanmıştır.”

Çok önemli bir durumdur ki, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in ülkede verimli yönetme mekanizmasının oluşturulması ile ilgili girişimlerinin neticesinde oluşturulan “ASAN Hizmet” markası uluslararası ölçekte tanınmaktadır.

“ASAN, bizim modern ve çağdaş bir ürünümüzdür. Ben çok mutluyum ki Azerbaycan, kaliteli ürünler icad ediyor ve bunun ihracatını da yapıyor. Bu ürünlerin ve hizmetlerin ihracatının, bizim gelecek çalışmalarımızda çok büyük ilgiye mazhar olacağına inanıyorum.”

“Bakutel” fuarında yapılan sunumlar da gösteriyor ki, biz uydu hizmetleri, yenilikçilikle ilgili hizmetleri ve bunun dışında birçok hizmeti ihraç ediyoruz. “ASAN Hizmet” merkezi Afganistan’da faaliyet gösteriyor ve birçok ülke ile bizim anlaşmalarımız, ortak faaliyetlerimiz ve sözleşmelerimiz imzalanmıştır.

ASAN, dünyada kendi faaliyetlerini genişletiyor ve gelecekte birçok ülke ile işbirliğimiz olacaktır. Bu konudaki

asıl şartımız, bu iş Azerbaycan'da nasıl uygulanıyorsa, ihraç ettiğimiz ülkede de aynı şekilde uygulanmalıdır. Çünkü bu bize ait bir markadır ve bu merkezin adı aynı şekilde bütün ülkelerde ASAN olarak kullanılmalıdır. ASAN markası uluslararası arenada ödüllere layık görülmüş aynı zamanda Azerbaycan'ın yüksek seviyede bir markası olmuştur. Bu aynı zamanda bizim siyasi anlayışımız ve niyetimizi de göstermektedir. Çünkü bizim siyasetimiz her alanda şeffaflık, dürüstlük, kültürel hizmet alanında aksaklıklara müsaade edilmemek üzere kurulmuştur. "ASAN Hizmet"'in kayırma ve rüşvetçiliğe karşı en verimli bir mekanizma olduğunu düşünüyorum.

Bu konularla ilgili köklü önlemler alınmaktadır. Azerbaycan'da rüşveti ve adam kayırmayı ortadan kaldırmak için birtakım tedbirler alınmaktadır. Bu tedbirler her zaman iyi neticeler vermiştir ve bundan sonra da verecektir. Emniyet tedbirleri, hukuki tedbirlerle birlikte kurumsal tedbirler de alınmalıdır ki, rüşvetçiliğin etki alanını daraltalım ve böylece Azerbaycan'ı modern, muasır seviyelere getirebilelim. Biz bunu başarabiliriz."

Ülke Başkanı'nun emri ile "Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış" Gelişim Konsepti'nin hazırlanması ise ülkede yeni gelişim merhalesinin başlamasının açık bir göstergesidir. Bu konseptin başlıca stratejik amacı, mevcut imkân ve kaynaklar dikkate alınarak Azerbaycan'da sürekli bir ekonomik büyüme ve yüksek sosyal refah, verimli devlet yönetimi ve hukukun üstünlüğü, insanların hak ve özgürlüklerinin tam bir şekilde sağlanması, toplumsal hayatın ülkenin sosyal hayatında etkin durumu ile şekillenen bir gelişime ulaşmaktır.

Modern küreselleşme dönemi her bir ülkede pratik yönetim sisteminin kurulmasını mecbur kılmaktadır. Yenilikçi düşünceye sahip, hazırlıklı, devrin çağdaş gelişim eğilimlerini

benimsemiş ve kendi faaliyetlerinde yaşadığımız bu karmaşık dünyanın ihtiyaçlarını dikkate alan kadroların hazırlanması ve bu hususların hemen halledilmesi önemli görev olarak görülmektedir. Reformların şimdiki aşamasında benimsenen ölçülere dayanan pratik yönetim modelinin şekillendirilmesi, Azerbaycan için yeteri kadar günceldir.

Nevruz Memmedov, son yıllarda hayata geçirilen reformların gerçek maksadını, insanların sosyal refahının iyileştirilmesi, petrolden bağımsız ve sürdürülebilir gelişim stratejilerin şekillendirilmesi ile beraber genellikle devlet yönetim anlayışının değiştirilmesi ve yenilenmesi olarak değerlendiriyor.

Devlet Başkanı'nın 14 Ocak 2019 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet İdareciliğinin geliştirilmesi ile İlgili Ek Tedbirler Hakkında" kararnamesi, yönetim sistemindeki pratikliğin ve verimliliğin sağlanması bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Küresel planda cereyan eden siyasi, iktisadi ve sosyal süreçler, modern reformist bakışın uygulanmasını zaruri kıldığı için Devlet Başkanı, hükümetin bu gibi ihtiyaçlara hazır olmasını da son derece önemli görüyor.

21 Şubat 2017 tarihinde Haydar Aliyev Vakfı'nın başkanı, UNESCO ve ISESCO'nun gönüllü elçisi Mihriban Aliyeva'nın, Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcılığı görevine atanması, bu manada yeni petrol devrinde Azerbaycan'da hayata geçirilen çok yönlü reformların devamlılığını ve devlet idareciliğinin verimliliğini artırmak maksadına hizmet etmiştir. Mihriban Aliyeva'nın Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak başarılı çalışmaları, bu sürecin hızlanmasını sağlamış, yönetime yeni bir nefes olmuştur.

Ülkemizde yeni gelişim merhalesinin sağlanmasının şartı olarak ortaya konulan verimli devlet idaresinin tesis edilmesine yönelik devlet siyasetinin merkezinde vatandaş durmaktadır.

Vatandaşın memnuniyeti, devlet hizmetlerinin kalitesinin ispatı olarak kabul edilmektedir. Şeffaflığın sağlanması, kadroların zenginleştirilmesi, sosyal hayatın bütün alanlarının dinamik bir şekilde gelişmesi, uyum içerisinde ve başarılı olarak devam ettirilmektedir. Her ülkenin dinamik bir şekilde gelişmesini sağlayan etkenlerden biri de zamanın ihtiyaçlarına cevap veren insan potansiyelinin şekillendirilmesi ve verimli mekanizmalar üzerinde pratik devlet idarecilik sisteminin oluşturulmasıdır. Tarihte de olduğu gibi, halk ile yönetimin güçlü bir mânevi bağının olması, vatandaşın menfaatinin yüksek ve öncelikli tutulduğu toplumlarda mümkün olmuştur. Edinilen tecrübeler de bize gösteriyor ki, toplumsal ihtiyaçların bir temsilcisi olan yönetimler, her zaman ilerici ruh taşıyan kanunlara dayanarak karşılıksız hizmet etmeyi en önemli gaye haline getirmişlerdir. Bu gayenin gerçekleşmesi için güçlü, işinin ehli takımın oluşması, aynı zamanda devlet idareciliğine modern, dinamik ve girişimcilik ruhunun getirilmesi gerekmektedir.

“Küresel ekonomik kriz ortamında bu ve diğer ilerleme ölçülerine dayanan yönetim modelinin şekillenmesi, Azerbaycan için yeteri kadar güncel bir meseledir. Yeni Dünya Düzeni'nin gerçeklerini tarafsız bir şekilde değerlendiren Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in yürüttüğü siyaset, bu manada sadece küresel ekonomik krizin ülkemizde olumsuz etkilerinin önemli ölçüde azaltılmasına değil, aynı zamanda devlet idareciliğinde, sistemi ilgilendiren içerik değişikliklerinin sağlanmasına yönelmiştir.”

Son yıllarda ülkemizde baş gösteren ilerleme istikametli reformlar ve bu reformların olumlu sonuçları bize şunları göstermiştir:

“Bizim siyasetimizin merkezinde Azerbaycan vatandaşı vardır.” diyen İlham Aliyev, çok yönlü ve önemli bir gayeye matuf çalışmaları ile halka karşılıksız hizmet etmenin bâriz

bir örneği olmuştur. Devlet Başkanı 30 Ocak 2017 yılında, “Azerbaycan Cumhuriyeti Şehirlerinin 2014-2018 Yıllarında Sosyo-Ekonomik Bakımdan Gelişmesi Devlet Programı”nın uygulanmasının üçüncü yıl dönümü ile ilgili yapılan konferansta, haklı olarak şunları ifade etmiştir:

“Ben bu konu ile ilgili olarak kendi fikirlerimi defalarca ortaya koydum. Bugün de diyorum. Bunu herkes bilsin, duysun ve sonuç çıkarsın. Memurlar halk için yaşamalıdır. Aksi bir şey olamaz. Memur, halkın hizmetçisidir. Vatandaşa hizmet etmeli ve yardımcı olmalıdır. Vatandaşın karşısında büyüklük taslamamalıdır. Herhangi kanunsuz bir istek ileri sürülememelidir. Her bir memur kendisini tevazulu bir şekilde takdim etmelidir. Kendisi ve aile üyeleri örnek olmalıdır. Rüşvetçilik ve soygunculukla meşgul olmamalıdır. İşte memur böyle olmalıdır. İfade ettiğim gibi olmalıdır. Ben her bir devler memurunu ya vali veya başka bir göreve atadığım zaman aynı zamanda git, insanlara hizmet et. Devlete hizmet et. Temiz iş yap, diyorum. Ancak yazıklar olsun ki bazıları bu isteğimden bir netice çıkaramıyor. Bundan dolayı da onlar hak ettiği cezayı kesinlikle alacaklardır.”

Yeni dünya gerçeklerini objektif bir şekilde değerlendiren Azerbaycan Cumhurbaşkanı, son yıllarda yürüttüğü bilinçli politika ile sadece dünyada oluşan ekonomik krizin olumsuz etkilerini ülkemiz için en aza indirmek değil, aynı zamanda devlet idare etme sistemi ile ilgili muhteva değişikliklerinin sağlanmasına da yönelmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in hayata geçirdiği yapısal ve personel reformları, devlet yönetiminin verimliliğinin artırılması, şeffaf olması, toplumu rahatsız eden olumsuz durumların ortadan kaldırılması, liyakatli personelin ve çalışanların önemli görevlere getirilmesi gibi konuların halledilmesi amacını taşımaktadır.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, ülkede yönetim sistemi ile ilgili reformların bundan sonra da devam edeceğini, bunula beraber ekonomik ve sosyal reformların sistematikliği ve dayanıklılığının sağlanacağını, ülkenin gelişmesinin daha da artacağını ifade etmektedir.

Böylelikle İlham Aliyev'in çalışmalarında, idareciliğin kolaylaştırılması ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması da stratejik olarak dikkat merkezinde olmuştur. Cumhurbaşkanı'nı ngirişimi ile "ASAN Hizmet", "ASAN Yardımcı Program" ve "DOST" gibi modern hizmet merkezlerinin oluşturulması, Azerbaycan'da modern yönetim sisteminin mahiyetini ve felsefesini ortaya koymaktadır. İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde yönetme ve iktidar yapısında ilim ve teknik alanında çalışan teknokratların rolü daha da artmıştır. İnsana değer veren siyasilerle, danışman ve teknokratların uyumlu çalışmaları Cumhurbaşkanı'nın taleplerine cevap verici bir mahiyette olmuştur.

"Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, devlet yönetme siyasetinde yeni bir bakış açısını temsil eden yenilikçi bir lider olarak iktidara geldiği andan itibaren aynı zamanda eş zamanlı olarak modern istikamette reformları başlatmıştır. Devlet başkanının belirlediği yeni istikametler, hayatın, ülke gerçeklerinin ve mevcut dünya tecrübesinin dikkate alınması temelinde şekillendirildiği için bütün alanlarda hakiki ve sürekli bir gelişime yol açmıştır.

İlham Aliyev, Azerbaycan siyasi sistemine mantıksal muhakemelere ve analitik tahlile dayanan, ilerlemeci, pozitif, milli gayelere hizmet eden, gerçekçiliğe dayanan siyasi faaliyet örneği getirmiş ve radikalizm, siyasi şantaj ve aşırıcılığı siyasi sitemimizden çıkarmıştır. İlham Aliyev, pozitif enerji oluşturma becerisi olan, sosyal faaliyete, konuşma ve sosyal beceriye öncelik veren aynı zamanda olağanüstü durumu ile farklılık arzeden, bireysel özellikleri ile karizmatik bir liderdir."

İlham Aliyev'in Çok Yönlü Gelişim Anlayışının İstikametleri

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başkanlığı ile toplum hayatının çeşitli alanlarında hayata geçirilen büyük ölçekli reformlar ve bu reformların başarılı sonuçlarını her bir vatandaş kendi hayatında hissetmektedir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in çok yönlü siyasi anlayışının sonuçları kendisini bütün girişimlerde ve özellikle eğitim ve kültür alanlarında göstermektedir. Azerbaycan'da her bir alanda görülen gelişim, özellikle eğitim alanında dikkat çekmektedir. İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı yıllarında ülkede binlerce okul binası yapılmış geniş tabana sahip eğitim altyapıları oluşturulmuş, okullarımızın fiziki ve teknik altyapısı ve ihtiyaçları temin edilmiştir. Bu gelişimin temelinde ise şüphesiz Ulu Önder Haydar Aliyev'in idealleri ve bu idealler istikametinde gerçekleştirilen düşünce yatmaktadır. Devlet Başkanı'nın yüksek dikkati ve belli maksatlara dönük yönlendirmeleri temelinde atılan adımlar, uygulanan devlet programları, eğitim sisteminde keyfiyet bakımından yeni gelişim alanlarının elde edilmesine ve önemli sonuçların alınmasına sebep olmuştur. Bu durum ülkemizde yerli personel potansiyelinin sayı ve muhteva bakımından yetiştirilmesi ve geliştirilmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Malum olduğu üzere eğitim politikası her bir ülkenin stratejik hedeflerinde gelişim aşamalarında önemli yer tutmaktadır. Modern ve küreselleşen bir dünyada Azerbaycan'da milli ilerlemenin yegâne yolu, ilimden, eğitimden, yeni bilgidен ve entelektüel çalışmalardan aynı zamanda bilgisayar ve bilgi teknolojilerinin yönetiminin bütün seviyelerde geniş

bir şekilde uygulanmasından geçmektedir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başkanlığı döneminde üniversite eğitiminin gelişmesi öncelikli olarak değerlendirilmiş, kaliteli insan kaynağının olması devlet siyasetinin temel gayelerinden biri haline gelmiştir. İşte bu dönemde yüksek tahsil kurumları daha da geliştirilerek genişletilmiş, sayıları 2023 yılına kadar 46 iken, şimdi 51'e yükselmiş, eğitim görenlerin sayısı ise 120 binden 171 bine çıkarılmıştır. Bunlara ek olarak, yüksek kalitede üniversite eğitimi veren yeni üniversiteler yapılmıştır. Azerbaycan'da modern ihtiyaçlara cevap veren ADA Üniversitesi, Bakü Yüksek Petrol Üniversitesi sadece ülkemizde değil aynı zamanda dünyada da söz sahibi kurumlardandır.

Dünyacameşhur, gelenekselyapısı olan vekendietki alanına göre önde olan M.V. Lomonosov Moskova Devlet üniversitesi, İ.M. Seçenov Birinci Moskova Devlet Tıp Üniversitesi gibi büyük ve yüksek tahsil veren üniversitelerin Bakü şubeleri açılmıştır. Azerbaycan vatandaşlarına yabancı ülkelere gitmeden, öncü ülkelerin eğitim standartları çerçevesinde kaliteli eğitim alma imkânının oluşturulması amacı ile Azerbaycan- Fransız Üniversitesi (UFAZ) çalışmalarına başlamıştır. Burada 4 ihtisas alanında (Kimya Mühendisliği, Bilgisayar, Jeofizik Mühendisliği, Petrol ve Gaz arama ve Kullanma) İngilizce olarak öğretilmektedir. Fransa'nın Strazburg ve Renn-1 Üniversiteleri ile ikili diplomanın verilmesi de hayata geçirilmiştir. Eğitim alanında yapılan reformlar, kabul edilen devlet programları, aynı zamanda 2011-2021 yıllarında Azerbaycan'da eğitimin geniş bir şekilde gelişmesi üzere Milli Strateji'nin hazırlanması, yarışmaların yapılması, eğitim işlerinin devlet başkanının dikkat merkezinde olduğunu göstermektedir.

Ülke için zaruri alanlarda, gençlerin dışarıda da eğitim almalarını ve ülkenin gelişiminin -önemli bir parçası haline

dönüştürmelerini sağlamak amacı ile “2000-2015 yıllarında Azerbaycan gençlerinin Yabancı Ülkelerde Eğitimi Üzere Devlet programı”nın onaylanması hakkında bir kararname imzalanmıştır. İnsanların gelişmesine yönelmiş bu program çerçevesinde genel olarak dört bin insandan fazla Azerbaycan vatandaşının, Devlet Petrol Vakfı tarafından desteklenerek dünyanın 32 ülkesinin 379 üniversitesinde eğitim alma hakkı kazanması demektir. Aynı üniversiteler, dünyanın ilk 500 üniversitesi arasında sayılmaktadır. Program çerçevesinde genel olarak 3558 Azerbaycan vatandaşı, dünyanın en etkili yüksek öğrenim kurumunda eğitim alma hakkı kazanmış, yüzlerce genç Harvard Üniversitesi, Yale Üniversitesi, Oxford Üniversitesi, Toronto Üniversitesi, Heidelberg Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Moskova Devlet Üniversitesi gibi etkili yüksek eğitim kurumlarında ülkemiz için önem taşıyan alanlarda eğitim almış ve almaktadırlar. Aynı gençler, hâlihazırda dünyanın öncü teşkilat ve şirketlerinde (BMT, NASA, Microsoft, Google, Bloomberg, Samsung, LG vs.) staj yapmaya davet edilmişlerdir. Onlar yaşadıkları ülkelerin sosyo-kültürel hayatına yakından iştirak ederek Azerbaycan tarihinin, medeniyetinin, sanatının yayılmasında ve kamuoyu oluşturulmasında özel aktiflik gösteriyorlar. İşte bu gençlerin Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, Avustralya, İngiltere, Fransa, Kore ve Japonya gibi ülkelerde Azerbaycancılık düşüncesini milli değerler çerçevesinde yayması, ülkemizin hassasiyetlerinin bu ülkelerde var olmasına hizmet etmektedir. Eğitimlerini akademik çalışmalarla tamamlayan gençler, Azerbaycan’a dönerek çeşitli kurum ve teşkilatlarda çalışmaya başlamışlardır. Bu mezun öğrenciler, yüksek okulların (ADA Üniversitesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet İdareciliği Akademisi,

Bakü Devlet Üniversitesi, Bakü Yüksek Petrol Üniversitesi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi vs.) profesör, öğretim üyesi kadrosunun akademik becerilerinin modernleşmesinde ve eğitimin yapılmasında örnek olmakla beraber aynı eğitim kurumlarının gelişim süreçlerinde önemli rol almaktadırlar.

24 Ekim 2023 tarihinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Eğitimin Gelişmesi Üzere Devlet Stratejisi”ni onaylamıştır. Devlet stratejisi çerçevesinde hayata geçirilen programlar, Azerbaycan eğitim hayatında, muhteva değişikliklerinin temelini oluşturmuştur. Güçlü ve dinamik bir şekilde gelişen Azerbaycanda yüksek entelektüel kadroların hazırlanmasında kendine has sonuçlarını veren devlet stratejisinin kabul edilmesinden, geçen yıllar içinde eğitimin içeriğinin, personel hazırlanmasının, eğitimde yönetimin yeniden yapılanmasına imkân oluşturacak, devamlı gelişimi sağlayacak belli amaca dönük girişimlere de başlanmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in devletçilik politikasında öğretmen emeğinin kıymeti özel bir yer taşımaktadır. Genellikle eğitim çalışanlarının sosyal ve maddi durumlarının iyileştirilmesi Azerbaycan Cumhurbaşkanı’nın hayata geçirdiği stratejinin temelini oluşturmaktadır. Devlet Başkanı’nın “Devletin bütün eğitim kurumlarında çalışan, bilgi ve becerilerinin tam bir teşhisle değerlendirilmesi yapılan, öğretmenin ders yükünün azaltılması çalışmasının karşılığının artırma hakkında” 16 Ocak 2015 tarihli kararnameye esasen, devlet kurumlarında çalışan, bilgi ve becerilerinin tam bir teşhisle değerlendirilmesi yapılan, öğretmenin ders yükü karşılığı 1,5 kat, aylık maaşları ise ortalama 2 kat artırılmıştır.

Devlet Başkanı’nın “Devletin tüm eğitim kurumlarında çalışan, bilgi ve becerilerinin tam olarak değerlendirilmesi yapılmış eğitimcilerin, aynı şekilde bu kurumların müdür

ve müdür yardımcılarının ve gençlere askerlik çağına kadar yapılan rehberlik hizmetlerinin karşılıklarının artırılması hakkında" 17 Aralık 2021 tarihli kararname ile 1 Ocak 2022 Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçesinde belirlenen, devlet kurumlarında çalışan eğitimcilerin, müdür ve müdür yardımcılarının aylık maaşları ortalama %20, gençlere rehberlik edenlerin ise maaşları ortalama %40 artırılmıştır.

Eğitimin bütün basamaklarına şamil bu süreç, son yıllarda süreklilik arzeden bir hal almıştır. Yapılan bu programlar ülkede öğretmen ve eğitimcinin itibarının artırılmasına yönelik çalışmalar olarak değerlendirilmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından son yıllarda bu alanda imzalanmış uygun kararname, eğitim kadroları ve öğretmenler tarafından büyük bir motivasyonla karşılanmış, talim ve terbiye işinin daha da iyileşmesi noktasında fayda sağlamıştır. Buna ilave olarak devlet başkanı tarafından yüksek eğitimin erişilebilirliğinin artırılması, öğrencilerin sosyal yönlerinin iyileştirilmesi, ülkede alanında uzman, kabiliyetli kadroların oluşturulması, yüksek eğitimde rekabet ortamının şekillendirilmesi gibi alanlarda önemli kararlar alınmıştır. Cumhurbaşkanı'nın emrine esasen burs sistemi geliştirilmiş, devlet tarafından karşılanan burs sayısı 23 bine çıkarılmış, burs alan öğrencilerin sayısı iki yıl içerisinde %50'ye kadar artırılması hedeflenmiştir. Bununla beraber öğrencilere verilen bursların miktarları da ortalama %20 oranında artırılmış, bu önlemler 110 binden fazla talebeyi kapsamıştır. Aynı zamanda yüksek tahsil kurumlarının lisans derecesindeki kurumların oranı %66 artırılarak, genel oranın içindeki hacmi %42'ye çıkarılmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kararnamelerine esasen yerlerinden edilmiş ve göçkün statüsü olan, anne-babalarını

kaybetmiş ve anne-baba himayesinden yoksun çocuklar, şehit aileleri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün, bağımsızlığının ve anayasal düzeni korumak için engelli haline gelmiş, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğü uğrunda şehit olmuş, savaştan dolayı kaybolmuş, mahkeme tarafından ölü olarak ilan edilmiş vatandaşların çocukları, anne-babasını kaybetmiş ve anne-baba himayesinden mahrum kalmış ve aynı zamanda onlar gibi olan şahıslar, 1. ve 2. derece engelli olan, sağlık engeli olan 18 yaşından küçük şahısların eğitim ödenekleri devlet bütçesinden ödenir. Meslek eğitimi kurumlarında eğitim alan 1. 2. ve 3. grup engelliler, şehit ailelerinin üyeleri, aylık geliri ortalama gelirden az olan şahıslar da eğitim ödeneklerinden muaf tutulmuşlardır.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Azerbaycan'da ilim ve eğitim alanlarına her zaman büyük bir dikkat ve önemle yaklaşmış, bu dikkati devlet desteğinin sayesinde birçok önemli projeler hayata geçirilmiştir. Artık emin bir şekilde ifade edebiliriz ki, eğitim ve öğretim, Azerbaycan'ın devlet politikasının öncelikli konularından biri haline gelmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 9 Nisan 2018 tarihinde imzaladığı kararname, her yıl 27 Mart'ta Azerbaycan'da "Bilim Günü" olarak kutlanmaktadır.

Gençlerin eğitim ve öğretim, medeniyet ve diğer alanlara yönelmiş projelerinin gerçekleştirilmesine destek maksadı ile 2011 yılında Gençler Vakfı kurulmuş, 2013 yılında da bu gençler için "Cumhurbaşkanlığı Ödülü" tesis edilmiştir. Devlet Başkanı'nun emri ile gençler için Cumhurbaşkanı Ödülü'nün oluşturulması ve bu mükâfatta eğitim ve öğretim alanına iki kategorinin ayrılması, devletin bu alana gösterdiği önemin

açık bir göstergesidir. Azerbaycan eğitim ve öğretiminin adeta amiral gemisi olan Bakü Devlet Üniversitesi de, geçen asrın yetmişli yıllarından beri Ulu Önderimiz Haydar Aliyev'in, son 18 yılda ise Sayın Cumhurbaşkanımız İlham Aliyev'in dikkat merkezinde olmuştur. Her iki lider bu üniversitenin fiziki şartlarının güçlendirilmesinden yeni eğitim binalarının yapılmasına, ilmi potansiyelinin güçlendirilmesinden eğitim süreçlerinin yenilenmesine, devamlı olarak hoca emeğinin devlet tarafından kıymetlendirilmesinden her bir çalışanın sosyal refahının iyileştirilmesine kadar birçok alanda desteklerini göstermişlerdir.

2019 yılında 100. Yılı'nı kutlayan Bakü Devlet Üniversitesi'ne verilen büyük kıymet ise, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in değerli bir hediyesi olmuştur; Devlet Başkanı'nun 14 Kasım 2017 yılında imzaladığı kararname ile üniversitenin jübilesi ülke çapında ve aynı zamanda dış ülkelerde geniş bir şekilde kutlanmıştır. Aynı tarihi kararnamede Doğu Müslüman bölgesinde yeni model ilk yüksek okul olarak kurulan Bakü Devlet Üniversitesi'nin geçtiği bu yol en güzel şekilde kutlanmış, ülkede yüksek öğrenim sisteminin kurulmasında ilmi araştırmaların yapılmasında milli şuurun oluşmasında ve hızlanmasında tarihi hizmetleri vurgulanmıştır.

Küreselleşen dünyada yüksek tahsil sisteminin uluslararası rekabet kabiliyetinin güçlendirilmesi önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu alanda modern ihtiyaçlar dikkate alınmakla Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından 16 Kasım 2018 tarihinde "2019-2023 yılları için Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yüksek eğitim sisteminin uluslararası rekabetinin artırılması üzere Devlet Programı"nın onaylanması ülkemizde öncelikli bir istikâmet olarak bilgi ekonomisinin şekillendirilmesi, insan kaynaklarının gelişimine devlet

desteğinin devam ettirilmesi, genellikle ülkede yüksek eğitim sisteminin uluslararası rekabet gücünün artırılmasını önemli derecede kıymetli hale getirmiştir.

Buna ilave olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 2 Şubat 2021 tarihli kararı ile "Azerbaycan 2030: Sosyo-ekonomik gelişime dair Milli Öncelikler" belirlenmiştir. Kararıda özel olarak ifade ediliyor ki, gelecek yıllarda dünyada artan rekabete hazır olmak için her ülkenin öncelikleri yüksek rekabetli insan kaynağını şekillendirmektedir.

Bu önceliklerin başarı ile gerçekleşmesi için aşağıdaki üç ana hedefi taşıması gerekmektedir:

- XXI. Asrın ihtiyaçlarına uygun eğitim modeli.
- Üretici ve yenilenen bir toplum.
- Vatandaşın sağlıklı bir hayat şekli.

Bu kararıda XXI. asrın ihtiyaçlarına uygun eğitim sisteminin oluşturulması, ülkeyi bekleyen öncelikli bir görevdir. Dünyada artan rekabete ayak uydurabilmek için ekonominin uzun süreli gelişmesi, modern ve güçlü eğitime dayanmalıdır. İşte bu eğitim vasıtası ile insan kaynağının milli servete katılım payı devamlı bir şekilde artırılmalıdır. Stratejik dönemde yetkinlik, sosyal alışkanlıklar ve uyumlu bir şekilde beceri isteyen konuların gelişimine dayanan "Ömür Boyu Eğitim"e özel olarak önem verilmiştir. Kreş ve okul öncesi eğitimin kapsadığı alan genişlemeli ve bu merhalelere uygun yaşta olan bütün çocukları kapsamalıdır. Toplumun gelişiminin garantisi olan genel eğitim anlayışının güçlendirilmesi için eğitim sisteminde yapılması gereken modernleşme devam ettirilmeli, yapılan reformlar daha fazla artırılmalı, interaktif eğitim tecrübesi geliştirilmelidir. Buna göre ülkenin uluslararası değerlendirmelerde (PISA, PIRLS; TIMSS; ICILS) durumunun önemli derecede iyileşmesine ulaşılmalıdır. Eğitim sistemi,

genç nesli gelecekte dijital teknoloji dönemine hazırlamak için onlara okul çağından itibaren dijital manada yetkinlik aşılmasına dikkat etmeli, şimdikinden daha güçlü şekilde kendisini belli eden yeni beceri alanları, uzmanlıklar ve meslekler öğretilmelidir.

İnsanların yüksek kalitede eğitim alma imkânları genişletilmeli, kadrolar çalışma ortamının ihtiyaçlarına göre yapılmalıdır. Mesleki hazırlık sisteminin geliştirilmesi programları çerçevesinde uluslararası sertifikaları olan uzmanlar yetiştirilmelidir. Eğitimin kalitesini yükseltmek için mesleki becerilere sahip insan kaynaklarını oluşturmak için yüksek tahsil kurumlarının uluslararası seviyede kalite bakımından rekabet ortamının devamlılığı sağlanmalıdır.

Devlet Başkanı tarafından 30 Eylül 2021 tarihinde “Azerbaycan gençlerinin yurtdışında, etkin yüksek öğretim kurumlarında eğitim imkânlarının genişletilmesi hakkında” kararnamesinin imzalanması ise temeli, Milli Lider Haydar Aliyev tarafından konulmuş, yurtdışında eğitim almanın modern dönem de devam ettirilmesi, “Siyah Altın”ın yani petrolün insan gücüne dönüşme stratejisinin, eğitimle birlikte kapsadığı alanın ve ona ulaşılabilirliğin artırılması, bu çerçevede gençlerin öncelikli olarak yurtdışında eğitim almalarını teşvik etmede çeşitli programlarla desteklenmesine yöneltmiştir. Bu yıllar içinde eğitimin kuşatıcılığının artırılması, kaliteli eğitimin sağlanması, özel itina gösterilmesi gereken halk kitlelerinin yüksek öğrenim imkânlarının iyileştirilmesi her zaman Devlet Başkanı’nın dikkat merkezinde olmuştur. Yani devletin yüksek ilgisinin bir neticesi olarak, Devlet Başkanı ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, toplumun az gelirli katmanlarından olan insanların eğitime ulaşabilirliğini sağlamak, eğitim almakta fırsat eşitliğini temin etmek ve eğitimin etki alanını artırmak

amacı ile Eğitim Bakanlığı'nın bünyesinde Eğitim-Öğrenci Vakfı'nın kurulması ve çalışmalarının yapılması ile ilgili bir dizi programlar hakkında kararname imzalamıştır.

Ülkemizde vatandaşlar tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanan bu karar, sosyal bakımdan ilgi gösterilmesi gereken ailelerin çocuklarının eğitime destek olarak değerlendirilmiştir. Bazı inidirim şartları ile eğitim kredilerinin verilmesi, onların eğitim alarak bilgili bir insan olarak yetişmesine, gelecekte kendisinin ve ailesinin maddi durumunun iyileştirilmesine imkân oluşturacaktır. Eğitim-Öğrenci Vakfı'nın "Azerbaycan 2030: Sosyo- Ekonomik gelişmeye Dair Milli Öncelikler"de nazarda tutulmuş insan kaynağının, insan değerinin oluşturulması bakımından büyük bir misyonu vardır.

Böylelikle Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in iktidarı döneminde eğitim alanının geliştirilmesi, ülkemizin sağlam bir şekilde ilerlemesinde öncelikli istikametlerindedir. "Eğitim her bir devletin geleceğidir. Biz, Azerbaycan'da eğitim seviyesinin yüzde yüz olmasından dolayı iftihar ediyoruz. Bu önemli bir göstergedir. Öyle yapmalıyız ki, bütün çocuklar bilgili olsun. Gelecekte kendileri için güzel bir hayat kurabilsinler. Devletimiz için kıymetli birer vatandaş olsunlar. Bundan dolayı eğitimin kalitesi şimdi daha da ön plana çıkıyor. Bu yönde de yeni reformlar yapılıyor. Aynı zamanda, öğretmenlerin çalışmalarını teşvik etmek için reformlar yapılıyor. Öğetmenlerin maaşları artırılıyor. Elbette her bir okulun gerçek değeri onun çalışmalarını göstergeleri ile ilgilidir. Her bir okul eğitim seviyesini daha ileri noktaya taşımak için gayret göstermelidir."

Devlet Başkanımız şunları ifade ediyor: Azerbaycan başarı ile gelişen bir ülkedir. Son yıllar içinde biz bütün istikametlerde

büyük başarılarla imza atmışız. Öyle yapmalıyız ki, bu gelişim sürekli ve sağlam olsun. Buna ulaşmak için ise elbette insanlar hazırlıklı, gençler bilikli olmalıdır. Eğer gelişmiş ülkelerin tarihine ve bugününe bakarsak, o ülkelerde eğitim, teknoloji ve ilmi gelişim olduğunu görebiliriz. Biz de bu yol üzere gidiyoruz. Azerbaycan'da genç neslin bilgili ve kültürlü olması ülkemizi güçlendirmektedir. Çünkü ekonomide, sanayide, bütün alanlarda çok güzel uzmanlara ihtiyaç vardır. Ülkemizin çok başarılı bir şekilde gelişim dinamiği vardır. İnsan kaynağı, uzmanlar, meslek erbapları elbette ki bu dinamizme ek bir kuvvet katacaktır. Bundan dolayı, eğitimin kalitesi ile alakalı çok önemli adımlar atılıyor, reformlar yapılıyor.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Başkomutan İlham Aliyev'in yüksek idrak sahibi siyasi anlayışı, kahraman Azerbaycan Ordusu'nun cesareti neticesinde 44 günlük Vatan Savaşı'nda Büyük Zafer'in kazanılması ile Karabağımız'da eğitim projelerine başlanmıştır. Büyük Zafer'den sonra düşman işgalinden kurtulan topraklarımızda bir dizi yeni eğitim kurumlarının temeli atılmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 12 Mayıs'ta Şuşa'da 1 Numaralı okulun temelini atmıştır.

1830 yılında Azerbaycan'da ve Güney Kafkaslarda ilk okul, Şuşa'da açılmıştır. 1980 yılında Ulu Önder Haydar Aliyev'in girişimleri ile bu okulun 150. Yılı kutlanmıştır. İşgale kadar 1 Numaralı okul olarak faaliyet gösteren bu eğitim ocağını da Ermeni vandalları tamamen yıkmışlardır. Bugün ise Şuşa'da yeni okul yapımına başlanması Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in bu alana verdiği desteğin bir örneğidir. Buna ek olarak devlet başkanı 960 öğrenci kapasiteli Ağdam Şehri 1 Numaralı okulun yeni binasının temelini de atmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 28 Mayıs'ta 'Cumhuriyet Günü'nde Ağdam'da

şehrin kanaat önderleri, ilim adamları ile yaptığı görüşmede Ağdam'ın şehir planı da istişare edilmiştir. Ağdam'ın dünyanın en güzel şehirlerinden biri haline getirecek bu planda Karabağ Üniversitesi'nin kurulması da planlanmıştır. 44 günlük Vatan Savaşı'nın oluşturduğu en önemli imkânlardan biri olarak bölgede modern üniversite modelinin emsalsiz örneği olacak Karabağ Üniversitesi'nden bahsetmek bile çok gurur vericidir.

Devlet Başkanı'nın kararnamesi ile Karabağ ve Doğu Zengezur Eğitim Müdürlüklerinin oluşturulmasına karar verilmesi de Karabağımız'da eğitimin gelişmesine dikkat ve alanın bir göstergesidir.

Bilindiği üzere okul gerçeği, ülkemizde sağlıklı ve vatanperver bir gençliğin yetişmesinde özel önem taşımaktadır. "Bugün bizim siyasetimizin temelinde milli hassasiyetlerimiz, milli değerlerimiz, Azerbaycan değerleri yatıyor. Bu değerler her bir Azerbaycan vatandaşı için her şeyden daha önemli olmalıdır. Öyle yapmalıyız ki, gelecek nesiller de bu istikamette gelişsinler. Bundan dolayı vatanseverlik, vatana bağlılık, milli-mânevi değerler, okullarda mutalaka geniş yer tutmalıdır. Öğretmenler de bu istikamette daha aktif iş yapmalıdırlar."

Azerbaycan okulu, öğretmenleri, devlet başkanının bu mesajına cevap olarak çalışmalarında yeni neslin vatansever bir ruhta yetişmesine özel önem vermişlerdir.

Böylelikle Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, ileri görüşlü siyaseti, özel alakası ile Azerbaycan eğitimini şekil ve içerik olarak gelişmişlik seviyesine ulaştırmayı başarmıştır. Devlet Başkanı şöyle demiştir: "Eğitim alanında bugüne kadar yapılan reformlar daha da artırılmalıdır. Eğitim, ülkemizin genel manada gelişimine uygun şekilde olmalıdır. En modern ihtiyaçlara cevap vermelidir. Son yıllarda bu alanda çok

büyük işler yapılmıştır. Eğitim alanı her zaman bizim dikkat merkezimizdedir. Bu tabii bir durumdur. Çünkü her bir ülkenin bugünü ve geleceği eğitimle ilgilidir.”

Sayın Cumhurbaşkanımızın bu ileri görüşlü düşüncesi, Azerbaycan'ın güçlü yarını için düşünülmüş görevleri, bugün eğitim alanında kazanılan başarıların temelini oluşturmaktadır. Milli ilerlemenin yegâne yolunun eğitimden geçtiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Ulu Önder'in siyasi mîrasını bütün yönleri ile ve liyakatle devam ettiren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, ülkemize liderlik ettiği dönemden itibaren kültür alanına özel ehemmiyet göstermiş, medeniyetimizin, milli-mânevi değerlerimizin, gelenek ve göreneklerimizin korunmasını öncelikli bir görev olarak hedefine koymuştur.

“Azerbaycan halkı, her zaman kendi milli-mânevi değerlerine sadık olmuştur. Bugün Azerbaycan devleti milli değerlerimizin korunması için süreklilik arz eden bir siyaset gütmektedir. Biz kendi milli-mânevi değerlerimizle her zaman iftihar ediyoruz.” diyen Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in girişimi ile kültür alanında her zaman esaslı reformlar yapılmış, milli-mânevi değerlerimizin gelişmesi dikkat merkezinde tutulmuştur. Milli-mânevi değerlerimizin korunması, medeniyetimizin yabancı ülkelerde tanıtılması ve tarihi varlıkların inşâsı yönünde önemli projeler hayata geçirilmiştir. Aynı zamanda kültür alanının gelişmesi için Cumhurbaşkanı devamlı bir şekilde kararnameler imzalamış ve bu kararnamelerin uygulanmasını her zaman takip etmiştir. Kültür ve sanat insanlarına devlet tarafından ayrıca özel ehemmiyet gösterilmiştir.

Yapılmış işlerin durumu ve sürekliliği bir daha gösteriyor ki, ülkemizde kültür alanına, mânevi değerlerin korunmasına,

geliştirilmesine gerçekten büyük ehemmiyet gösteriliyor. Bu kararnamelerde kültürümüzün bütün yönlerinin ilerlemesine devlet tarafından önemli desteklerin verildiği bir kere daha görülmüştür. Öte yandan Azerbaycan'ın kültür alanına ve onun gelişmesine verdiği emek ise uluslararası alanda da neticelerini vermektedir.

Bugün Azerbaycan, dünyada medeniyetler ve kültürler arası diyalogun merkezi haline gelmiştir. 2008 yılında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından ileri sürülen medeniyetler arası diyaloga dair "Bakü Süreci" bölgesel girişimi uluslararası platforma dönüşmüştür.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in iktidarı döneminde Doğu ve Batı kültürünün buluşma noktasında olan Azerbaycan'ın doğu ülkeleri ile kültürel irtibatlarının geliştirilmesi ile ilgili önemli adımlar atılmıştır. 2009 yılında Avrupa'nın birçok ülkesinde "Azerbaycan Kültür Günleri", özellikle İsviçre'de Azerbaycan kültürüne hasredilmiş 100 günlük kültür programları düzenlenmiştir. 2009 yılından Bakü'nün "İslam Medeniyeti Başkenti" olarak ilan edilmesi ve bu program çerçevesinde ise yıl boyunca hayata geçirilen çok sayıda program, Azerbaycan'ın İslamî değerlere bağlı olduğunu, tarih boyu bu değerleri koruduğunu ve İslam'a hürmetle yaklaştığını bir kere daha göstermiştir.

Bütün bunlar, ülkemizin tarihinde büyük kültür hadisesi olmakla beraber, ülkemizin İslam dünyasına entegre olması ile yeni bir devrin başlangıcı olarak görülmektedir. UNESCO ve ISESCO'nun desteği ile ülkemizde yapılan programlar, Azerbaycan medeniyeti'nin uluslararası aleme entegrasyonu ve gelişmesi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle büyük sanat insanlarımızın; şâirlerimizin, bestekârlarımızın, ilim adamlarımızın alanlarına verdikleri katkının kutlanması

UNESCO' tarafından programlar yapılması Azerbaycan kültürüne, sanatına verilen değerin bir örneğidir. Bu kıymetli programlar, Azerbaycan'ın dini manada hoşgörü örneği, medeniyetler arası diyaloga verdiği ehemmiyet bakımından etkinliğini daha da artırmıştır. Kültürümüze, tarihi-kültürel varlıklarımızın korunması ve inşâsına devlet başkanı İlham Aliyev ve eşi Sayın Mihriban Aliyeva'nın ilgi ve alakası sayesinde 2019 yılında UNESCO'nun Dünya Kültür Mîrasları Komisyonu'nun 43. toplantısı çerçevesinde yapılan birleşimde "Azerbaycan'ın Han Sarayı ile beraber Şeki'nin Tarihi Merkezi" UNESCO'nun Dünya Kültür Mîrası listesine girmiştir. Bu, Azerbaycan medeniyetine uluslararası kamuoyunda verilen değeri göstermektedir.

Kültür alanında yapılan son işler, şüphesiz Vatan Savaşı'ndaki şanlı galibiyetimizden sonra Karabağ'ın, medeniyetimizin başkenti Şuşa'nın ismi ile ilgilidir. 2021 yılı Ocak ayında Şuşa'nın yeniden inşâ edilmesine başlanmış, kısa zaman içinde büyük işler yapılmıştır. Devlet Başkanı, 7 Mayıs 2021 tarihli kararnamesi ile Şuşa şehrini Azerbaycan'ın kültür başkenti ilan etmiştir. Aynı zamanda 30 yıldan sonra medeniyetimizin ezeli beşiği olan Şuşa'da yeniden "Hârîbülbül Festivali" yapılmış, Ağustos'un 30'unda ise Haydar Aliyev Vakfı tarafından "Vagif Şiir ve Edebiyat Günleri" yeniden düzenlenmiştir. Yapılan bütün işlerin şahsında Şuşa, kendi büyüklüğünü yeniden kazanmış, yeni müzeler açılmış, sergiler yapılmaya başlanmış, kültürel programlara ağırlık verilmiştir.

Devlet Başkanı'nın bilinçli siyasetinin devamı olarak Şuşa Zafer'inden hemen sonra şehirde altyapının kurulması ile ilgili tarihi ve kültürel varlıkların yeniden inşâsına başlanmış, Şuşa şehri için "Devlet Koruma Müdürlüğü" Kurulmuştur. Azerbaycan'ın kültür başkenti ilan edilen Şuşa'da bugün

şehrin gerçek tarihi kimliğinin inşâsı yönünde büyük projeler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Kısa zaman içinde Şuşa'nın şehir planının hazırlanması, büyük şâir Molla Penah Vâkıf'ın heykelinin ve müze olan kabir kompleksinin ilk haline dönmesi, Bülbül'ün ev-müzesinin, Üzeyir Hacıbeyli'nin heykelinin açılışları aynı zamanda buradaki tarihi, dini ve mîmari abidelerin yenileme süreci, ülkemizin kültür başkentinde yapılan çalışmaları oluşturan faaliyetlerdendir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 5 Ocak 2022 tarihli kararnamesi ve 2022 yılının ülkemizde "Şuşa Yılı" ilan edilmesi, bir kere daha ülkemizde milli-kültürel ve tarihi varlıklarımızın korunması ve tanıtılmasına devlet tarafından her zaman özel dikkat ve alakanın gösterildiğini ispat etmektedir. Kararnamede ortaya konulduğu gibi, Şuşa şehri halkımızı için son derece kıymetli kutsal bir mekândır. Bu şehre olan sevgi ve bağlılık her bir Azerbaycanlı'nın mânevi varlığının ayrılmaz bir parçasıdır.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafınan Şuşa şehrinin Azerbaycan'ın kültür başkenti, 2022 yılının "Şuşa Yılı" ilan edilmesi şüphesiz Şuşa şehrinin önceki durumuna getirilmesi, tarihi olarak sahip olduğu ihtişamına kavuşması, halkımızın asırlara yayılan zengin medeniyetinin, şehirleri imar etme sanatının dünyaca tanınmasına hizmet etmektedir. Özellikle şunu kaydetmek gerekir ki, Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın bu isabetli kararları Azerbaycan kültürüne emsalsiz kazanımlar sağlayacaktır.

Ülkemizde kültür alanının uyumlu gelişiminin sağlanması, devlet başkanının bu alana yüksek ilgisinin sonucu, aynı zamanda Ulu Önder Haydar Aliyev'in milli-kültürel uyanış hedefinin ebedi olarak devam edeceğinin teminatıdır. Böylelikle, geçen yıl içinde devlet başkanının başarılı siyasetinin

bir parçası olan kültür politikalarının sonucunda bu alanda ilerleme daha geniş yankı bulmuştur. Böylece bu yıllar içinde ülkemizin uluslararası siyasi ve kültürel etkisinin güçlenmesi süreci hızlı bir şekilde devam etmektedir.

Bu yılları bir manada Azerbaycan'da kültür hayatının diriliş yılları gibi değerlendirmek gerekir. Ülkemizde belli yönleri ile yoluna girmiş çok yönlü ve hızlı gelişim, kültürümüzün yüksek seviyede ve dünya kültür mîrasının liyakatli üyesi olmasını gerektirmektedir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, ilmin ilerlemesine de her zaman ilgi göstermiştir. Devlet Başkanı'nın 21 Ekim 2009 tarihinde imzaladığı kararname ile Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Bilim Vakfı'nın kurulması, temel ilmi araştırmaların teşvik edilmesi, ülkenin tabii kaynaklarının, kültürel ve tarihi mîrasının öğrenilmesinin güçlendirilmesi, ilmin çeşitli alanlarında yapılan araştırmaların verimliliğinin artırılması maksadına hizmet etmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 14 Mart 2014 tarihli kararnamesine esasen Azerbaycan Milli İlimler Akadamisi'nin 70. Yılı, Devlet töreni ile kutlanmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin genç ilim adamlarının Avrupa'nın ilim merkezlerinde doktora eğitim bedelini karşılanması hakkında" 19 Şubat 2009 tarihli kararnamesi ülkede ilmi araştırmaların modern standartlarda yapılmasını, ülkenin ilim adamı kadrolarının potansiyelinin artırılmasını ve Azerbaycan ilmi çalışmalarının uluslararası ilim merkezlerine entegresini hızlandırmıştır. Bu kararname çerçevesinde artık genç ilim adamlarımız dünyanın etkili araştırma merkezlerinde ülkemiz için ufuk verici istikamette çalışmaya başlamış ve araştırmacılarımızın dünya akademik çevresine uyum imkân oluşturmuştur.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ilim alanında yaptığı etkili reformlar, yeni ilmi kurumların oluşturmasını gerektirmiştir. Devlet Başkanı'nın 19 Aralık 2012 tarihli kararnamesi ile Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin Gence Şubesi açılmıştır. Aynı kararname, bu şubenin içeriğine alınmak üzere, İnsani Araştırmalar Enstitüsünün, Yerel Tarih Enstitüsünün, Nizami Gencevî Merkezi'nin, Biyolojik Kaynaklar Enstitüsünün, Botanik Alanının, Ekoloji ve Tabii Kaynaklar Enstitüsünün ve Tarımsal Problemler Enstitüsünün kurulması kararı alınmıştır.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in onayladığı "İlim Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kanunlarında ilmi araştırmaların ve ilim adamlarının yenilikçi girişimlerinin ve çalışmalarının hukuki yönden düzenlenmesine dair kısa çalışmaları ihtiva etmektedir.

Akademisyen İrade Hüseynova bu konuda şunları kaydetmektedir:

Azerbaycan devleti ve Sayın Cumhurbaşkanı tarafından ilm adamlarının yetiştirilmesine gösterilen dikkat ve alaka oldukça gurur verici ve takdire layık bir davranıştır. "Büyük yönetici olma ve teşkilatçılık becerileri, fitrî kabiliyeti, yüksek enetelektüel yönü, çok yönlü ve derin bilgi sahibi olması, problemlere ve sorunların halledilmesine yenilikçi bir bakış açısı ile yaklaşması ile Sayın Cumhurbaşkanını, ilim ve eğitimin, bilim adamı ve öğretmenlerin büyük himayedarı olarak ifade etmek yerinde olacaktır. Ulu Önder'in ülkenin ilim merkezine; Milli İlimler Akademisi'ne gösterdiği özel ilgiyi Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in de göstermesi tesadüf değildir. Cumhurbaşkanı, ilmi, hukuki altyapının geliştirilmesi yönünde de Ulu Önder'in güttüğü siyaseti devam ettirmiştir. Azerbaycan'da ilmi hayatın ilerlemesi yönünde yeni ufuklar açan "İlim Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 14 Haziran

2016 tarihinde kabul edilen kanunu, tam da onun bu amaçla ortaya koyduğu tavsiyeler temelinde kabul edilmiştir.”

Buna ek olarak, devlet başkanı tarafından Azerbaycan’da “İlim Günü”nün icra edilmesi hakkında kararname ve ilim-eğitim alanı ile ilgili imzaladığı onlarca kararname, emir ve kanunlar hayata geçirilen devlet programları ilim alanına dikkatin bariz bir göstergesidir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Pragmatik Siyasetinin Sonuçları (*Baba Vasiyeti*)

Azerbaycan'a başkanlığının 18 yılı içinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in önemseydiği hususlardan biri de ordunun güçlendirilmesi, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması olmuştur. Ulu Önder tarafından belirlenmiş prensiplere sadık kalan devlet başkanı İlham Aliyev, ülkemizin dış siyasetinin öncelikli meselesi olan Karabağ meselesinin sadece uluslararası hukuk prensipleri çerçevesinde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması şartı ile düzene konulmasının gerekliliğini ifade etmiş ve uluslararası kurumların bu alanda çalışmalarını artırmasının gerekliliğini beyan etmiştir. Ülkeye başkanlığının ilk yıllarında orduyu oluşturma meselelerine özel önem veren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Azerbaycan'ın ekonomik gücünün güçlendirilmesi ile ilgili kesin adımları, bu öncelikli konunun halledilmesine günbegün yaklaştırmıştır. Bu alanda önemli işler yapılmış, ordunun dünya standartlarındaki ordular seviyesine çıkarılması için adımlar atılmıştır. Azerbaycan ordusu, silahlı kuvvetlerimiz dünya standartlarına cevap verecek modern seviyede yenilenmiştir.

Tesadüf değildir ki, 2003 yılında yapılan yemin töreninde devletimizin lideri, yapılan işlere değer vererek, "Azerbaycan'da ordunun oluşturulması ve güçlendirilmesi ile ilgili büyük işler yapılmıştır. Ülkemizde güçlü ordu oluşturulmuştur. Bu süreç devam edecektir" açıklamasını yapmış ve sonraki yıllarda ordunun tesis edilmesi, ordumuzun güçlendirilmesi, savaş kabiliyetinin güçlendirilmesi gibi konularda yaptığı işlerin ve onların devamlılığı konusu hatta bu konuya sadakatini ispat

etmiştir. Hele 10 Mayıs 2004 yılında Haydar Aliyev Vakfı'nın görkemli açılış merasimindeki konuşmasında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, büyük bir inanç ve ümitle şunları ifade etmiştir:

“Bugün Azerbaycan ordusu, onu bekleyen bütün görevleri yapmaya muktedirdir. Azerbaycan'ın ekonomik potansiyeli güçlendikçe, ülkemiz zengin bir devlet haline geldikten sonra elbette ordu potansiyelimiz de güçlenecek ve bu, bize bütün meseleleri lehimize olacak şekilde çözmemize yardımcı olacaktır.”

Nihayet 2016 yılında Ermeni savaşında bütün durumlara karşı gereken cevap verilmiştir. Düşmanın elinde Lalatepe gibi stratejik öneme sahip yer, Azerbaycan ordusunun kontrolüne geçmiştir. Bu savaşların en önemli neticesi, Lalatepe mevkiinin kurtarılması ve bundan dolayıda Çocuk Mercanlı'nın güvenliğinin sağlanması olmuştur. Cumhurbaşkanı'nun kararnamesine esasen Çocuk Mercanlı'da kısa zaman içinde yeni şehir kurulmuş ve ilk etapta oraya 60 aile yerleştirilmiştir. Bu olay, “Büyük Dönüş”ün başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Bu hadise ile işgal altında olan Vatan topraklarının kurtarılacağı günün çok uzakta olmadığı ümidi doğmuştur. Bu tarihi olay ve onun doğurduğu yeni sonuçlar hakkında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 24 Haziran 2016 yılında, askerler için inşa edilmiş yeni binanın açılış programında şunları ifade etmiştir:

“Nisan savaşlarında (ben bunun, tarihte bizim büyük zaferimiz olarak ifade etmiştim) Azerbaycan Ordusu, büyük kahramanlıklar gösterip, işgal altında olan toprakların bir kısmını, daha doğru ifade ile Ağdere, Fuzûli, Cebrayıl şehirlerinin bir kısmını işgalcilerden kurtarmış stratejik yerleri kendi kontrolü altına almıştır.” Nisan savaşları aynı zamanda Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başkanlığı ile son yıllar içinde Azerbaycan devletinin ordusunun kuvvetinin gösterdiği somut

neticelerden biridir.

Devlet Başkanı, Yeni Azerbaycan Partisi'nin 8 Şubat 2018 tarihinde yapılan VI. Kurultayı'ndaki konuşmasında şunları ifade etmiştir:

"2016 yılının Nisan Savaşları, Azerbaycan Ordusu'nun neye kâdir olduğunu açık bir şekilde dünya kamuoyuna göstermiştir. Savaş meydanında bizim şanlı tarihi zaferimiz, elbette meselenin adaletli bir şekilde çözümü için yeni imkânlar oluşturdu ve oluşturacaktır." Genel manada bilinmelidir ki, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in iktidarının bütün dönemlerinde Azerbaycan'ın Karabağ Meselesi'nde tavizsiz duruşunu bütün dünya kamuoyu görmüştür:

Topraklarımız tamamen özgürlüğüne kavuşacak! İlham Aliyev 18 Nisan 2018 tarihinde yaptığı yemin töreninde bu duruşunu bir daha ortaya koymuştur: "Ordumuzun gücünü düşman gördü. Nisan Savaşları, bizim şanlı tarihimizdir. Büyük zaferimizdir. Azerbaycan Ordusu Ağdere, Fuzûli, Cebrayıl şehirlerinin bir kısmını işgalcilerden kurtarmış, binlerce hektar toprağı kontrolü altına almıştır. Bu topraklara hayat vermiştir. Bu topraklarda Azerbaycan bayrağı dalgalanmaktadır. İnsanlar buralara dönüyor. Yeni şehirler inşâ ediliyor. Bizim zaferimiz, Azerbaycan halkının gücünü, yenilmez ruhunu göstermektedir. Azerbaycan halkı, bu işgali hiç bir zaman kabul etmeyecektir. Biz kendi topraklarımızı alacağız. Buna nail olmak için daha da güçlü olmalıyız ve olacağız."

Bütün bu yıllar içinde ordunun güçlendirilmesi işleri bir an bile durmamıştır. Ülke başkanlığının bu alanda yaptığı işler Azerbaycan Ordusu'nun, silahlı kuvvetlerimizin fiziki ve teknik altyapısının güçlendirilmesi, insanların bireysel hayatlarında refah seviyelerinin artırılması ile sonuçlanmıştır. Ordunun tesis edilmesi ile beraber Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev,

ülkeye liderlik ettiği dönemde her zaman barış görüşmelerine sadık kalmış, Karabağ meselesinin görüşmeler yolu ile halledilmesine çalışmıştır. Ancak AGİT'in Minsk Grubu'nun her girişiminden sonra açık bir şekilde şu düşüncelerini ifade etmiştir:

-Azerbaycan bir karış toprağını dahi kimseye vermeyecektir!

-Azerbaycan kendi toprağında ikinci Ermeni Devleti'nin kurulmasına asla müsaade etmeyecektir!

Başkomutan şunları ifade etmiştir:

“Mesele, barış yolu ile çözüm yolunu bulmaz ise diğer yollarla topraklarımız alınacaktır!”

Azerbaycan liderliğinin, bu münakaşanın mevcut uluslararası prensipler esasına göre düzenlenmesi için bütün girişimlerine karşı Ermenistan, riyakâr, yapıcılıktan uzak, kötü niyetli açıklamalar ile cevap vermiştir. 5 Ağustos 2019 tarihinde Ermenistan'ın Başbakanı Nikol Paşinyan, Hankendinde “Karabağ Ermenistan'ın bir parçasıdır, nokta” açıklaması ile bir konuşma yaptı. Buna cevap olarak 3 Ekim 2019 yılında “Valday” Uluslararası Düşünce Kuruluşu'nun XVI. Yıllık toplantısında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı İlham Aliyev konuşması sırasında: “Birincisi bu en hafif ifade ile büyük bir yalandır. Dünya tarafından hem Aran, hem de Dağlık Karabağ, Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olarak tanınmıştır. Karabağ, tarihi olarak ezeli bir Azerbaycan toprağıdır. Böylelikle Karabağ Azerbaycandır ve ünlem işareti!” diyerek cevap vermiştir.

15 Şubat 2020 tarihinde Münih Güvenlik Konferansı'nda yapılan müzakerelerde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ermenistan'ın Başbakanı Nikol Paşinyan'a ve uluslararası topluluğa münakaşa ile ilgili haklı duruşunu bir kere daha ifade etmiş ve Ermenistan'ın sahte iddialarını, işgalci

siyasetini uluslararası hukuk ve tarihi gerçeklere dayanarak onların ortaya attıkları yalan iddiaları çürütmüştür.

“Azerbaycan artık öyle bir ülkedir ki, kendi toprağının işgaline tahammül etmeyecektir. Azerbaycan artık öyle bir ülkedir ki, kendi ekonomik, savaş potansiyelinden yararlanarak istediği başarıyı elde edecektir. Bazen Azerbaycan ordusunun gücü bazıları için rahatsızlık sebebidir. Rahatsızlık vermelidir. Bu, bizim egemenlik hakkımızdır. Biz nice yıldır bu işgale tahammül etmek zorunda bırakıldık. Bizim en büyük tahammül noktamız, barış görüşmelerine sadık kalmamızdır. Ancak biz bütün bu ümkanlardan yararlanarak yeni bir ortam oluşturmaliyiz. “

Böyle bir durum 2020 yılının Eylül ayında oluştu. Ermenistan'ın saldırgan tutumuna cevap olarak büyük Milli Ordumuz, Eylül ayının 27'sinde karşı hücumlar ile düşmana hak ettiği cevabı vererek uzun yıllardır düşman işgalinde olan topraklarımızın özgür olması için, “Demir Yumruk” operasyonuna başladı. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı, Başkomutan İlham Aliyev'in karalı çalışmaları sonucunda Muzaffer Ordumuz'un kahramanlığı sayesinde 30 yıla yakın düşman esaretinde olan topraklarımız 44 günlük Vatan Savaşı sonucunda kurtarılmıştır. Vatanımız bütünleşmiştir. Muzaffer Ordumuz, 8 Kasım tarihinde Azerbaycan'ın kadim toprağı olan Şuşa şehrini işgalden kurtarmış ve işgalci Ermenistan 10 Ekim tarihinde üç taraflı bir açıklama ile (Azerbaycan, Rusya, Ermenistan) şartları kabul ederek antlaşmayı imzalamıştır. Hak ve adalet yerini bulmuştur. Düşman, topraklarımızdan kovulmuştur. Mesele savaş yolu ile çözülmüş, sonra siyasi yollarla galibiyetimiz güçlendirilmiştir. “Demir Yumruk” operasyonu başarı ile sonuçlanmıştır.

İkinci Karabaş Savaşı sırasında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 30'a yakın yabancı haber ajansına röportaj verdi. Bu röportajlarda devlet başkanı, Azerbaycan halkının durduğu konumu, savaşın başlama sebeplerini sistemli bir şekilde siyasi öngörülerle uluslararası kamuoyunun dikkatine sundu. İşte bu röportajlar Azerbaycan'ın iletişim savaşlarında da galibiyetini ispatlamış oldu. Bu röportajlar basın savaşlarının baş aktörü olarak Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in büyük lider rolünü bütün dünyaya bir kere daha göstermiş oldu.

Profesör İsa Habibbeyli şunları ifade ediyor:

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Vatan Savaşı döneminde ve tarihi zaferden sonra Azerbaycan halkına yaptığı konuşmalarda, dünyanın çeşitli ülkelerinden otuzdan fazla öncü haber ajanslarına Azerbaycanca, Türkçe, Rusça ve İngilizce verdiği röportajlarda ifade olunan açık mantık, ikna edici cevaplar halkımıza ve ordumuza karşı sarsılmaz inanç, istenilen durumlarda manevra kabiliyeti ortaya koymak, savaşın gidişatında özel rol oynamıştır. "Başkomutan İlham Aliyev hem siyasi cephedeki enformasyon savaşında hem de savaş operasyonlarına rehberlik etmekle ilgili yüksek bir kabiliyet ortaya koymuştur. Kesinlikle şunu ifade etmek gerekir ki, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Vatan Savaşı zamanı tek başına yaptığı siyasi savaş Vatan Savaşı'nda savaşan ordumuz kadar Zafere hizmet etmiştir. Başkomutan, savaşın en zor zamanlarında dünyanın etkili haber ajanslarına verdiği sağlam bir mantığa dayanan derin muhtevalı röportajlarla uluslararası arenada savaşı kazanmıştır. Dünya ülkeleri Vatan Savaşı döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in şahsında büyük lider olma örneğine şahit olmuşlardır.

İsa Habıbbeyli şunları ifade ediyor: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı ve Başkomutan İlham Aliyev'in kazandığı zaferle bağımsız Azerbaycan Devleti:

-Azerbaycan, kendisine ait, kadim topraklarını işgalcilerden temizlemiştir.

-Arâzi bütünlüğünü sağlamıştır.

-Kahraman Ordumuz savaş kabiliyetlerini ve imkânlarını dünyaya göstermiştir.

-Ülkede muhteşem bir birliğe sebep olmuştur.

BM'nin Dağlık Karabağ ile ilgili kararlarının hayata geçirilmesi sağlanmıştır.

-Dünya kamuoyunu, yalancı Ermeni uydurmalarından ve Ermeni faşizminden kurtarmıştır.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in savaş döneminde dış kaynaklara verdiği söyleşi ve röportajların tahlilini yapan akademisyen Ziyad Samedzade şunları ifade ediyor:

"Kesinlikle etkili siyasi lidere ve devlet başkanına uluslararası ilginin yüksek olması tabii bir durumdur. Bu ilginin özellikle savaş zamanı yüksek olması da mantıklıdır. İnsanlık tarihinin son on yılları savaşlarla doludur. Ancak hiçbir devlet başkanı, savaş zamanında çok sayıda kitle iletişim aracının ilgi odağında olmamıştır. Bu bakımdan İlham Aliyev'e röportaj için dünyanın en tanınmış medya kuruluşlarının müracat etmesi, Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın etkili bir lider olmasından ileri gelmektedir."

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 26 Şubat'ta yerli ve yabancı medya mensupları ile yaptığı görüşmede röportajların önemi hakkında konuşmuş ve şunları ifade etmiştir:

"Savaş döneminde, 44 gün içinde 30'dan fazla röportaj verdim. Çünkü buna ihtiyaç vardı. Dünyaya mesajımı ulaştırmak istiyordum. Hakikati ve bulunduğumuz durumu dünya

kamuoyuna duyurmak istiyordum. Bundan dolayı her gün beyanat verdim. Azerbaycan halkına gerekli bilgilendirmeleri yaptım. Çünkü buna çok ihtiyaç vardı. Halkımızın buna ihtiyacı vardı. Ordumuzun buna ihtiyacı vardı. Biliyorum ki, benim bu mesajlarım ve beyanatlarımın galibiyetimizde olumlu etkileri olmuştur.”

44 günlük İkinci Karabağ Savaşı'nda kazanılan zafer Azerbaycan tarihinin savaş meydanında yazılan şanlı bir sayfası olarak devletimizi, halkımızı büyüttü, dünyaya daha yakından tanıttı. İşgal olmuş topraklarımızın kurtarılması için savaş 44 gün devam etti. Ermenistan tarafını tutan devletlerin ve bazı uluslararası kuruluşların Azerbaycan'a gösterdikleri baskı ve tehditlere aldırmayan Başkomutan İlham Aliyev'in ve Muzaffer Ordumuz'un cesareti, azmi sayesinde ülkemizin toprak bütünlüğü sağlanmış oldu.

“Azerbaycan, devlet bağımsızlığını sağladıktan sonra yakın geçmişimizin birçok tarihi tecrübe anlarında olduğu gibi birlik ve beraberlik örneği göstererek bütün alanlarda büyük gelişmeye ve başarılarla ulaşmıştır. Son 18 yılda ise Ulu Önder'in siyasi varisi olan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in önderliğinde Azerbaycan'ın kazandığı başarılar, nihayet baba Aliyev'in en büyük arzusunu da gerçekleştirme imkânı oluşturmuştur. Halkımız, Cumhurbaşkanı ve Başkomutan, oğul Aliyev'in liderliği ile Karabağ'ı düşmandan kurtarmıştır. 30 yıldan sonra bağımsız Azerbaycan devletinin toprak bütünlüğü sağlanmıştır. Karabağ'ın tacı sayılan Şuşa'nın işgalden kurtarıldığı 8 Kasım'da ülkenin Başkomutanı İlham Aliyev şunları ifade etmişti:

“Ben çok mutluyum ki, baba vasiyetini yerine getirdik. Şuşa'yı bağımsızlığına kavuşturduk! Bu büyük bir zaferdir! Şehitlerimizin, Ulu Önder'in ruhu şad olsun. Gözün aydın olsun Azerbaycan! Gözünüz aydın olsun dünya Azerbaycanlıları!

Evet, İkinci Karabağ Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasını, Ulu Önder'in uzağı gören siyasi anlayışına borçluyuz. Onun ruhuna minnettarız."

44 günlük Vatan Savaşı'nda özellikle Şuşa'nın kurtarılması halkımızın, bütün dünya Azerbaycanlıların sevincine sebep olmuştur. Bu ayrıca bir tarihtir, kahramanlık destanıdır. Şuşa'nın kurtarılması aynı zamanda Milli Lider Haydar Aliyev'in arzusunun gerçekleşmesidir. O, Şuşa'nın Azerbaycan için ne derece önemli olduğunu ifade ederek şöyle diyordu:

"... Şuşa, Azerbaycan'ın en kıymetli tarihi bir köşesidir. Şuşa'yı inşâ edenler, Şuşa Kalesi'ni yapanlar Azerbaycan topraklarının sahipleridir. Karabağ'da Azerbaycan toprağının her zaman korunması için Şuşa Kalesi'ni yapmışlardır. Bu, Azerbaycan halkının, dedelerimizin yaptığı tarihi bir âbidedir. Bu şehirde ve bu şehrin civarında Azerbaycan halkının birkaç asırlık tarihe sahip büyük bir medeniyeti, kültürel mîrası, kahramanlık örnekleri oluşmuştur. Şuşa, sadece şuşalılar için değil, bütün Azerbaycanlılar için vatanını, milletini seven her bir vatandaşımız için aziz bir şehirdir, kıymetli bir topraktır, aziz bir kaledir, aziz bir âbidedir."

Şuşa'nın bir manada abideler şehri olduğunu söyleyen Milli Lider Haydar Aliyev, Şuşa'nın Azerbaycan için müstesna ehemmiyetini ifade ederek şunları söylemiştir:

"Şuşasız Karabağ, Karabağsız ise Azerbaycan yoktur."

8 Kasım'da Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı, Başkomutan İlham Aliyev Şehitler Anıtı'nda Azerbaycan halkına hitap ederek milyonlarca insanın büyük bir sabırsızlıkla beklediği o meşhur haberi vermiştir:

"Bu tarihi bir günde Azerbaycan halkına bu müjdeyi vermek, benim hayatımdaki en mutlu günlerimden biridir;

*Aziz Şuşa, sen özgürsün!
Aziz Şuşa, sen dönmüştün!
Aziz Şuşa, bize seni dirilteceğiz!
Şuşa bizimdir!
Karabağ bizimdir!
Karabağ Azerbaycandır!"*

Topraklarımızın düşmandan kurtarılması ile sonuçlanmış 44 günlük Vatan Savaşı Azerbaycan'ın haklılığını ve Muzaffer Başkomutan İlham Aliyev'in başkanlık kabiliyetini bütün dünyaya göstermiştir.

"30 yıllık işgale, 44 gün içinde son noktayı koyan Başkomutan İlham Aliyev, işte bundan dolayı savaşta "Muzaffer Başkomutan" ünvanını kazanmıştır. Bu isim, ona Azerbaycan tarihinin son iki yüz yılında işgal edilmiş topraklarımızı düşmandan savaşla geri alan yegâne başkan olduğu için verilmiştir. Vatan Savaşı, onun başkanlık maharetini belirgin bir şekilde günyüzüne çıkarmıştır. Diplomatik görüşmeler, açıklamalar ve yabancı medyaya verilen geniş söyleşiler onun ne kadar becerikli bir diplomat ve siyasetçi olduğunu göstermiştir. BM'den sonra dünyada en büyük siyasi kurum olan Bağlantısızlar Hareketi'ne başkanlık eden Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in, başkanlık süresinin bir yıl daha uzatılması, onun küresel ölçekte gösterdiği liderlik kabiliyetine gösterilen yüksek değerdir. İlham Aliyev'in tarihi galibiyetinin seramonik programı olarak Azatlık Meydanı'nda yapılan "Zafer Töreni" bu şanlı galibiyetin en güzel ve en müşahhas halidir. Azerbaycan halkının galip ve büyük bir halk olarak yaşamaya hakkı olduğunu söyleyen İlham Aliyev'in Bakü'nün merkezinde kurulan "Savaş Ganimetleri Parkı", muzaffer Cumhurbaşkanı'nın ayrı bir sembolüdür.

Profesör İsa Habibbeyli şunları ifade ediyor:

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 8 Kasım 2020 tarihinde Şuşa'nın alındığı gün ve Vatan Savaşı'ndaki galibiyetimizde Devlet Mezarlığı'na giderek halkımızın Milli Lideri, Büyük Devlet Adamı Haydar Aliyev'in mezarını ve anıtını büyük bir hürmetle ziyaret etmesi, kırk dört günlük savaş döneminin en etkili ve unutulmaz olaylarından biri olarak tarihe geçmiştir.

“Bu ibretli olay ile Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 30 yıldır devam eden Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözülmesinde Ulu Önder Haydar Aliyev'in temelini koyduğu ve vasiyet ettiği tarihi bir misyonun başarı ile sona erdirilmesinin şerefli hesabını vermiştir. Devletçilik anlayışı bakımından son derece ehemmiyetli olan bu önemli olay, siyasi mîrasçılık açısından da önemi hâizdir. Devlet Mezarlığı'ndaki ziyaret, bağımsız Azerbaycan Devleti'nin kurucusu Haydar Aliyev'in, bağımsız devlet ideallerinin hangi ölçekte ve nasıl hayata geçirildiğinin açık bir göstergesidir. Muasır Azerbaycan tarihinin ender sayfalarından biri olan bu ziyaret, yeni nesillerin ideal siyasi ve mânevi terbiyesi için de özel olarak öğrenilmesi, bilinmesi gerekli ibretli bir olay olarak büyük önem taşımaktadır.”

44 gün içerisinde devlet, ordu, halk birleşerek düşmana “Demir Yumruk”un gücünü, kudretini göstermiştir. Vatan Savaşı, Azerbaycan halkının ne kadar gururlu, yenilmez bir halk olduğunu bir kere daha dünyaya göstermiştir. Azerbaycan hem savaş kabiliyeti hem de diplomatik kabiliyeti açısından savaş kazanarak dünyaya güçlü bir devlet olduğunu bir kere daha göstermiş oldu. Aynı zamanda, ana yurdundan koparılmış toprakların geri alınması ve sürgüne mecbur bırakılmış insanların kendi vatanlarına dönmesini sağlayarak büyük bir başarı elde etmiştir. Dünya da şahit oldu ki,

kâğıt üzerinde kalan 1993 yılında Ermansitan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından derhal ve şartsız çıkarılması ile ilgili BM Güvenlik Şurası'nın kabul ettiği dört karar, sonraki dönemlerde BM Genel Kurulu, Bağlantısızlar Hareketi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Şurası Parlamenterler Birliği, İslam İş Birliği gibi diğer önemli uluslararası kurumların bu kararları Azerbaycan Ordusu'nun gücünü, Başkomutan'ın yüksek siyasetini, halkın gayretini ve birliğini göstermiştir.

İşgale maruz kalan tarafın kendisi BM'nin kararlarını savaş yolu ile icra etmek zorunda kalmıştır. Bu olay belki de BM tarihinde bir ilkti. Azerbaycan, 44 günlük Vatan Savaşı'nda topraklarımızı kurtarmakla hak ve adaletin yerini bulmasını sağlamış oldu. Azerbaycan halkının gurur ve sevincini, güvenli bir şekilde yaşama hakkını yerine getirmiş oldu. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, YAP'ın (Yeni Azerbaycan Partisi) kurultayında şunları ifade etmiştir:

“Biz hiçbir zaman Hocalı Soykırımı'nı unutmayacağız. Hiçbir zaman şehitlerimizin kahramanlıklarını unutmayacağız. Ancak biz şehitlerimizin ve aynı zamanda Hocalı kurbanlarında kanını yerde koymadık. Düşmana kisasımızı savaş meydanında uyguladık. Kazandığımız galibiyet, bizi kâni etmektedir. Biz bundan sonra böyle yaşamalıyız. Biz şehitlerimizin kanını yerde koymadık, kisasımızı yaptık, düşmanı en ağır bir şekilde cezalandırdık. Bütün dünyanın gözü önünde onlar bizim önümüzde diz çöktüler, teslim oldular, beyaz bayrak çektiler ve bundan sonra bu yenilmiş ülke damgası ile ebedi olarak yaşayacaklar. Biz ise bundan sonra gururlu bir halk olarak ve kahraman bir devlet olarak yaşacağız. Savaş meydanında da, siyasi meydanda da zafer kazandık.”

Kahraman Azerbaycan Ordusu sadece düşmana ders

vermedi, aynı zamanda bütün dünyaya bu modern savaşın nasıl yapılması gerektiğini de açık bir şekilde göstermiş oldu.

“İkinci Karabağ Savaşı bizim gücümüzü gösterdi. Çünkü biz XXI. asrın savaşını yapmıştık ve bugün artık bu bir sır değildir ki, dünyanın öncü her bir okulunda İkinci Karabağ Savaşı'ndaki operasyonlarımız, başarılarımız, zaferimiz ders olarak öğretiliyor. Dünya basınında defalarca bilgi olarak verilmiştir ki, dünyanın öncü ülkeleri, Amerika Birleşik Devletlerl, İngiltere, Almanya ve gelişmiş diğer ülkeler İkinci Karabağ Savaşı'nın bütün yönlerini araştırıp öğreniyorlar. Kendi ordularını modern standartlara, muasır ihtiyaçlara uygun hale getirmek istiyorlar. Biz sadece XXI. asrın savaşını göstermemişiz, biz aynı zamanda dünyada hiçbir zaman olmayan zaferi kazanmışız. Zor şartlar altında düşmanın birçok kuvveti karşısında kabiliyet, maharet, güç ve savaş ilmini ortaya koyarak istediğimiz başarıya ulaştık ve düşmanı topraklarımızdan kovduk.”

Muzaffer Ordumuz'un, medeniyetimizin beşiği olan Şuşa'yı kurtarması ise dünya savaş tarihi bakımından nadir görülen bir olaydır. Ordumuzun kahramanlık tablosunda özel bir yeri olacaktır.

“Şuşa'nın- alınmaz kalenin alınması da bir kahramanlık destanıdır. Şuşa'da olan her bir insan ve Şuşa'ya gelen her bir Azerbaycan vatandaşı görüyor ki, Şuşa'yı almak, işgalden kurtarmak büyük bir kahramanlık, cesaret, fedakârlık isteyen bir durumdur. Bizim kahraman savaşçılarımız bu sarp kayalara tırmanarak yakın mesafeden yapılan savaşta Şuşa'yı işgalcilerden kurtarmıştır. İşgalciler bize karşı tanklarla, toplarla ateş açıyorlardı. Buna aldırmadan Şuşa işgalden kurtarılmıştır. Biz Şuşa için yapılan bu savaşta şehitler verdik. Ancak bizi zafere götüren milli ruh bu zaferi bize kazandırdı. Şuşa'nın

kurtarılması gerçeği, Ermenistan Ordusu'nun ve Ermenistan Devleti'nin diz çökmesi anlamına gelmektedir.”

Evet, Cumhurbaşkanı'nın dediği gibi, işte bu milli ruh, milli birliğimiz 44 günlük Vatan Savaşı'nda zaferimizi sağlayan gerçek etken olmuştur. İşte bu güç Ermenistan'a diz çöktürdü. Büyük Zafer'in kazandırdığı imkânlar ise Azerbaycan, bölge devletleri için ve bütün dünya için yeni imkânlar oluşturdu. Bununla ilgili ülke başkanı açıklamalarında dış medyaya verdiği demeçlerinde bunu ifade etmiştir.

Topraklarımızın düşmanlarımızdan kurtarılması hem ülkemiz, hem de bölgedeki diğer ülkeler açısından yeni şartlar oluşturmuştur. Gelecekte bizi büyük bir dönüşüm ve ilerleme bekliyor. Azerbaycan devletinin gelecekte öncelikli konularından biri inşâ ve yeniden ayağa kaldırma işlerini hayata geçirmek, mecburi göçkünlerin kendi topraklarına güvenli bir şekilde dönmesini sağlamaktır. 30 yıllık işgal döneminde düşmanların bütün altyapıyı, meskenleri, evleri, tarihi ve kültürel varlıkları tamamen yıkararak talan etmesine bakmadan Azerbaycan devleti hızlı bir şekilde o yerleri bir cennet köşesine çevirecektir. Bundan sonra geniş ölçekli imar ve inşâ işleri en yüksek seviyede ve büyük bir süratle hayata geçirilecektir. Toplam birkaç ay içerisinde inşâ edilerek hizmete açılan Karabağ Hava Sahası, Uluslararası Fuzûli Havaalanı, Zengilan şehrinde hayata geçirilen “Akıllı Şehir” projesi, “Zafer Yolu” yol projesinin inşâsı, yapılan geniş ölçekli işlerin bir parçasıdır. Bütün bunlar gösteriyor ki, Azerbaycan güçlü devlettir ve önünde duran bütün sorumluluklar yerine getirmeye gücü yetmektedir. Şimdi Azerbaycan, geleceğe daha büyük bir umutla bakıyor. İlerleme yolunda emin adımlarla yürüyor. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı İlham

Aliyev, 17 Ekim tarihinde Fuzûli Valiliği'nin temsilcileri ile yaptığı görüşmede şunları ifade etmiştir:

“Savaş artık tarihte kaldı. Dağlık Karabağ münakaşası da tarihte kalmıştır. Biz geleceğe bakmalıyız. Bugün biz geleceği kuruyoruz. Kendi ellerimizle yapıyoruz bunu. Eminim ki, bütün planlarımız -bugüne kadar açıklanan bütün hedefler nasıl temin edilmişse- sonraki dönem, Azerbayca halkının güvenli hayatını sağlayacaktır. Elbette 30 yılda sıkıntı ve mânevi ızdırap içinde yaşamış mecburi sürgünler en kısa zamanda kendi topraklarına dönecektir.”

Adaletin zafer kazandığı Vatan Savaşı, bize vatan, toprak uğrunda korkmadan, kahramanca canını feda eden gerçek kahramanlar kazandırdı. O kahramanların hayat çizgisi her bir gencimiz için, gelecek nesiller için gerçek vatanseverlik okuludur. Şehitlik makamına yükselmiş yiğitlerimizin hayatları bütün nesillerimize birer örnektir. Her bir Azerbaycanlı genç, tarihini unutmamalı, öğrenmeli, kahramanların okulundan istifade etmeli, onları yaşatmalıdır. Böylece Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisinin 15 Kasım 2021 tarihli toplantısında kabul edildiği gibi;

“Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başkanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyetinde hayatın bütün alanlarında büyük başarılar elde edilmiştir. Muasır dönemin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş sosyo-ekonomik gelişme stratejisi Azerbaycan'ı dünyanın en dinamik ülkelerinden birine ve Güney Kafkasya Bölgesi'nin lider devleti haline getirmiştir.”

1993 yılında Ulu Önder Haydar Aliyev, iktidara döndükten sonra başlayan ve son 18 yılda başarılı bir şekilde devam ettirilen savaş siyaseti, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'ni yüksek standartlar temelinde geliştirerek dünyanın en güçlü 50 ordusu arasına çıkarmıştır. Bütün bu etkenler, iktidarla halk

arasında var olan sarsılmaz birlik, Ermenistan-Azerbaycan münakaşasının halledilmesini de sağlamış oldu. Ermenistan şovenistlerinin Azerbaycan halkına ve devletine karşı uzun zaman içinde yaptıkları etnik temizleme, işgalçilik ve genişlemecilik politikasının önünü alma ile ilgili tarihi misyonu başarı ile yerine getirmiş ve tarihi adalet yerini bulmuştur. 8 Kasım Zaferi, Başkomutan'ın yenilmeyen iradesinin ve büyük başkanlık kabiliyetinin, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin savaş azminin, mânevi olarak hazır olmasının neticesinde olmuştur. Azerbaycan'ın ebedi toprağı olan Karabağ'ın ve Doğu Zengezur'un işgalden kurtarılması halkımızın uzun yıllar devam eden mağlubiyet acısını dindirmiş ve bu halkı muzaffer bir halka dönüştürmüştür.

“İkinci Karabağ Savaşı bizim gücümüzü göstermiştir. Çünkü biz XXI. asrın savaşını yapmışız ve bugün artık bu sır değildir. Bu savaşla birlikte biz yeni hakikatleri ortaya koyduk. Biz kan dökerek, cesaret göstererek, düşmanı kovarak yeni bir gerçeklik ortaya koyduk. Bugün bu hakikati herkes kabul etmelidir ve edecektir.” diyen Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, bu düşüncelerini bütün konuşmalarında ifade etmiştir.

“Büyük Azerbaycan, kurulduğu bölgenin siyasi, ekonomik görünümünü değiştirmeye muktedir olduğunu, bundan sonra hiç kimsenin Azerbaycanla güç ve baskı dili ile konuşamayacağını kesinlikle ortaya koymuştur.”

Başkomutan, Büyük Zafer'in mîmarı İlham Aliyev'in önderliği ile Muzaffer Azerbaycan Ordusu'nun 30 yıl içinde düşman esaretinde olan topraklarımızın işgalden kurtarılmasını değerlendirirken, ilk olarak Milli Lider Haydar Aliyev'in 2003 yılından sonraki seçimler arefesinde halka seslenerek, tam bir şekilde inandığı; “Benim elde edebildiklerimi İlham hayata geçirecektir. Ben ona kendim kadar inanıyorum.

Onun geleceğine ümit besliyorum” düşünceleri akla geliyor. Bu düşünceler her zaman Azerbaycan'ın bir bütün olması gerektiğini düşünen Milli Lider Haydar Aliyev'in umutlarını yansıtıyor.

Profesör Ali Ahmedov şunları ifade ediyor:

“Haydar Aliyev'in bu önemli sözleri, muhteşem siyasi öngörü örneği taşımaktadır. İlham Aliyev onun bütün umutlarını yerine getirdi. 44 günlük Vatan Savaşı neticesinde Karabağ'ın kurtarılması bu düşüncelerin en net göstergesidir. İlham Aliyev, Haydar Aliyev'in kurduğu bağımsız Azerbaycan devletinin büyüklük ve azametini tarihi mührü vurmuştur.

8 Kasım 2020'de Şuşa'nın özgür olması münasebeti ile Cumhurbaşkanı, Başkomutan İlham Aliyev şunu ifade etti: “Ben bugün Ulu Önder Haydar Aliyev'in mezarını ziyaret ettim. Onun ruhu karşısında saygı ile durdum. İçimden dedim ki, ne mutlu bir insanım ki baba vasiyetini yerine getirdim” ifadeleri, Haydar Aliyev'in isteklerinin en büyük sonucu olarak değerlendirilmelidir. Haydar Aliyev'in başladığı bu muhteşem işin bu şekilde, bundan daha iyi ifade etmek mümkün değildir. Karabağ'ın kurtarılması bu yönde büyük hizmetler görmüş, Milli Lider Haydar Aliyev'in herkesin kalbinde yaşayan aziz hatırasına karşı büyük bir saygıya vesile olmuştur.”

Yeni İmkânlar

Azerbaycan'ın 44 günlük Vatan Savaşı'nda kazandığı zaferi yeni siyasi gerçekler ve anlayışlar meydana getirmiştir. İlk olarak topraklarımızın düşman esaretinden kurtarılması ile sonuçlanmış Büyük Zafer'i kendi sonuçlarına, oluşturduğu imkânlarla, önemine göre çığır açan bir olay olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü bu zafer, bir milletin 30 yıldan fazla devam eden işgali sonlandırması, toprak bütünlüğümüzün yeniden sağlanması ile ilgili isteklerinin yerine getirilmesi ile beraber, yaşadığımız ülkenin ve dünyanın diğer ülkelerinin menfaatlerinin kesiştiği jeo-coğrafi durumunun tamamen değişmesi anlamına gelmektedir.

Büyük zaferden sonra ülkemizde farklı siyasi görüşler arasında iletişim alanının oluşmasına ve siyasette yeni ittifakların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bunu en bariz örneği, Yeni Azerbaycan Partisi'nin 5 Mart 2021 tarihinde yaptığı VII. Kurultayında 6 siyasi partinin; Azerbaycan Halk Demokratik Partisi'nin, Azerbaycan Köylü Partisi'nin, Milli Kurtuluş Partisi'nin, Azerbaycan Yurttaş Partisi'nin, Azerbaycan Milli Hareket Partisi'nin ve Azerbaycan Demokratik Partisi'nin Yeni Azerbaycan Partisi'ne katılmasına dair kararın kabul edilmesidir. Bu karar, ülkemizde diyalog anlayışının derinleşmesine ve demokrasi geleneğinin güçlenmesine hizmet etmektedir.

Öte yandan 6 siyasi partinin YAP'a katılması, iktidar partisine olan güvenden kaynaklanmaktadır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in girişimleri ve öncülüğü ile hayata geçirilen milli birlik siyaseti, aynı zamanda Vatan Savaşı'nda kazanılmış galibiyet, ülkede milli birliğin oluşmasına sebep olmuştur.

Kurultayın yapılması 44 günlük Vatan Savaşı'nda tarihi Zafer'in ortaya çıkardığı yeni gerçeklere tesadüf etmiştir. İlham Aliyev yapılan ilerleme reformlarının neticelerini değerlendirerek gelecek zamanlarda hayata geçirilecek sosyo-ekonomik projelerin, yapılacak reformların çerçevesini belirlemiştir.

Son 18 yıllık zaman dilimine dikkat edersek, açık bir şekilde Azerbaycan'ın geniş ölçekli reformlar yapan ülke olduğunu görebiliriz. Geçen yıllar içinde İlham Aliyev tarafından hedefe konulan net hedeflerin doğru bir şekilde belirlenmesi, uygulanması ülkede hem siyasi hem de ekonomik açıdan sağlam bir ilerlemeyi meydana getirmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan'ın etkisi uluslararası kamuoyunda biraz daha artmıştır. Bu zaman içinde Azerbaycan'da ortaya çıkan olaylar arasında en önemli olanı ise ülkemizin toprak bütünlüğünün sağlanması, Vatan Savaşı neticesinde büyük bir galibiyetin kazanılması olmuştur.

44 günlük Vatan Savaşı'nın Zafer maratonundan bize hem sevinç hem iftihar hem de büyük bir sorumluluk kalmıştır. İşgalden kurtarılan ana yurdumuzun yeniden inşâsı ve büyük dönüşün en verimli şekilde sağlanması, gelecek birkaç yılın en önemli görevleri arasındadır. Cumhurbaşkanı'nın ifade ettiği gibi, İkinci Karabağ Savaşı'nın sonuçları hem bölge için yeni gerçekler, yeni işbirliği imkânları oluşturmuştur. Uzun süreli barışın temin edilmesi için çok önemli şartlar ve aynı zamanda yeni döneme başlamak için yeni imkânlar da şekillenmiştir. Şunu emin bir şekilde ifade edebilirsiniz ki, İlham Aliyev tarafından belirlenen temel çerçeve, ülkenin savaştan sonraki döneminde daha da süratli gelişimini sağlayacaktır. İktidardaki partinin de faaliyetlerinin öncelikli istikameti bu maksatlara ulaşmaya dönüktür.

Bugün İlham Aliyev tarafından hayata geçirilen hem iç hem de dış siyaset şekli doğru bir istikamettedir. İşte bu istikamete destek olmak için İlham Aliyev, kurultaydaki kapanış konuşmasında kendi siyasi fikirlerini devlet seviyesinde belirlemiş, siyaset çerçevesinde ülkede devam eden bütün süreçlere, reformlara ve yapılacak bütün işlere destek vermeye, parti organlarını bu maksatlar etrafında seferber olmaya davet etmiştir.

Azerbaycan'ın dünya ülkeleri arasında tam bağımsız bir politika yürüten ülke olduğunu Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bir kere daha beyan ederek şunları söylemiştir:

“Hiç kimse bizimle buyurgan bir dil kullanarak konuşamaz.”

Görüldüğü üzere en reformist Cumhurbaşkanı, yeni hakikatleri ortaya çıkarıyor. Ayrıca bundan önceki dönemlerde İlham Aliyev'in girişimleri ile gerçekleşen birçok projeler, bölgeye yenilikler getirmiş, işbirliğinin yeni şekilleri belirlenmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nun başarılı enerji politikası, ulaşım politikası, enerji nakil kuyularının açılması sonucunu doğurmuş, yeni dönemde bölgede ve Avrasya'da yeni işbirlikleri hayata geçirilmiştir. Cumhurbaşkanı'nun ifade ettiği gibi, bugün bu projeler etrafında birleşen tüm projeleri Azerbaycanla beraber uygulayan ülkelerin sayısı artmaktadır. Bu, ister istemez bu ülkeler arasında, hatta daha önce irtibatı olmayan ülkeler arasında da işbirliğine vesile olmuştur.

Vatan Savaşı'ndan sonraki duruma baktığımızda, bu irtibatların daha da ilerlemesini, gerçekleştikçe, projelerde taraf olmak isteyen ülkelerin sayısının artacağını göstermiştir. Artık bölgede tamamen farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanı da bunu değerlendirirken şunu vurgulamıştır:

İkinci Karabağ Savaşı'nın sonuçları bölge için yeni gerçekler, yeni işbirliği imkânları oluşturmuştur. Uzun vadeli barışın sağlanması için çok önemli şartlar oluşturulmuş ve aynı zamanda ülkemizde de yeni döneme başlamak için imkânlar biraz daha şekillenmiştir.

İyimserliğe neden olan bir diğer faktör de komşu devletlerin Azerbaycan'la aynı tutumu paylaşmalarıdır. Bölgenin gelecekteki gelişimi, uyum projelerinin uygulanması konusunda anlaşmazlık yoktur. Savaş sonrası dönem gerçekten işbirliği, karşılıklı ticaret, iletişimin açılması, yeni ulaşım koridorlarının oluşturulması için çok nadir fırsatlar oluşturmuştur. Eğer sadece Zengezur Koridoruna dikkat edersek, bunun sadece Rusya, Azerbaycan, Türkiye, İran ve Ermenistan'ın değil komşu ülkelerin de çıkarlarına uygun olduğunu görürüz. Yani, İlham Aliyev'in dediği gibi, Avrasya'nın yeni bir ulaşım damarının açılması mümkündür. Bu da elbette bölgedeki uzun vadeli barışın ana garantörü olabilir.

Bütün bunlar, bölgenin ayrılmaz bir parçası olan Azerbaycan'ın her zaman başarılı işbirliğinin bir örneği ve sorumlu bir ülke olarak takdir edildiğini bir kez daha teyit etmektedir. Yeni gerçeklikler, İlham Aliyev'in yeni gelişim kavramına uygun olarak Azerbaycan'ın doğru yolda güvenle ilerlediğini de göstermektedir. Azerbaycan'ın bölgede zaferiyle oluşturduğu en büyük gerçeklik, Azerbaycan'ın Ermeni birliklerinin Azerbaycan topraklarından tamamen ve koşulsuz olarak geri çekilmesini talep eden BM Güvenlik Konseyi kararlarına kendisinin uymasındır.

"Bu nedenle şimdi barış hakkında düşünme sayfasını çevirmenin zamanı geldi" diyen İlham Aliyev, "Tüm iletişimin açılması, çatışma sonrası çözüm için önemli bir meselendir. Mevcut modern altyapı ve ulaşım, Azerbaycan'ın kendi

topraklarındaki projelerini nispeten kısa sürede gerçekleştirmesine imkan sağlayacaktır. Çünkü bugün zaten çeşitlendirilmiş bir ulaşım ağıımız var. Azerbaycan, açık denize erişimi olmayan bir ülkedir. Ancak buna rağmen Avrasya'da en önemli ulaşım ve lojistik merkezlerinden birini kurmayı başardık. Komşularımızla birlikte Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu'nun inşâsını tamamlamayı başardık. Bu durum, Doğu ile Batı arasındaki ulaşım koridoruna büyük katkı sağladı. Aynı zamanda Azerbaycan'da Kuzey-Güney ulaşım koridorunun kurulmasına da yatırım yaptık. Son zamanlarda Finlandiya'dan Hindistan'a ilk kargolar Azerbaycan topraklarından teslim edildi. Şunu da ifade etmek gerekir ki, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ulaşım koridorlarında Azerbaycan üzerinden taşınacak olan yüklerin hacmi kesinlikle artacaktır."

Cumhurbaşkanı, işgalden kurtarılan bölgelerde altyapının oluşturulması için aktif çalışmaların devam ettiğini belirterek bölgelerimizde üç uluslararası havaalanının inşâ edildiğini dile getirmiştir.

İlki, Fuzûli'deki havaalanı, yıl sonuna kadar hizmete girecek. İkincisi, Zengilan'daki havaalanı, gelecek yıl hazır olacak, Laçın'deki uluslararası havaalanı ise 2023'te hazır olacak. Böylece Azerbaycan'da uluslararası havalimanı sayısı 9'a ulaşacak. İkinci Karabağ Savaşı sonucunda Azerbaycan'ın kurtardığı bölgelerde daha fazla şirket çalışacak ve daha geniş faaliyetler gerçekleştirilecektir. Bugün işgalden kurtarılan bölgelerde büyük inşâ çalışmaları yürütülmektedir. Topraklar mayınlardan temizleniyor, yeni yollar inşâ ediliyor, köprüler, tüneller inşâ ediliyor, yeni enerji santralleri inşâ ediliyor, yenilikçi projeler gerçekleştiriliyor. Dünyadaki birçok ülke tarafından ilgiyle izlenen bu önlemler, Azerbaycan devletinin ekonomik gücünü ve otoritesini göstermektedir. Bununla beraber orduyu güçlendirme süreci de devam ediyor.

“Bu tarihi zaferden sonra Sayın İlham Aliyev, ülkemizin gelişiminde yeni bir inşâ döneminin başladığını duyurdu. Bu politika, önceliklerine göre 3 gruba ayrılabilir:

Ordunun kapasitesinin daha da güçlendirilmesi, işgal altındaki bölgelerin güvenliğinin sağlanması, işgal altındaki bölgelerin yeni altyapısının oluşturulması.”

Azerbaycan'ın düşmana karşı askeri-politik zaferi ve bunun sonuçları, meydana getirdiği yeni fırsatlar, uzun süre düşünce kuruluşlarında, dünyanın askeri çevrelerinde tartışılacaktır.

Büyük Zafer'den sonra, yeni fırsatlar sayesinde Azerbaycan'ın konumunun hem bölgede hem de tüm dünyada güçlendiğini, ülkemizin otoritesinin güçlendiğini kaydedebiliriz. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in YAP'ın VII. Kongresinde belirttiği gibi, savaştan sonra yeni bir dönem başladı:

“Geleceği düşünmeliyiz. Zamanın önünde olmalıyız. Ben şimdi Karabağ'ı yeniden inşâ etmek için ana rakibimizin zaman olduğunu söyledim. Ülkemizin geleceğini, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi, bağımsızlığın ebedi olması, ülkemizin gücünün artması, nüfuz olanaklarımızın artması ve Azerbaycan halkının atalarının topraklarında sürekli olarak güvenli koşullarda yaşaması için ülkenin geleceğini planlamalıyız. Gerçekten de, bugün önümüzde yeni bir önemli görev var: düşman tarafından tahrip edilen, yağmalanan toprakları yeniden inşâ etmek, kurtarılan topraklarda daimi ikamet için yeni bir altyapı oluşturmak, güvenliği sağlamak ve halkımızın yıllar sonra vatanlarına dönmesi için koşullar oluşturmak! Bugün sadece işgalden kurtarılan bölge sakinleri değil, tüm Azerbaycan halkı da Karabağ'ı yüceltmış, yeniden inşâ etmiş, cennete dönüştürmüşlerdir. Halk, bunu görmek için sabırsızlanıyor. Bu yolda herkes Azerbaycan Devletine, liderine yakındır ve tüm kararlarını desteklemektedir.”

Azerbaycan halkının tek yumruk olarak birleştiği Vatan Savaşı'nın en önemli sonuçlardan biri de Zengezur Koridoru'dur. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, YAP'ın VII. Kurultayında yaptığı açıklamada, Bu konunun üçlü açıklamada özellikle yansımalarının, bizim büyük siyasi zaferimiz olduğunu belirtti. Zengezur Koridoru tarihi bir başarıdır. Şu anda Zengezur koridorunun işleyişine yönelik aktif çalışmalar devam ediyor, birçok öneri var, birçok ulaşım ve iletişim projesi zaten masadadır.

Ermenistan şu anda işbirliğini reddediyor. Ermenistan şimdi Zengezur Koridoru'nun gerçekleşmesini engellemek istiyor. Ama biz onları zorlayacağız. Tıpkı ülkemizden çıkardığımız gibi, istediğimiz her şeye ulaşacağız.

Böylece Ermenistan'ın Azerbaycan'ın siyasi iradesini kabul etmekten başka seçeneği kalmayacak. Savaş sonrası durum, bölgedeki tüm dünyada yeni işbirliği alanlarını belirliyor. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bunu YAP'ın VII. Kurultayında ilan etti:

“İkinci Karabağ Savaşı'nın sonuçları da bölge için yeni gerçekler, yeni işbirliği fırsatları meydana getirdi. Azerbaycan hem siyasi hem de ekonomik alanlarda sürdürülebilir kalkınmanın sağlandığı, uluslararası alanda daha fazla etki ve saygıya sahip bir ülke haline gelmiştir.”

Büyük Zaferden sonra 44 günlük Vatan Savaşı'nda her zaman Azerbaycan'ın yanında olan Türkiye ile kardeşlik ilişkilerinin en açık göstergesi, her iki ülkenin devlet başkanlarının (Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın) Zengezur Koridoru'nun temelini atma törenine katılımı ve bölgede yeni bir güç merkezinin ortaya çıktığı tüm dünyaya açıklanması ile oldu. Büyük Zaferin ardından Fuzûli Uluslararası Havalimanı'nın açılışı yapıldı ve Horadiz-Cebrail-

Zengilan-Ağbend karayolunun temeli atıldı, başka bir deyişle uzun zamandır beklenen Zengezur Koridoru'nun bir kısmının temeli atılmış oldu. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile birlikte Zengezur Koridoru'nun bir kısmının temelini atması, Azerbaycan-Türkiye kardeşliği ve birliğinin en önemli örneğiydi. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 15 Haziran 2021'de Şuşa'ya ilk resmi ziyareti sırasında "Şuşa Deklarasyonu"nun imzalanması da birliğin mantıksal bir bileşeni olan bir gerçekliktir. İki kardeş ülkenin liderlerinin ortak çabalarıyla bölgede kalıcı barışa katkıda bulunan sonuçlar elde edilmiştir. 7 Kasım'da Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Kıymetli Hanımı Mihriban Aliyev, Fuzûli bölgesindeki Zafer Yolu'nun açılışına katıldılar. Zafer Yolu'nun kısa sürede inşâsının gerçekleştirilmesi, Azerbaycan halkının kazandığı büyük zaferin sembolüdür. Kısa sürede tamamlanan ve dünyada benzeri olmayan proje, tüm dünyaya Azerbaycan devletinin gücünü, potansiyelini ve en önemlisi Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kararlılığını göstermiştir. Şanlı Ordumuzun, ülkemizin kültür başkenti olan Şuşa'yı düşmandan kurtarıırken kullandığı yolun ebedileştirilmesi bir sembol haline gelmesi maksadı ile yapılan ve Muzaffer Başkomutan İlham Aliyev tarafından "Zafer Yolu" olarak isimlendirilen karayolunun inşâsı, devlet başkanımızın nezareti ile yapılmıştır. Daha sonra kasım ayının ilk haftalarında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Türkçe Konuşan Devletlerle İşbirliği Şurası'nın, Türkiye'de yapılan VIII. Zirvesi'ne katılımı çok gurur verici bir olay olarak hafızalarda kalmıştır.

Türk dünyasında ihtişamıyla öne çıkan ve gurur duygusunu uyandıran tarihi bir olay olarak sonsuza dek hafızalarda kalacak bir törenle Azerbaycan Cumhurbaşkanı

İlham Aliyev, Karabağ'ı özgürleştirme çabaları ve Türk birliğinin güçlendirilmesine katkılarından dolayı Türk dünyasının en yüksek nişanı ile ödüllendirilmiştir. Bu, halkımıza ve onun liderine verilen değer in zaferiydi... Bu arada, Türk dili konuşulan devletlerin siyasi, ekonomik ve kültürel bağlamda birleşmesi fikrinin gerçekleştirilmesinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in de olağanüstü çaba gösterdiğini de ifade etmek gerekir. Türk Dili Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi'nin Türk devletlerinin örgütlenmesine dönüştürülmesi siyasi bir önem taşımaktadır. Zirvede konuşan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, bu örgütün uzun vadeli amaçlar için oluşturulduğunu vurgulayarak: "Uluslararası kuruluşlarda işbirliği yapıyoruz. Birleşmiş Milletler'de, İslam Konferansı Teşkilatı'nda, Agit'te ve diğer kuruluşlarda ülkelerimiz her zaman birbirlerini destekliyorlar ve böyle de olması gerekiyor. Çünkü ortak tarih, tarihi ve kültürel kökler bizi birleştiriyor. Çalışmalarımızı bu sağlam temel üzerine inşâ ediyoruz. Birliğimiz sadece ülkemizi güçlendirmekle kalmıyor, aynı zamanda bölgesel işbirliğinin çok önemli bir faktörü olarak karşımıza çıkıyor."

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ilk toplantıda işbirliği yöntemlerini belirledi ve bu faaliyetin yelpazesine işaret etti. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, işbirliği alanlarını ekonomi, petrol ve gaz endüstrisi, uluslararası ilişkiler, insani-kültürel, ulaştırma-lojistik olmak üzere 4 kategoriye ayırmaktadır. Görüldüğü gibi bu kategoriler, tüm ekonomik ve politik ilişkileri kapsamaktadır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ilk toplantıda stratejik olarak dile getirdiği birçok fikir zaten uygulandı. Buna bir örnek Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın örgütlenmesidir. Bu organize ve birlikte yapılan çalışmanın, Türk halklarının kültürel uyumuna katkısı ve muazzam rolü yadsınamaz. Üye devletlerin sayısının 4'ten 7'ye yükseltilmesi,

Türk Dili Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi'nin Türk devletleri örgütüne dönüştürülmesi ve "Türk Dünyasına Bakış - 2040" belgesinin kabul edilmesi, bu kurumun uzun vadeli bir kuruluş olarak tasarlandığını göstermektedir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kararlı konumu, siyasi iradesi, muzaffer ordumuzun kahramanlığı sayesinde topraklarımızın kurtuluşu tüm dünyadaki analitik değerlendirme yapan düşünce merkezlerinin dikkatini çekmiştir. Siyasi araştırmacılar bir manada şunu belirtiyorlar; Azerbaycan'ın Büyük Zafer'nden sonra bölgede istikrarın sağlanması, Zengezur Koridoru'nun açılmasının bölgesel ve küresel işbirliğinde önemli rolü olacaktır. Bu koridorun açılması sadece bölge için değil, diğer ülkeler için de ekonomik ilişkilerin kurulmasında, transit taşımacılıkta çok önemlidir. Bu koridor sadece Nahçıvan'ı Azerbaycan'la birleştirmekle kalmayacak, aynı zamanda mevcut ticaret ve ulaşım bağlantılarına da hizmet edecektir. Zengezur Koridoru vasıtası ile iletişim sağlanacak ve ticaret akışı ortaya çıkacaktır. Uzmanlar ayrıca bölgedeki ekonominin uzun vadeli gelişmesi için Zengezur Koridoru'nun açılmasının gerekli olduğunu belirtiyorlar. Vatan Savaşı'ndaki bu zafer, Güney Kafkasya bölgesinde büyük değişikliklere yol açmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bu zaferi, bölgede güvenlik ve işbirliğinin korunması ve geliştirilmesi için yeni jeopolitik koşullar meydana getirmiştir. Nahçıvan'dan geçerek oluşturulan Zengezur Koridoru, Akdeniz'i ve Hazar Havzasını birbirine bağlayan "Hayat Yolu" adı verilen ulaşım hatlarının inşası için geniş perspektifler ortaya koymuştur. Yabancı şirketlerin Dağlık Karabağ'da ve işgalden kurtarılan diğer bölgelerde yeni projelerin gerçekleştirilmesine katılımı büyük önem taşımaktadır. Demiryolu hatlarının Zengezur Koridoru'ndan önce Nahçıvan'la ve daha sonra Türk demiryol-

larıyla bağlanması, Türk asıllı devletlerin siyasi ve ekonomik bağlarını güçlendirmeye yardımcı olacaktır. Bu projelerden Rusya ve İran devletleri de yararlanacaktır. Bütün bu faktörler Güney Kafkasya'da barışın korunmasına, devletlerarası ekonomik işbirliğinin genişlemesine katkı sağlayacaktır. Azerbaycan'ın ikinci Vatan Savaşı'ndaki zaferi de tüm Türk devletlerinin daha da yakınlaşmasına hizmet eden tarihi bir görevi yerine getirmiştir.

10 Kasım 2020'de imzalanan üçlü açıklamada, Nahçıvan'ı Azerbaycan'ın ana topraklarına bağlayan yeni ulaşım kanallarının inşâsına ilişkin hükümler de yer almıştır. Kadim Azerbaycan toprakları olan Zengezur'dan geçen yol, tüm Türk dünyasını birleştirecek ve diğer ülkeler için ek fırsatlar oluşturacaktır. Karabağ Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri, Cumhuriyetimizin uluslararası platformlarda haklı ve âdil konumunun korunması olmuştur. Birleşmiş Milletler'den sonra dünyanın en büyük ikinci örgütü olan Bağlantısızlar Hareketi ve İslam İşbirliği Örgütü, bu konuda Azerbaycan'ı desteklemiştir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü eski haline getiren bir lider olarak adını tarihe sonsuza dek yazmıştır. Azerbaycan halkı için kahramanlık belgesini oluşturmuş ve 44 günlük Vatan Savaşı'nın gerçek bir kahramanı olmuştur. Cumhurbaşkanı ve Başkomutan İlham Aliyev'in önderliğindeki Vatan Savaşı'nda parlak bir tarihi zafer kazanıldıktan sonra, Azerbaycan hem toprak bütünlüğünü hem de tarihi yönden adaletin yerini bulmasını sağlamıştır. 27 Eylül'de başlayan ve 1 Aralık'a kadar devam eden bu aşama aslında sadece Azerbaycan'da değil, genel olarak Güney Kafkasya'da da farklı ve yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Öte yandan ülkemiz bu yeni jeopolitik dengede yerini ve rolünü belirlemiş ve büyük stratejik bölgede

yeni bir güç dengesi oluşturmuştur. Bunların hepsi o kadar hızlı gerçekleşmiştir ki, dünya politikasını belirleyen güç merkezlerinin birçoğu, olayları dışarıdan izlemiş ve onlar asla müdahale edememişlerdir. Bununla birlikte, aynı zamanda çok radikal ve aktif müdahale girişimlerine de şahit olduk. Böylece Azerbaycan yeni gerçekliği şekillendirerek kendine önemli bir stratejik perspektif sağlamıştır.”

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin işgalden kurtarılmış topraklarında, sürdürülebilir yerleşim için modern bir yaşamın sağlanması, inşaat, yenileme ve iyileştirici çalışmaların gerçekleştirilmesi, güvenli yaşama, etkin çalışmalara ve refahın sürdürülebilir büyümesine destek verilmesi, yaralıların ve şehit ailelerinin refahı için, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması ile ilgili olarak ülke başkanının ilgili kararnameleriyle “YAŞAT” Vakfı ve “Karabağ Diriliş Vakfı” kurulmuştur. Azerbaycanlı girişimciler, ülkenin halkı tarafından büyük bir beğeni ile karşılanan bu kararnamelerden sonra bu fonlara bağışların aktarılmasında aktif rol üstlendiler. Şimdi Azerbaycan için yeni bir dönem başlamıştır. Bu işler, şehirlerimizin ve bölgelerimizin inşâsı, restorasyonu dönemidir.

44 günlük Vatan Savaşı'nın sonuçlarından bahsetmişken, İlham Aliyev'in döneminde ülkenin geleceğinden sorumlu vatansaver gençler de yetişmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, YAP'ın VII. Kurultayında yaptığı konuşmada şunları kaydetti:

“Azerbaycan'da yetişen yeni bir genç nesil de bu hedefler doğrultusunda yetiştirildi. Genç nesil vatana sevgi, düşmana karşı nefretle büyüdü ve topraklarımızı işgalcilerden kurtardı. Onlar vatansaverlik ve özveri göstererek hayatlarını feda ettiler, şehit oldular, gazi oldular, kahramanlık gösterdiler ve tarihi adaleti geri kazandılar.”

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, gençliğimizi vatanseverlik ruhu, milli ve mânevi değerlere bağlılık ruhu içinde yetiştirmenin devlet stratejisinin önemli bir yönü olarak düşünmüştür. Ülkemizdeki gençlere olan ilginin onları toplumun en etkili gücü haline getirmesi tesadüf değildir. Gençlere güveniliyor, eğitim ve kariyer fırsatları sürekli olarak inceleniyor. Gençlerimiz, ülkemizin bütünlüğünün sağlanmasına tarihi katkıları yapmış, ikinci Vatan Savaşı sırasında da azgın düşmana onurlu bir şekilde karşılık vermiştir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 20 Mart'ta Şuşa'da halka hitabında şunları söylemiştir: "Savaşa tüm nesillerin temsilcileri katıldı, kahramanlık gösterdiler. Ancak herkes asıl zaferi, benim başkanlığım döneminde büyüyen gençlerin ve 2003'te çocuk olan gençlerin gerçekleştirdiğini bilmelidir. Her şeyden önce onlara borçluyuz, tüm Azerbaycan halkına borçluyuz. Bütün halkımız bize bu zaferi yaklaştırdı ve bütün faktörler bu savaşın sonucunu topluca belirledi."

Devlet Başkanı, savaş sonrası yaptığı konuşmalarda, gençliğimizin vatanseverlik ruhu içinde yetiştirilmesinin önemine dikkat çekerek bu durumun ikinci Karabağ Savaşı'na da yansımalarını ifade etti:

"Şuşa'daki Cıdır Düzü'nde Azerbaycan halkına seslenirken şunu söylemiştim: 2003 yılında iktidara geldiğimde bugün 25-30 yaşlarındaki insanlar çocuktular. Biz onları vatanseverlik ruhuyla, devlete bağlılıkla yetiştirdik ve onlar topraklarımızı işgalcilerden kurtardılar. İşgal altındaki topraklarda hiç bulunmamış, ancak bu topraklardan gelen gençler de dâhil olmak üzere, aslanlar gibi toprakları için savaştılar."

Böylece Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in iktidarı sırasında siyasi-ideolojik ve mânevi yönden yürütülen çalışmalar, halkımızın dayanışmasının güçlendirilmesini sağladı; bunlara,

genç neslin vatanına bağlılık ruhu içinde yetiştirilmesi de dâhildir. Milli değerlerle yetiştirilen Azerbaycan gençleri, ülkemizi uluslararası düzeyde onurlu bir şekilde temsil etme misyonunu başarı ile yerine getirmiş, cumhuriyetimizin toprak bütünlüğünün sağlanması için verilen görevin çözümüne sorumlu bir şekilde yaklaşmışlardır.

Bütün bunlara ilave olarak Azerbaycan Cumhurbaşkanı Başkomutan İlham Aliyev'in ülkemizin toprak bütünlüğünün sağlanması ile sonuçlanan Zaferin kazanılmasını gerekli kılan pragmatik politikasının önemli sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz:

* Uluslararası sıralamalarda her zaman 50. sırada yer aldık, şimdi savaştan sonra doğal olarak daha da yükseleceğiz. Savaş sırasında gücümüzü gösterdik.

* Bizim zaferimiz sadece halkımızın zaferi değil, tüm Türk dünyası'nın zaferidir.

*Büyük Zaferden sonra, ülkedeki diyalog atmosferi, ilerleme politikasında konsolidasyona yol açtı.

* Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in girişimleri ve önderliğinde yürütülen ulusal dayanışma politikası ve Vatan Savaşı'nda elde edilen zafer, ülkede ulusal birlik ruhuna büyük katkı sağladı. Temeli büyük lider Haydar Aliyev tarafından atılan milli birlik ve dayanışma anlayışı, 44 günlük Vatan Savaşı'nda halkımızın parlak zaferinin kaynağı olmuştur.

* Büyük Zaferin oluşturduğu yeni fırsatlar Azerbaycan'ın dünyadaki otoritesini daha da artırmıştır.

*44 günlük Vatan Savaşı'nın zaferinin yanı sıra Azerbaycan-Türk ilişkilerinin yüksek düzeyde oluşu, bazı partilerin siyasi programlarında belirttiği ana hedeflerine ulaşmalarına vesile olmuştur.

* Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başarılı kamu politikası sonucunda Azerbaycan, Güney Kafkasya bölgesindeki en

istikrarlı ve en güçlü ülke – lider devlet haline geldi. Büyük zafer Azerbaycan'ın liderlik pozisyonlarını güçlendirmiştir.

* Azerbaycan, dünya toplumunun dikkatini çekti ve hak ettiği bir ortaklık statüsü kazandı. Kuşkusuz bu güvenin temelinde Azerbaycan yönetiminin kararlı, amaca dönük dış politika tarzı bulunmaktadır.

* Ermenistan'ın izlediği yol onu uluslararası kamuoyunda tecrit etmiştir. Azerbaycan ise tüm komşularıyla çok verimli dostluk, iyi komşuluk temelinde ilişkiler kurmuştur.

*44 günlük zafer, Azerbaycan'da tüm siyasi güçlerin, halkın birlik ve dayanışma içindeki çabalarını daha da güçlendirdi. Ülkemiz yeni bir gelişim dönemine girmiştir.

* Azerbaycan bölgedeki durumu kökten değiştirmeyi başarmıştır. Bugün sorun yaşadığımız herhangi bir ülke kalmamıştır.

*44 günlük Vatan Savaşı, dünya kamuoyunun dikkatini Azerbaycan'a, ülkemizin haklı mücadelesine çevirmiştir. Savaştan sonraki durum, tüm dünyada, bölgede yeni işbirliği alanlarını belirlemiştir.

* Azerbaycan hem siyasi hem de ekonomik alanlarda sürdürülebilir kalkınmayı sağlamış, uluslararası alanda daha fazla etki ve saygıya sahip bir ülke haline gelmiştir.

*Azerbaycan 21. yüzyılın savaşını yapmıştır. Biz bundan sonraki elli yıl sonra 21. yüzyılın savaşına hazır olacağımız bir plan yapmalıyız. Çünkü uluslararası hukukun çalışmadığı yerlerde sadece güç faktörü belirleyici olabilir. Bu şekilde Azerbaycan yeni bir döneme girmiştir.

* Bu durumun bölgede ve ülkemizde tamamen yeni bir jeopolitik durum olduğunu bu nedenle her zaman zafer kazanmak için tüm adımları doğru bir şekilde atmamız gerektiğini ve Azerbaycan bayrağının her zaman zirvede olması

gerektiğini ifade eden Cumhurbaşkanı, Azerbaycan'ın ileriye dönük gelişiminin hedeflerini belirlemiştir.

44 günlük Vatanseverlik Savaşı'nın yarattığı yeni gerçekler daha kapsayıcı ve küresel öneme sahiptir:

İkinci Karabağ savaşındaki şanlı zaferiyle Güney Kafkasya'da yeni gerçekler meydana getiren Azerbaycan'ın uluslararası ilişkiler sistemindeki yeri ve rolü daha da güçlü hale gelmiştir. Bugün Azerbaycan, yeni askeri-politik gücün merkezi olarak, uluslararası arenada farkedilen, konumu kabul edilen bir devlet olarak algılanmaktadır. Azerbaycan'ın bölgede uzun vadeli barış, işbirliği ve güvenliğin sağlanması için meydana getirdiği koşullar, uluslararası kuruluşlar ve güç merkezleri tarafından da takdir edilmektedir.

* İkinci Karabağ Savaşından sonra bölgede ortaya çıkan yeni gerçeklerin öncelikli konusu doğal olarak bütün yolların açılması, yeni ulaşım ve transit yollarının oluşturulması olmuştur.

* Bölgenin güvenliği ve daha da geliştirilmesi için öne sürülen en önemli önerilerden biri 3+3 biçimidir.

* Doğu Hazar ülkeleri de dâhil olmak üzere Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Türkiye, Rusya ve İran'ın katılımıyla bölgesel işbirliğinin daha da geliştirilmesi öngörülmüyor. Bunun için fırsatlar ve altyapı da mevcuttur. Özellikle Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ve "Güney Gaz Koridoru", TANAP, TAP gibi projeler bu açıdan geliştirilen önemli projelerdir. Bunlar tek bir ülkeye ait değil, Kafkasya, Avrupa ve Orta Asya'nın birlikte kullanacağı projelerdir.

* Bölgemize olan ilgi zaten istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Çünkü Zengezur Koridoru'nun kullanıma alınmasından sonra Azerbaycan, Avrasya bölgesinde yeni bir ulaşım arteri oluşturacaktır.

* Zengezur Koridoru aracılığıyla Nahçıvan'la doğrudan iletişim kurma olasılığı, ülke içindeki ekonomik entegrasyonu güçlendirecek, Nahçıvan'da sanayileşme hızlanacaktır.

* Öte yandan bu, işgalden kurtarılan Azerbaycan topraklarının sosyo-ekonomik gelişimine ivme kazandıracaktır. Altyapının koridor boyunca çalışması da ek istihdam oluşturmaya, bölgenin gelişmesi anlamına geliyor.

* Koridorun açılması bölgenin ve Türkçe konuşan ülkelerin ekonomisini de etkileyecektir. Kadim Azerbaycan toprakları, öncelikle Türk dünyasını birleştiren çekirdek rolü oynayacaktır.

* İlham Aliyev'in dediği gibi, Türk dünyası yıllar sonra tekrar Zengezur Koridoru vasıtası ile birleşecek. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ulaşım koridorlarının önemini artırmak için koşullar oluşturulacak.

* Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye, Rusya ve İran'la birlikte Zengezur Koridoru Asya-Pasifik ülkelerine büyük fayda sağlayacaktır. En önemlisi, koridor yıllardır bölgesel işbirliğinin önündeki engellerin üstesinden gelmeye hizmet edecektir.

Tek kelimeyle, tüm bunlarla birlikte Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bir kez daha, bölgede kurulan yeni gerçeklere uygun işbirliği önerilerine her zaman açık bir lider olduğunu tekrar teyit etmektedir. İşte bunlar, verdiği söze sadakati ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın, ülkemizi dünya kamuoyunda itibarlı bir konuma getirmesinin göstergesidir. Elbette Büyük Zafer'den çıkarılabilecek dersler hakkında da konuşmamız gerekiyor;

"Azerbaycan halkını Büyük Zafer'e götüren son 17 yılın siyasi tarihinin en önemli sonucu, uluslararası arenada güçlü ve yüksek otoriteye sahip bir devletin kurulması, işgal altındaki toprakların kurtarılmasıdır. Gidilen bu yoldan öğrenilen ders, Azerbaycan milletinin hedeflerinin, ilerlemesinin ve hedefine

koyduğu amaçlara ulaşmasının temelinde istikrar, güçlü bir devlet ve güçlü bir devlet başkanının yatmasıdır. İşte bu nedenle Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in aşağıdaki fikirleri Azerbaycan devletinin ve milletinin gelecekteki gelişiminin temel formülüdür: "İnovasyon, gelişme ve güç; bunlar temel faktörlerdir. Bir de Vatan sevgisi..."

Profesör İrade Hüseynova, 44 günlük Vatan Savaşı'ndaki zaferimizin, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in siyasi iradeye sahip bir devlet başkanı olmasının yanı sıra, aynı zamanda askeri bilim ve deneyime derinden sahip olan kararlı bir başkomutan olduğunu ifade ediyor.

"Sayın İlham Aliyev gibi bir lidere sahip olmak her halkın hayalidir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, en zor anlardan kararlı bir şekilde çıkmış, 44 günlük savaş sırasında yaklaşık 30 yabancı medya kuruluşu ile yapılan röportajlarda veya yerel gazeteciler için düzenlenen basın toplantılarında bu hakikatleri gerçeklere dayanarak uluslararası kamuoyuna sunması gurur verici bir durum olmakla beraber bu, Azerbaycan'ın bilgi iletişim teknolojileri savaşındaki başka bir zaferidir.

Halkımız, devlet başkanımızın, muzaffer Başkomutanımız İlham Aliyev'in ve Azerbaycan'ın ilk başkan yardımcısı Mihriban Aliyeva'nın ortak gayretleri sayesinde büyük dönüş yapacağına, olağanüstü başarılarla dünyanın ilgi odağı olacağına emindir. Yenilmez Azerbaycan halkına sadece galibiyet ve başarı yakışır. Azerbaycan'ın mutlu geleceği için güçlü temeller vardır. Bu temeli oluşturan modern ve bağımsız Azerbaycan Devleti'nin kurucusu, Ulu Önder Haydar Aliyev ve onun siyasi ufkunu başarılı bir şekilde devam ettiren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'dir."

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Büyük Zafer'den sonra gerçekleştirdiği uluslararası düzeyde toplantılar, yaptığı

yurtdışı ziyaretleri bir kere daha Azerbaycan liderinin ısrarcı ve kararlı konumunu korumak açısından tutarlı ve sürdürülebilir politikalarının sonucu olarak görünmektedir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ister Brüksel'de NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, isterse Avrupa Birliği Konseyi Başkanı Charles Michel ile yaptığı görüşmeler, Azerbaycan liderinin ülkesinin haklı konumunu bir kez daha ortaya koymuştur. Büyük zaferin ortaya çıkardığı yeni gerçekler, NATO'nun Kuzey Atlantik Konseyi'nin toplantısında ittifaka üye ülkeler tarafından ülkemizin toprak bütünlüğüne, egemenliğine, uluslararası düzeyde tanınan sınırlarımızın dokunulmazlığına olan desteklerini bir kere daha ortaya koymuştur. Brüksel toplantılarında Güney Kafkasya'nın yeni jeopolitik durumunun çizilmesinde söz sahibinin ve yeni gerçeklere uygun şartları dikte eden tarafın Azerbaycan olduğu tüm Avrupa ülkeleri tarafından öğrenilmiş oldu.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kararlı konumu ve geniş ufuklu politikası sonucunda Azerbaycan'ın öne sürdüğü tüm teklifler kabul edildi. Bu durum, dünyanın dört bir yanındaki siyasi ve askeri örgütlerin Azerbaycan'ın konumunu kabul ettiği siyasetin sonucudur. İlham Aliyev'in Brüksel'deki buluşmaları ve konuşmaları ile Avrupa'daki birçok ülkenin liderlerinin konuşmaları, Azerbaycan'ın 44 günlük Vatan Savaşı'ndan sonra çok şeyin değiştiğini gösterdi. Artık Avrupa'da birçok devlet, Azerbaycan'ın ortaya koyduğu yeni gerçeklerle barışmak zorundadır. Bütün bunlar Azerbaycan Lideri'nin sahibi olduğu, Büyük Zafer'in ortaya çıkardığı gerçeklerdir ki Avrupa İttifakı gibi bir kurum bölgede barışın tesis edilmesi, bütün iletişim kanallarının açılması, sınırların belirlenmesi yönünde Azerbaycan'ın haklı konumuna desteğini ifade etmişlerdir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Brüksel ziyareti

çerçevesinde elde ettiği diplomatik başarıların Ermenistan'la ilişkilerin normalleşmesi sürecine önemli katkısı olacaktır. Çünkü bölgede bir takım menfaatleri olan taraflar iyi biliyorlar ki, Zengezur Koridoru'nun açılması başta olmak üzere iletişim kanallarının oluşturulması, bölgedeki ilişkileri geliştirmek için tek çıkış yoludur.

Uluslararası toplum, 44 günlük zafer tarihini yazan Azerbaycan'ın, kurtarılan bölgelerin mümkün olan en kısa sürede tamamen restore edeceğinden emindir. Bu güven, Başkomutanımız, Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in bilge ve ileri görüşlü, kararlı politikasına dayanmaktadır. Brüksel görüşmelerinin sonuçları, dünya güçlerinin Azerbaycan'ın bölgede meydana getirdiği yeni gerçekliğin kabulünü bir kez daha doğrulamıştır. Bu gerçeklik ise Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in doğuştan gelen zekâsı sabırlı ve kararlı tutumunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Savaş öncesi, savaş sırasında veya savaş sonrası dönemde güçlü siyasi stratejisi ile devlet Başkanımız İlham Aliyev, dünyada güvenilir imajı temsil eden hızlı manevraları sayesinde bugün Azerbaycan, bölgenin savaş sonrası gündemini de belirleyen bir ülke konumuna gelmiştir. Her bir halkın tarihsel gelişimine baktığımızda, büyük başarılarla ulaşmada liderlerin rolü, müstesna ve çözüm üreticidir. Liderlik becerisi, öyle siyasetçilere mahsus bir özelliktir ki, onlar halkının, devletinin menfaatlerini korumakla beraber aynı zamanda kendi ülkesini devamlı surette geliştirir, yorulmadan ileri doğru götürür. Azerbaycan halkı bu yönden çok şanslı bir halktır. Dünya siyaseti açısından bir hakikat olan, bütün hayatını canından çok sevdiği halkına adanmış Haydar Aliyev gibi dahi bir şahsiyet bu halka liderlik etmiştir. Halkımız aynı zamanda çok mutuludur ki, Milli Liderimiz Haydar Aliyev'in idealleri, belirlediği öncelikler, devlet anlayışımızın her türlü gelişme

süreçleri, onun liyakatli varisi Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından başarılı bir şekilde devam ettirilmektedir. Bütün bunların sayesinde yıllardır ülkemiz istikrar ve gelişme dönemi yaşamaktadır.

Ali Hüseyinli şunları ifade ediyor:

“Bugün Azerbaycan gerçekten itibarlı ve güçlü ellerdedir. Haydar Aliyev gibi bir dehâdan faydalanan, yeni şartlara uygun yüksek siyasi entelektüel bir potansiyele sahip bir siyasetçinin; İlham Aliyev’in ülkemize büyük kabiliyet ve becerilerle liderlik etmesi, Haydar Aliyev siyasi anlayışını ve onun emellerini Azerbaycan adına büyük ustalıkla devam ettirmesi her birimizin içini ferahlatıyor, bizi iftihar ettiriyor. Bu davada her birimiz, her Azerbaycan vatandaşının cumhurbaşkanına yardımcı olması, böylece devletimizin, bağımsızlığımızın, toprak bütünlüğümüzün korunmasına katkıda bulunması gerekmektedir.”

2003 yılında ülkenin cumhurbaşkanı seçilen İlham Aliyev; “Ben her Azerbaycanlının cumhurbaşkanı olacağım” diyerek, yaptığı büyük işlerle bir kere daha her Azerbaycanlının Cumhurbaşkanı olduğunu kanıtladı. Onun, ufku geniş rehberliğinde yapılan çalışmalar, ülkemizin geleceğinin daha parlak olacağına dair bize güven vermektedir. Bugün modern Azerbaycan, büyük liderin koyduğu temeller üzerinde güvenle ilerliyor. Her bir başarımız, büyük lider Haydar Aliyev ile ilgilidir. Haydar Aliyev’in Azerbaycan’ın dünü, bugünü ve geleceği olarak değerlendirilen fikirleri, Sayın İlham Aliyev’in önderliğinde ülkemize önümüzdeki yıllarda daha da büyük başarılar vaat ediyor.

IV. FASIL

HAYDAR ALİYEV MÎRASININ LİYAKATLI VARİSİ MİHRİBAN ALİYEVA GERÇEĞİ

Hayırsever Bir Niyet, Halka Adanmış Bir Ömür

Büyük lider Haydar Aliyev'in ölümsüz mîrası uzun yıllardır ülkemizde milli ve mânevi değerlerimize dayanan politikaların başarılı bir şekilde devam etmesine yönelik bir program belgesidir. Toplumumuzda milli manada girişimciliğe, vatanperverlik duygularının teşvik edilmesine, Ulu Önderin temellerini koyduğu Azerbaycancılık ideolojisinin derinlemesine incelenmesine ve yayılmasına dayanan bu program, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı yardımcısı, Haydar Aliyev Vakfı'nın Başkanı, UNESCO VE ISESCO'nun gönüllü temsilcisi Mihriban Aliyeva'nın yaptığı çalışmalarda kendisini göstermektedir. Olağanüstü yetenekleri ve çok yönlü faaliyetleriyle hümanizm ve ulusal değerlerin koruyucusu olarak büyük bir otorite kazanmış olan Mihriban Aliyeva, bu faaliyetin ilkeli bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan ve halkın en sevdiği insanlardan birisi olmuştur.

"Toplumumuzu Azerbaycan'ın bağımsızlığı, ulusal özgürlük, milli ve mânevi ilkeler temelinde eğitmek gerekir." Ulu Önder Haydar Aliyev'in bu ileri görüşlü sözüne Mihriban Hanım, yaptığı çalışmalarla cevap vermektedir. Hayırseverlik ve iyi niyetlerin müşahhas olmuş hali olan Mihriban Aliyeva toplumumuzda rol model olmuş bir isimdir. Mihriban Aliyeva'nın eğitim, sağlık, kültür alanlarında gerçekleştirdiği geniş ölçekli projeler, ister ülke içinde isterse ülke dışında hayata geçirdiği programlar bu kıymetli çalışmalarını yapan insanın şahsiyetinin büyüklüğünden, iyi niyetliliğinden haber vermektedir. Mihriban Aliyeva'nın yardımcısı Anar Elekberov, kaleme aldığı "Mihriban" isimli kitabında Mihriban Aliyeva'yı haklı olarak "Sadece ülkenin Cumhurbaşkanı hanımı değil, her

birimizin kıymetlisi, tabii Mihribanı” olarak karakterize ederek şu ifadelere yer veriyor:

“Mihriban Hanım hakkındaki düşüncelerinizi yazmak ve ifade etmek büyük bir sorumluluk gerektirir. Bugün, adı ülkenin sosyal hayatının her alanına nüfuz eden “First Lady” hakkında çeşitli kitaplar yazılmış, ülke içinde ve dışında faaliyetlerini ayrıntılı olarak yansıtan materyaller yayınlanmıştır. Çoğunlukla resmi bilgileri içeren bu yayınlar, doğası, iç dünyası hakkında tam bir fikir vermemektedir. Bu nedenle, mesleki hayatımın çoğunun onun ismiyle yakından ilişkili olduğunu göz önüne alarak, bugün ülkemizde hayırseverliğin sembolü haline gelen Mihriban Hanım hakkında yazmak ve halkın zihninde oluşan portresine yeni çizgiler ekleyerek iç dünyasını takdim etmek istedim. Yıllar boyunca onun insanlara karşı şefkatli tutumunu, vatandaşların ihtiyaçlarına dikkat etme şeklini, ebeveyn bakımından yoksul çocukları koruduğunu, tek kelimeyle büyük bir kalbe sahip olduğunu gördüm. O, yaptığı işleriyle seviliyor, insanların saygısını ve güvenini kazanıyor. Bu sevgi sayesinde o sadece Mihriban Aliyeva değil, herkesin kıymetlisi ve tabii Mihribanıdır.”

Halkın Milli İftiharı

Tarihin yüz yıllardan beri devam eden gelişim zamanı içinde kadın hükümdarlar, yöneticiler yetişmiş, onlar mensup oldukları halkların kaderinde derin izler bırakmışlardır. Azerbaycan kadınının nüfuzunu, şerefini yükseklere çıkararak bu kadınlarımızın isimleri her zaman büyük iftiharla anılmıştır. Massagetlerin hükümdarı Tomris'in, Berde hükümdarı Nüşaben'in, Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu ve güçlü hükümdarı Uzun Hasan'ın annesi, ilk diplomat kadın Sare Hatun'un, Tuti Bike'nin, Burla Hatun, Banu Çiçek... Bütün bunların hayatları tarihimizde önemli bir yer tutmaktadır.

Azerbaycan'ın yakın tarihinde isimlerini saygı ile ifade ettiğimiz büyük aydın Zariye Aliyeva Hanım, Aida İmanguliyeva, Adile Namazova, Zehra Guliyeva, Vecihe Samedova, Maral Rahmanzade ve diğer kadınlarımız sadece ülkemizde değil, uluslararası kamuoyunda da tanınmaktadır. Ülkemizin modern tarihinde Azerbaycan kadınlarından söz ettiğimiz zaman ilk sırada Haydar Aliyev Vakfı'nın Başkanı, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Mihriban Aliyeva akla gelmektedir. Bugün gönüllü ve insansever, hayırseverlik misyonu ile milyonların yüreğini ferahlatmış olan Mihriban Hanım, kendi devletini ve halkını bütün dünyada layık olduğu şekliyle temsil etmeye muktedir bir devlet insanıdır.

Bağımsızlığın en parlak günlerini yaşayan ülkemizde, Ulu Önder'in zengin devlet anlayışının ve ebedi ideallerinin geniş bir şekilde yayılması, gelecek nesillere ulaştırılması, aynı şekilde Azerbaycan'ın uluslararası ölçekte tanıtılması ve hızla değişen küreselleşme döneminde güncel ve hayati önem

taşımaktadır. Mihriban Aliyeva, 10 Mayıs 2004 yılında kurulan Haydar Aliyev Vakfı'na başkanlık etmektedir.

Haydar Aliyev Vakfı, Azerbaycan halkının Milli Lideri'nin anısına saygı duymak arzusu ve yeni nesillere bu büyük liderin Azerbaycan felsefesini, devletçilik fikirlerini aşlamak amacıyla kurulmuştur. Vakıf ülkemizde ve ülke dışında büyük başarılar elde etmiştir. Bu başarıların temelinde Mihriban Aliyeva'nın azim ve kararlılığı yer almaktadır. Mihriban Aliyeva, Azerbaycan hakikatlerini dünyaya ulaştırmasını, kültürümüzün propagandasını yapmayı, mânevi değerleri korumayı ve toplumun dikkatini bu yönlere çekmeyi kendisine bir vatandaşlık görevi olarak görmektedir. Mihriban Aliyeva'nın, nüfusun en zayıf kesimlerine, hastalarına ve bakımsız çocuklara özel dikkat ve ilgisi, ona halkımızın kalbinde özel bir yer oluşturmuştur. Bugün Mihriban Aliyeva, bakımsız kalan çocukların mânevi annesi, şehit annelerinin, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin destekçisidir. First Lady, temiz kalbinin sesiyle, tüm enerjisini, zamanını insanların iyiliği ve mutlu yaşamaları için hiçbir karşılık beklemeden harcamaktadır.

Haydar Aliyev Vakfı'nın desteği, Mihriban Aliyeva'nın girişimi ile mecburi göçkünlerin, talasemi ve diyabet hastalığı olan çocukların desteklenmesine yönelik çeşitli programlar, çocuk evlerinin yeniden inşâ edilmesi bakımından hayata geçirilen yeni projeler bu maksada yönelik ortaya konulan çalışmalardır. Haydar Aliyev Vakfı'nın organizasyonu ile Azerbaycan dünyada bir spor ülkesi olarak tanınmaktadır. Ülkemizin büyük bir başarı ile düzenlediği 1. Avrupa Oyunları, IV. İslam Birliği Oyunları, Mehriban Aliyeva'nın yüksek teşkilatçılık kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde Uluslararası Eurovision Şarkı Yarışması'nın

yüksek seviyede organize edilmesi, Mihriban Hanım'ın çabalarıyla mümkün olmuştur. Azerbaycan, prestijli uluslararası etkinliklerin organizasyonunu hayata geçirerek, gelişmiş ülkeleri bile şaşırtmıştır. Mihriban Hanım'ın asil ve hayırsever misyonu kısa sürede sadece ülke halkının değil aynı zamanda uluslararası toplumun da dikkatini çekmiştir.

Mihriban Aliyeva, 2004 yılının Ağustos ayında sözlü halk edebiyatı ve millî müzik mirasının korunması ve geliştirilmesinde gösterdiği hizmetlerden dolayı UNESCO'nun, 2006 yılının Kasım ayında ise insanlığa hizmet alanında gösterdiği geniş çaplı faaliyetlerine ve aynı zamanda kültürlerarası diyalogun gelişimine, İslam kültürünün yayılmasına, ilgiye muhtaç çocukların sorunlarının çözümündeki büyük desteğinden dolayı ISESCO'nun gönüllü elçisi seçilmiştir.

Büyük hayırseverlik hizmetlerine, insanlığın yüksek ideallerine hizmet alanında yüksek başarılar elde ettiğinden dolayı Mihriban Aliyeva birçok ödüle layık görülmüştür. Faaliyetleri içinde her zaman öncelik verdiği hayırseverlik çalışmalarına, Rusya ve Azerbaycan halkları arasında dostluğun güçlendirilmesindeki katkılarından dolayı Mihriban Aliyeva, Rusya'nın "Yüzyılın Büyük İnsanları", Uluslararası Hayır Vakfı'nın "Yakut Haç" ödülü ile ödüllendirilmiştir.

Mihriban Aliyeva 2005 yılında ülkemizde "Yılın Kadını" olarak seçilmiş, hayır faaliyetlerinden dolayı, insanlığın yüksek ideallerine hizmet etmesinden ötürü, 2007 yılında ise uluslararası "Altın Kalp" ödülüne layık görülmüştür. Mihriban Aliyeva'nın, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 5 Mayıs 2009 tarihli kararnamesi ile "Haydar Aliyev Ödülü"ne layık görülmesi de onun başarılı çalışmalarına verilen kıymetin açık göstergelerindedir.

Mihriban Aliyeva 2009 yılında Polonya'nın hizmetlerinden dolayı "Büyük Komutan Haçı Ödülü", 2010 yılında Fransa'nın "Şeref Lejyonu Ödülü" ve UNESCO'nun "Altın Mozart Madalyası" ile ödüllendirilmiştir. Ödüllere "Türk Dünyası'na Hizmet Ödülü", "Crans Montana Formu'nun Altın Madalyası" da dâhildir.

Mihriban Aliyeva, Rusya Federasyonu'nun dünyaca tanınmış İ.M.Seçenov adına yapılan Birinci Moskova Devlet Tıp Üniversitesi'nin fahri akademisyenidir. Bütün bu ödüller Mihriban Aliyeva'nın yaptığı güzel işlerine, yüksek insan severlik anlayışına, geniş alana etki eden hayırseverlik faaliyetlerine, kültürler arası diyalogun gelişmesindeki kararlılığına ve insanlığın yüksek ideallerine hizmet etmesine verilen değeri göstermektedir. Mihriban Aliyeva'nın şimdiye kadar çok yönlü çalışmalarının sadece ülkemizde değil ülke dışında da ilgiyle karşılanmasının sebepleri yeteri kadar vardır: o kararlı faaliyetleri ile milli ve mânevi değerlerin, kültürel mîrasların dünya çapında tanıtılması ile beraber dünya genelinde barışın, istikrarın ve kültürler arası diyalogun gelişmesi noktasında bütün bunların gerçekleşmesinde neticelerini vermiştir.

Haydar Aliyev Vakfı'nın gerçekleştirdiği projeler ülkemizin modernleşmesine, uluslararası arenada tanınırlığının ve otoritesinin geliştirilmesine hizmet etmektedir. Haydar Aliyev Vakfı, büyük başarılar elde ettikten ve küreselleşen dünyanın zorluklarına uygun olarak faaliyetlerini yeterince inşâ ettikten sonra, ülkemizi uluslararası düzeyde en güzel bir şekilde temsil etmekte ve ulusal çıkarlarımızı korumaktadır. Sadece Azerbaycan'da değil ülkemiz dışında da büyük bir ilgi gören, her zaman yardıma muhtaç insanların yanında olan Haydar Aliyev Vakfı, evrensel kültüre, barışa ve sükûnete önemli katkılarda

bulunmaktadır. Vakfın başkanı UNESCO'nun ve ISESCO'nun İyi Niyet Elçisi Mihriban Aliyeva, kendisine gösterilen bu güveni layıkınca yerine getirmektedir. Azerbaycan halkının Milli Lideri Haydar Aliyev'in siyasi mîrasını devam ettiren Haydar Aliyev Vakfı, geniş ölçekte yaptığı çalışmalar ile Azerbaycan'ın yüksek değerlerini, insanlık prensiplerini uluslararası dünyaya tanıtmada emsalsiz bir role sahiptir. Mihriban Aliyeva'nın hayata geçirdiği projeler insanlığa faydalı olması bakımından da dikkatleri çekmektedir. Mihriban Hanım, dünyada kültürlerarası diyalog, çok kültürlülük gibi beşeri ideallerin gerçekleştirilmesine, bu alanlarda çalışmaların birleştirilmesine büyük ehemmiyet vermektedir.

Bu konu hakkında **UNESCO'nun eski baş direktörü İrina Bokova**'nın Mihriban hanım'a yönelik söylediği sözler çok gurur vericidir:

“Sizi gönüllü elçiler arasında görmek bizim için, UNESCO için bir şereftir. Sizin başarılarınızı kıymetlendirmek bir bakıma çok zor bir durumdur. Siz UNESCO'nun insani değerlerinin gerçek bir bayraktarısınız.”

Mihriban Aliyeva, UNESCO ve ISESCO'nun iyi niyet elçisi olarak Azerbaycan tarihini, kültürünü, ülkemizin siyasi ve sosyal gerçeklerini yorulmadan dünya kamuoyuna ulaştırmıştır. Mihriban Hanım'ın aşağıdaki düşünceleri onun kendi üzerine aldığı misyonun hedeflerinin gerçek görüntüsüdür.

“Tabii ki, UNESCO ve ISESCO'nun iyi niyet elçisi olarak, tüm bu yıllar içinde uluslararası faaliyetlerimi belli bir düzene sokmak zorunda kaldım. İlk anda bu benim için dünya toplumuna Azerbaycan tarihini, kültür mîrasını ve bunlarla beraber Azerbaycan'ın bugünkü siyasi ve sosyal gerçekliklerini ulaştırma imkânı idi. Modern Azerbaycan'ın ne

demek olduğunu, önemiyetini, siyasi konumunu, bu ülkenin siyasi potansiyelini dünya kamuoyuna ulaştırmak gerekli idi. Düşünüyorum ki, bu istikamette hayli çalışmalar yapmışım. Bundan dolayı geleceğe ümitsiz bakmıyorum. Düşünüyorum ki, bütün yıllar içinde oluşan tecrübeler bana yardımcı olacaktır.”

UNESCO'nun eski Baş Direktörü Koşiro Matsuura, Mihriban Hanım'ın çalışmalarını önemli bularak şunları ifade etmiştir:

“Hem Azerbaycan'da hem de dünya ölçeğinde kültür, eğitim, hayırseverlik, spor ve diğer alanlarda çok yönlü çalışmalar yapan Mihriban Aliyeva'nın ister milli, isterse dünya kültürünün korunması, yayılması ve gelişimi istikametinde yaptığı işler takdire şâyandır. Mihriban Aliyeva, UNESCO'nun iyi niyet elçisi görevine Azerbaycan'ın sözlü halk edebiyatının ve milli musıkî kültürünün korunmasında ve geliştirilmesinde önemli katkılar sağladığı için layık görülmüştür. Mihriban Aliyeva liderliğindeki Haydar Aliyev Vakfı, Azerbaycan kültürünün, somut olmayan kültürel mîrasının yaygınlaştırılmasına yönelik düzenli etkinlikler düzenlemektedir. Bu etkinliklere kendim defalarca katıldım. Onların yüksek organizasyon seviyeleri her zaman katılımcılar tarafından özellikle vurgulanmıştır. Mihriban Aliyeva'nın önderliğinde hayata geçirilen projeler, milli-mânevi ideallere, hümanist değerlere, genç neslin oluşmasına, medeniyetler arası diyalogun genişletilmesine, uluslararası yapılarla işbirliğinin derinleştirilmesine, Azerbaycan'ın dünyada daha iyi tanıtılmasına odaklanmaktadır.

Azerbaycan'ın BM'nin en saygın kurumlarından biri olan UNESCO ile olan bağlarının gelişmesi Mihriban Hanım'ın çabaları sayesinde bugün eşi görülmemiş bir seviyeye ulaşmıştır.”

K.Matsuura, Mihriban Aliyeva'nın iyi niyet elçisi olarak, UNESCO tarafından kültürel mîrasın korunmasına ilişkin yeni uluslararası sözleşmenin tanıtımında üstlendiği rolünü överek şunları ifade etmiştir:

“Mihriban Aliyeva, UNESCO'nun yeni bir alanı olan somut olmayan kültürel mîrasın korunmasında sorumluluk taşıyan çok aktif bir iyi niyet elçisi olmuştur. O, yeni sözleşmeyi sadece Azerbaycan'da değil, dünyanın diğer ülkelerinde de büyük başarı ile teşvik etti ve bugün bu çalışmalarını başarıyla sürdürmektedir. Mihriban Hanım, hem Somut Olmayan Kültürel Mîras Sözleşmesi'nin hem de Dünya Mîrası Sözleşmesi'nin tanıtımında büyük rol oynamıştır.”

Azerbaycan'ın nadir incilerinin UNESCO'nun somut olmayan kültürel mîras listesine dahil edilmesinde Mihriban Hanım'ın hizmetlerini özellikle vurgulayan K.Matsuura, onun verimli çalışmalarının sonucu olarak muğam ve aşıklık geleneği, tar icracılığı sanatı, aynı şekilde Azerbaycan halısı, Nevruz Bayramı, Keleşayı (tülbent) sanatının bu listeye dahil edildiğini hatırlatmaktadır.

K.Matsuura sözlerine şunları da ilave etmektedir:

“Bunlarla beraber İçerişehir, Kız Kalesi, Şirvan Şahlar Sarayı kompleksi de UNESCO'nun Dünya Kültür Mîrası listesine dâhil edilmiştir.”

Mihriban Aliyeva'nın UNESCO'nun iyi niyet elçileri arasında çok büyük bir etkiye sahip olduğunu ifade eden K.Matsuura, kurumda onun girişimlerinin önemli görüldüğünü de ifade etmektedir.

Mihriban Aliyeva'nın çok Yönlü sosyal faaliyetleri dış ülkelerde de takdir olunmakta ve örnek gösterilmektedir. **ABD Etnik Anlaşma Vakfı'nın Başkanı Mark Şnayer:** “Mihriban

Aliyeva, Azerbaycan'da kadınları güçlendirmek için de çok şey yapmıştır. Bu sayede dünyadaki çoğu Müslüman kadına ilham kaynağı olmuştur. Onun liderliğinin nitelikleri, hümanizmin değerlerine bağlılık ilkeleri ve hoşgörünün Azerbaycan toplumunun temelini oluşturan geleneklere uygun olması şaşırtıcı bir başarıdır.”

Rusya'nın “LIVEJOURNAL” Yayını Azerbaycan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Mihriban Aliyeva'yı Kafkasların etkili kadını olarak değerlendirerek şu ifadelerle yer vermiştir:

“Mihriban Aliyeva öyle biridir ki, dünyanın her yerinde birçok insan onun hakkında konuşmak istemektedir. O, hakkında konuşulan ve tüm dünyada konuşulmak istenen bir politikacıdır. Kuşkusuz Mihriban Aliyeva şu anda kariyerinin zirvesindedir. Ancak doğası, kendine güveni ve aşırı dayanıklılığı göz önüne alındığında, cesaretle ifade edebiliriz ki, mükemmelliğin sınırı yoktur. Mihriban Hanım'ın Azerbaycan, Rusya ve dünyanın diğer ülkelerinde inanılmaz şöhreti gerçek bir olgu haline gelmiştir.”

Mihriban Hanım'ın insanlık kültürüne katkısı uluslararası düzeyde daha yüksek çevrelerde tanınmakta ve itiraf edilmektedir.

Letonya'nın eski cumhurbaşkanı Valdis Zatlers, birinci başkan Yardımcısı Mihriban Aliyeva'nın faaliyetlerini ve liderlik niteliklerini çok takdir ederek şunları ifade ediyor:

“Bakü, çeşitli insanî, kültürler arası ve dinler arası zirvelere ev sahipliği yapan bir mekân haline gelmiştir. Mihriban Aliyeva, bu süreçlerde aktif rol almıştır. Ben Mihriban Aliyeva'nın başkanlık ettiği Haydar Aliyev Vakfı'nın düzenlediği “Medeniyetler Arası Diyalogda Kadınların Rolünün Artırılması” konulu uluslararası formu çok iyi hatırlıyorum. Bu

forum 2008 yılının Haziran ayında yapılmıştı. Mihriban Aliyeva, medeniyetler arası diyalogun gelişmesine büyük katkılar vermiş, sadece Azerbaycan da değil diğer bütün ülkelerde kadınları motiva ederek kadın öncülüğünün örnek bir numunesi olarak görünmektedir. Küresel projelere, aynı zamanda eğitim, ilim ve kültürün gelişmesine katkılarından dolayı Mihriban Aliyeva, Uluslararası Nizami Gencevi Merkezi'nin Altın Madalyası ile ödüllendirilmiştir.”

V.Zatlers, Mihriban Aliyeva'nın örneğinin kadınları sosyal hayata aktif olarak katılmaya teşvik ettiğini ve bunun mükemmel bir örnek olduğunu da ekliyor:

“Azerbaycan devleti, kadın hakları alanında tarihi ile gurur duyabilir. Cumhurbaşkanı Birinci Başkan Yardımcısı Mihriban Aliyeva, kendi örneği ile Azerbaycan'ın sosyal ve politik yaşamında kadınların artan rolünü gösteren seçkin bir kişidir.”

Hocalı'ya Adalet! Adaletin Zaferi

Haydar Aliyev Vakfı'nın çok yönlü faaliyetlerinde Azerbaycan'ın gerçeklerini dünya kamuoyuna ulaştırmak, uluslararası arenada ulusal çıkarlarımızı korumak, ülkemizin karşı karşıya olduğu saldırgan tutumu açığa çıkarmak için maksatlı ve tutarlı bir çalışma yer almaktadır. Bundan dolayı Haydar Aliyev Vakfı'nın Hocalı Soykırımı'nın dünyaya duyurulması konusunda yaptığı bilinçli faaliyetlerinin bir sonucu olarak çok ciddi başarılar elde edilmiştir. Mihriban Aliyeva'nın da belirttiği gibi, insanlığa karşı en şiddetli suçlardan biri olarak kabul edilen Hocalı Soykırımı, dünya çapında siyasi ve hukuki değerlendirmesini çoktan almış ve dünya ülkeleri tarafından tanınmıştır.

Hocalı Soykırımı, tüm insanlığa karşı asla hafızamızdan silinmeyecek bir suçtur. Bu olay halkımızı sarsmıştır. Ancak iradesini ve kararlılığını kırmamış, bizi bir millet olarak daha da birleştirmiş ve biz bu birliğimizle, hak ve adaletin zaferine - Hocalı Soykırımı'nın dünya çapında halkımıza karşı yapılan bir soykırım olarak tanıtılmasına nail olmuşduk.

Vakfın desteğiyle yıllar boyunca farklı ülkelerde konferanslar, Hocalı Soykırımı ile ilgili etkinlikler düzenlenerek bu yönde özel çalışmalar yapılmıştır. Yapılan eylemlerde Ermenilerin Hocalı'da insanlık dışı yaptıklarını gösteren belgesel fotoğraflar çeşitli yıllarda dış ülkelerin etkin yayınlarında Hocalı Faciası ile ilgili basılmış materyaller, "Karabağ Gerçekleri" adlı kitapçıkların ve "Azerbaycan'a Karşı Savaş: Kültürel Mîrasın Hedef Alınması" kitabının da tanıtımı yapılmıştır.

Haydar Aliyev Vakfı Başkan Yardımcısı Leyla Aliyeva'nın inisiyatifıyla 2008 yılında uluslararası kamuoyunu Hocalı Soykırımı hakkında en doğru ve tam bir şekilde bilgilendirmek amacıyla «Hocalı'ya Adalet» adlı uluslararası kampanyanın özel bir önemi vardır.

Kampanya, Hocalı soykırımının tarihi nedenleri ve sonuçlarına, ilk günden itibaren Karabağ sorununun yanı sıra Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarından koşulsuz ve derhal geri çekilmesinin gerekliliğine ve uluslararası kamuoyunda bilgilendirmenin daha da artırılmasına adanmıştır.

Kampanya, Hocalı Soykırımı'nda şehit olan insanların hatıralarını yaşatmayı, şehit ailelerine desteğin sürdürülmesini hedeflemektedir. Bu kampanyanın başlamasından sonra bazı ülkelerin parlamentoları tarafından Hocalı Soykırımı'nın tanınmasına ilişkin kararların alınması, bazı eyaletlerde Hocalı Soykırımı'na dönük anıtların kurulmuş olması tesadüf değildir.

“24 Şubat 2008 yılında Hollanda'da ilk Hocalı Soykırımı anıtı yapılmıştır. Daha sonra 30 Mayıs 2011 yılında ilk defa Almanya'nın Berlin şehrinde, 24 Şubat 2012 yılında Bosna Hersek'in Sarayova şehrinde, 23 Ağustos 2012 yılında Meksika'da Tlaxskoake Hocalı Meydanı'nda Hocalı Soykırım anıtlarının açılışı yapılmıştır.”

2016 yılında İsrail'de soykırım kurbanlarının hatırası için bir anıt yapılmıştır. Kardeş ülke Türkiye Cumhuriyeti'nin Ankara şehrinde 28 Mart 2014 yılında Hocalı Soykırımı'na ait bir anıt yapılmıştır. Bu anıt, Hocalı Soykırımı Hatıra Parkı'nda bulunmaktadır. Parkta, Hocalı Müzesi de bulunmaktadır.

22 Şubat 2015 yılında İzmit, 27 Şubat 2016 yılında İzmir, 9 Şubat 2018 yılında Sakarya şehirlerinde soykırım kurbanlarının

hatırasını yaşatmak için âbide ve onunla ilgili tesisler yapılmıştır. Hocalı Soykırımı anıtları aynı zamanda Türkiye'nin Uşak, Denizli, Kocaeli, İstanbul, Kayseri, Kahramanmaraş gibi şehirlerinde de yapılmıştır.

“Hocalı'ya Adalet!” uluslararası bilgilendirme kampanyası çerçevesinde yapılan dizi programlar, çeşitli dış ülkelerin siyasi ve sosyal birimleri ile yapılan bilgilendirme işleri neticesinde Hocalı Soykırımı hakkında gerçeklerin dünyaya anlatılması geniş yankı uyandırmıştır. “Hocalı'ya Adalet!” kampanyası çerçevesinde çeşitli ülkelerin parlamenterleri ve devlet kuruluşları önünde itiraz eylemleri, seminerler, gösteriler, konferanslar yapılmış, kitaplar yayınlanmış, kısa filmler çekilmiştir. Farklı farklı ülkelerde yapılan programlarda yurtdışında eğitim gören öğrencilerimizin aktiviteler yapması da bu alanda yapılan işlerin ölçeğini ve önemini artırmış ve bu kampanya güzel neticeler vermiştir. Sonuçta Hocalı olaylarını resmi bir şekilde soykırım olarak tanıyan devletlerin sayısı yıldan yıla artmıştır.

Artık bu kampanya Amerika'da, Avrupa'da Asya'da, yakın ve uzak doğu ülkelerinde, Avustralya, hatta Afrika'ya kadar uzanmış geniş bir coğrafyayı kapsamıştır.

“Hocalı Soykırımı birçok ülkede kabul edilen meclis kararlarında tanınmıştır. Bu zamana kadar Bosna Hersek'te, Kolombiya'da, Çek Cumhuriyeti'nde, Honduras'ta Ürdün'de, Meksika'da, Pakistan, Panama, Peru, Sudan, Cibuti, Guatemala, Slovenya, İskoçya, Endonezya ve Afganistan gibi ülkelerin kanun yapıcı kurumları aynı zamanda ABD'nin 20'den fazla eyaletinde oy birliği ile konu ile ilgili kararlar kabul edilmiştir. “

Meksika Senatosu Hocalı Faciasını soykırım olarak isimlendirmiş, Pakistan, soykırımı lanetleyen karar kabul etmiş, Kolombiya Parlamentosu bu olayı soykırım olarak

tanımış, Çek Cumhuriyeti, Bosna Hersek parlamentoları Hocalı Soykırımı'nı resmen tanımışlardır. Peru, Honduras, Cibuti Parlamentosu, ABD'nin 24 eyaleti Hocalı'da katilam yapıldığı gerçeğinin tanınması ile ilgili kararlar kabul etmiştir. Buna ek olarak, dünyanın 56 ülkesinin üye olduğu İslam İşbirliği Örgütü, Hocalı Faciası'nı insanlığa karşı bir suç olarak görmüş ve bunu soykırım olarak kabul etmiştir. Ayrıca bu süreç devam etmektedir. Hocalı Faciası artık dünyanın 80 ülkesinde her yıl anılmakta ve dünya kamuoyuna duyurulmaktadır.

“Hocalı soykırımı hakkındaki gerçeğin dünyaya yayılmasının, 44 günlük Vatanseverlik Savaşı sırasında adil konumumuzu desteklemek açısından özel ve siyasi öneme sahip olduğunu kaydetmek gerekir. “Hocalı'ya Adalet!” çerçevesinde yıllardır devam ettirilen çalışmaların Büyük Zaferimizde de özel bir yeri vardır.”

Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı

Mihriban Aliyeva'nın çok yönlü çalışmaları, temeli Haydar Aliyev tarafından atılan ve hâlihazırda Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından da devam ettirilen devletçilik geleneklerine ve halka sadık bir şekilde hizmet etme misyonunun büyüklüğünü göstermesi bakımından önem arz etmektedir. 21 Şubat 2017 tarihinden Mihriban Aliyeva'nın Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı görevine atanması onun büyük çaplı çalışmalarının ve teşkilatçılık kabiliyetinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

“Milli Lider Haydar Aliyev'in ölümsüz ideallerine bütün varlığı ile bağlı olan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in hayata geçirdiği çok yönlü iç ve dış siyasete her türlü desteğini veren Mihriban Aliyeva, Haydar Aliyev'in mîmarı olduğu bağımsız Azerbaycan devletini en yüksek seviyede idare etme hakkına layık bir insandır. Halkımızın kültürünün ve mânevi değerlerinin korunmasında, topluma kendi değerlerinin aşılmasında Mihriban Hanım'ın önemli hizmetleri, onu topluma itibarlı bir siyasetçi olarak taşımıştır. Mihriban Hanım, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı olarak atanmasının sebebi büyük yöneticilik tecrübesi ve halkının sevgisini kazanması ile birlikte aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nın en yakınında bulunan bir insan olması ile ilgilidir.”

Mihriban Aliyeva, 21 Şubat 2017'de Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı olarak yaptığı ilk konuşmasında şu düşünceleri dile getirmiştir:

“Günlük hayatımızda insanlığı, merhameti, karşılıklı saygıyı, nezaketi unutmamalıyız. Aksine bu mânevi değerleri

yüksek tutarak, en yüksek zaferleri elde etmek, en büyük zirvelere tırmanmak mümkündür. Sizi temin ederim ki, faaliyetlerimi bu ilkeler üzerinde inşâ etmeye çalışacağım. Ülkemizin ve halkımızın çıkarlarını her şeyin üstünde tutacağım, Azerbaycan'a onurlu bir şekilde hizmet etmeye çalışacağım."

Bugün Mihriban Hanım'ın fikirlerinin gerçek hayatta başarılı bir şekilde gerçekleştirildiğine şahit oluyoruz. Azerbaycan'ın ekonomik gelişimi ve halkımızın refahı adına ulusal hedeflere ulaşılmasına yönelik önemli bir misyonu üstlenen birinci Başkan Yardımcısı Mihriban Aliyeva, ülke başkanı İlham Aliyev'in ve halkımızın bu yüksek görevde yapılan çalışmalarla güvenini kazanmıştır.

Bütün bunlar halka sadakatle hizmet etmenin açık bir örneğidir. Mihriban Aliyeva'nın çalışmalarında, halkın mahrum kesiminin, yerinden edilmiş kişilerin, şehit ailelerinin ve gazilerin sorunlarının çözümü özel bir yer tutmaktadır.

O, Cumhurbaşkanı Birinci yardımcısı olarak ilk istişaresini kaçkın ve mecburi göçkün ailelerin hayat şartlarının iyileştirilmesine ayırmıştır. Bu istişareden hemen sonra gerekli birçok programlar hazırlanmış ve hayata geçirilmiştir. Kısa zamanda yüz binlerce kaçkın ve mecburi göçkünün ev şartları oluşturulmuş ve aynı zamanda iyileştirilmiştir.

Haydar Aliyev Vakfı, Vatan Savaşı'nda şehit olan askerlerin ailelerini ve gazilerimiz de her zaman gözetmiştir. Vakıf bu durumda olan insanların sıkıntıları ile yakından ilgilenmiş, onları rahatsız eden konuların çözümü için sürekli olarak programlar hayata geçirmiştir.

Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Mihriban Aliyeva'nın görevlendirmesi ile Haydar Aliyev Vakfı tarafından "Nisan Savaşları" zamanında ve aynı zamanda 44 günlük Vatan Savaşı'nda ağır bir şekilde yaralanan gazilerimiz, tedâvi ve

rehabilitasyon için Türkiye'ye gönderilmiş aynı zamanda bu savaşta engelli duruma düşmüş bir grup askerimize de en yüksek teknolojik protezlerin takılması sağlanmıştır.

Topraklarımızın kurtarılması uğrunda yapılan mücadeleye siyasi destek, halkımızı milli birliğe çağıran, şanlı ordumuzu zafere motive eden ve savaştan sonra devlet başkanı ile birlikte Karabağ'a çok sayıda seferler düzenleyen, dünyada gündem olan "Haribülbül Müzik Festivali"nin düzenlenmesi Mihriban Hahım'ın hizmetleri arasında özel yer tutmaktadır.

Aynı şekilde Mihriban Aliyeva'nın girişimleri ile "Haribülbül Festivali"nin Şuşa'da yapılması, Azerbaycan'ın çok kültürlü değerleri ile örnek bir ülke olduğunu bütün dünyaya göstermiştir. "Haribülbül Festivali"nden iki ay önce Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Yardımcısı Mihriban Aliyeva ve kızları Leyla Aliyeva, Şuşa'da iken Molla Penah Vâkıf'ın yıkılan kabrine gittiler. Haydar Aliyev Vakfı bu kompleksi yeniden inşa etmiş ve eski haline getirmiştir. Haydar Aliyev Vakfı'nın desteği ile Azerbaycan'ın dâhi şairlerinden olan Molla Penah Vâkıf'ın yeniden yapılan büstünün de açılışı gerçekleştirilmiştir. Şuşa, işgalden kurtarıldıktan sonra Haydar Aliyev Vakfı tarafından şairin dünyaya geldiği şehirde ilk defa "Vâkıf Şiir Günleri" düzenlenmiştir. Şiir günleri çerçevesinde Haydar Aliyev Vakfı tarafından "Karabağ Azerbaycan'ın Kültür İncisidir" ve "Yeniden Asıl Vatanda: Karabağ'ın Sanat İncileri" isimli sergileri de gerçekleştirilmiştir. Bütün bunlardan ayrı olarak Haydar Aliyev Vakfı'nın gayretleri ile 30 yıldan fazla düşman esaretinde kalan Karabağ'ın meşhur Tophane Ormanı süratle eski görkemli haline kavuşması için çalışmalar yapılmıştır.

Haydar Aliyev Vakfı'nın bir projesi çerçevesinde "Bölgesel Gelişim Derneği"nin gönüllüleri tarafından Tophane Ormanı'nda ağaç dikme çalışması yapılmıştır. Halkımızı

muhteşem zafere götüren 44 günün şerefine ülke sathında 44 adet ağaç dikim çalışması çerçevesinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Mihriban Hanım Cıdır Düzü'nde ağaç dikmişleridir. Bu çalışma ile Haydar Aliyev Vakfı, işgalden kurtarılan bölgelerde ekolojik düzenin yeniden oluşması yönünde bir dizi program başlatmıştır. Şuşa, işgal altında olduğu zaman içinde Ermeniler tarafından yıkılmış Aşağı Gövher Ağa, Yukarı Gövher Ağa, Saatli Camileri proje çerçevesinde ilk haline uygun olarak inşa edilmiştir. Her üç cami ülkenin en önemli tarihi ve kültürel abideleri listesinde olan camilerdir.

Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı'nın Vatan Savaşı'nın ilk günlerinden halka konuşmasında ifade ettiği ve her birimizin yüreğine incelik veren sözleri akla gelmektedir:

"İnşallah Yüce Allah, her bir Azerbaycanlıya Karabağ toprağını öpmeyi nasip eylesin!"

Bu mukaddes dua ve istek adeta 44 gün içerisinde kabul olundu. Anavatanımızın bir parçası olan Karabağımız, Başkomutan İlham Aliyev'in sarsılmaz iradesi, muzaffer ordumuzun kahramanlığı, halkımızın birlik ve beraberliği ile özgürlüğüne kavuşmuş oldu. Bugün ise özgür topraklarımızda büyük işler yapılmaktadır. Mihriban Aliyeva'nın başkanlık ettiği Haydar Aliyev Vakfı da bu çalışmalara yakından katılıyor ve bizzat işleri organize etmektedir:

"Bugünlerde hepimiz Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü yeniden kazanmasının gururunu ve sevincini yaşıyoruz. Yaklaşık 30 yıldır Ermenistan'ın işgali altında olan topraklarımız, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetler Başkomutanı İlham Aliyev'in önderliğinde, kahraman askerlerimizin cesareti sayesinde özgürlüğüne kavuşmuştur. Bugün sizlere Haydar Aliyev Vakfı'nın kadim Karabağ topraklarında Azerbaycan halkının milli serveti olan

dinî âbidelerimizin, camilerimizin yeniden inşâ edilmesi ile ilgili bir proje başlattığını duyurmaktan gurur duyuyorum. Proje kapsamında bölgedeki türbelerimizin yerli ve yabancı uzmanların katılımıyla restorasyonu, korunması ve yenilenmesi gerçekleştirilecektir. İşgal yıllarında Şuşa ve Ağdam bölgesinde yıkılan dini yapıların restorasyonu için ilgili çalışmalar da başlatılmıştır.

Mihriban Aliyeva, ISESCO'nun "Kadınlar ve Kızlar Bilimde Uluslararası Günü" vesilesiyle düzenlenen video konferansta konuşan Mihriban Aliyeva, işgalden kurtarılmış topraklarda çeşitli dinlerin anıtlarına da aynı tutumun gösterileceğini kaydederek şunları söyledi:

"Şu anda devleti bekleyen görevlerden biri de, kurtarılmış bölgelerin yeniden canlandırılması ve Azerbaycanlı mecburi göçkünlerin anavatanlarına güvenli bir şekilde dönmesidir. Biz bu bölgelerde okullar yapacağız. Biz sadece Müslümanlara değil, bütün dinlere ait kültür mîrasını yeniden inşâ etmek için çalışıyoruz."

Böylece Haydar Aliyev'in devlet anlayışının aktif uygulayıcılarından ve en önemlilerinden biri olan büyük vatansever Mihriban Aliyeva bu tarihi günlerde, topraklarımızın saldırgan düşmandan kurtarıldığını, vatanımızın bütünleştiği günlerde de merhamet, şefkat, devlete ve halka hizmet örneği taşıyan tarihi misyonu ile halkının yanında olarak derin bir hürmet kazanmıştır. Aynı zamanda özgürlüğüne kavuşan Karabağımızla ilgili hızlıca inşâ işlerine başlanılacağına müjdesini de vermiştir.

Gerçek vatanseverlik duygusu, vatan sevgisinden ileri gelen karşılıksız ve temiz duygular, zor ama halkın ve devletin geleceği bakımından müstesna ehemmiyet taşıyan işleri hayata geçirmeye sevk eder. Mihriban Hanım, 44 günlük

Vatan Savaşı'nda ve Büyük Zafer'den sonraki zamanlarda çok sayıda konuşmaları ile yüksek vatanseverlik, halkının en zor günlerinde onun yanında olan, acılarını paylaşan, milli ve mânevi değerlerimizle ilgili hassasiyet gösteren bir devlet insanı olarak tanınmıştır. Bir devlet insanı olarak Mihriban Hanım, 44 günlük Vatan Savaşı sırasında Gence'de, Berde'de yüzlerce masum vatandaşın ölümüne, düşmanın acımasız terör saldırılarından çocukların ve bebeklerin ölümüne şiddetli tepki göstermiştir. Bu tepkisi ile düşmanın saldırısına maruz kalmış her bir ailenin, her bir vatandaşımızın yanında olduğunu süratle göstermiştir.

Büyük zaferden sonra Başkomutanla birlikte savaş kıyafeti ile işgalden kurtarılmış topraklara gitmesi, bütün dünyaya Azerbaycan'ın galibiyet ruhunu ulaştırmıştır. Nigar, Tuti Bike, Burla Hatun, Banu Çiçek, Selcan Hatun, Nuşabe, Tomris gibi Azerbaycanlı kadınların kahramanlık ve vatanseverlik, milletseverlik, anavatanına ve toprağına bağlılığını bir kere daha kendi şahsında toplamış ve dünyaya göstermiştir. Düşmandan kurtarılmış topraklarımızda çekilen ilk görüntülerin halkımıza ulaştırılması ve yıkılmış mescitlerin ziyaret edilmesi Mihriban Hanım'ın milli değerlerimize verdiği ehemmiyetin göstergesi olmuştur.

İlk olarak Büyük Zafer'den sonra Ağdam Mescidi'nin ziyaret edilmesi, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Mekke'den getirttiği "Kur'ân- Kerim"i Ağdam Mescidi'ne hediye etmesi, Azerbaycan Cumhurbaşkanı gibi Mihriban Hanımın mescitte dua etmeleri halkımızın yüksek insani hislerle yaşadığını ve halkımıza has yüksek karakterin zaferi olmuştur.

Milyonlarca insanın kalbinde saygıya sebep olan bu ziyareti ile Mihriban Hanım, halkının en kutsal isteklerini Rabbi karşısında istemiştir. Böylece öteden beri sahip olduğumuz

topraklarımızın düşman işgalinden kurtarılmasında gösterdiği yüksek siyasi desteği, halka mal olmuş zafer müjdeli mesajları ile vatandaşlarımıza gurur yaşattmıştır.

Vatan Savaşı'ndan sonra en önemli olaylardan biri de Başkomutan'ın işgalden kurtarılmış bölgelere ziyareti olmuştur. Ağdam'la beraber Fuzûli, Cebrayıl, Kubadlı, Zengilan ziyaretlerinden sonra Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in, Mihriban Hanım ve Layla Aliyeva ile Azerbaycan'ın kültür başkenti Şuşa'ya ziyaretleri oldukça önemli idi. Devlet Başkanımızın şimdiye kadar işgalden kurtarılmış diğer bölge ve şehirlerimize yaptığı ziyaretleri gibi, Şuşa'ya ziyareti de Başkomutan'ın kalbinde yaşattığı sonsuz vatan sevgisinin ve halkına olan bağlılığının bir göstergesidir. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nun ailesi ile beraber Şuşa'ya ziyarette bulunması, Karabağ'ın gerçek sahibinin kim olduğuna dair bütün dünyaya duyurulmuş bir mesaj olarak değerlendirilmiştir. Mihriban Aliyeva şunları ifade ediyor:

“Hayatta her bir insanın yerini ve kaderini tarih belirliyor. İnsan için küçük veya büyük rol diye bir şey yoktur. İnsanın kendi kitabını yazmaya kendisi ve aynı zamanda sorumlulukları katkı sunuyor. Bu kitapta her bir kimse şahsi hayatını ve dünyasını kuran veya yıkan olarak görüyor. Kim olursan ol, bu böyle olmalıdır. Bu da bizim hayatımızdır. Dolayısı ile başkalarının yaptıklarını ve rollerini hiçbir şekilde kendi üzerimize almamalı, onların yaptıklarını biz yapmış gibi görünmemeliyiz. Çünkü sen ve dünyadaki yerin emsalsizdir.”

Bütün bunlar, Mihriban Hanım'ın, halkının mutlu ve huzurlu yaşamasına, ülkenin sürekli gelişmesine, devletin ve milli değerlerin korunmasına ve güçlendirilmesine adanmış bir ömrün ve geleceğe ışık tutan bir anlayış içinde olduğunu gösteriyor ve onun bu durumu ilkenin yolunu aydınlık yarınlara

götürüyor. Bu faaliyetlerin, iyi niyetli ve asil keyfiyetlerin toplamını karakterize eden gerçek yön ise elbette Mihriban Aliyeva'nın bağımsız Azerbaycan Devleti'nin kurucusu Milli Lider Haydar Aliyev'in ideallerinin gerçekleşmesinde Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in yakın dava arkadaşı olmasındandır.

Günümüzde Azerbaycan kadını, Mihriban Aliyeva'nın etkili bir karakterinin olması ile iftihar ediyor ve onu örnek alıyor. Anar Elekberov, Mihriban Hanım'ın bu faaliyetlerini Azerbaycan'da kadınlarla ilgili yeni bir dönem olduğunu ve milli menfaatlere dayanan çok yönlü bu çalışmalarını modern Azerbaycan kadınına toplumdaki yeri ile yeni bir durum oluşturduğunu ifade ederek şunları kaydediyor:

“Mihriban Hanım'ın milli menfaatlere dayanan çok yönlü çalışmalarını modern Azerbaycan kadınına toplumdaki statüsü ile yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. Onun şahsında Azerbaycan kadını için karakteristik bir özellik olan insanseverlik ve hassasiyet gibi özellikler müşahhas hale gelmiştir. Onu, iyiliğin, hayırsever ve merhametli olmanın sembolü olarak görüyorlar. Birçok kadın kendisini Mihriban hanıma benzetiyor. Bugün her bir Azerbaycan kadını kendi çalışmalarında Mihriban Hanım'ın çalışmalarını kendisine örnek almaktadır. Ondan örnekler alarak toplumdaki statüsünü belirlemeye çalışıyor.”

Azerbaycan'ın Yeniden Canlanması Adına

Bilindiği üzere her ülkenin gelişiminin temelinde yüksek bir hazırlık, profesyonellik, milli ve mânevi değerlere sahip insan faktörü vardır. Milli Lider Haydar Aliyev'in "Azerbaycan'ın geleceğinin eğitilmiş insanların omuzları üzerine inşa edileceğine" dair sözleri, ülkemizde eğitim alanında yürütülen kamu politikasının öncelikli yönünü oluşturmaktadır. Mihriban Aliyeva bir konuşmasında şunları ifade ediyordu: "Modern dünyada her ülkenin gelişiminde, dünya toplumuna uyumunda eğitimin rolü paha biçilemez bir gerçektir." Bundan dolayı Haydar Aliyev Vakfı, kurulduğu günden itibaren Ulu Önder'in bu alanda belirlediği görevlerin hayata geçirilmesine özel önem vermektedir. Modern devirde her bir çalışma yeni bir ideal ve bakış açısı gerektirmekte bununla beraber ilmi temele dayanan beceri ve kabiliyetlere sahip liyakatli kadroların varlığını gerekli olduğunu ifade eden Mihriban Aliyeva şunları ifade etmektedir:

"Azerbaycan son yıllarda birçok başarıya imza atmış ve zaferler kazanmıştır. Azerbaycan "Kara Altını" yani petrolü insanlık yararına bir sermayeye çevirmeyi başaran ülkedir." "Kurulduğu ilk günden beri Haydar Aliyev Vakfı ve Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Mihriban Aliyeva, kendisinin bu çok yönlü çalışmaları içinde eğitime özel ehemmiyet vermektedir. Bu yıllar içinde Haydar Aliyev Vakfı'nın girişimi ile eğitime ilgili birçok proje ve programa başlanmıştır. Vakfın hayata geçirdiği işler yeterince geniş ve kapsamlıdır."

Haydar Aliyev Vakfı'nın Başkanı Mihriban Aliyeva'nın girişimi ile eğitim alanında hayata geçirilen geniş ölçekli

projelerin uhdesinde eğitim sistemini geliştirmek ve dünya eğitim sistemleri ile uyumlu hale getirmek maksadı yatmaktadır. Ülkemizin eğitim camiası tarafından büyük rağbet ve güvenle karşılanan, son yıllarda genellikle eğitim sisteminin görüntüsünü değiştiren, “Yenilenen Azerbaycan Yeni Okul” programı özellikle ifade edilmelidir. Başarı ile uygulanan bu proje, hâlihazırda ülkemizde eğitim alanında elde edilen başarılarda önemli rol oynamaktadır. İşte bu program çerçevesinde ülkemizde üç binden fazla okul tam olarak tamir edilmiş veya yeniden yapılmıştır. Mihriban Aliyeva'nın yeni okul binalarının yapılmasına, mevcut okullar için ilave bölümlerin inşâsına ve tam teşekküllü bir şekilde tamirine, içeriklerinin modern bir şekilde donatılmasına gösterdiği dikkat ve alaka bu kurumlarda eğitim gören öğrencilerin başarısından ve orada görev yapan öğretmenlerin motivasyonundan anlaşılmaktadır. Yenilenen altyapısı ile değişen okullarda eğitimin kalitesi de önemli derecede artmaktadır. Yapılan işler 1 milyondan fazla öğrencinin eğitim şartlarının önemli derecede iyileştirilmesi neticesini doğurmuştur. Haydar Aliyev Vakfı tarafından ister Bakü'de isterse diğer şehirlerde yapılan yeni okullar ve anaokulların kullanıma sunulması törenlerinde Mihriban Aliyeva'nın bizzat katılması onun eğitime gösterdiği ilgi ve alanın bir göstergesidir.

Azerbaycan'da eğitimin gelişmesine büyük bir hassasiyetle yaklaşan Mihriban Aliyeva'nın girişimi ile Vakıf, bütün ülkede, “Yatılı Okulları Geliştirme Programı”, “Eğitime Destek” gibi programların uygulanmasını da hayata geçirerek devletin eğitim politikasının gerçekleşmesinde önemli işler görmüştür. Geniş ölçekli projelerin hayata geçirilmesi sonucunda, ülkemizin en ücra bölgelerinde her türlü donanıma sahip, öğrencilerin

ihtiyaçlarına cevap veren okullar yapılarak kullanıma sunulmuş, eğitimin bütün ülke genelinde ulaşılabilirliği ispatlanmıştır.

Bu şekilde modern okullar, eğitim için yeni ufuklara açmakta, öğrencilere yeni imkânlar vermektedir. Bu projeler son yıllarda Azerbaycan vatandaşları için birlikte eğitim imkânlarının oluşturulmasını, genç neslin bilgi edinmesini ve ülkemizin dünya eğitim sistemine uyumunu öncelikli konulardan biri olarak gören Haydar Aliyev Vakfı, gerçekleştirdiği birçok programla bu konunun önemini ortaya koymaktadır.

Eğitim kurumlarında direk olarak eğitimin kalitesinin iyileştirilmesine yönelik girişimler, okulların araç ve öğretilerinin ders materyalleri ile donatılmasını gerekli kılmıştır. 2004 yılından başlayarak Vakfın desteği ile her yıl mecburi göçkün ailelerin okula kaydolma çocuklarına okul çantaları ve ders materyalleri hediye edilmiştir.

Ülkemizde okul öncesi eğitim kurumlarının geliştirilerek modernleştirilmesi, geleceğimiz olan yavruların sağlam bilgi ile yetişmesi de Haydar Aliyev Vakfı'nın her zaman dikkat merkezinde olmuştur. Son yıllarda bu alanda Vakıf tarafından oldukça önemli projeler uygulanmıştır. Azerbaycan'da okul öncesi eğitim kurumlarına artan talep dikkate alınarak Vakıf, 2004 yılında "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Gelişimi" programını hayata geçirmiştir. Program çerçevesinde okul öncesi eğitim kurumlarının tamiri, yeni binaların yapılması, eğitimin, sağlık hizmetinin, yiyeceklerin kalitesinin artırılması ve diğer konuların çözümü sağlanmıştır. Son yıllarda ülkemizde yüzlerce anaokulunun yapılması, Azerbaycan devletinin geleceğimiz olan çocuklarımızın vatanına layık nesiller olarak yetişmesine verdiği önemini göstermektedir.

Bilindiği üzere modern dünyada ilim, teknoloji ve yenilikler toplumun sosyal gelişimini ilerletici bir güç haline

gelmiştir. Bu yön, Haydar Aliyev Vakfı'nı ve onun Başkanı olan Mihriban Aliyeva'nın eğitim gören öğrencilerin modern bilgi ve becerilerinin, XXI. asrın gerektirdiği yetkinliklerin gelişmesinde önem arzeden interaktif eğitim yaklaşımlarının ülkemizin eğitim kurumlarında geniş bir şekilde uygulanması şeklinde kendini göstermektedir. Mihriban Aliyeva'nın Haydar Aliyev Vakfı'nın himayesi ile dünyada rağbet gören STEAM yaklaşımının okullarımızda uygulanmaya başlanması son yılların en başarılı yeniliklerinden biridir.

Ülkemizin karşı karşıya kaldığı pandemi şartlarına rağmen Haydar Aliyev Vakfı tarafından "STEAM Azerbaycan" projesinin kapsama alanı genişletilmiştir. Şüphesiz ki, Haydar Aliyev Vakfı'nın ve Başkanı Mihriban Aliyeva'nın girişimleri ile hayata geçirilen bu proje artık verimli sonuçlarını vermektedir. Bundan başka, Mihriban Aliyeva çocukların ve gençlerin kabiliyetlerinin ortaya çıkması, onların her yönlü bilgiye sahip bir vatandaş olarak yetiştirilmesi için hizmet eden diğer çok yönlü projelerin de himâyedarı olmuştur.

Böylece 2004 yılında "Milli Lider Haydar Aliyev'in parlak ideallerinin ışığında ortaya konulan Haydar Aliyev Vakfı ve Başkanı Mihriban Aliyeva'nın öngörülere, Azerbaycan eğitim sisteminin geliştirilmesine, liyakatli kadroların yetiştirilmesine hizmet etmektedir

Mihriban Aliyeva'nın milli duygularından ileri gelen stratejik ehemmiyete sahip görevlerin gerçekleşmesine hizmet eden, milli menfaatlere dayanan verimli çalışmaları ile halkımızın sevgisini kazanmıştır."

Mihriban Hanım'ın ve Başkanı olduğu Haydar Aliyev Vakfı'nın eğitim alanında yaptığı işler sadece ülkemiz ile sınırlı değildir. 2008 yılında Vakfın ve Mihriban Aliyeva'nın girişimleri

ile Pakistan'ın Muzafferabad şehrinin Rara bölgesinde kızlar için ortaokul binası yapılmıştır.

2005 yılının Ekim ayında meydana gelen deprem neticesinde kullanılmaz hale gelen okulun öğrencileri derslerini çadırlarda ve açık alanda yapmak zorunda kaldıkları bir zamanda Haydar Aliyev Vakfı güzel bir teşebbüsle yardıma koşmuştur.

Değeri 750 bin dolar olan proje çerçevesinde kısa zamanda yapılan eğitim kurumu faaliyetlerine başlamıştır. Haydar Aliyev Vakfı'nın Pakistan'da yaptırdığı bu okul binası, Vakfın "Eğitime Destek Projesi" çerçevesinde dış ülkelerde yaptırdığı ilk eğitim kurumudur. Ayrıca Vakıf, Rusya'nın Heşterhan vilayetinde de okul binası yapmıştır. Mihriban Aliyeva'nın Azerbaycanla birlikte, isimlerini ifade ettiğimiz ülkelerde, aynı zamanda Romanya, Hollanda ve Mısır'da kısaca ihtiyaç duyulan bütün ülkelerde eğitimin kalitesini yükseltme gayretleri bu iyi niyetli çalışmaların devamı olarak değerlendirilmelidir.

Şefkat ve Merhamet Sembolü

Azerbaycan'da çocukların sağlıklı büyümeleri, onların vatana layık bir nesil olarak yetişmeleri, iyi bir eğitim almaları her zaman devletin dikkat merkezinde tuttuğu öncelikli konulardan biri olmuştur. Bütün bunların sağlanmasında Haydar Aliyev Vakfı'nın rolü çok büyüktür.

Çocukların haklarının korunması, onlara en yüksek derecede dikkat gösterilmesi için Haydar Aliyev Vakfı, uluslararası kurumlarla, en önce BM'nin Çocuk Vakfı ile çok başarılı işbirlikleri yapmış ve bu yönde bir dizi önemli programlar hayata geçirmiştir. Toplumun sosyal ve kültürel gelişiminde devletin hayata geçirdiği programlara her zaman destek olan Haydar Aliyev Vakfı, çocukların sağlıklı büyümeleri, sosyal sorunlarının çözümü için imkânlar oluşturmuş, özel kabiliyetli çocukların ortaya çıkması için önemli çalışmalar yapmıştır. Özellikle anne ve babaları ayrı olan çocukların himayesi, bilgi ve becerilerinin artırılması ile ilgili birçok projeler hayata geçirmektedir. Mihriban Aliyeva, anne-baba himayesinden yoksun ve özel ilgiye muhtaç çocuklara her zaman ilgi göstermiş, onları günlük ihtiyaçlarını, eğitimlerini hatta daha sonraki yıllarda ev ve iş sahibi olmaları noktasında da desteklerini sürdürmektedir. Mihriban Hanım'ın girişimleri ile hazırlanan ve Haydar Aliyev Vakfı'nın gerçekleştirdiği "Çocuk Evleri ve Yatılı Okulların Gelişimi" programı çerçevesinde ülke genelinde 40'tan fazla çocuk okulu esaslı bir şekilde yapılmış, modern teçhizatlarla donatılmış ve ek binalar yapılarak uygun şartlar oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu program çerçevesinde çocuk evlerinde eğitim almış 18 yaşından büyük

olan kızlar için yeni meskenler inşa edilmiştir. “Benim isteğim şudur; Azerbaycan’da her bir çocuk mutlu olsun. Bundan dolayı biz çocuklarımızı, yavrularımızı, sevgi ve merhametle büyütmeliyiz.” diyen Mihriban Aliyeva, ülkenin geleceği olan her bir çocuğa kendi evladı gibi bakmaktadır.

Mihriban Aliyeva’nın girişimleri ile her yıl Dünya Azerbaycanlılar Birlik Günü ve Yeni Yıl Bayramı öncesinden çocuk evlerinin, yatılı okulların öğrencileri ve özel ilgiye muhtaç çocuklar için şenliklerin düzenlenmesi unutulmaz bir geleneğe dönüşmüştür. Her defasında çocuklar onların büyük himayedarı Mihriban Aliyeva Hanım’ın etrafına toplanıyorlar. O da bu çocukları bağrına basıyor ve onlara büyük sevgisini gösteriyor ve onlarla sohbet ediyor.

Anar Elekberov şunları ifade ediyor: Mihriban Aliyeva’nın çok yönlü çalışmalarında çocuklara ilgi konusu her zaman çözüm ortaya koyan bir yer tutmakta ve onun bu konudaki çalışmalarının asıl gayesini oluşturmaktadır. Onun çocuklara sevgisi sınırsızdır. Şimdi bütün çocuklar bu sevgiyi ve ilgiyi hissetmektedirler. Tesadüf değildir ki, Haydar Aliyev Vakfı’nın çoğu projesi, ister eğitim alanında isterse sağlık alanında olsun, hepsi çocuklara yönelik yapılmıştır. Mihriban Aliyeva, bu projelere özel ilgi gösteriyor. “Çok basit bir isteği var; O bütün çocukları mutlu görmek istiyor. Mihriban Hanım’ın çocuk evlerindeki yavrularla görüşmelerinden sonra kalbinde meydana gelen hüzne çok defa şahit oldum. Çocuk evleri ve yatılı okulları ziyaret ederken her bir ayrıntıya dikkat eder, mutlaka mutfağa bakar, çocukların yedikleri ile ilgilenir ve bütün şartları gözden geçirir. Bugün anne-babasından mahrum çocuklar onun sayesinde ilgiye mazhar oluyor ve sözün gerçek manası il onlar için aile ortamı oluşturuluyor.”

Böylece Haydar Aliyev Vakfı, kurulduğu günden itibaren hayırsever aynı zamanda insani değerlere dayanarak çocuklara gösterdiği özel dikkati, faaliyetlerinin başına koymuştur. Vakfın bu yönde devletin faaliyetine her taraflı desteğe dayanan kıymetli projeleri diğer kurumlara örnek olmuştur. Vakfın bu alanda yaptığı çalışmaların gerçek motivasyon unsurunu, insanlara gösterdiği sevgi ve karşılıksız hayır işleri oluşturmaktadır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Mihriban Aliyeva, bütün konuşmalarında şu fikri defalarca vurgulamıştır:

“Çocuklar Azerbaycan'ın yarınıdır. Gelin onların sorunlarına kayıtsız kalmayalım.”

Toplumda merhamet ve hayırseverliğin gerçek adresine dönüşmekle beraber, milli menfaatler bakımından bir dizi stratejik projeleri kısa zaman içinde başarı ile gerçekleştiren Haydar Aliyev Vakfı'nın 18 yıllık çok yönlü faaliyetleri içinde çocuklara gösterdiği dikkat çok büyük önem arz etmektedir.

İnsanî Değerlere Sadakat

Hayırsever ve asil milletimizin büyük saygısını kazanmış olan Mihriban Aliyeva, toplumumuzda insani ideallerin yılmayan savunucusu ve girişimcisi olarak tanınmıştır. Mihriban Aliyeva'nın girişimi ile Haydar Aliyev Vakfı tarafından af planının hazırlanması ve parlamantoya sunulması, halkımız tarafından alkışlanan bir olay olmuştur. Son yıllarda Haydar Aliyev Vakfı'nın Başkanı Mihriban Aliyeva'nın girişimi ile kabul edilen dört tane af kanunu, 40 bin 412 kişiyi kapsamaktadır. Vakfın af girişimleri ülkemizde ceza hukukunun liberalleşmesi, cezanın önlenmesi bakımından aynı zamanda mahkûmların sayısının azaltılması sonucuna götüren gerekli bir dönüşüm olmuştur.

Bu girişim, aynı zamanda ülkemizde sosyal ve siyasi istikrarın korunmasına da yardımcı olmuştur. Mihriban Aliyeva tarafından ileri sürülen bu teklifler Azerbaycan vatandaşının haklarının korunması yönünde hayata geçirilen devlet politikasının bir parçası ve insani değerlerin korunması olarak değerlendirilmektedir. Haydar Aliyev Vakfı'nın girişimi ile ilan edilen aflar, binlerce insanı özgürlüğe kavuşturmuş, onların dönmesini hasretle bekleyen annelerin, çocukların büyük sevincine sebep olmuş, nice ailelerin sevincine, mutluluğuna vesile olmuştur.

Mihriban Aliyeva şunları ifade ediyor:

"Her bir toplumda merhamet, insanperverlik gibi konular birinci öncelik olmalıdır. Bir toplumda hem devlet kurumları hem de vatandaşlar bu prensipler temelinde kendi hayatını temellendirirse o zaman o toplum gelişmiş ve başarılı olmuş bir toplum haline gelir. Merhamet sadece zor duruma düşen

insanlara yardım elini uzatmak değildir. Merhamet bazen zor ve sorumluluk isteyen bir kararı kabul etmeyi gerektirir. Bir defa hataya düşmüş insanların affolunma hakkı vardır. Bugün biz yeniden toplumda kendi yerlerini tutmaları ve liyakatli bir hayat yaşamaları için onlara bir kere daha şans vermeliyiz.”

Azerbaycan'da 11 defa af ilan edilmiştir. 2007 yılında Milli Lider Haydar Aliyev'in hatırasına hasrolunmuş, 2009 yılında Nevruz Bayramı dolayısı ile 2013 yılında Milli Lider Haydar Aliyev'in 90. yaşı dolayısı ile ve 28 Mayıs 2016 yılında Cumhuriyet Günü münasebeti ile hayata geçirilmiş aflar Haydar Aliyev Vakfı'nın Başkanı Mihriban Aliyeva'nın girişimleri ile gerçekleştirilmiştir. Hatırlatmak gerekir ki, Ulu Önder Haydar Aliyev'in 1993 yılında iktidara geldikten sonra Azerbaycan'da hayata geçirilen insancıl siyasetinin gerekli yönlerinden biri suç işlemiş ancak bu suçunu itiraf etmiş aynı zamanda pişman olmuş kişilere karşı insancıl davranma ve onların affedilmesi olmuştur. İşte bu politikanın sonucunda 1995-2021 yılları arasında önce Haydar Aliyev sonra da İlham Aliyev tarafından 67 af kanunu kabul edilmiştir. Bu af kararlarının sonuçları Haydar Aliyev Vakfı Başkanı Mihriban Hanım'ın milletvekilliği döneminde gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak Mihriban Aliyeva, milletvekili olduğu yıllarda 117 bin kişinin af kararı kabul edilmiştir. 2009 yılında Nevruz Bayramı dolayısı ile Milli Meclis'e af kararının kabul edilmesi teklifini sunan Miriban Aliyeva, kararın kabul edildiği tarihte çok kıymetli düşüncelerini ifade etmiş ve şunları kaydetmiştir:

“Bu önemli bir gerçektir ki Allah'ın insana verdiği ömür, her şeyden yüce ve kıymetlidir. Her bir insan özgür yaşamaya layıktır. Aynı zamanda her bir insan, ömrünün ve kaderinin belirleyicisidir. Hata işlemiş, yolunu şaşırılmış insanlara hayatta yeni şanslar vererek, onları affedip topluma kazandırarak

onlara yeniden hayatın, özgürlüğün kıymetini anlamaları konusunda yardımcı olmaya çalışıyoruz. Merhametli olmak, geniş gönüllülük ve hayırseverlik, affetme kabiliyeti her zaman en yüksek insani değerlerden biri olarak değerlendirilmelidir.”

Böylece Haydar Aliyev Vakfı, 18 yıllık çalışmaları döneminde insanseverlik ve insanlık ideallerini rehber ederek ilgiye ve yardıma muhtaç insanlara her zaman yardım etmiştir. Mihriban Hanım'ın girişimleri ile mütemediyen af kararlarının imzalanması, af kanunlarının kabul edilmesi, devletin kendi vatandaşlarına verdiği değerin açık göstergesidir.

Affolunan vatandaşlar, devletin onlara olan inanç ve güvenini her zaman hissetmişlerdir. Bu ise onları devlete layık vatandaş olmaya sevk ediyor. Aynı zamanda onlar binlerce insanı kapsayan af kararlarına ve af kanunlarına, insancıl adım attığından dolayı İlham Aliyev'e ve Mihriban Aliyeva'ya teşekkürlerini ifade ediyorlar. Vatan Savaşı'nda kazanılmış tarihi Zafer'in birinci yıl dönümü ile ilgili Zafer'in mimarı İlham Aliyev tarafından Milli Meclis'e sunulan ve parlamento tarafından kabul edilen tarihimizin en büyük af kararının uygulanması da, ifade edilenleri bir kere daha tasdik etmektedir. Şanlı galibiyetin birinci yıl dönümünü yaşadığımız zaman bile böyle takdire layık bir adımın atılması, Ulun Önder Haydar Aliyev'den başalayarak ülkemizde hayata geçirilen insancıl siyasetin devam ettiğini göstermektedir.

Kader Günlerinde Halkının Yanında

Azerbaycan halkı ülkemiz için kader günlerinde Mihriban Aliyeva Hanım'ın hayata geçirdiği bütün işlerin, dikkat ve kaygısının, insanların hayatına dikkatli münasebetinin canlı şahidi olmuştur. Dünyayı sarmış pandemi ile mücadele döneminde de kendi misyonunu, işlerine sadakatini bir kere daha göstermiştir. Mihriban Aliyeva iki defa halka konuşma yaparak, herkesi “Görünmez Düşman”la mücadelede birlik ve beraberlik yapmaya çağırmıştır.

Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı'nın “Evde Kal, Sağlıklı Kal” temalı girişimi, ülkemizde büyük destek görmüştür. Onu halka konuşmasında şu ifadeler dikkat çekmiştir:

“Bütün vatandaşlarımızı vatandaşlık sorumluluklarını göstermeye, Bakanlar Kurulu'ndaki operasyonel personelin tavsiyelerine ve isteklerine sıkı sıkıya uymaya çağırıyorum. Hepinizden rica ediyorum ki, yaşlılarınızı koruyun! Virüse yakalanmış insanların çoğunluğunda bu salgın hafif bir şekilde geçiyor ve neticesi olumlu oluyor. Daha çok yaşlı insanlarda, kronik hastalıkları olanlarda ve bağışıklık sistemiz zayıf olanlar risk grubuna giriyorlar. Biz Azerbaycanlılar, her zaman büyüklerimize özel ilgi ve saygı ile yaklaşmışız. Onları korumuşuz. Eminim ki karşı karşıya kaldığımız bu durumda biraz daha dikkatli olacağız. Bugün dikkatsiz olmamız büyük felakete sebep olabilir. Eminim ki halkımızın en güzel özellikleri olan ruh yüksekliği, merhamet ve şefkat, inanç ve sevgi gibi özellikleri sayesinde biz bu salgının üstesinden geleceğiz.”

Mihriban Aliyeva'nın önemli gayretleri sonucunda Azerbaycan, salgının ilk ve oldukça tehlikeli zamanlarında en az sayıda kayıplarla işin içinden çıkmıştır. Sert karantina tedbirleri sayesinde koronavirüsün yayılma hızı azaltılmış, kısa zaman içinde tehlikeli salgına karşı verimli mücadele stratejisi hazırlanmıştır. Küçük ve orta ölçekli iş sektörlerine destek aynı zamanda insanlara sosyal yardım maksadı ile devlet tarafından 3 milyar manattan fazla program paketleri hazırlanmıştır.

Mihriban Aliyeva'nın halka konuşmaları, "Instagram" sayfasında yaptığı samimi paylaşımlar, mânevi desteğin önemli ve güzel örneklerindedir. Mihriban Hanım konuşmalarında, halkımızın ruh yüksekliği, merhamet ve şefkat, inanca ve sevgi gibi güzel özellikleri sayesinde bu önemli hadisesinin üstesinden gelebileceğine emin olduğunu vurgulamıştır. Mihriban Aliyeva, herkesi devlet tarafından alınan tedbirlerin gerekliliğini anlamaya, vatandaşlık sorumluluğunu göstermeye davet ederek şöyle demiştir:

"Bu tür durumlarda birbirimizi destekleyerek, anlayış göstererek kaderin hükmü ile yüzleştığımız bu korkunç sınamadan yüzü ak çıkarak koronavirüse karşı galip geldikten sonraki hayat için herkesi koruyabiliriz. Bu galibiyet mutlaka olacaktır. Ben buna inanıyorum."

Mihriban Aliyeva'nın emri ile Haydar Aliyev Vakfı ülkede ilan edilen karantina zamanında "Biz Birlikte Güçlüyüz" teması ile çalışmalar yapmıştır. Bu faaliyetler çerçevesinde 200 binden fazla aileye gıda yardımlarının dağıtılması da bu vakfın misyonunu ortaya koymuştur.

Pandemi sebebiyle ülkemizde yaşanan sıkıntı zamanı Mihriban Aliyeva'nın kabiliyeti sayesinde yönetim birliği

sağlanmıştır. Onun emrine esasen Haydar Aliyev Vakfı tarafından salgın döneminde ailelerin sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, gıda ve sağlık ürünleri gibi yardımların yapılması da gerçekleştirilmiştir. Haydar Aliyev Vakfı Azerbaycan'da koronavirüsün yayılmasını engelleme yönünde devlet tarafından hayata geçirilen tedbirlere de katkı için Koronavirüsle Mücadeleye Destek Fonu'na 500 bin manat yardımda bulunmuştur. Haydar Aliyev Vakfı her zaman himayesine aldığı birçok kuruma koronavirüsle ilgili destek sağlamıştır.

Mihriban Aliyeva'nın emrine esasen, Vakıf tarafından Bakü'de ve bölgelerde bulunan çocuk evlerine, yatılı okullara, emekli olmuş kişilere, Çocuk Psiko-Nöroloji Merkezine, aynı şekilde Bakü'de ve bölgelerdeki psiko-nöroloji sosyal hizmet kurumlarına koronavirüsle mücadelede dezenfektan, maske ve diğer koruyucu ürünlerden oluşan yardımlar yapılmıştır.

Pandemi ile mücadeleye katılan sağlık personeli için gerekli kurslar düzenlenmiştir. Bu personele destek maksadı ile Çin, İtalya ve Rusya'dan yüksek ihtisas sahibi doktorlar davet edilmiş, onların Azerbaycanlı sağlık personeli ile birlikte çalışmaları için ortam oluşturulmuştur. Bu çalışmalara Haydar Aliyev Vakfı'nın çalışanları ve onlarla birlikte devlet ve özel sektör temsilcileri de katılmıştır.

Virüse yakalanmış birçok tanınmış kişilere, Mihriban Hanım'ın emrine esasen yakından destek verilmiş ve onların gerekli sağlık hizmetlerini almaları sağlanmıştır. Bütün bunlar Mihriban Aliyeva tarafından gösterilen ilginin, sevginin ve merhametin bir nümunesidir. Mihriban Hanım, salgın döneminde her bir insanın adeta umudu olmuştur. Onun halka dönük bütün konuşmalarında koronavirüsten kurtulmanın en

basit kurallarına uyulması noktasında yaptığı konuşmalardan biri şöyle di;

Mihriban Aliyeva'nın "Ben size bir evlat, bir eş, bir anne ve bir büyükanne olarak sesleniyorum! Kalbimin derinliklerinden gelen ve her birinize ulaşan bu sözlerimi tutup beni anlayacağınızı ümit ediyorum!" gibi konuşmaları salgın döneminde her bir vatandaşımızın kalbinden geçen sesler olarak değerlendirilmektedir.

Medeniyetimizin Hâmisi

Azerbaycan'ın devlet siyasetinin gerçek istikametlerinden biri, milli ve mânevi değerlerin, tarihi ve kültürel mîrasın korunması, aynı zamanda dünya kültür mîrasının uluslararası ölçekte muhafaza edilmesine destek vermektir.

Ülkemizde bağımsızlığın ilk yıllarından beri kültürün gelişmesine devlet desteği süreklilik arz eden bir durum olmuştur. Diğer alanlarda olduğu gibi Ulu Önder Haydar Aliyev'in banisi olduğu başarılı kültür siyaseti, olumlu neticeler vermiştir. Ulu Önder'in ölümsüz idealleri, ülkemizin kültür hayatında ortaya çıkan köklü değişikliklerin ve büyük yükselmenin temelini oluşturmuştur. Bu ideallerin gerçekleşmesi ile Azerbaycan kültürü şimdi bile yeni reformlar devrini yaşamaktadır.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kültürümüze olan ilgisi sonucu 14 Nisan 2014 tarihli 273 numaralı kararnamesi ile "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kültür Konsepti"nin kabul edilmesi bu alanın gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Bu çalışmalarda dikkate alınan görevlere uygun olarak son yıllarda Haydar Aliyev Vakfı kültür alanında Milli Lider'in idelallerini gerçekleştirme girişimleri ile çalışmalarını ortaya koymuştur. Vakıf tarafından Azerbaycan'ın zengin ve toleranslı tarihi mîrasının, tarih ve kültür anıtlarının araştırılması, korunması ve tanıtılması için ülke genelinde sistemli çalışmalar yapılmıştır. Haklı olarak Mihriban Aliyeva'nın kültür alanında çalışmaları ister ülkemizde isterse ülke dışında Azerbaycan medeniyetinin hâmisi olarak değerlendirilmektedir. Haydar Aliyev Vakfı kurulduğu ilk günden itibaren Azerbaycan milli unusurlarının, kültür varlıklarının ve tarihi mîrasının korumasını faaliyetlerinin merkezine koymuştur.

Mihriban Hanım 17 yıldan beri UNESCO'nun iyi niyetli elçisi olarak kültürel mîrasın tanıtılması ve korunması misyonunu şerefle yerine getirmektedir. Aynı zamanda ISESCO'nun da iyi niyet elçisi olarak Azerbaycan tarihini ve kültür mîrasını, ülkemizin kendisine has gerçekleri dünya kamuoyuna ulaştırmak yönünde sürekli faaliyetler yapmaktadır. İşte bu gayretlerin sonucu olarak İçerişehir, Şirvanşahlar Sarayı, Kız Kalesi, Gobustan Kaya Resimleri, Han Sarayı ve Şeki'nin tarihi yapıları UNESCO'nun Dünya Kültür Mîrası Listesi'ne dahil edilmiştir. Aynı şekilde "Muğam ve Âşıklık Sanatımız, Kemeçe telli Müzik Aleti Hazırlama ve İcra Sanatı", "Dede Korkut Destanı", Azerbaycan Kelayağı Sanatı, Somut Olmayan Kültür Mîrası Temsili Listesi"ne alınmıştır. Bakü'nün 2009 yılında "İslam Medeniyeti Başkenti" ilan edilmesi Azerbaycan medeniyetinin dünyaya entegre olması yönünde çok önemli bir adım olmuştur. Geleneksel olarak Bakü'de yapılan medeniyetler arası diyalog formu, BM'nin VII. Medeniyetler İttifakı Küresel Formu, Azerbaycan medeniyetinin dünyaya entegre olması ile ilgili oldukça önemli programlardır.

Bütün bunlar devletin kültür siyasetini oluşturan önemli faaliyetlerdir. Mihriban Aliyeva'nın kültür alanında yaptığı faaliyetlerinin diğer önemli yönlerinden biri de Azerbaycan kültürünün, ilminin ve sanatının önemli temsilcilerinin uluslararası ölçekte tanıtılmasıdır. 2005 yılında Haydar Aliyev Vakfı'nın girişimleri ile Bakü'de ve Paris'te Azerbaycan'ın dâhi bestecisi Üzeyir Hacıbeyli'nin 120. Sanat Yılı adına resmi kutlamalar yapılmıştır. Aynı zamanda Paris'te UNESCO çerçevesinde büyük kimyacı, ilim adamı ve akademisyen Yusuf Memmedeliyev'in 100. Akademik yılına adanmış programlar yapılmış aynı şekilde dünyaca tanınan Mstislav

Rostropoviç ve onun eşi, opera sanatçısı Vinevskaya'nın birlikte sanat faaliyetlerinin 50. Yılına hasredilmiş albümler hazırlanmıştır.

2005 yılında Paris'te UNESCO'nun merkezinde Haydar Aliyev Vakfı'nın yayınladığı "Karabağ Hânendeleri" müzik albümünün tanıtım toplantısı yapılmıştır. Azerbaycan 2019 yılının Temmuz ayına UNESCO'nun Dünya Mîras Komisyonu'nun 43. Toplantısına başarılı bir şekilde ev sahipliği yapmıştır. Devlet, bağımsızlığının ilk yıllarından beri Azerbaycan kültür mîrasının, milli folklor örneklerinin, kültür anıtlarının korunması ile ilgili kendisi için bu kültür mîraslarının korunması ve güvenliğini önceliklerinden biri olarak ilan etmiştir.

Şunu ifade etmek gerekir ki, kültür ve tarihi anıtların korunması bir dizi uluslararası hukuki antlaşmalarla düzenlenmektedir. Bu manada Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 23 Mayıs 2007 tarihli kararnamesi ile tasdiklenmiş, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Milli Güvenlik Anlayışında" Azerbaycan halkının milli ve mânevi değerlerinin temelini oluşturan maddi ve mânevi değerlerin korunmasının hukuki altyapısı oluşturulmuştur.

Samed Vekilov çok haklı olarak şunları ifade ediyor:

"Azerbaycan Cumhuriyeti milli güvenlik siyasetinin ana istikameti belirlenirken ilim, eğitim, kültür siyaseti ve mânevi değerlerin korunmasını özellikle vurgulayarak Azerbaycan halkının kültürünün, mânevi değerlerinin korunmasına, tetkik imkânlarının artırılmasına, içeriden ve dışarıdan gelen tehditlerden korunmasına, ilerlemeyi ve gelişmeye yönelik stratejiyi kendisine hedef olarak belirlenmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin milli menfaatlerinin gerçek yönleri belirlenirken Azerbaycan halkının kültürleri ve tarihi mîrasının ve

mânevi değerlerinin korunması, aynı zamanda insani değerlerle zenginleştirilemesi, dilini, kendini idrak, vatanseverlik ve milli aidiyet duygusunu, entelektüel potansiyelin geliştirilmesi asıl hedef olarak belirlenmiştir. Azerbaycan halkının kendisine özgü değerlerinin korunması ve yayılması problemini içinde barındırmakla beraber bu konunun iki yönünü belirlemiştir:

1. Azerbaycan halkının kültürel mîrasının (folklor ve somut olmayan mîras), maddi ve mânevi değerlerinin korunması;

2. Azerbaycancılık ideolojisinin teşvik edilmesi, milli değerlerin güçlendirilmesi.”

Samed Vekilov, folklor örneklerinin hukuki olarak korunmasının ulusal ve uluslararası kanunlar çerçevesinde öğrenilmesi, hukuki korumaya dair önceliklerin ve stratejik hedeflerin belirlenmesi, somut olmayan kültürün korunmasında en gerekli ve güncel konular olduğunu ifade etmiştir:

“UNESCO’nun 2003 yılında kabul ettiği “Somut Olmayan Kültür Mîrasının Korunması” hakkında Uluslararası Kongrede, dünya ve Azerbaycan folkloru karşısında yeni görevler belirlemiştir.

Kongre, bu alanlarda meydana gelen mânevi kültür mîrasının araştırılmasını, bir araya getirilmesini, arşivinin oluşturulmasını ve ilgili merkezlerin yapılmasını, müzelerin açılmasını, eğitim kurumlarında ders olarak verilmesini, kitle iletişim araçlarında faydalı kültür değerleri olarak tanıtılmasını ve nesiller arasından oluşan irtibatsızlığın ortadan kaldırılmasına hizmet gibi değerlendirilmesini gaye olarak görmektedir.

UNSECO’nun “Somut Olmayan Kültürün Korunması” hakkında Uluslararası Kongre mânevi kültür mîrası ile maddi kültür mîrası arasındaki ilginin gerekliliği vurgulanmakla dünya

kültür mîrasının korunması, tanıtılması ve gelecek nesillere ulaştırılması ile ilgili ilmi alana yeni fikirler vermektedir.

Folklorik örneklerin ve somut olmayan kültürel mîras anlayışlarının organik olarak birbirine bağlanması ve bu alanda ulusal ve uluslararası mevzuatın uzlaşması, uluslararası kültür hukuku için en önemli ve güncel bir konudur. Bu nedenle, bu sorunun tüm yönlerinin incelenmesi ve belirlenen görevlerin, yani folklorik örneklerin yasal olarak korunması, somut olmayan kültürel mîrasın gelecek nesillere ulaştırılması, savunulması ve aktarılması olarak değerlendirilmelidir.”

UNESCO Sözleşmesi'nin “Maddi Olmayan Mîrasın Korunmasına İlişkin” 1. maddesinde, yasanın amacının aşağıdaki gibi tanımlanması tesadüf değildir:

-Somut olmayan kültürel mîrasın korunması;

-İlgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mîrasa saygısının sağlanması;

-Maddi olmayan kültürel mîrasın yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde önemi ve etkileşimi hakkında farkındalığın artırılması ve onun karşılıklı olarak kabul edilmesinin sağlanması;

- Uluslararası işbirliği ve yardım sağlanması.

“Modern çağda kültürel mîrasın korunması devlet sınırlarının ötesine uzanmakta ve uluslararası öneme kavuşmaktadır. Doğal olarak, sorunun uluslararası alana girmesinin de uygun uluslararası yasal düzenlemenin varlığını gerektirmesi de zaruri bir durumdur. Uluslararası yasal düzenlemeyi gerekli kılan bir dizi faktör vardır. İlk faktör, kültürel mîras alanlarının tanımlanması ve kaydedilmesidir.

Hangi zenginliklerin kültürel mîras alanları olarak belirlenmesi, devletlerin egemen yetkinliğine göre olduğu düşünülse de, bunun kriterleri, ilgili mülklerin dünya mîrası

listelerine dâhil edilmesinin şartları, uluslararası hukuk normlarına göre belirlenir.”

Azerbaycan Cumhuriyeti kendi bağımsızlığını elde ettikten sonra uluslararası hukukun bağımsız subjektifliği olarak UNESCO'nun eşit haklara sahip üyesi haline gelmiştir. 18 Kasım 1996 yılında Azerbaycan ile UNESCO arasında işbirliğine dair mutabakatın imzalanması ile Azerbaycan UNESCO ilişkileri dinamik bir aşamaya gelmiştir. Bu dönem Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Birinci Yardımcısı Mihriban Aliyeva'nın çalışmaları ile alakalı bir durumdur. 1995 yılından beri Mihriban Hanım'ın başkanlık ettiği Azerbaycan Kültürünün Dostları Vakfı'nın aracılığı ile Azerbaycan kültürünün dünyaya tanıtılması yönünde başarılı çalışmalar yapmıştır.

Mihriban Aliyeva, Azerbaycan kültürünün korunması, bilinmesi ve tanıtılmasındaki hizmetlerinden dolayı UNESCO'nun 11 Eylül 2004 tarihinde UNESCO'nun iyi niyet elçisi olarak atanmıştır. Mihriban Aliyeva, bu törende Azerbaycan halkının kültür mîrasını şu şekilde ifade etmiştir:

“Azerbaycan çoğu zaman Batı ile Doğu arasında köprü olmuştur. Bu, tarihi İpekyolu döneminden ülkemizin coğrafi, siyasi bir duruma sahip olması ile ilgilidir.”

“Azerbaycan asırlara yayılan tarihi boyunca sadece ulaşım yolu olarak değil aynı zamanda medeniyetlerin birbiri ile irtibatında kendi sözünü söylemeye muktedir bir ülke olarak bilinmiştir.”

“Ben ülkemizde oluşan bu kültür zenginliğinden ve kültür ortamından dolayı iftihar ediyorum. Biz kendi kültürümüzün, geleneklerimizin, tarihi mîrasımızın tekrarı olmayan incilerini koruyarak dünya kültürünün birer numunesi olarak kabul

etmişiz. Bugün biz çeşitli halkların kültür unsurları ile milli kültürümüzü oluşturan unsurlar arasında benzerliğin olduğunu görüyoruz. Bu elbette ki tesadüf değildir. Bu süreçlerin arkasında toleranslı duruşu ile medeniyetler arasında köprüler oluşturabilen Azerbaycanlıların birçok nesli yatmaktadır.”

Samed Vekilov şunları ifade ediyor:

“Mihriban Aliyeva'nın yorulmak bilmeyen ve sistemli bir şekilde ortaya koyduğu çalışmaları sonucunda Azerbaycan halkının birçok kültür numunesi, UNESCO'nun somut olmayan kültür mîrası listesine alınmıştır. Haydar Aliyev Vakfı'nın alanında uzmanlaşmış sivil toplum kuruluşu olarak bağımsız UNESCO ile çeşitli sözleşme ve antlaşmaları yapması, işbirliğinin hızlı bir şekilde gelişmesi aşamasına geçilmesinin açık bir göstergesidir.”

Böylece Azerbaycan devleti halkımızın tarihi ve kültürel geleneklerine, dilimize, dinimize, milli ve mânevi değerlerimize dayanarak yeni tarihi şartlarda modern ihtiyaçlara uygun olarak iç ve dış siyasetini hayata geçirmektedir.

Mânevi değerlerimizin korunması ve geliştirilmesi, bağımsız ülkemizin kültür siyasetinin görevlerinden biridir. Bağımsızlığımızın elde edilmesinden sonra hayata geçirilen kültür siyaseti, milli ve mânevi değerlerimizin korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması için bir zemin oluşturmuştur. Halkımızın elde ettiği bu büyük başarı, mili servetimiz olan mânevi değerlerimizin beşeri değerlerle uyumunu ve gelişmesini sağlamaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Mihriban Aliyeva'nın kültür alanındaki çalışmaları çok yönlü ve çok renklidir. Mihriban Aliyeva, ülkemizin bütün bölgelerinde güzel ses ve müzik kabiliyetine sahip gençlerimize

sahip çıkmıştır. Haydar Aliyev Vakfı'nın Başkanı'nun girişimi ile yapılan "Muğam" yarışmaları ve uluslararası festivallerle bu kabiliyetler bir araya geldi ve onlara birçok fırsat ortamı oluşturuldu. Aynı zamanda Azerbaycan'da muğam geleneklerinin yaşamasından dolayı nesiller arasında bir köprü oluşmasına vesile olundu. Bu yarışmalarda kendisini ispat etmiş gençlerimizin her biri şimdi cemiyette tanınan, bilinen ve sevgi ile dinlenen ve kabiliyeti devletimiz tarafından ödüllendirilen sanatkârlar haline gelmişlerdir.

Mihriban Aliyeva'nın desteği ile uluslararası arenalarda konser veren gençlerimizin sesi, şimdi dünyanın en muhteşem konser salonlarından gelmektedir. Onlar Azerbaycan medeniyetinin ülke dışındaki en önemli ve liyakatli temsilcileri oldular. Mihriban Aliyeva, 2008 yılında Bakü'nün merkezinde "Uluslararası Muğam Merkezi"ni kurarak bir manada dünyanın çağdaş kültür tarihinin en önemli işlerinden birini yapmış oldu. Çünkü muğam, birçok ülkede söylense de ve birçok halkın kültüründe muğamın bazı belirtileri olsa da bu alanda dünya sanatının merkezi Azerbaycan'dır. Bu muğam merkezinin kurucusu da Azerbaycan'ın iftihar ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Mihriban Aliyevadır.

"Bugün Haydar Aliyev Vakfı'nın yaptığı işlerin bir benzeri yoktur. İnsan için aslolan en değerli hazine, çalışmak ve başkalarına iyilik etme becersidir. Mihriban Aliyeva bütün zamanını, enerjisini insanların refahına ve insanlık değerlerine harcamaktadır. Mânevi dünyamızı zenginleştiren, birligimizi sağlayan, tarihimizi ve kültür mîrasımızı yücelten milli servetimizi korumak her birimizin kutsal borcudur. Vatan sevgisi, geleneklerimiz gibi özelliklerimizi kendisinde gösteren mânevi değerlerimizi bütün zamanlarda olduğu gibi, bugün de

günlük hayatımızda ahlaki ölçü olarak rol oynamaktadır. Onları yaşatmak, gelecek nesillere aktarmak, halkın geçmişini ve varlığını korumak demektir. Bu bakımdan Mihriban Aliyeva, milletin geleceğine adanmış iyi niyet misyonunu başarılı bir şekilde devam ettirmekte milli uyanış sürecine yeni ve kıymetli katkılar sunmaktadır.”

Konu ile ilgili söz sahibi insanlar, dünyayı hayırseverlik düşüncesi ile merhametin kurtaracağını ifade etmektedirler.

“Mihriban Aliyeva’ya olan sevginin sebebi, onun bu halka ilgi ile yaklaşmasından dolayıdır. Bu yıllar içinde Azerbaycan için yaptığı çalışmalar, insanların hayatlarının iyileşmesi için gösterdiği fedakârlıklar, onu Azerbaycan ailelerinin en kıymetli üyesi haline getirmiştir. Mihriban Aliyeva samimi tavırları ile bu güzel örneği yıllardan beri göstermektedir.”

Anar Elekberov, Mihriban Aliyeva’nın modern Azerbaycan tarihinde oynadığı role dikkat çekerek şunları ifade ediyor:

“Her ülkenin Cumhurbaşkanı eşleri, kendi ülkesinde ilme, kültüre ve eğitime daha çok zaman ayırıyor. Mihriban Hanım ise hayatın her alanı ile ilgileniyor. O bütün bilgi ve kabiliyetini çeşitli insani girişimlerin gerçekleşmesine adanmıştır. Bugün emin olarak ifade edebiliriz ki, Azerbaycan’da son yıllar içinde şekillenmiş Mihriban Aliyeva ekolu, dünyanın birçok ülkesi için örnek olabilir.”

Mihriban Hanım, hayır faaliyetleri ile Azerbaycan’da bu alanda sosyal ve felsefi bir temel ortaya koyarak gelecek nesillere de asil bir yol göstermektedir. Haydar Aliyev siyasi mîrasını devam ettiren, faydalı çalışmaları ile halkın sevgilisi haline gelen Mihriban Aliyeva, Azerbaycan kadınına has en güzel özellikleri kendisinde toplamış asalet misyonunu şerefle yerine getirmektedir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in

devletçilik ideallerinden güç alan Mihriban Aliyeva Hanım'ın, insanseverlik ideallerini kendisine rehber edinerek gerçekleştirdiği büyük projeleri onu halkın sevgilisi ve milli iftiharına haline getirmiştir.

O, toplumda büyük etki oluşturmuş, insanların sonsuz sevgisini, güvenini kazanmıştır. Mihriban Aliyeva, hem bir kadın, hem bir anne, hem de yeni siyasi fikir taşıyıcısı olan bir devlet insanı olarak Azerbaycan için önemli bir örnektir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı, modern dünyada örnek aktif bir kadın ve siyasetçi olarak kabul edilmektedir. Elbette bu, bütün Azerbaycan halkını sevindirmekte ve toplum böyle bir devlet insanı ile gurur duymaktadır.

ÖZET

İnsanlık tarihi ortaya koyuyor ki, her bir halkın ve milletin kaderinde dâhi şahsiyetlerin, siyasi liderlerin müstesna rolü olmuştur. Şüphesiz ki her halk, kendi tarihi şahsiyetleri ile iftihar eder, onların ortaya koyduğu mîrasa büyük bir saygı ile yaklaşır. Halkımız da modern Azerbaycan Devleti'nin mîmarı ve kurucusu, ülkemizin bağımsızlığı ve gelişimi adına büyük ve emsali olmayan işler yapmış, geniş ufuklu idealleri, yönetme kabiliyeti ve kararlılığı ile ülkemizin stratejik gelişim konseptinin gerçekleşmesine, dünya ölçeğinde hak ettiği yere gelmesine büyük katkılar sağlamış dâhi lider Haydar Aliyev ile her zaman iftihar edecek, onu her zaman gururla anacaktır.

Azərbaycan halkının büyük evladı Haydar Aliyev, dâhi bir lider olarak insanları kendi idealleri etrafında toplamış, derin tecrübesi sayesinde devlet yönetimi alanında önemli başarılar elde etmiş, toplumun menfaatlerini bütün varlığı ve siyasi duruşu ile savunduğu için halkının “Milli Lideri” ünvanını almıştır. Haydar Aliyev'in siyasi ve devletçilik mîrasının geniş araştırmasını anlatan bu eserde, Ulu Önder'in devletçilik felsefesi ilk defa dünya kamuoyuna bu felsefî hazînenin tarihî tecrübesi sayesinde en yüksek seviyede araştırılmıştır. Aynı zamanda Milli Lider'in ülke başkanı olduğu tüm dönemlerde, siyasi tartışmalarla zengin, yakın ve uzak tarihimizde Azerbaycan halkının, onun yüksek felsefi olan Azerbaycancılık düşüncesinin şekillenmesi ciddi olarak araştırılmış ve mantıksal muhakemeler çerçevesinde geniş tahliller yapılmıştır.

Haydar Aliyev'in siyaset felsefesinde, siyasete bütüncül bir yaklaşım, milli devletçilik ve milli ideoloji anlayışı, siyaset ve ekonominin birliği, kültürel mîras, milli-mânevi ve demokratik değerler, Azerbaycan'ın dirilişinin teorik ve pratiğine verdiği katkıların öğrenilmesi oldukça zaruri ehemmiyete sahiptir.

Kitapta Azerbaycan Cumhuriyeti'nin milli gelişim modelinden, demokrasinin yerleşmesinden, modern Azerbaycan devletinin kurulması ve güçlendirilmesinden Haydar Aliyev'in emsalsiz hizmetlerinden bahsedilmekte, Ulu Önder'in milli devletçilik anlayışı Azerbaycan egemenliğinin şekillenmesindeki rolü, modern, bağımsız Azerbaycan devletçiliği ve iktidarın mekanizmaları da tahlil edilmektedir.

Milli Lider Haydar Aliyev'in milli gelişim ideali, Azerbaycan'ın bağımsızlık yolunun temelini oluşturmaktadır. Buna ek olarak bu çalışmada, Haydar Aliyev'in geliştirdiği, ülkemizin uzun vadede kalkınmasının birçok yönünü içine alan devletçilik ve yönetim kavramına geniş bir bakış açısı yansıtılmaktadır.

Kitapta sürekli olarak vurgusu yapılan önemli konulardan biri de Haydar Aliyev'in Azerbaycan'a başkanlık ettiği 30 yıllık zaman içinde devletçilik ve yönetim anlayışının ülkemizin bugünkü başarılarının, bağımsızlığının ve tarihinin en parlak sayfalarının temelini oluşturmasıdır.

Bu eserin en önemli özelliklerinden biri, büyük devlet adamının, ülkenin tarihi açıdan önemli ve kader günlerinde içerideki ve dışarıdaki güçlerin baskılarına karşı kendi vicdanının sesine kulak vererek Azerbaycan'ın modern tarihinde üzerine aldığı kurtarıcılık görevinin farklı farklı dönemleri ihtiva etmesi ve aynı zamanda ilim adamlarının çok sayıda eserinden elde edilmiş bilgi ve hakikatlerle hayatiyet kazanmasıdır.

Araştırmada Haydar Aliyev'in bağımsız devletçilik anlayışının teorisi ve tecrübesi, ilmi yönden tahlil edilmiş, siyaset ve devletçilik alanındaki hizmetleri dikkat merkezine alınmış, Ulu Önder'in ortaya koyduğu Azerbaycancılık idealine milli ve mânevi değerler bağlamında kıymet verilmiştir.

Yine bu eserde, Ulu Önder'in siyasi mîrasının geniş bir şekilde yapılan araştırması gösteriyor ki, Haydar Aliyev'in hayata geçirdiği başarılı siyaset sayesinde ülkemizde milli duygulara dönüş, kendine geliş, vatanseverliğin güçlendirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Azerbaycancılık bilincinin gelişimi, tarihimizin öğretilmesi, yerli ve liyakatli kadroların yetiştirilmesi, aynı şekilde milli ruhun artırılması yönünde yapılmış birçok program sonraki dönemde milletimiz ve devletimiz için çok ciddi rol oynamıştır. Milli Lider'in çalışmasının temelini, milli ve mânevi, dini değerlerimize sıkı bir şekilde bağlılık oluşturmaktadır. Onun Azerbaycan ve dünya tarihini mükemmel bir şekilde bilmesi ise bağımsız devletçilik bakışının şekillenmesinde çok büyük rol oynamıştır. Ulu Önder'in bütün gayretleri milli bilincin dirilmesine, milli ve mânevi değerlerin korunmasına, genç neslin vatanseverlik düşüncesinde yetişmesine ve Azerbaycancılık düşüncesinin bütün prensiplerinin hayata geçirilmesine yönelik olmuştur.

Bu kitapta da ifade edildiği üzere, Ulu Önder her zaman Azerbaycancılık idealini gerçek bağımsızlığa ulaşmak, tek ve bölünmez Azerbaycan'ı korumak ve güçlendirmek için çok önemli bir düşünce olarak görüyordu. Haydar Aliyev'in bakış açısına göre Azerbaycancılık, milli mensubiyeti artırmak, milli ve mânevi değerleri zenginleştirmek aynı zamanda onların insanlık değerleri ile sentezini yaparak birbirleri ile uyumundan faydalanmak demektir. Bu bakımdan halkımızın milli ve mânevi

değerlerini hem savunmayı hem de korumayı beceren, devletle vatandaşın menfaatini birleştiren Azerbaycancılık ideali, ülke insanının birlik ve beraberliği için önemli bir temeldir.

Milli Lider'in bu ideolojisinin temeli, demokratik ve hukuk devleti olarak Azerbaycan Devleti'nin güçlendirilmesi ve gelişmesine hizmet etmektir.

Haydar Aliyev'in belirlediği milli ideoloji; Azerbaycancılık, Azerbaycan devletçiliğinin temelini oluşturmaktadır. Bu milli ideoloji etrafında Azerbaycan halkı geleceğe inançla yürümektedir. Milli ideoloji, Azerbaycan halkı için süreklidir ve Azerbaycan'ın iç ve dış siyasetini belirlemek, ekonomik gelişimini sağlamak bakımından oldukça gereklidir. Haydar Aliyev, bağımsız devletçilikle Azerbaycancılığı, birbirini tamamlayan siyasi ve mânevi bakış sistemi olarak kabul etmektedir.

Ayrıca bu kitapta, Haydar Aliyev'in milli kültürün şekillenmesi ve tarihi mîras prensiplerine göre hareket edilmesinin gerekliliği, Doğu ve Batı medeniyetlerinin sentezi etrafı bir şekilde araştırılmıştır. Dünya kültürüne ve milli kültüre derinden hâkim olan Haydar Aliyev, kültürel tarihi mîrasa, ulusal ve uluslararası birlik idealine büyük önem vermekteydi. Bu yaklaşımın temelinde duran gerçek etken, Azerbaycan milli kültüründe ulusal ve uluslararası değerlerin birliğinin Doğu ve Batı medeniyetlerinin sentezidir. Büyük devlet adamı bunu çok güzel bir şekilde değerlendirmişti.

Sonuçta Haydar Aliyev, Azerbaycan medeniyetini, devletçiliğin niteliklerinden biri haline getirebilmiştir. Böylece tarihi çok eski olan Azerbaycan medeniyeti, milli ve mânevi geleneklere ve değerlere yaslanarak XX. asrın ikinci yarısından -Haydar Aliyev'in başkanlığı döneminden şimdiye

kadar- en yüksek gelişim dönemini yaşamaktadır. Haydar Aliyev devrinde Azerbaycan medeniyeti çok yönlü uyanış devri geçirmiştir. Haydar Aliyev, medeniyetin tarihi köklerini değerli buluyordu. Azerbaycan halkının kadim medeniyetinin, ilmî tefekkürünün kökleri, tarihi derinliklere kadar ulaşıyor. Kendisinden önceki bütün sosyal ve siyasi, mânevi tecrübeleri öğrenip onu Azerbaycan gerçekliğine tatbik edebilen büyük liderimiz Haydar Aliyev, milli ilerlemede eğitimi en güçlü etkenlerden biri olarak kabul ediyordu.

Bu çalışmada, Milli Lider'in Azerbaycan'ın geleceği için hazırladığı gelişim stratejisinin temel noktalarından olan iktidarın devamının sağlanması ve bu esaslarda hayata geçirilen tarihi ehemmiyete sahip kararlardan bahsedilmiş, siyasi mîras entitüsünün şekillenmesinin tarihi gerekliliği açıklamasını bulmuştur. Eserde, temeli Ulu Önder tarafından konulmuş devletçilik siyasetinin, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından başarı ile devam ettirilmesi, Haydar Aliyev iktidarı yıllarında başlayan istikrar ve ekonomik ilerlemenin, devletçilik anlayışının, bağımsızlığın güçlendirilmesi ve ülkemizin uluslararası ölçekte nüfuzunun artırılması konseptinin tarihi şartlarda yeni yaklaşımlarla, şeref ve liyakatla hayata geçirilmesi, her zaman dikkat merkezinde olmuştur.

Bütün bunlara ek olarak bu eserde, temeli Haydar Aliyev tarafından konulan istikrar ve gelişim aşamalarının Ulu Önder'in liyakatli vârisi Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Cumhurbaşkanlığı döneminde daha da güçlendirilmesinden ve elde edilen başarıların artmasından bahsedilmektedir. Özellikle dünyayı etkisi altına alan mâli ve diğer sosyal krizlerden etkilenmeden, Azerbaycan'ın istikrarında ve

ekonomik gelişmesinde, ilerleme dönemi yaşanmıştır. Bu çalışmada, ülkemizde istikrar ve ilerleme döneminde hayata geçirilen başarılı ekonomik stratejinin sonuçları, dünyanın etkili kuruluşlarının analizlerindeki araştırmalarda kendine yer bulduğu da ifade edilmektedir.

Son 18 yılda İlham Aliyev'in hayata geçirdiği, planlı dış siyasetin sonucunda Azerbaycan'ın dünya kamuoyundaki etkisi artmış, devlet başkanının başarılı çalışma modeli, dünyanın öncü ülkeleri tarafından önemli bulunmuştur. Ülkemiz 2020 yılında uluslararası arenada etkin kurumların ekonomik istatistikî göstergelerinde ön sıralarda yer almıştır.

Dünya Bankası'nın "Doing Business" raporunda Azerbaycan 190 ülke arasında 28. sırada yer almıştır. Dünya Bankası tarafından Azerbaycan en reformist 10 ülke arasına dâhil edilmiştir. Uluslararası Davos Ekonomik Formu'nun raporlarında da ülkemiz bir dizi sonuçlara göre en ön sıralarda yer almıştır. Bunlara ek olarak, Heritic Vakfı'nın 2020 yılı sonuçlarına göre ilan ettiği Ekonomik Özgürlük Endeksi'ne göre Azerbaycan 38. sıraya yükselmiştir. Bütün bunlar gösteriyor ki, modernleşme çalışmalarını hayata geçiren Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ekonomik ve sosyal ilerlemeye yönelmiş devlet politikası, başarılı neticelerini vermektedir.

Bu eserde, ülkemizini arazi bütünlüğünün sağlanması, Karabağımızın ve Milli Lider'in her zaman özgür olacağına inandığı, kültür ve milli ruhumuzun beşiği olan Şuşa'nın düşman işgalinden kurtulması, 44 günlük Vatan Savaşı'nda kazanılmış Zafer ve onun meydana getirdiği yeni imkân ve gerçeklerden, tarihi topraklarımızda yapılan yeniden inşâ etme işlerinden de geniştir bir şekilde bahsedilmektedir.

Bu kitapta, toplumumuzda milli girişimcilik, vatanseverlik duygularının teşviki, Ulu Önder'in fikir babası olduğu "Azerbaycancılık İdeolojisi"nin etraflı öğrenilip yaygınlaşması ile ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı, Haydar Aliyev Vakfı'nın Başkanı, UNESCO ve ISESCO'nun iyi niyet elçisi, Mihriban Aliyeva'nın çok yönlü çalışmaları geniş bir şekilde kendine yer bulmuştur.

Kendine has hakiki kabiliyeti ve çok yönlü çalışmaları ile insancıl, hayırseverlik, milli değerlerimizin hâmisî olarak büyük nüfuz kazanmış, hayırseverlik ve iyi niyetli olmanın müşahhas hali olan Mihriban Aliyeva'nın eğitim, sağlık, kültür alanlarında gerçekleştirdiği geniş ölçekli projeler, ister ülkede isterse ülke dışında aynı şekilde kurtarılmış topraklarımızdaki kültür ve dini abidelerin inşâsı, 30 yıldan sonra "Harıbülbül" Müzik Festivali'nin ve diğer önemli programların hayata geçirilmesi halkımız tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Haydar Aliyev Vakfı'nın çok yönlü çalışmalarında, Azerbaycan gerçeklerinin dünya kamuoyuna ulaştırılması, uluslararası arenada milli menfaatlerimizin korunması, ülkemizin karşılaştığı saldırı gerçeğinin ifşâsı yönünde planlı ve sürekli çalışmaların yapılması önemli yer tutmaktadır. İşte bundan dolayı Haydar Aliyev Vakfı'nın Hocalı Soykırımı'nı dünya genelinde duyurması yönünde hayata geçirdiği çalışmalar sonucunda, insanlık aleyhine işlenen cinayetlerden biri sayılan Hocalı Faciası, artık bütün dünyada siyasi ve hukuki karşılığını bulmuş ve birçok dünya ülkesi tarafından soykırım olarak tanınmıştır.

Mihriban Aliyeva'nın çalışmalarında halkın hassas katmanlarının, aynı şekilde mecburi göçkünlerin, şehit

ailelerinin, gâzilerin sorunlarının çözümü özel bir yer tutmaktadır. Haydar Aliyev Vakfı, Vatan Savaşı'nda şehit olan askerlerin ailelerini ve gazilerimizi de her zaman dikkat merkezinde tutmuştur. Vakıf, bu durumda olan insanların sorunları ile yakından ilgilenmiş ve onları rahatsız eden konuların çözümü için sürekli olarak programlar hayata geçirmiştir. Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Mihriban Aliyeva'nın emri ile Haydar Aliyev Vakfı tarafından Nisan Savaşları'nda ve aynı zamanda 44 günlük Vatan Savaşı'nda ağır bir şekilde yaralanan gazilerimiz tedâvi ve rehabilitasyon için Türkiye Cumhuriyeti'ne gönderilmiş aynı savaşta engelli duruma düşmüş birçok asker ve subayın yüksek teknolojik imkanlarla protezleri sağlanmıştır. Haydar Aliyev Vakfı'nın gayretleri ile 30 yıldan fazla düşman işgalinde kalan Karabağ'ın meşhur Tophane Ormanı'nın da eski görkemine kavuşması için çalışmalar başlatılmıştır. Şuşa şehri işgal altında olduğu yıllarda, Ermeniler tarafından yıkılmış Aşağı Gövher Ağa, Yukarı Gövher Ağa ve Saatlı Camileri ilk hallerine uygun olarak yeniden inşâ edilmiştir. Her üç mescit, ülke sathında önemli abideler listesinde bulunan mescitlerden olması bakımından da önem arz etmektedir.

İfade etmek gerekir ki, Milli Lider'in etkili karakteri, Azerbaycan devletçiliğinin güçlendirilmesi, Azerbaycan'ın uluslararası kamuoyunun bir üyesi olarak tanınması yolunda yaptığı cesaretli ve pragmatik politikası, dünya devletleri arasındaki irtibatların yelpazesini kapsayan ilişkilerin şekillendirilmesi, dünya siyasilerinin, sosyologların ve bilim adamlarının dikkatini çekmiştir.

Bu eserde, dünyanın etkin liderlerinin Haydar Aliyev'e verdikleri yüksek değer, geniş manada şahsiyet ve zaman,

lider ve halk, siyaset ve toplum gibi güncel konuların değerlendirilmesine dair ehemmiyetli değerlendirmeler Milli Lider'in uluslararası arenadaki yerini tasavvur etme imkânı vermektedir.

Araştırmacılar, haklı olarak Haydar Aliyev mîrasının modern Azerbaycan toplumu için çok büyük önem taşıdığını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada, Ulun Önder'e istinaden önen sürülen fikirler, idealler, açıklamalar oldukça dikkate şâyandır. Bu fikirler, gelecek gelişim stratejilerinin belirlenmesi için yenilikçi yaklaşımları içinde barındırmaktadır. Milli Lider'in devletçilik anlayışının, kurucusu olduğu "Azerbaycancılık Mefkûresi"nin milli ve mânevi değerler bağlamında daha etkili değerlendirilmesinde önemli bir kaynak rolünü oynamaktadır.

Bu eserde, Aliyevciliğin gelişim merhaleleri, ilmî ve felsefî yönleri geniş ve kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Araştırmalardan da anlaşıldığı üzere, artık Azerbaycan'da "Aliyevcilik" bağımsız bir ilim olarak şekillenmiş, ülkemizde ve dünyada toplum hayatının çeşitli alanlarında ortaya çıkan gelişim süreçlerini büyük devlet adamı Haydar Aliyev'in derin devletçilik ve siyasi anlayışları temelinde araştıran ve yekûn bir şekilde takdim eden siyasi yönü olan ilmi bir ekol halini almıştır.

Böylece Haydar Aliyev'in siyasi ve felsefi mîrası Azerbaycan'ın modern, sosyal ve siyasi, kültürel ve mânevi hayatını öğrenmek bakımından da büyük ehemmiyete sahiptir. Araştırmanın akışında elde edilen sonuçlar, Azerbaycan'da devletçilik, sosyo-ekonomik, kültürel, mânevi, demokratik hukuk devleti ve vatandaşlara ait süreçleri daha derinden anlamaya imkân vermektedir.

Kitap, Aliyeciliğin siyasi ve felsefî yönlerini, aynı zamanda siyasi felsefe ile alakalı konularını derinlemesine ortaya koyarak göstermesi bakımından da ehemmiyete sahiptir.

Bu eserde, Haydar Aliyev siyasi anlayışının araştırmacıları, doktora yapan insanlar ve öğrenciler için zengin bir kaynak olmuştur. Ulu Önder'in siyasi anlayışına ilmi bir bakışı ifade eden çok sayıda kaynaktan istifade edilerek yazılmış bu çalışma, ilim adamı ve uzmanlar için bilimsel bir kitaptır.

Bu kitap, Haydar Aliyev'in kurucusu olduğu "Azerbaycancılık Mefkûresi"nin öğrenilmesine ve yayılmasına, ülkemizde bağımsız bir bilim olarak şekillenmiş Aliyeciliğe önemli bir katkı olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

1. anl.az/down/meqale/edebiyat/edebiyat_may2009/78232.htm
2. Heydər Əliyev və müasir Azərbaycan, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2003, s. 5
3. Heydər Əliyev və müasir Azərbaycan, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2003, s. 6
4. İradə Hüseynova, Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Bakü, "Təhsil", 2004, s. 9-10
5. Musa Kasımlı, Heydər Əliyev-istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), Bakü, "Bakı Universiteti" Yayınları, 2006, s. 12
6. Musa Kasımlı, Heydər Əliyev-istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), Bakü, "Bakı Universiteti" Yayınları, 2006, s. 14
7. S. Halilov, Milli dövlətçilik tariximizin Heydər Əliyev zirvəsi / Heydər Əliyev - Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Bakü, "Azərbaycan" Yayınevi, 2003, s. 301
8. M. Mammedov, III Respublika: Milli inkişaf modeli və strategiyası, Bakü, "Elm", 2003, s. 51
9. S. Halilov, Milli dövlətçilik tariximizin Heydər Əliyev zirvəsi / Heydər Əliyev - Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Bakü, "Azərbaycan" Yayınevi, 2003, s. 301
10. M. Mammedov, III Respublika: Milli inkişaf modeli və strategiyası, Bakü, "Elm", 2003, s. 8
11. S. Halilov, Fəlsəfə: tarix və müasirlik, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2006, s. 398-399
12. Ali Hənkəşiyev, Prezident Heydər Əliyev və onun siyasət məktəbi, Bakü, "Qorqud" Yayınevi, 1995, s. 26
13. Ali Hənkəşiyev, Prezident Heydər Əliyev və onun siyasət məktəbi, Bakü, "Qorqud" Yayınevi, 1995, s. 44

14. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Bakü, 2003, No: 70, s. 182.
15. Heydər Əliyev və müasir Azərbaycan, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2003, s. 7
16. M. Efendiyev, Siyasi elmin problemləri, Bakü, "Siyasət", 1998, s. 121-122
17. H. N. Tusi, Əxlaqi-nasiri, Bakü, "Elm", 1984, s. 175
18. Yakub Mahmudov, "Dahi azərbaycanlı", "Azerbaycan", 2014, 9 Mayıs - No: 96, s. 7
19. Ali Hankişiye, Prezident Heydər Əliyev və onun siyasət məktəbi, Bakü, "Qorqud" Yayınevi, 1995, s. 23
20. M. Alizade, Heydər Əliyev inamı və idrakı, Bakü, "Bakı Universiteti" Yayınları, 2006, s. 8-14
21. S. Halilov, Lider, Dövlət, Cəmiyyət, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2001, s. 63
22. R. Mustafayev, Azərbaycan, Heydər Əliyev, zaman və biz. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, 2004, Nisan-Mayıs, s. 74-75
23. R. Mustafayev, Azərbaycan, Heydər Əliyev, zaman və biz. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, 2004, Nisan-Mayıs, s. 14
24. Nəhcül-Bəlağə, Təhran, 1995, s. 407-408
25. Nəhcül-Bəlağə, Təhran, 1995, s. 409
26. H. N. Tusi, Əxlaqi-nasiri, Bakü, "Elm", 1984, s. 209
27. H. Şiraliyev, F. Abbasov, Politologiya, Bakü, 1993, s. 28
28. Niccolo Machiavelli. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия, избранное, 1982, s. 448
29. N. Caferov, "Türk dünyası: chaos və kosmos", Bakü, "Bakı Dövlət Universiteti" Yayınevi, 1998, s. 4
30. Sadakat Mammedova, Zaman, şəxsiyyət və cəmiyyət, Bakü, "Ozan" Yayınevi. 1998
31. Ali Hankişiye, Prezident Heydər Əliyev və onun siyasət məktəbi, Bakü, "Qorqud" Yayınevi, 1995, s. 25
32. Ali Hankişiye, Prezident Heydər Əliyev və onun siyasət

- məktəbi, Bakü, "Qorqud" Yayınevi, 1995, s. 28-35
33. N. Mammedov, "Mükəmməl xarici siyasətin banisi", "Azərbaycan", 2015, 1 Mayıs No: 92, s. 2
 34. Ziyafət Əsgərov, Heydər Əliyevin xarici siyasət strategiyası və Azərbaycanın milli təhlükəsizliyi, "Azərbaycan", 2011, 7 Mayıs No: 98, s. 7
 35. Sahibe Gafarova, Heydər Əliyevin xarici siyasət kursu və AŞPA, "İki sahil", 2013, 10 Nisan No: 61, s. 11
 36. Hüseyn Paşayev, Heydər Əliyev: Azərbaycan qədər əbədi, "Azərbaycan", 2013, 24 Nisan, No: 86, s. 3
 37. Ali Hənkəşiyev, Prezident Heydər Əliyev və onun siyasət məktəbi, Bakü, "Qorqud" Yayınevi, 1995, s. 57-62
 38. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Bakü, 1998, s. 10
 39. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Bakü, 1998, s. 10
 40. A. Tağıyev, Fəlsəfədən siyasətə, Bakü, "Təfəkkür", 2001, syf, 96
 41. A. Tağıyev, Fəlsəfədən siyasətə, Bakü, "Təfəkkür", 2001, syf, 96
 42. S. Halilov, Lider, Dövlət, Cəmiyyət, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2001, s. 327
 43. Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin nitqi, "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, 2003, No: 70, s. 182-183
 44. S. Halilov, Lider, Dövlət, Cəmiyyət, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2001, s. 340
 45. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Bakü, 1998, s. 10
 46. Ali Hənkəşiyev, Heydər Əliyevin siyasət məktəbi, s. 57-62
 47. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Bakü, 2004, s. 19-20
 48. Süleyman İsmayılov, Dayanıqlı və sabit inkişafa yol açan Heydər Əliyev ideyaları, "Azərbaycan" gazetesi, 24 Nisan 2012, No: 88, s. 5
 49. İradə Hüseynova, "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu", Bakü, "Təhsil", 2004, s. 431

50. M. Alizade, Milli müdrikliyin Heydər Əliyev zirvəsi, Bakü, "Bakı Universiteti" Yayınları, 2006, s. 307
51. Müstəqil Azərbaycan Respublikası gənclərinin birinci forumunda Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin nitqi, 2 Şubat 1996, "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Aralık 2003, No: 70, s. 56-57
52. İ. Rüstəmov, Siyasi-hüquqi təlimlər tarixi (Mühazirə kursu), Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2000, s. 280
53. İ. Hamidova, Azərbaycan Demokratik Respublikasının milli siyasətinin nəzəri problemləri, Bakü, 1995, s. 33. Memmedzade, Mirzə Bala, Milli Azərbaycan hərəkəti, Bakü, "Nicat", 1992, s. 9
54. N. Nesibzade, Azərbaycan Demokratik Respublikası, Bakü, 1990, s. 6
55. A. Daşdemirov, Национальная идея и этничность (Азербайджанская идея в этнокультурном интерьере), Moskova, 1996, s. 36-37
56. Heydər Əliyev irsi və Azərbaycan dövlətçiliyi, s. 392
57. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, 2009, No: 133,134, s. 86-99
58. Y. Mahmudov, Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti, Bakü, "Tahsil", 2002, s. 9, 104
59. Y. Mahmudov, Heydər Əliyev-ümumdünya tarixinin Azərbaycanlı dahisi. Heydər Əliyev Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Bakü, "Azərbaycan" Yayınevi, 2003, s. 109-117
60. İrade Hüseynova, Dövlətçilik naminə, Bakü, "Bakı Universiteti" Yayınevi, 2001, s. 160
61. İrade Hüseynova, Heydər Əliyev, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, s. 165
62. F. Ağamalı, Dövlət müstəqilliyimizdə Heydər Əliyev amili, s. 321

63. Heydər Əliyev irsi və Azərbaycan dövlətçiliyi: konfrans mətnləri / Yeni Azərbaycan Partiyası, Bakü, "Azərbaycan", 2005, s. 42
64. "Fəlsəfə" dergisi, No: 1, 2006, s. 85-86
65. "Xalq" gazetesi, 18 Haziran 2014, No: 127, s. 9
66. "Xalq" gazetesi, 18 Haziran 2014, No: 127, s. 9
67. "Xalq" gazetesi, 4 Mayıs 2012, No: 97, s. 3
68. A. Tağıyev, M. Şükürov, Etnopolitologiya, Bakü, "Elm", 2000, s. 47
69. L. S. Sanisteban, "Siyasət elminin əsasları", Bakü, "Azərbaycan" Yayınevi, 1994, s. 59
70. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, 2009, No: 133,134. s. 86-99
71. Ali Ahmedov, Heydər Əliyev və müasir Azərbaycan, "Azərbaycan", 14 Temmuz 2009, No: 151, s. 4
72. M. Qasımlı, Heydər Əliyev - istiqlala gedən yol, Bakü, "Bakı Universiteti" Yayınevi, 2006, s. 85
73. Heydər Əliyevin Respublika gününə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda nitqindən, 27 Mayıs 1994, "Xalq" gazetesi.
74. "İki sahil", 2013, 10 Nisan No: 61, s. 11
75. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, 2009, No: 139-140. s. 106-114
76. N. Tusi, Əxlaqi-nasiri, Bakü, "Elm", 1973, s. 209-216
77. A. K. Kotov, Суверенитет и разделение властей, "Мысль", 1994, s. 6
78. S. Halilov, "Lider, Dövlət, Cəmiyyət", "Azərbaycan Universiteti" Yayınevi, 2001, s. 57-58
79. Vasif Talıbov, Naxçıvanda Gənc Liderlər Proqramının üzvləri ilə görüş, "İki sahil", 11 Temmuz 2019
80. S. Seferov, İqtisadi siyasət strategiyası: konseptual əsasları. Bakü, "Azərbaycan Dövlət" Yayınevi, 2000, s. 8
81. M. Memmedov, III Respublika: Milli inkişaf modeli və strategiyası, Bakü, "Elm", 2003, s. 29

82. K. S. Gadjiyev, *Азиатская идея. Политическая энциклопедия в 2-х томах*, Т1, Moskova, 2004, s. 26-27
83. Haydar Aliyev, *Müstəqilliyimiz əbədidir*, Birinci kitab, Haziran 1993, Mayıs 1999, Bakü, s. 158
84. M. Memmedov, *III Respublika: Milli inkişaf modeli və strategiyası*, Bakü, "Elm", 2003, s. 47-48
85. "Azərbaycan", 3 Mayıs 2014, No: 91, s. 2
86. "Yeni Azərbaycan", 26 Nisan 2014, No: 72, s. 4
87. "Azərbaycan", 8 Mayıs 2013, No: 98, s. 11
88. *Müstəqilliyimizin on illiyi, uğurlarımız, itkilərimiz*. Bakü, 2003, s. 66-167
89. *Müstəqilliyimizin on illiyi, uğurlarımız, itkilərimiz*. Bakü, 2003, s. 167
90. *Müstəqilliyimizin on illiyi, uğurlarımız, itkilərimiz*. Bakü, 2003, s. 168-169
91. Azərbaycan öz inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoyur. "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanma mərasimində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi, "Dirçəliş-XX əsr" dergisi, Aralık 2003, No: 70, s. 20
92. Eldar Şahbazov, Heydər Əliyevin şah əsəri. Əsrin neft müqaviləsi, "Dirçəliş-XX əsr" dergisi, Nisan-Mayıs 2004, No: 74-75, s. 103-104
93. Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Bakü, "Qanun", 2002, s. 10-11
94. Haydar Aliyev, *Müstəqilliyimiz əbədidir*, II cilt, 997, s. 242
95. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Nisan-Mayıs, No: 74-75, s. 334
96. Tofik Kuliyev. Heydər Əliyev və Respublika Həmkarlar İttifaqı hərəkatının bərpası, onun inkişaf strategiyası. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Nisan-Mayıs, No: 74-75
97. Tofik Kuliyev. Heydər Əliyev və Respublika Həmkarlar İttifaqı hərəkatının bərpası, onun inkişaf strategiyası. "Dirçəliş-XXI

- əsr" dergisi, Nisan-Mayıs, No: 74-75, s. 340
98. "Azərbaycan" gazetesi, 26 Aralık 2002
99. İrade Hüseynova, Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Bakü, "Təhsil", 2004, s. 252
100. "Azərbaycan" gazetesi, 26 Aralık 2002
101. Haydar Aliyev, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 11-ci ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə nitq. "Respublika" gazetesi, 18 Ekim 2002
102. Haydar Aliyev, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 11-ci ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə nitq. "Respublika" gazetesi, 18 Ekim 2002
103. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, Bakü, 2000, s. 67
104. Haydar Aliyev, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 11-ci ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə nitq. "Respublika" gazetesi, 18 Ekim 2002
105. "Azərbaycan" gazetesi, 26 Ekim 2002
106. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Aralık 2005 - Ocak 2006, No: 94-95, s. 60
107. S. Halilov, Lider, Dövlət, Cəmiyyət, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2001, s. 301-302
108. Həbil Həmidov, Azərbaycan dövlətinin uzaqgörən siyasəti və Böyük İpək Yolu, "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Aralık 2005, Ocak 2006, No: 94-95, s. 67
109. Həbil Həmidov, Azərbaycan dövlətinin uzaqgörən siyasəti və Böyük İpək Yolu, "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Aralık 2005, Ocak 2006, No: 94-95, s. 69-70
110. O. Sadıqzadə, "GUAM-ın inkişaf yolları: bu gün və sabah, "Dirçəliş -XXI əsr" dergisi, 2003, No: 64, s. 169
111. Rövşən Mustafayev, Üçüncü minimum cəmiyyət, "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, 2004, No: 73, s. 94

112. Rövşen Mustafayev, Üçüncü minimum cəmiyyət, "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, 2004, No: 73, s. 95
113. M. Alesgerov. Sabahımız, gələcəyimiz, xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin yoludur. "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, 2004, No: 74-75
114. Ahmed Veliyev, Heydər Əliyev iris və Azərbaycan dövlətçiliyi.
115. İrade Hüseynova, Heydər Əliyev və Qafqazda sülh prosesi, Bakü, "Tahsil", 2003, s. 112
116. "Azərbaycan" gazetesi, 20 Haziran 2007
117. V. M. Boguslavskiy, Etceni Bono de Kondilyak, Moskova, 1984
118. Destutt de Tracy, Элементы идеологии, 1801
119. Claude Adrien Helvetius. О человеке, его умственных способностях и его воспитании, Moskova, 1967, s. 145
120. Nizaməddin Şemsizade, Azərbaycançılıq, Bakü, "Nurlar", 2006, s. 17
121. H. Şüpliyev, A. Ahmedov, Politologiya, Bakü, 1997
122. V. Pugaçov, Политология, Moskova, 2001
123. D. İsmayilov, İdeologiya, onun mahiyyəti, formaları, növləri və funksiyaları, "Dirçəliş-XXI əsr" dergisi, Aralık 2005, No: 94.95, s. 97-98
124. V. D. Granov, В поисках духовной опоры, Moskova 1981, s. 112
125. Y. Karayev, "Milli "mən" şüuru və etnik yaddaş-azərbaycançılıq", "Dirçəliş-XIX əsr" dergisi, Aralık-Ocak 2005, No: 94-95, s. 114-117
126. M. Merdanov, A. Kuliyev, Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri, Bakü, "Çaşıoğlu", 2001, s. 78-80
127. Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınevi, 2002, s. 26
128. Z. Brzezinski, Большой провал. Агоня коммунизма. Квитессенция: Философский альманах, Moskova, 1990

129. Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınevi, 2002, s. 26
130. S. Halilov, Lider. Dövlət. Cəmiyyət, Bakü, 2001, "Azərbaycan Universiteti" Yayınevi, s. 80
131. "Azərbaycan" gazetesi, 24 Kasım 1998
132. S. Halilov, Lider. Dövlət. Cəmiyyət, Bakü, 2001, "Azərbaycan Universiteti" Yayınevi, s. 81
133. S. Halilov, Lider. Dövlət. Cəmiyyət, Bakü, 2001, "Azərbaycan Universiteti" Yayınevi, s. 83-84
134. Nizameddin Şemsizade, Azərbaycançılıq, Bakü, "Nurlar", 2006
135. Anar, Azərbaycançılıq haqqında düşüncələr, "525-ci qəzet", 25 Şubat 2000
136. Nizameddin Şemsizade, Azərbaycançılıq, Bakü, "Nurlar", 2006
137. Heydər Əliyevi irsi və Azərbaycan dövlətçiliyi, s. 416
138. Selahaddin Halilov, Lider. Dövlət. Cəmiyyət, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınevi, 2001, s. 85
139. Selahaddin Halilov, Lider. Dövlət. Cəmiyyət, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınevi, 2001, s. 97
140. T. Faradov, Толерантность, "Полюс" dergisi, 2000, №: 9, s. 14-17
141. R. Hasanov, Ислам. Демократия. Гражданское Общество, Bakü, 2000, s. 67
142. R. Hasanov, Ислам. Демократия. Гражданское Общество, Bakü, 2000, s. 76-77
143. Seyyid Mücteba Musevi Lari, İslam və Qərb mədəniyyəti, Bakü, 2004, s. 130-131
144. Seyyid Mücteba Musevi Lari, İslam və Qərb mədəniyyəti, Bakü, 2004, s. 120-121
145. A. Tağıyev, M. Şükürov, Etnopolitologiya, Bakü, "Elm", 2000, s. 119

146. Selahaddin Halilov, Lider. Dövlət. Cəmiyyət, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınevi, 2001, s. 92-93
147. A. İsmayılov, K. Aliyev, Heydər Əliyev və milli ləyaqət fəlsəfəsi, Bakü, "Təbib", 1998, s. 77
148. Selahaddin Halilov, Lider. Dövlət. Cəmiyyət, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınevi, 2001, s. 87
149. "Azərbaycan" gazetesi, 8 Mayıs 2011, №: 99, s. 8
150. G. Aliyev, Heydər Əliyev və milli mentalitet fenomeni, Bakü, "Qismət" 2, 2003, s. 75
151. S. Halilov, Şərq və Qərb: ümumbəşəri idela doğru, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2004, s. 413
152. S. Halilov, Şərq və Qərb: ümumbəşəri idela doğru, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2004, s. 413-414
153. S. Halilov, Şərq və Qərb: ümumbəşəri idela doğru, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2004, s. 310
154. S. Halilov, Şərq və Qərb: ümumbəşəri idela doğru, Bakü, "Azərbaycan Universiteti" Yayınları, 2004, s. 317
155. Y. Rüstəmov, Şərq və Qərb: Ortaq mənəvi dəyərlər, elmi-mədəni əlaqələr, Bakü, "Elm", 2004, s. 60-61
156. M. B. Memmedzade, Milli Azərbaycan hərəkəti, Bakü, 1992, s. 17-18
157. N. Alekberova, Mədəniyyət və siyasət, Bakü, "Azərbaycan" Yayınevi, 2000, s. 15
158. N. Alekberova, Mədəniyyət və siyasət, Bakü, "Azərbaycan" Yayınevi, 2000, s. 16
159. T. Svyatohovski, Rusiya və Azərbaycan: Sərhədyanı bölgə keçid dövründə, Bakü, s. 109
160. N. Alekberova, Mədəniyyət və siyasət, Bakü, "Azərbaycan" Yayınevi, 2000, s. 17
161. A. Bayramoğlu, ADR dövründə ədəbiyyat, Bakü, "Elm", 2003, s. 5

162. A. Bayramoğlu, ADR dövründə ədəbiyyat, Bakü, "Elm", 2003, s. 5-6
163. N. Alekberova, Mədəniyyət və siyasət, s. 18-19
164. "Kaspi" gazetesi, 19 Aralık 1904, №: 282
165. Y. Ağaoğlu, "Babamdan Hatıralar", Ankara, 1940, s. 17-18
166. Aygün Cemilova, XX əsrin birinci yarısında azərbaycan mühacirəti, Bakü, 1992, s. 124
167. A. Daşdemirov, Национальная идея и этничность, s. 13-14
168. T. Svyatohovski, Rusiya və Azərbaycan: Sərhədyanı bölgə keçid dövründə, Bakü, s. 249
169. M. Kasımlı, Heydər Əliyev-istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), s. 109
170. M. Kasımlı, Heydər Əliyev-istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), s. 109
171. M. Kasımlı, Heydər Əliyev-istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), s. 109
172. "Haydar Aliyev: müstəqilliyimiz əbədidir" (çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar), 17. cilt, s. 209
173. A. Halefov, Bakı Dövlət Universitetinin tərəqqi və inkişafında yeni mərhələ: Heydər Əliyev mərhələsi (1969-2003).
174. M. Kasımlı, Heydər Əliyev - istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), s. 109
175. İradə Hüseynova, Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Bakü, "Tahsil", s. 373-374
176. "Azərbaycan" gazetesi, 20 Nisan, 1995
177. M. Kasımlı, Heydər Əliyev-istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), s. 136-137
178. Haydar Aliyev, Sovet Azərbaycanı, Bakü, "Azərnəşr", 1985, s. 73
179. M. Kasımlı, Heydər Əliyev və Azərbaycan folkloru / Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakü, "Elm", 1998, s. 27

180. M. Kasımlı, Heydər Əliyev-istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), s. 187
181. M. Kasımlı, Heydər Əliyev-istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), s. 187
182. Haydar Aliyev, Azərbaycan yazıçılarının VI qurultayında nitq, "Kommunist" gazetesi, 27 Mayıs 1976, No: 182
183. M. Kasımlı, Heydər Əliyev-istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), s. 227-228
184. M. Kasımlı, Heydər Əliyev-istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər), s. 227-228
185. Koşgar Aliyev, Heydər Əliyev və milli mentalitet fəlsəfəsi, Bakü, "Qismət", s. 87
186. A. Daşdemirov, Национальная идея и этничность, s. 15
187. "Azərbaycan" gazetesi, 4 Eylül 1989.
188. Haydar Aliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, Bakü, s.5, 1997.
189. Haydar Aliyev Devlet Bağımsızlığı Günü Münasebeti ilə 18 Ekim 1996, Halka Müracat Konuşması, "Azərbaycan" gazetesi, 18 Ekim 1996.
190. B. Ekberov, Heydər Əliyev milli Konstitusiyamızın yaradıcısı və banisidir. Azərbaycan Ansiklopedisi, NPB, Bakü, s.9,1998.
191. "Azərbaycan" gazetesi, 11 Kasım 1995.
192. "Azərbaycan" gazetesi, 17 Haziran 1995.
193. Haydar Aliyev, Müstəqillik yolu, Azərbaycan Universiteti Yayınları, Bakü, s. 17-18. 1997.
194. B.Ekberov, Heydər Əliyev milli Konstitusiyamızın yaradıcısı və banisidir. Azərbaycan Ansiklopedisi, NPB, 1998, s.9- 10.
195. Haydar Aliyev, Müstəqillik yolu, Azərbaycan Universiteti Yayınları, Bakü, 1997, s. 18-19.
196. Z. Karalov, Heydər Əliyevin elmi irsinin formalaşmasına ictimai-siyasi mühitin təsiri// Heydər Əliyev irsi və Azərbaycan dövlətçiliyi, Azərbaycan Yayınları, Bakü, s. 42, 2005.

197. Z. Askerov, Heydər Əliyev və Azərbaycanca hüquqi dövlətin quruculuğunun əsas prinsipləri, // Heydər Əliyev irsi və Azərbaycan dövlətçiliyi, s. 353.
198. A.g.e, s. 354.
199. Haydar Aliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, Bakü, s. 6, 1997.
200. A.g.e, s. 6.
201. A.g.e, s. 7.
202. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası, s. 35-38.
203. Муниципальное право, Москва, 1977, стр.110.
204. Б. Чичерин, О народном представительстве. Москва, 1998, стр.10.
205. Ş. Bağirov, Azərbaycanca vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun siyasi aspektləri, Bakü Üniwersiteti Yayınları, Bakü, s.42, 2006.
206. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası, Kanun, Bakü, s. 10. 2007.
207. İrade Hüseynova, Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Təhsil, Bakü. s. 206-207, 2004.
208. "Azərbaycan" gazetesi, No: 94. s.5, 7 Mayıs, 2014.
209. S.Halilov, Lider, Dövlət, Cəmiyyət, Bakü, Azərbaycan Üniwersiteti Yayınları, s. 153, 2001.
210. Haydar Aliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir. On Dördüncü Kitap, Azərneşr, Bakü, s. 316-319, 2005.
211. A.g.e, s. 316-319.
212. Haydar Aliyev, Müstəqillik yolu, Bakü. Azərbaycan Üniwersiteti Yayınları 1997, s. 26-27.
213. "Azərbaycan" gazetesi, 4 Şubat, 1998.
214. A.g.e.
215. A.g.e.
216. "Azərbaycan" gazetesi. No:94, s.4, 7 Mayıs 2014.
217. Dirçəliş, XXI. Asr, No: 65, s.113, Temmuz, 2003.
218. "Azərbaycan" gazetesi, No:96. s.2, 9 Mayıs, 2014.

219. "Azərbaycan" gazetesi, s. 318, Aralık 2008.
220. Heydər Əliyev və müasir Azərbaycan, s. 135.
221. Heydər Əliyev irsi və Azərbaycan dövlətçiliyi, s. 371-372.
222. Haydar Aliyev, Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesine, Dirçeliş- XXI Asır, No:65, s. 8. Temmuz 2001.
223. Haydar Aliyev Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesine, Dirçeliş- XXI. Asır, No:65, s. 9, Temmuz 2001.
224. Dirçeliş, XXI. Asır, No:65, s. 9, Temmuz 2003.
225. Heydər Əliyev irsi və Azərbaycan dövlətçiliyi, s. 375-376.
226. F. Ağamalı, Dövlətçiliyimizin İlham Əliyev Mərhələsi, Bakü, Oskar, s.105, 2005.
227. Xalq Gazetesi, No: 170. s.2, 5 Ağusto 2009.
228. Sadıq Kurbanov, Siyasi Varisliyin ən parlaq nümunəsi, Xalqa xidmət epoxası gənclik və müdriqliyin vəhdətində, Azərbaycan Gazetesi, No:278, s.8, 22 Aralık 2021.
229. Halk Gazetesi, 4 Aralık 2003.
230. Sadıq Kurbanov, Siyasi Varisliyin ən parlaq nümunəsi, Xalqa xidmət epoxası gənclik və müdriqliyin vəhdətində, Azərbaycan Gazetesi, No:278, s.8, 22 Aralık 2021.
231. M.Merdanov, Zəfərə Aparan Yol, Bakü, Tehsil, ,s. 288, 2021.
232. Dirçeliş, XXI. Asır, No:133,134. s.101-110. 2009.
233. Sadıq Kurbanov, Siyasi Varisliyin ən parlaq nümunəsi, Xalqa xidmət epoxası gənclik və müdriqliyin vəhdətində, Azərbaycan Gazetesi, No:278, s.8, 22 Aralık 2021.
234. "Azərbaycan" gazetesi, No:272, s.2, 10 Aralık 2013.
235. N. Memmedov, Davamlı modernləşməyə və sosial rifaha xidmət edən islahatların müəllifi, Azərbaycan Gazetesi, No:148. s.1,3, 11 Temmuz 2019.
236. Sahibe Gafarova, Azərbaycanın müasir tarxinin dönüş nöqtəsi, Azərbaycanın dinamik inkişafının əsasında Heydər Əliyev ideyaları dayanır, Azərbaycan Gazetesi, No: 113. s. 1-2,14 Haziran 2020.

237. İrade Hüseynova, Heydər Əliyev müasir Azərbaycanın memarı və qurucusudur, İki Sahil, 8 Mayıs 2018.
238. president.az/az/articles/view/21093
239. president.az/az/articles/view/52522
240. Mübariz Kurbanlı, "Azərbaycan Diplomatiyasının növbəti uğuru", Azərbaycan Gazetesi, No: 124. s. 1-5, 1 Temmuz 2020.
241. "Xalq qəzeti". 2021. 16 iyul. N147. S. 3.
242. <https://president.az/articles/35120>
243. <https://president.az/articles/35120>
244. <https://nk.gov.az/az/article/1940/>
245. "Azərbaycan" 2017. 3 Mart. s.1, 3.
246. <https://president.az/articles/22604>
247. M.Merdanov, Zəfərə Aparan Yol, Bakü, "Tahsil", 2021, s. 288.
248. president.az/articles/30751
249. president.az/articles/50474
250. president.az/az/articles/view/21075
251. "Azərbaycan müəllimi", Uğurların memarı // Prezident İlham Əliyevin təhsil siyasəti ölkəmizin parlaq gələcəyinə hesablanıb, 2021-ci il N49, s.5.
252. İrade Hüseynova, "Müasir Azərbaycan elminin böyük himayədarı", "Azərbaycan" qəzetesi, 26 aralık 2021-ci il.
253. president.az/articles/28019
254. İsa Hebibbeyli, Vətən savaşında tarixi Zəfər: Heydər Əliyevdən İlham Əliyevə... "Azərbaycan". 2020. 12 aralık. № 261. s. 1,7.
255. Ziyad Samedzade, İnformasiya savaşının sərkərdəsi. "Azərbaycan". 2021. 2 nisan. № 66. s. 4.
256. "Xalq qəzetesi". 2021. 18 haziran. № 125. s. 5
257. president.az/articles/45756
258. Sadiq Qurbanov, Siyasi varisliyin ən parlaq nümunəsi, Xalqa xidmət epoxası gənclik və müdrikliyin vəhdətində, "Azərbaycan" qəzetesi, 22 aralık, 2021, N278, s.8.

259. İsa Habibbeyli, Vətən savaşında tarixi Zəfər: Heydər Əliyevdən İlham Əliyevə... "525-ci qazete", 13 aralık 2020.
260. Prezident İlham Əliyevin Bakıda Hərbi Qənimətlər Parkının açılışında nitqindən, 12 nisan 2021.
261. Prezident İlham Əliyevin "Xarıbülbül" musiqi festivalının açılışında nitqindən, 12 mayıs 2021.
262. www.azerbaijan-news.az
263. Ali Ahmedov, "Heydər Əliyev ideyalarının və arzularının təntənəsi", "Azərbaycan". 2021.8 mayıs. № 97.S.1,4.
264. Sadik Kurbanov, Siyasi varisliyin ən parlaq nümunəsi, Xalqaxidmət epoxası gənclik və müdrikliyin vəhdətində, "Azərbaycan" qəzetesi, 22 aralık, 2021-ci il N278, s.8.
265. Musa Kasımlı, Zəfəri gətirən 17 il və onun dərsləri, "Azərbaycan". 2021. 12 kasım. № 244. s. 6.
266. <https://president.az/az/articles/view/50726>
267. İrade Hüseynova, Dövlətçiliyimizin keşiyində möhkəm dayananaqalib Prezident İlham Əliyev, "İki sahil". 2021. 3 Mart. № 40. s. 4.
268. Ali Hüseyinli, Azərbaycanın özü qədər əbədi// Müasir Azərbaycan parlamentinin banisi, "Azərbaycan". 2020. 6 mayıs. №88. s.1-2.
269. Anar Alekberov, "Mehriban". Bakü, 2014, s.5.
270. justiceforkhojaly.org/az/khojaly_memorials?page=2 436437.
271. justiceforkhojaly.org/az/content/beynəlxalq-taninma
272. "Azərbaycan müəllimi". "Xocalıya ədalət", 21 şubat, 2021.
273. Siyavuş Novruzov, Mehriban xanım Əliyeva: Şəfqət, mərhəmət, dövlətə və xalqa xidmət nümunəsi.
274. Anar Alekberov, "Mehriban". Bakü, 2014, s.74.
275. "Azərbaycan müəllimi", 27 Ağustos, 2021-ci il, N32
276. Azərbaycan müəllimi", 27 Ağustos, 2021-ci il, N32.
277. Anar Alekberov, "Mehriban". Bakü, 2014, s.61.

278. Samed Vekilov, "Azərbaycan folklor nümunələrinin hüquqi qorunması." Bakü, "Zərdabi" yayınları, 2020.
279. Sima Süleymanlı, Mədəni irsin qorunmasının beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi problemləri və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi, Bakü, 2018. s. 56.
280. Samed Vekilov, "Azərbaycan folklor nümunələrinin hüquqi qorunması."
281. N. Abbasov, "Müasir şəraitdə Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlərin inkişaf amili", Bakü, 2008.
282. "Azərbaycan" . 2018-ci il, 11 kəsım, № 254, s. 4-5.
283. "Azərbaycan". 2019. 17 şubat. № 39. s.1,3.
284. Anar Alekberov, "Mehriban" . Bakü, 2014, s.14.

SADIK KURBANOV
ZAMANA
SIGMAYAN
LİDER

HAYDAR ALİYEV'in
YÖNETİM ve DEVAMLILIK
FELSEFESİ

Bakü - 2023

www.kitab.ize.az